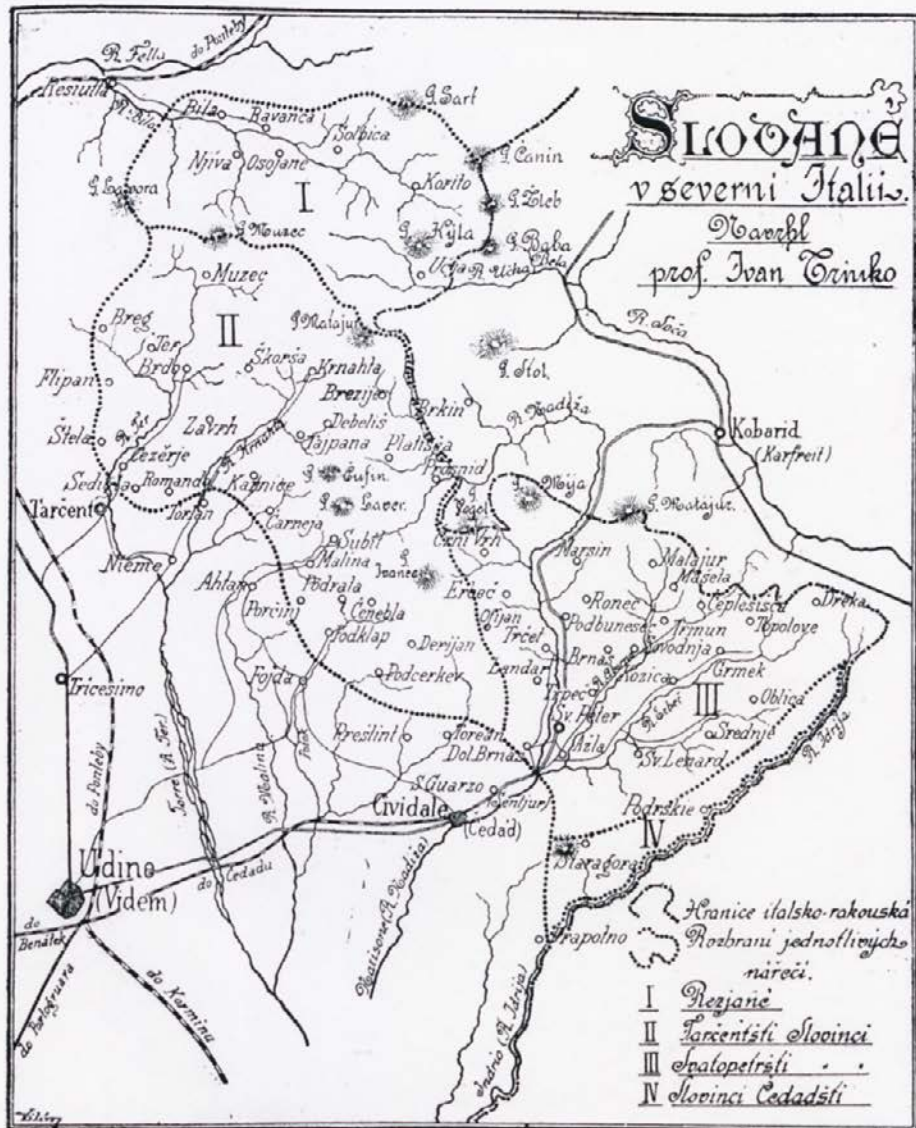

trinkov koledar 2013

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

TK
13

TRINKOV KOLEDAR za leto 2013

izdalo in založilo kulturno društvo "Ivan Trinko" - Čedad

Zanj: predsednik Michele Obit

registriran na sodišču v Vidnu dne 29.12.1998 št. 30

Tisk: Juliagraf s.r.l. (Premariacco, UD) 2012

kdivantrinko@libero.it

tel., fax.: +39 0432 731386

Uredili: Lucia Trusgnach, Iole Namor (odgovorna urednica)

Prevodi: Jadranka Križman

Slika na platnici: Trinko I. (1899): Italisti Slovinci. Slovanský přehled. 1., str. 227.

Izdajo je omogočila

Dežela Furlanija Julijska krajina

KULTURNO DRUŠTVO **IVAN TRINKO** - ČEDAD

TRINKOV KOLEDAR
2013

FEBRUAR 1941

KOLEDAR

JANUAR

1	T	Mati Božja Marija – Novo leto	
2	S	Bazilij Veliki – Gregor Nacijanski	
3	Č	Presveto Jezusovo ime – Genovefa	
4	P	Angela Folinjska – Elizabeta	
5	S	Simeon – Amelija – Emilijana	☾
6	N	Sveti trije kralji	
7	P	Lucijan – Rajmund	
8	T	Massimo – Severin	
9	S	Hadrijan – Julijan	
10	Č	Aldo	
11	P	Pavlin Oglejski, ap. Slovencev	●
12	S	Cezira – Tatjana	
13	N	1. nav. nedelja – Jezusov krst – Hilarij – Veronika	
14	P	Feliks – Odorik iz Pordenona	
15	T	Maver – Pavel Puščavnik	
16	S	Marcel	
17	Č	Anton Puščavnik	
18	P	Marjeta Ogrska – Priska	☾
19	S	Marij, Liberata – Makarij	
20	N	2. nav. nedelja – Fabijan in Sebastijan	
21	P	Neža (Jana)	
22	T	Vincencij – Anastazij	
23	S	Emerencijana – Henrik	
24	Č	Frančišek Saleški	
25	P	Spreobrnitev sv. Pavla	
26	S	Timotej in Tit – Pavla Rimska	
27	N	3. nav. nedelja – Angela Merici	○
28	P	Tomaž Akvinski	
29	T	Konstanc – Valerij	
30	S	Jacinta Marescotti – Martina	
31	Č	Janez Bosko – Cir – Marcela	

FEBRUAR

1	P	Brigita Irska	
2	S	Darovanje Jezusa – Svečnica	
3	N	4. nav. nedelja – Blaž – Oskar	☾
4	P	Gilbert – Andrej Corsini	
5	T	Agata	
6	S	Pavel Miki in tovariši	
7	Č	Rihard – Evgenija	
8	P	Hieronim Emiliani	
9	S	Apolonija	
10	N	5. nav. nedelja – Sholastika – debelinca	●
11	P	Lurška Mati božja	
12	T	Evlalija – Damijan – pust	
13	S	Foska – Mavra – Jordan – pepelnica	
14	Č	Valentin (Zdravko) – Ciril in Metod	
15	P	Georgija – Favstin	
16	S	Julijana	
17	N	1. post. nedelja – Silvin – Flavijan	☾
18	P	Simeon Jeruz. – Janez iz Fiesole	
19	T	Mansueto – Konrad – Alvaro	
20	S	Silvan – Leon	
21	Č	Peter Damiani – Eleonora – Irena Rimska	
22	P	Sedež apostola Petra – Marjeta Kortonska	
23	S	Polikarp	
24	N	2. post. nedelja – Matija – kvatrnica	
25	P	Tarazij – Viktorin – Konstancij	○
26	T	Viktor – Romeo – Paola – Aleksander	
27	S	Gabrijel	
28	Č	Timotej – Roman	

MAREC

1	P	Albin – Silvij	
2	S	Neža – Karel	
3	N	3. post. nedelja – Marino – Tician	
4	P	Kazimir	☾
5	T	Lucij – Janez Jožef – Hadrijan	
6	S	Koleta – Julijan	
7	Č	Perpetua in Felicita	
8	P	Janez od Boga	
9	S	Frančiška Rimska – Dominik Savio	
10	N	4. post. nedelja – Makarij – 40 mučencev iz Sebaste	
11	P	Konštantin	●
12	T	Alozij Orione – Maksimilijan – Doroteja	
13	S	Kristina – Leander – Patricija	
14	Č	Matilda	
15	P	Klemen M. Dvoržak – Lojza	
16	S	Hilarij Oglejski – Herbert	
17	N	5. post. nedelja – Patrik – tiha nedelja	
18	P	Ciril Jeruzalemski – Anzelm	
19	T	Sveti Jožef	☽
20	S	Klavdija – Marija Srca Jezusa	
21	Č	Benedikt – Nikolaj iz Flüe	
22	P	Lea – Bernard	
23	S	Turibij iz Mongr. – Rebeka – Walter	
24	N	Cvetna nedelja – Ojčınca	
25	P	Gospodovo oznanjenje – Marčınca	
26	T	Emanuel	
27	S	Rupert – Avgusta – Lidija	○
28	Č	Veliki četrtek	
29	P	Veliki petek	
30	S	Velika sobota	
31	N	Velika noč	

APRIL

LAM

1	P	Velikonočni ponedeljek	
2	T	Frančišek Paolski	
3	S	Luigi Scrosoppi – Rihard – Irena	☾
4	Č	Izidor	
5	P	Vincencij Ferrer	
6	S	Pavel Le-Bao-Tinh muč. – Viljem – Diogene	
7	N	2. velik. nedelja – bela nedelja	
8	P	Dionizij – Valter	
9	T	Marija Cleofe – Valtruda	
10	S	Ezekijel prerok	●
11	Č	Stanislav	
12	P	Julij – Jožef Mosc.	
13	S	Martin I. – Ida	
14	N	3. velik. nedelja – Lambert – Valerijan	
15	P	Helena	
16	T	Bernardka Lurška – Lambert	
17	S	Inocenc – Simon – Rudolf	
18	Č	Atanazija – Evzebij	☽
19	P	Ema – Marta	
20	S	Sara – Hilda	
21	N	4. velik. nedelja – Silvij – Anzelm	
22	P	Aleksandra – Kajo – Hugo – Apolonij	
23	T	Jurij	
24	S	Fidelis iz Sigm.	
25	Č	Marko Evangelist – dan osvoboditve	○
26	P	Klet – Marčelin – Marija, mati dobrega sveta	
27	S	Cita – Hozana	
28	N	5. velik. nedelja – Valerija – Peter Chanel	
29	P	Katarina Sienska	
30	T	Jožef Cottolengo – Pij V.	

MAJ

1	S	Jožef delavec – praznik dela	
2	Č	Atanazij	☾
3	P	Filip in Jakob, apostola	
4	S	Silvan – Florijan	
5	N	6. velik. nedelja – Gotard – Angel	
6	P	Dominik Savio	
7	T	Roza – Gizela – Flavija	
8	S	Viktor	
9	Č	Pahomij Mlajši	
10	P	Job – Antonin	●
11	S	Ignacij – Fabij	
12	N	Vnebohod – Pankracij – Leopold Mandič	
13	P	Fatimska Mati Božja – Ema	
14	T	Matija ap. – Bonifacij	
15	S	Torkuat – Zofija (Sonja) – Izidor	
16	Č	Ubaldo	
17	P	Paskal Baylon – Jošt	
18	S	Feliks – Janez I. – Erik – Leonard Murialdo	☾
19	N	Binkošti – Majenca – Krispin	
20	P	Bernardin Sienski	
21	T	Krištof Magallanes – Dino – Teobald	
22	S	Rita – Julija	
23	Č	Janez de Rossi – Dezider – Renata	
24	P	Marija pomočnica kristjanov – Agata	
25	S	Beda – Gregor VII. – Marija Magdalena de Pazzi	○
26	N	Sveta Trojica – Filip Neri – kvatrnica	
27	P	Avguštin Canterb.	
28	T	Pavel Hann – Emilij – Ignacij	
29	S	Maksim Emonski – Uršula – Bona	
30	Č	Ivana Orleanska – Ferdinand	
31	P	Marijino obiskanje	☾

JUNIJ

1	S	Justin	
2	N	Sveto Rešnje telo – Marcellin in Peter – dan republike	
3	P	Karel Lwanga in tov.	
4	T	Frančišek Caracciolo – Kvirin	
5	S	Bonifacij – Franko – Igor	
6	Č	Norbert – Pavlina – Rafael	
7	P	Srce Jezusovo – Robert	
8	S	Srce Marijino – Medard	●
9	N	10. nav. nedelja – Efrem – Primož in Felicijan	
10	P	Diana – Landerik – Marcela	
11	T	Barnaba, sodelavec ap.	
12	S	Gašper – Guido – Onofri	
13	Č	Anton Padovanski	
14	P	Elizej prerok – Fortunat – Valerij in Rufin	
15	S	Vid – Germana	
16	N	11. nav. nedelja – Marija Terezija Scherer – Avrelijan	⋈
17	P	Ranierij – Gregor – Adolf	
18	T	Marina	
19	S	Gervasij in Protazij – Romuald	
20	Č	Silverij – Hektor	
21	P	Alozij Gonzaga	
22	S	Pavlin iz Nole – Tomaž Moore	
23	N	12. nav. nedelja – Jožef Cafasso	○
24	P	Rojstvo Janeza Krstnika	
25	T	Viljem	
26	S	Vigilij	
27	Č	Ladislav – Ciril Aleks. – Hema Krška	
28	P	Irenej – Ada	
29	S	Peter in Pavel ap.	
30	N	13. nav. nedelja – Prvi rimski mučenci	

JULIJ

1	P	Domicijan – Oliver – Estera	
2	T	Bernard – Oton – Frančišek Regis	
3	S	Tomaž ap.	
4	Č	Elizabeta Port. – Urh	
5	P	Edvard – Anton Marija Zaccaria – Ciril in Metod	
6	S	Marija Goretti	
7	N	14. nav. nedelja – Antonin – Klavdij	
8	P	Hadrijan – Kilijan – Prišila	●
9	T	Veronika Giuliani – Avguštin in drugi kitajski mučenci	
10	S	Rufina in Seconda – Silvan – Amalija – Ljuba	
11	Č	Benedikt – Olga	
12	P	Janez Gualbert – Mohor in Fortunat	
13	S	Henrik – Evgen škof	
14	N	15. nav. nedelja – Kamil de Lellis	
15	P	Bonaventura (Bogdan)	
16	T	Karmelska Mati Božja	⌋
17	S	Aleš	
18	Č	Bruno – Friderik	
19	P	Zlatka – Arsen Veliki	
20	S	Apolinarij – Leon – Elija prerok – Marjeta Antijohijska	
21	N	16. nav. nedelja – Lovrenc iz Brindisija	
22	P	Marija Magdalena	○
23	T	Brigita Švedska	
24	S	Kristina	
25	Č	Jakob Starejši ap. – Krištof	
26	P	Joahim in Ana	
27	S	Natalija – Lilijana – Gorazd – Kliment	
28	N	17. nav. nedelja – Viktor I. – Nazarij in Celzij	
29	P	Marta in Marija iz Betanje	⌋
30	T	Peter Krizolog – Viljem	
31	S	Ignacij Lojolski	

AVGUST

1	Č	Alfonz Ligvorij	
2	P	Evzebij iz Vercellija	
3	S	Lidija	
4	N	18. nav. nedelja – Janez M. Vianney	
5	P	Marija Snežna (Nives) – Osvald	
6	T	Jezusovo spremenjenje na gori Tabor	●
7	S	Donat – Kajetan – Sikst II.	
8	Č	Dominik	
9	P	Terezija Benedikta od križa – Roman	
10	S	Lovrenc	
11	N	19. nav. nedelja – Klara – Jasna – Suzana	
12	P	Lelija – Ivana Šantalska – Julijan	
13	T	Hipolit in Poncijan – Irena	
14	S	Maksimilijan Kolbe	⌋
15	Č	Rožinca – Marijino Vnebovzetje	
16	P	Rok – Štefan	
17	S	Evzebij – Hijacint	
18	N	20. nav. nedelja – Helena	
19	P	Ludvik – Janez Eudes	
20	T	Bernard	
21	S	Pij X. – Zdenko	○
22	Č	Devica Marija kraljica	
23	P	Roža iz Lime – Flavijan – Irenej rimski	
24	S	Jernej ap. (Bartolomej) – Emilija	
25	N	21. nav. nedelja – Ludvik IX.	
26	P	Aleksander	
27	T	Monika	
28	S	Avguštin	⌋
29	Č	Janezov glavosek – Edmund – Sabina	
30	P	Feliks (Srečko)	
31	S	Rajmund – Rajko – Pavlin	

SEPTEMBER

1	N	22. nav. nedelja – Egidij (Tilh)	
2	P	Ingrid	
3	T	Gregor Veliki – Marino	
4	S	Rozalija – Ida	
5	Č	Mati Terezija – Viktorin	●
6	P	Eva – Zaharija prerok	
7	S	Regina – Rožnovenska mati Božja	
8	N	23. nav. nedelja – Rojstvo Device Marije (bandimica)	
9	P	Peter Klaver – Dionizij	
10	T	Nikolaj Tolentinski	
11	S	Prot in Hijacint – Suzana	
12	Č	Marijino ime – Gvido	⌋
13	P	Janez Križ. Zlatousti	
14	S	Povišanje svetega Križa	
15	N	24. nav. nedelja – Žalostna Mati božja (Dolores)	
16	P	Kornelij in Ciprijan	
17	T	Robert Belarmin	
18	S	Jožef Kupertinski	
19	Č	Januarij	○
20	P	Evstahij – Korejski mučenci – Agata	
21	S	Matej ap. in ev. – Mavra	
22	N	25. nav. nedelja – Ignacij – Mavricij – kvatrnica	
23	P	Pij iz Pietralcine – Lino	
24	T	Marija rešiteljica jetnikov – Anton Martin Slomšek	
25	S	Sergij – Avrelija – Nikolaj iz Flue	
26	Č	Kozma in Damijan	⌋
27	P	Vincencij Pavelski	
28	S	Venčeslav	
29	N	26. nav. nedelja – Mihael, Gabrijel, Rafael nadangeli	
30	P	Hieronim – Frančišek Borgia	

OKTOBER

1	T	Terezija	
2	S	Angeli varuhi	
3	Č	Ciprijan – Romana – Evalda	
4	P	Frančišek Asiški	
5	S	Placid – Marija Favstina Kowalska	●
6	N	27. nav. nedelja – Bruno	
7	P	Rožarska Devica Marija	
8	T	Ugo – Demetrij – Benedikta	
9	S	Dionizij – Janez Leonardi – Abraham in Sara	
10	Č	Danijel – Florencij – Danilo	
11	P	Filip Alexander – Janez XXIII.	☉
12	S	Serafin – Maksimiljan Celjski	
13	N	28. nav. nedelja – Edvard	
14	P	Kalist I.	
15	T	Terezija V. Avilska	
16	S	Marjeta Alacoque – Hedvika	
17	Č	Ignacij Antiohijski	
18	P	Luka evangelist – Isaac Jogues	
19	S	Pavel od Križa – Kanadski mučenci	○
20	N	29. nav. nedelja – Irena – Marija Bertilla Bosc.	
21	P	Hilarij – Uršula	
22	T	Janez Pavel II. – Donat – Marija Saloma	
23	S	Janez Kapistran	
24	Č	Anton M. Klaret	
25	P	Krizant in Darija – Krispin	
26	S	Lucijan – Marcijan	☾
27	N	30. nav. nedelja – Vincenc, Sabina in Kristeta	
28	P	Simon in Juda Tadej ap.	
29	T	Narcis – Ermelinda – Kajetan	
30	S	German – Marcel	
31	Č	Antonin – Alfonz Rodrigues – Lucilla	

NOVEMBER

1	P	Vsi sveti	
2	S	Verne duše	
3	N	31. nav. nedelja – Silvija – Viktorin Ptujski	●
4	P	Karel Boromejski (Drago)	
5	T	Zaharija in Elizabeta	
6	S	Lenart	
7	Č	Vilibrord – Ernest	
8	P	Bogomir	
9	S	posvetitev lateranske bazilike – Teodor	
10	N	32. nav. nedelja – Leon Veliki	☽
11	P	Martin iz Toursa	
12	T	Josafat – Renato – Elsa	
13	S	Diego – Stanislav Kostka	
14	Č	Nikolaj Tavelič	
15	P	Albert Veliki – Rafael – Arturo	
16	S	Marjeta Škotska	
17	N	33. nav. nedelja – Elizabeta Ogrska	○
18	P	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla	
19	T	Matilda – Favsto.	
20	S	Edmund – Bernard	
21	Č	Darovanje Device Marije – Gelazij	
22	P	Cecilija	
23	S	Klemen I. – Kolumban	☾
24	N	34. nav. nedelja – Kristus kralj	
25	P	Katarina Alek.	
26	T	Leonard Port. – Konrad	
27	S	Virgil – Modest – Sabina	
28	Č	Jakob iz Mark	
29	P	Francišek Anton Fasani – Saturnin	
30	S	Andrej ap. (Štandrež)	

DECEMBER

1	N	1. adv. nedelja – Eligij – Rudolf Sherwin	
2	P	Bibijana (Živa)	
3	T	Frančišek Ksaver	●
4	S	Barbara – Janez Damaščan	
5	Č	Saba – Krispina	
6	P	Nikolaj – Miklavž	
7	S	Ambrož	
8	N	2. adv. nedelja – Brezmadežno spočetje Device Marije	
9	P	Sirij – Juan Diego – Peter Fourier	⋈
10	T	Loretska Mati Božja	
11	S	Damaz I.	
12	Č	Guadalupska Mati Božja – Amalija	
13	P	Lucija	
14	S	Janez od Križa – Pompej	
15	N	3. adv. nedelja – Marija od Križa	
16	P	Adelajda – Albina	
17	T	Olimpija – Janez de Matha – Lazar iz Betanije	○
18	S	Gracijan – Malahija	
19	Č	Anastazij – Favsta – Darijo	
20	P	Dominik – Liberat	
21	S	Peter Kanizij	
22	N	4. adv. nedelja – Frančiska Cabrini – kvatrnica	
23	P	Ivo – Janez Kancij	
24	T	Sveti večer – Adam in Eva	
25	S	Božič	☾
26	Č	Štefan	
27	P	Janez ap. in ev. – Fabijola	
28	S	Nedolžni otroci, mučenci	
29	N	Sveta družina – Tomaž Beckett – David	
30	P	Ruggero – Evgen	
31	T	Silvester I.	

LETO 2013

LUCIA TRUSGNACH – CEKOVA

Leto 2013 je navadno leto, ima 365 dni, začne se v torek in konča v torek. Februar ima 28 dni.

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo, 2. decembra 2012, in traja do prve adventne nedelje, 1. decembra 2013. Pri nedeljskih mašah se berejo berila in evangeliji iz leta C.

Letni časi:

Pomlad: 20. marca. Sonce stopi v znamenje Oвна ob 12.01.

Pomladni ekvinokcij. Začne se pomlad.

Poletje: 21. junija. Sonce stopi v znamenje Raka ob 07.03.

Poletni solsticij. Začne se poletje.

Jesen: 22. septembra. Sonce stopi v znamenje Tehtnice ob 22.43.

Jesenski ekvinokcij. Začne se jesen.

Zima: 21. decembra. Sonce stopi v znamenje Kozoroga ob 18.11.

Zimski solsticij. Začne se zima.

V »poletni čas«, ko premaknemo kazalce za uro naprej, stopimo v noči na zadnjo nedeljo v marcu (31. marca); k »sončnemu času« se vrnemo pa zadnjo nedeljo v oktobru (27. oktobra), ko premaknemo kazalce za uro nazaj.

Premakljivi prazniki v novem letu

Pepelnica: 13. februarja. Prva kvatrna nedelja: 24. februarja. Velika noč: 31. marca.

Vnebohod: 12. maja. Majenca, Binkošti: 19. maja. Presveta Trojica, druga kvatrna

nedelja: 26. maja. Presveto Telo: 2. junija. Tretja kvatrna nedelja: 22. septembra.

Prva adventna nedelja: 1. decembra. Četrta kvatrna nedelja: 22. decembra.

Leto 2013 je v znamenju Lune, ki je edini Zemljin naravni satelit. Od Zemlje je Luna oddaljena 384.000 km, njen premer je 3476 km. Nima atmosfere in se vrti okoli Zemlje od zahoda proti vzhodu v oddaljenosti od 363 do 405.000 km. Luna ni premična, spremlja pa Zemljo in potuje z njo okoli Sonca, obenem se vrti okoli svoje osi; svoj tek okoli Zemlje dovrši v 27. dneh, 7 ur in 43 minut.

Luna je drugi najsvetlejši objekt na nebu za Soncem. Poznana je iz prazgodovinskih časov. Luno je leta 1959 prvo obiskalo sovjetsko vesoljsko plovilo Luna 2, istega leta smo dobili prve posnetke njene nevidne strani. Julija 1969 je na Lunina tla stopil s krova odprave Apollo 11 prvi človek, astronaut Neil Alden Armstrong (1930-2012).

Vpliv Lune

Luna je eden izmed najpomembnejših in najvplivnejših nebesnih teles, saj je Zemlji najbližja in zelo hitro menja svoj položaj. Na svoji poti okoli Zemlje prehaja iz enega znamenja v drugega in te spremembe na nebu se odražajo tudi v našem razmišljanju, obnašanju in razpoloženju.

V simboliki predstavlja Luna princip Yin - ženski simbol, mati, žensko, otroštvo, navezanost, noč. Pod njenim vplivom je lahko človek potrpežljiv, nestalen, ozkosrčen, domiseln, sočuten, pa tudi nezanesljiv.

Telesno je Luna tesno povezana s čustvi, s prebavili, z vsemi vegetativnimi in razmnoževalnimi funkcijami. Nadzoruje telesne tekočine, trebuh, maternico, levo stran telesa in čutilo okusa.

Vreme

Lunina leta so navadno bolj mokra kot suha, bolj mrzla kot topla, poletje je vroče a večkrat tudi hladno.

Pomlad: je zelo mokra, zraven tega pa precej topla, mraz ni redek pojav. Posebno bo ves marec mrzel, april precej deževen. V prvi polovici maja bo lepo vreme, potem pa dež in mraz. Meseca junija bo vreme lepo in včasih bo rosil topel dež.

Poletje: včasih je precej vroče, večkrat hladno. Od konca avgusta vse do polovice septembra bo mokro in mrzlo, potem pa močno spremenljivo.

Jesen: ponavadi je vlažna in hladna; sprva bo mokra in nestanovitna, po polovici oktobra bo zelo mrzla. November bo precej deževen.

Zima: je srednje mrzla, vlažna in deževna. V začetku decembra se bo pojavil sneg in za njim pa veliki nalivi; po 20. decembru bo precej mrzlo in oblačno vse do polovice januarja. Po polovici februarja se bo vreme izboljšalo. V začetku bo marec neugoden in mrzel, potem nekaj dni zelo toplel, na koncu se bo ponovil hud mraz.

ZGODOVINA, JEZIK, IZROČILO

NAŠA MANJŠINA POTREBUJE MANJ BESED IN VEČ DEJANJ

IOLE NAMOR

»Manj besed, več dejanj« je pisalo na transparentu, ki so ga 13. oktobra 2012 držali v rokah uslužbenci slovenskih organizacij in ustanov iz vseh treh pokrajin pred avditorijem Verdi v Gorici, kjer je potekala prva deželna konferenca o slovenski manjšini. S tem, sicer zelo umirjenim protestom, so opozarjali deželno javnost na nevzdržen položaj slovenske manjšine v Furlaniji Julijski krajini, saj ni do takrat (in še več tednov kasneje) prejela niti evra od letne dotacije, ki jo država namenja za njene dejavnosti preko deželne uprave. Razlog za protest so bile nesprejemljive zamude, a tudi protislovja deželne vlade, ki zlasti v osehah odbornikov za kulturo in jezikovne manjšine Elia De Anno ter za šolstvo in izobraževanje Roberta Molinara iz posveta v posvet hvali in pozdravlja večjezičnost v FJK, v resnici pa zanjo bolj malo naredi.

Sistem financiranja dejavnosti slovenske manjšine je od leta 2001 deloval, čeprav so se zadnja leta kopičile zamude in je rimska vlada skušala ob vsakem finančnem zakonu krčiti sredstva za slovensko manjšino, kar je terjalo stalna prizadevanja slovenske senatorke Tamare Blažine in drugih deželnih poslancev v parlamentu ter seveda slovenske manjšine v FJK, Republika Slovenija pa je bila prisiljena izvajati pritisk na italijanske oblasti. Letos je dobesedno prišlo do kratkega stika na relaciji Rim – Trst, saj so se pojavile motnje v komunikaciji med deželno in državno upravo, desnosredinska deželna vlada pa je pokazala precejšnjo pasivnost namesto, da bi branila interese in pravice svojih državljanov slovenskega jezika, ki kakorkoli gledamo predstavljajo edini razlog za njen poseben statut avtonomije in s tem posebne finančne dotacije. Žrtev v tej zgodbi pa je bila slovenska manjšina, ki ni do konca novembra 2012 prejela niti evra!

Ko pišemo, ne vemo še, kako se bo število razvozlalo, saj je bila redna dotacija za leto 2012 skrajšana za 20%. Še hujše so bile napovedi za triletnje 2013 – 2015, pri čemer pa je k sreči prišlo v polovici novembra do pozitivnega razpleta v proračunski komisiji poslanske zbornice, kjer so preusmerili sredstva in dali prednost financiranju kulturnih, izobraževalnih, raziskovalnih in drugih ustanov slovenske manjšine. S tem popravkom naj bi jim bila zagotovljena za prihodnje triletnje sredstva v enaki višini kot v letu 2011. Ostaja pa odprto vprašanje, kako kriti primanjkljaj za leto 2012.

Jasno je, da če ni zaščitni zakon financiran oziroma je financiran v nezadostni meri, niso niti zagotovljene pravice zapisane v njem. Razumljivo je torej, da je bilo prav to vprašanje v ospredju na prvem zasedanju inštitucionalnega vladnega omizja za slovensko manjšino, ki je bilo ustanovljeno pri Notranjem ministrstvu in ga vodi podtajnik Saverio Ruperto. Predsednika krovnih organizacij Rudi Pavšič in Drago Štoka ter predsednica paritetnega odbora Iole Namor so na omizju postavili zahtevo, da se sistemsko reši vprašanje financiranja, kar so vladni predstavniki načelno sprejeli. Bomo videli, kaj bo iz te moke nastalo. Ustanovitev omizja je vsekakor treba pozdraviti, saj je izkušnja zadnjih desetih let pokazala, da je bila koordinacija med deželno in državno upravo ter slovensko manjšino potrebna. Zahteva po ustanovitvi omizja je bila večkrat poudarjena, treba pa je bilo počakati na tehnično Montijevo vlado, da je sploh zaživelo.

Če se povrnemo na prvo deželno konferenco o zaščiti slovenske manjšine, naj povemo, da se ni niti ob tej priložnosti Dežela FJK izkazala. Težave glede finančnih sredstev je skušala zvrniti na Rim, velikega zanimanja za slovensko problematiko pa tudi sama ni pokazala. Če je prvemu delu konference namreč sledil predsednik deželnega sveta Maurizio Franz, ki je bil tudi njen prireditelj, se je dober del popoldanske razprave (z izjemo deželnega funkcionarja) odvijal med samimi Slovenci. Deželni odbornik De Anna pa se je v avditoriju v Gorici prikazal pozno popoldne, tik pred samim zaključkom zasedanja. Po drugi strani, kot so marsikateri razpravljalci poudarili, začeni s predsednikom SKGZ Pavšičem in senatorko Tamaro Blažino, je bila Dežela FJK pomanjkljiva tudi pri izvajanju deželnega zakona (26/07). Odpovedala je na področju spodbujanja čezmejnega povezovanja in sodelovanja, odpovedala se je obenem politiki pospeševanja slovenskega jezika in kulture ter večjezičnosti, kot potrjuje dejstvo, da je bil sklad, ki ga je v ta namen sama ustanovila, v zadnjih letih skoraj prazen.

Če se osredotočimo na dogajanje v Videnski pokrajini dve sta bili občini v središču pozornosti skozi vse leto 2012: Rezijska in Čedad. Kar se prve tiče, naj povemo, da se je leto 2012 odprlo z odločitvijo občine pod Kaninom, da se glede organizacije šolske mreže odcepi od Kanalske doline, v šolah katere se odvijajo številni projekti za ovrednotenje krajevnih manjšinskih jezikov, slovenščine in nemščine v prvi vrsti. Sklenili so, da bodo šole iz Rezijske vključene v večstopenjski zavod Trasaghis. Drug podoben poskus vključitev Rezijske v furlansko jezikovno okolje, ki ga je predlagal župan Chinese, se je zgodil kak mesec kasneje, ko so se občine odločale, kateri Uniji občin pristopiti. Župan je predlagal, naj se Rezijska pridruži Uniji za guminsko območje, predlog pa je bil zavrnjen, ker je tudi del njegove večine glasoval proti. Napetost, ki se že tri leta stopnjuje v dolini zaradi zadržanja uprave in pobud društva Identità e tutela, kateri ustanovitelj in prvi predsednik je bil prav sedanjí župan, je dosegla svoj višek med poletjem. Občina ni namreč obnovila konvencije z rezijsko folklorno skupino za upravljanje kulturnega doma. Konvencija je sicer zapadla konec junija, avgusta je zadeva prišla v javnost, do konca oktobra pa je ni še župan obnovil.

V Čedadu so januarja 2012 izdali prvo dvojezično izkaznico. Zanj se je moral občan, ki jo je zaprosil veliko prizadevati. Obrnil se je tudi na prefekta, ki je občini jasno povedala, da je izdajanje dvojezičnih osebnih dokumentov njena dolžnost. S tem v zvezi so bile vložene interpelacije tako na deželni FJK kot v parlamentu v Rimu. Problem je v tem, da ni še občina Čedad aktivirala slovenskega okenca, ki ga predvideva zaščitni zakon. Začasno so problem rešili v sodelovanju z nadiško gorsko skupnostjo in njenim jezikovnim okencem. Občina pa je prvič naslovila prošnjo na deželo za ustrezno financiranje po osmem členu zaščitnega zakona, prišlo je tudi do kontaktov med deželno in občinsko upravo. Ob koncu leta ni bila stvar še rešena, čeprav se je župan obvezal, da bodo okence v Čedadu odprli. Očitno je deželni svetnik in načelnik Pdl v občinskem svetu Novelli zaviralnik dejavnosti v tem procesu.

Po drugi strani je treba priznati, da Čedad želi sodelovati s sosednjo Slovenijo, z njo goji dobre stike in sodeluje v evropskih projektih. Na praznovanje ob pomembnem priznanju za Čedad, ki je bil vključen v seznam svetovne dediščine Unesco, so tako poleg italijanskega ministra Ornaghijskega povabili tudi slovenskega ministra Žigo Turka. Občinska uprava pozitivno sodeluje tudi s kulturnim društvom Ivan Trinko v Čedadu.

Če ostanemo na ravni krajevnih uprav, naj povemo, da je bil na predčasnih volitvah v Savodnji izvoljen za župana Germano Cendou, ki je zvestobo ustavi prisegel tudi v slovenščini. Če se ne motimo se je to prvič zgodilo v naših dolinah.

Tudi lansko leto so se župani obmejnega prostora videnske pokrajine in Posočja zbrali na novoletnem srečanju, ki je bilo v Tolminu. Pred njim so imeli tudi delovno srečanje, na katerem so razpravljali o skupnih problemih in projektih. Vsi župani tako z italijanske kot s slovenske strani so se izrekli proti daljnovodu Okroglo–Viden oz. trasi, ki naj bi prečkala naš teritorij. Prvič se je lansko leto zgodilo, da je bilo tudi povratno srečanje na italijanski strani. Junija so se namreč obmejni upravitelji sestali na pobudo gorske skupnosti v Špetru in razpravljali o možnosti turističnega razvoja celotnega teritorija.

Na pot konkretnega in zelo tesnega sodelovanja sta pa stopili občini Podbonesec in Kobarid. Župana Piergiorgio Domenis in Darja Hauptman sta podpisala pismo o nameri, da skupno ustvarijo za prebivalce obeh občin dom za ostarele v Kobaridu in čezmejne jasli pa v Podbonescu.

Tudi leto 2012 je bilo za slovensko manjšino na Videnskem zelo živahno in plodno. Nemogoče je naštetih vseh pobud, ki so jih društva in organizacije, samostojno in v sodelovanju z Inštitutom za slovensko kulturo, izpeljale v teku vsega leta v vseh naših dolinah. Nekatere pobude pa je prav izpostaviti. Osrednji kulturni praznik slovenske manjšinske skupnosti je v letu 2012 potekal v dvorani Ristori v Čedadu, hitro zatem pa je bila »Benečija v skupnem slovenskem prostoru« v Kobaridu. Kot je že večletna tradicija smo bili z našimi kulturnimi ustvarjalci, s problematiko šolstva – glavni gost je bila prof. Živa Gruden –, z razvejano publicistično dejavnostjo tri dni gostje v Kobaridu.

Učenci Dvojezične šole v Špetru in gojenci Glasbene matice so bili 5. junija protagonisti prve beneške spevoigre Kraljica Vida. Zgodbo naše kraljice, po besedilu Alda Klodiča in glasbi Davida Klodiča, je z recitacijami, pesmijo in glasbeno spremljavo predstavilo kakih 150 nastopajočih. Bil je res velik in lep kulturni dogodek. Glede glasbenega šolstva je prav zabeležiti tudi konvencijo, ki sta jo podpisali Glasbena matica in Konservatorij v Vidnu. To je pomemben korak naprej, saj omogoča našim gojcem iz vseh treh pokrajin, da polagajo izpite v slovenščini in to na svojem sedežu.

Vse večji po kvaliteti, vsebini in številu sodelujočih ter obiskov postaja Planet Bardo, niz kulturnih prireditev, ki se odvija meseca julija v Bardu na pobudo tamkajšnje Občine v sodelovanju s krajevnimi kulturni društvi in podporo Inštituta za slovensko kulturo. Letos so v Bardu tudi odprli obnovljen etnografski muzej.

Nadaljevalo se je tudi lansko leto plodno sodelovanje s furlanskimi sosedi. V začetku novembra je bil v gledališču Ristori koncert Musiche/Muzike, ki je povezan s festivalom Suns v Vidnu, na katerem nastopajo mladi bandi iz vse Evrope, vsi pa so pripadniki jezikovnih manjšin. Manjšinski jeziki so torej v Evropi živi in niso le izraz tradicije pač pa tudi najsodobnejših glasbenih izrazov. Na takih koncertih prihaja tudi do prepletanja in plodnih kontaminacij. Vrhunec čedajskega koncerta je gotovo bil skupen nastop kvarteta Terska Benečija z bandom Orka iz Ferskih otokov.

Nadaljuje se tudi sodelovanje med Inštitutom za slovensko kulturo in radiom Onde furlane, sad katerega je enkrat tedenska oddaja v slovenskem jeziku na valovih furlanskega radia Pismo iz Benečije. Pismo iz Benečije oddajajo tudi po radiu Alpski val in ga poslušajo v Posočju in širšem območju. Od letošnje jeseni se je radijska oddaja spremenila v »televizijsko« in ji lahko sledimo tudi na <http://www.youtube.com>. Letos se je sodelovanje med Furlani in Slovenci še okrepilo, saj je prišlo tudi do sodelovanja med radiom Onde furlane in Novim Matajurjem. Tako radio ob izidu vsake številke tednika posveča kotiček problematiki slovenske manjšine na Videnskem, enkrat mesečno pa objavlja Novi Matajur stran Novice/Gnovis o furlanski (in širši evropski manjšinski) stvarnosti s članki v italijanščini, slovenščini in furlanščini.

Leto 2012 se je zaključilo v znamenju dveh kulturnih dogodkov, ki so jasen pokazatelj kulturne politike Slovencev v Furlaniji: 30. Senjam beneške pesmi na Lesah, ki goji narečno ustvarjalnost beneške mladine in likovna razstava Odprta obzorja, posvečena slovenski ustvarjalnosti med Italijo in Slovenijo v prejšnjem stoletju, ki jo je kulturno društvo Ivan Trinko priredilo v cerkvi S. Maria dei Battuti v Čedadu v sodelovanju z občinsko upravo. Pri pobudi so sodelovali še SKGZ, KB 1909, ZSKD, Društvo beneških likovnih umetnikov in Inštitut za slovensko kulturo. Dvojezična šola v Špetru se je le naprej soočala s prostorsko stisko in negotovostjo glede časovnih okvirov obnove šolskega poslopja. Kulturni delavci so v koordinaciji Inštituta za slovensko kulturo vneto delali za realizacijo Smo – Slovenskega multimedijskega okna v Špetru, ki sodi v strateški projekt Jezik, a tudi za ustvarjanje mreže zasebnih

in javnih etnografskih zbirk v okviru evropskega projekta ZborZbirk. Z evropskimi projekti sta se ukvarjali tudi KD Ivan Trinko in Kmečka zveza v Čedadu. Ob koncu leta so bile v polnem teku tudi priprave na Dan emigranta, ki bo leta 2013 že 50. po vrsti ter na praznovanje 150. letnice rojstva Ivana Trinka. Leto 2012 nam je prineslo tudi prvo diplomu na Univerzi v Ljubljani: diplomsko nalogo je zagovarjala Ilaria Ciccone, ki bo v slovenski prestolnici nadaljevala univerzitetni študij. Jeseni pa so se vpisali na ljubljansko univerzo še trije beneški dijaki. Tudi to je začetek neke nove poti, ki nam kljub vsem težavam in negotovostim, vliva novo upanje za naprej.

NISTE "POČASNA", MARVEČ "ROCK" SKUPNOST

RUDI PAVŠIČ

Priznam, da mi leto, od katerega se poslavljamo, ni pustilo kakih posebno dobrih vtisov. Izjemo predstavlja Deželni kongres naše Zveze, ki je potekal v tržaškem Narodnem domu in špetrskem dvojezičnemu središču. Ne gre za samohvalo, marveč za trezno ugotovitev, da smo na naši skupščini položili temelje novi manjšinski organiziranosti in s tem resno stavili na našo organizacijo in njeno bodočnost. Živimo v času velike zmede in vse večje socialne in ekonomske stiske. Tudi z moralnega vidika marsikaj škripa in tisti, ki bi nam morali biti za zgled, se sploh ne obnašajo vzorno. To stanje duha se seveda odraža tudi v življenju naše narodne skupnosti, saj se premikamo zmedeno in negotovo kot ladja v megli brez kompasa.

Slovenci v Italiji potrebujemo tako perspektivo, ki bo slonela na jasni in s široko podporo odobreni predpostavki. Vprašati se moramo, kaj hočemo in kam želimo iti? Smeri in načrti, ki smo jih zarisovali v preteklih desetletjih, so večinoma neprimerni ali zastareli. Pri naši manjšinski plovbi potrebujemo nov navigacijski sistem. In prav o tem smo se pogovarjali na Deželnem kongresu SKGZ, na katerem smo določili nekatere prioritete in si začrtali pot, ki naj bi nas pripeljala do teh ciljev.

Da poenostavljeno povem, naš organizacijski sistem, ki je v primerjavi z drugimi, nam podobnimi manjšinami precej bolj bogat in raznolik, bi morali prirediti tako, da bo odgovarjal potrebam časa in prostora, ki se zarisuje v tem novem odprtem območju vzdolž nekdanje železne zavese.

Želja po reformah v manjšini, ki jih doslej prvenstveno zagovarja prav naša Zveza, ni modna muha ali neposredna kritika sedanjemu sistemu. Daleč od tega: v zadovoljstvo in ponos so nam številne aktivnosti in prisotnosti na celotnem ozemlju, kjer živi naša skupnost.

Mlajšim generacijam pa želimo prepustiti dobro in trdno osnovo, sodobno in hkrati zakoreninjeno v našo zanimivo, čeravno včasih nelahko zgodovino. Je to mogoče? Da je to možno, potrjujete prav vi, Slovenci na Videmskem, do katerih preteklost ni bila nikoli posebno radodarna.

V nelahkih okoliščinah in ob nešteti ovirah dan za dnem dokazujete svojo življenjskost in svojo inovativnost, pri čemer pa nikoli ne pozabite na lastne korenine in na lastno zemljo. Če si izposodim primerjavo znanega pevca, niste "počasna", marveč "rok" skupnost. Iz Beneških korenin se razvijate v BK evolution.

Evolucija slovenske narodne skupnosti v Italiji, torej. Te pa ne bomo zmogli sami. Potrebujemo pomoč in razumevanje širše skupnosti v obeh sosednjih državah, tiste, v kateri živimo, in tiste, ki ima za nas matični predznak, predvsem pa jasnejšo in temeljitejšo vizijo Dežele FJK, ki našo prisotnost večkrat pojmuje le kot golo birokratsko obvezo, včasih celo nadlego.

Prepričan sem, da bo bližnji čas prinesel novosti tudi v te palače, da bomo v njih lahko prepričano vzkliknili: "Mi smo tu."

PRED 60. LETI ROJSTVO TRINKOVEGA KOLEDARJA

PRED KOLEDARJEM JE MONS. TRINKO OSTAL BREZ BESEDE,
POGLEDAL V CUFFOLA IN: »TIST' LUMP TAM!«

GIORGIO BANCHIG

*Se kuha tudi poseben "Koledar 1953" po Mohorjevem vzorcu za žganjarje¹.
Tako se mora nekaj delati, ko ne pustijo pri miru spati.*

S temi besedami župnik v Lazah (Podbuniesac) g. Anton Cuffolo² misijonariju slovenskih izseljencev v Belgiji g. Zdravku Revnu³ oznanja zamisel in priprave na

1 - Za Benečane, še posebej za beneške izseljence.

2 - G. Anton Cuffolo (1889-1959) iz Plešič (Tipana). V duhovnika je bil posvečen l. 1914 in na sam dan nove maše je bil vpoklican pod orožje. Po prvi svetovni vojni, med katero je bil pri sanitetcih in za vojnega kurata na soški fronti, je bil župnik v Mirniku (Dolenje) in civilni komisar v občinah Dolenje in Kožbana. L. 1920 je bil imenovan za vikarja v Lazah (Podbuniesac), kjer je ostal do smrti. Kot zvesti učenec Ivana Trinka je neizmerno ljubil Benečijo, njeno ljudstvo in jezik. Z drugimi beneškimi duhovniki se je odločno uprl močni asimilacijski politiki fašizma, ki je l. 1933 prepovedal slovenski jezik v cerkvah. Pisatelj France Bevk poroča, da je največ podatkov za svoje delo "Kaplan Martin Čedermac" dobil pri Cuffolu in sam Cuffolo je bil knjigi "hrbtenica", saj je pisatelj v njej opisal njegovo duhovnijo in delovno sobo. Cuffola je fašistična oblast nadzirala, klicala na kvesturo in mu grozila s konfinacijo. Med drugo svetovno vojno je rešil vas in ljudi pred uničenjem. Ko so po drugi svetovni vojni trikolonisti spet ustrahovali duhovnike, je Cuffolo skupaj z nekaterimi sobraty ostro nastopil pri videnskih nadškofih in prefektih. V letih izseljevanja številnih Benečanov v tujino je dvigal glas proti odseljevanju in svoje ljudi z dopisovanjem vezal na domačo zemljo. Cuffolo je zbiral narodno blago in veliko pisal. Pustil je zanimivo župnijsko kroniko in dnevnik v italijanščini in slovenščini o drugi svetovni vojni, ki ga je objavila zadruga Dom (Moj dnevnik - La seconda guerra mondiale vista e vissuta nella canonica di Lasiz, Čedad 1985).

3 - Zdravko Reven (1921-2010) z Vrhniko (Slo). Posvečen v duhovnika je bil l. 1947 v Brixnu/ Bressanone (Bz) na Južnem Tirolskem. Od tam ga je duhovniško poslanstvo popeljalo po tujini. Tako je prispel v Belgijo, kjer je prevzel duhovno oskrbo za slovenske in hrvaške rudarje. Še posebno pozornost je posvetil beneškim izseljencem, ki so v povojnih letih v velikem številu zapuščali rojstne kraje in šli s trebuhom za kruhom. Zanje je od 1951. do 1960. leta izdajal izseljensko glasilo »Slovenski glas beneških Slovenju u Belgiji«. Novice iz Benečije mu je pošiljal g. Anton Cuffolo. Leta 1960 je pot službovanja popeljala g. Revna bliže njegovi rodni domovini, in sicer v Celovec, kjer je prevzel urejanje časopisa »Naša luč«, hkrati pa skrbel za duhovno oskrbo deklet v Mohorjevem domu. Sledilo je povabilo ljubljanskega nadškofa dr. Jožefa Pogačnika, da bi postal eden izmed urednikov »Družine« in to delo je sprejel, se vrnil v domovino in ga opravljal vse do svoje upokojitve.

izid prvega "Trinkovega koledarja" za leto 1953. Pismo, ki je datirano 30. junij 1952, sodi med prve od dolgega dopisovanja, ki je v petdesetih letih teklo med Benečijo in Belgijo.

V 75. pismih v slovenščini (samo eno je v latinščini) je g. Cuffolo obveščal misijonarja o verskem, kulturnem in političnem položaju v Benečiji: to se je dogajalo v mračnih letih, ko so tajne organizacije nasprotovale slehernemu priznanju slovenske manjšine v videnski pokrajini in so zaradi tega delale zgago med ljudstvom in širile laži proti slovenskim duhovnikom in ljudem, ki so si prizadevali za priznanje pravice slehernega človeka do svoje kulture. Ker se je župnik bal, da bi katerega izmed njegovih spisov prestregli, so nekatera besedila nerazumljiva, opremljena z namigi in skritimi mislimi, ki si jih danes težko razložimo, zlasti ko skušamo določiti nekatere osebe, ki v njih nastopajo.

Cuffolova pisma obsegajo skoraj v celoti petdeseta leta prejšnjega stoletja in nam nudijo obširen vpogled v majhne in velike dogodke, ki so značilno zaznamovali težka poveljna leta v Benečiji.

G. Cuffolo je bil pozoren pričevalec vseh teh dogodkov in je Revnu natančno poročal o dejstvih in vseh okoliščinah; njegovi zapisi predstavljajo danes dragoceno dokumentacijo o tisti preteklosti, ki je že prešla v zgodovino.

Cuffolova pisma hrani uredništvo časopisa Dom, kateremu jih je darovala dr. Mira Cencič. Ona pa jih je dobila od dolgoletnega urednika Trinkovega koledarja g. Jožka Kraglja, kateremu jih je zaupal sam g. Zdravko Reven.

Vrnimo se torej na pisma, v katerih g. Cuffolo piše, kako se je pred 60. leti Trinkov koledar 'kuhal', je bil tiskan in darovan samemu Ivanu Trinku-Starčku ob njegovem 90. rojstnem dnevu.

V pismu z dne 14.7.1952 Cuffolo potrjuje Revnovo sodelovanje pri snovanju Trinkovega koledarja:

Skrbi me vam pisati zaradi vašega "emigrantskega" prispevka za koledarijo. Kar prosim vas za to, kar ste ponudili, ker drugače bo preveč enoličen, če bo notri sama Jakoparija.⁴ Vi že veste, kako sestaviti (prispevek), da bo interesanten posebno za emigrante. Tu se bodo prijeli za lase, ko jih bo iznenadil in se bodo pohujšali nad drznostjo. Lovili ga bodo in z njim kurili, tamgor pa ... ga bodo zelo veseli.

4 - V smislu, da bi ne Koledar vseboval pretežno Cuffolove prispevke.

Nečemu sem obljubil "blago" za konec tega meseca ali prve dni prihodnjega. Vaš prispevek naj ima tale temo: "S[lovenski] Berači v Belgiji"⁵ in naj bo tak, da bo zanimal družine in nje same. Tudi sliko kake skupine, pevskega društva itd. Jakob bo poskrbel tudi nekoliko bolj obširnega "katekizma" prirojenega tako, da Berači bodo poznali bivše "jazbine" svojih tih starih.⁶

Seveda za jezikoslovce bo koledar služil kot šmesnica [...] Jakob dela za analfabete, kakor je on. Se gre za prvi poskus in za pustiti za nami dokument onih, ki ... jih ni.

V pismu iz dne 2. januarja 1953 lažanski vikar obvešča Revna, da koledarja še ni in ga nestrpno čaka:

V Gorici so mi obljubili, da mi bodo sem pripeljali, z avtom, na Štefanovo Koledarje. Do danes pa sem jih zaman čakal. Ne vem, kaj pomeni: mogoče, da jih zadržuje slabo vreme, saj pri nas že od 28. dec[embra] neprenehoma dežuje. Ko sem bil tam, sem na lastne oči videl, kako so ga tiskali v Budinovi tiskarni. Pričakujem jih dan za dnevom.

V tem zanimivem pismu g. Anton Cuffolo opisuje rojstvo "prvorojenčka" oz. Trinkovega koledarja in njegovo predstavitev mons. Ivanu Trinku 27. januarja 1953 v tarčmunskem župnišču, dva dni po rojstnem dnevu staroste beneških čedermacev. Veselega in za Benečijo zgodovinskega kulturnega dogodka se je udeležilo 12 domačih beračev-duhovnikov; prisotna sta bila tudi dr. Engelbert Besednjak in inž. Josip Rustja.⁷ Oba, ki ju Cuffolo v pismu kliče "glavna dva botra novorojenčka", sta veliko prispevala, da bi prišlo do izida prvega Trinkovega koledarja.

Jakopija, 28. januarja 1953

[...] Vi ste prvi videli elegantnega, "prvorojenčka", ki, verjamem, da vam je zelo všeč,

5 - Naši Beneški Slovenci v Belgiji. Prvi Revnov pispevek v Trinkovem koledarju je s podpisom Z. R. nosil naslov "Naši djelovci v Belgiji".

6 - V smislu, da bi izseljenci poznali rojstne kraje in zgodovino Benečije.

7 - Engelbert Besednjak (1894-1968) politik, časninar, pravnik in publicist iz Trsta. L. 1921 je bil imenovan za člana deželne odbora za Goriško in Gradiščansko; l. 1924 je bil izvoljen za poslanca v rimskem parlamentu. Drugi 'boter' prisoten na Tarčmunu je bil agronom, publicist in kulturno-politični delavec Josip Rustja (1894-1967) doma iz Vipavske doline. Zelo aktiven je bil v prosvetnih in socialnih slovenskih društvih. Izdal je Trinkov koledar in urejal prvih šest letnikov. Med 'botri' in uredniki Trinkovega koledarja naj omenimo še časnikarja, publicista in šolnika Rada Bednařika (1902-1975) iz Gorice.

ker je res lep. Prepričan sem, da bo vseč vsem našim emigrantom in da se bodo prav radi pogovarjali z njim. Po iznajdbi atomske bombe je ta gotovo najvažnejši dogodek povojnih časov. Presenečenje v nebesih in na zemlji!

Mati, ki je porodila takega "jinaka", v takih razmerah, bo gotovo porodila po enega na leto. Izjemoma so vam ga poslali lepo povitega,⁸ da ga bodo [rudarji] lahko nosili v žepu tudi po krtinah⁹ brez nevarnosti, da bi se zmečkal. Ako jih rabite še, pa prosite babico, da naj vam jih pošlje. Vsak pismeni tamkajšnji Berač¹⁰ bi ga moral poljubiti. [...]

Tistemu clevelandskemu Grdini¹¹ sem, kot začetek, poslal molitvenik in mu bom poslal tudi novorojenčka. Isto newyorskemu Ambrožu¹². Temu zadnjemu sem se svoj čas zahvalil in previdno pojokal z našo revščino. [...]

Tudi "Glasilo B[eneških] S[lovenju v Belgiji]" je za priliko zelo lepo in pametno [urejeno]. Ako vam namenjeno je slučajno padlo v roke razbojnikov, pisajte in vam ga bom poslal pod ključem. Tudi prenosne glasove smo slišali in so bili zelo lepi. Vse to vsestransko bombardiranje bo gotovo povzročilo izredno nevihto in bodo gotovo akcionirali vse protitočne topove. Huda bo predla ubogim hudičem beračem, zlasti še Jakobu.¹³ Za srečo da ima kožo trdo, bolj kot Bezebubove podplate. Novi kurijaški načelnik¹⁴ v Vidnu ni napačen človek, je bolj diplomatičen in vesten. Ne vemo pa, ali so mu in ali mu bodo oslepili vest skušnjavci, ki gotovo se ga bodo lotili.

Shod Sv. Ivana Zlatoustega¹⁵ smo nadvse slovesno obhajali v kuhinji župnika terci Munskega [!].¹⁶ Domači župnik nas je vseh 12 Beračev stlačil v kuhinjo, zato da

8 - Knjižica je bila vezana s trdo platnico.

9 - V rudnikih.

10 - Benečan.

11 - Verjetno gre za Antona Grdino (1874-1957), slovenskega poslovneža in liderja slovenske skupnosti v Clevelandu (ZDA), kam se je izselil l. 1897.

12 - Slovenski izseljenec, ki ga ni mogoče identificirati.

13 - Piscu samemu.

14 - Gre za mons. Luigija Cicuttinija (1906-1973) iz Povoletta (Viden), ki je bil videnski pomožni škof od 1953. do 1956. l., ko je bil imenovan za škofa ordinarija v Città di Castello (Perugia). L. 1966 je zaradi zdravniških problemov zapustil škofijo in se vrnil v Viden. Bil je sošolec beneških monsinjorjev Gujona, Birtiga, Cracine in Succaglie.

15 - Praznik sv. Janeza Zlatoustega pade 27. januarja, ko je mons. Trinko godoval, saj je imel svetnika za svojega zavetnika.

16 - Župnik na Tarčmunu je bil Jožef Chiacig (1889-1966) doma iz Dolenje Mierse. V duhovnika je bil posvečen l. 1913; kot duhovni pastir je služboval v Briščah, Sv. Lenartu, na Tarčmunu in v Kosci. Bil je prijatelj mons. Trinka in je napisal zelo zanimive župnijske kronike. Tudi po fašistični prepovedi (1933) je še vedno uporabljal v cerkvi slovenščino, zaradi česar ga je fašistična oblast opomnila. L. 1954 je organiziral slovesni pogreb msgr. Ivana Trinka.

bi se ne prehladil 90letni celebrant, ker ima vse druge zakristije nezakurjene. Bilo je kakor v begunskih vagonih, tembolj ker medtem sta prišla tudi glavna dva botra novorojenčka. Tudi štedilnik je služil za mizo. Vse zasedeno, tudi police.

Sončni dan, prav veselo domače razpoloženje, da botra ga bosta pomnila. Kosilo prve vrste in četudi žlice in vilice so bile ena drugi napoti, se ni zgodil niti eden slučaj, da bi zgrešile pot v sosedove usta. Vse beraške živila so prišle na vrsto, od amce (pršuta) do gubance, ki je bila velika kakor belgijanske krtine in vse je bilo lepo obrito z belim cividinom.¹⁷

Po gubanci sta botra postavila na mizo novorojenčka in povzročila veliko veselje in začudenje Starčka in beračev nad lepoto in krepkostjo novinca. Starček je ostal brez besede, po stari navadi pogledal v Jakoba in: »Tist' lump tam!«. Povrh tega, vsak Berač je zase mislil, da Starček rad pofajfa kak "toskan"¹⁸ in začeli so skladati na mizo pakelce "toskanov". Prišlo jih je na dan 300. To je bilo smeha, ko je moral prinesiti precejšnjo pletenico, da jih je poslal k Piernovim.¹⁹ Vsak je mislil, da jih je prinesel samo on in tako se je zgodil čudež.

Prišla je v poštev tudi beraška kultura: govori, pesmi, napitnice, dovtipi, zbadanje, smešnice itd. Botra sta odnesla navdušene vtise o pravi duši Beračije, ki ne kaže še, da je potrebna svetega olja. Toliko Beračev ni še bilo skupaj brez nobenega kapitalista. Starček se je toplo zahvalil v lepem govoru za toliko presenečenj in sklenil: "Vi ste šele začeli tam, kjer sem jaz zapustil".

Seveda, tak naval Beračev okoli Starčka, ki noče umreti, je opozoril tiste, katere je bil svojčas "kuš" butnil na gnoj,²⁰ ki so ohajali okoli hiše (neopaženo), kakor sršeni okoli kipa Sv. Aleša v pravljici koledarski. Posebno botra sta jih zanimala, ko so se opogumili, da so jih povprašali, ali sta Turka ali kristjana.

17 - Domače belo vino.
18 - Gre za italijansko sigaro, katere ime izvira iz dežele Toskane, v kateri je bila pridelovana.
19 - Hišno ime Trinkove družine na Tarčmunu.
20 - Financarji. Cuffolo se nanaša na smešno zgodbo o "kušu"(kozlu) in financarjih, ki se je pripetila v vasi Oblica (Sriednje) in o kateri piše v eni od pisem g. Revnu.

Fotografija je bila posneta 27. januarja 1953 (dva dni po Trinkovem rojstnem dnevu), ko so domači duhovniki in podporniki Trinkovega koledarja Trinku predstavili Koledar na Tarčmunu. Kakor izhaja iz drugih Cuffolovih pisem, je fotografijo napravil Trinkov pranečak Valentin Trinko – Tin Piernu.

V 1. vrsti od leve: Jožef Chiacig, Mario Cernet, Arturo Blasutto, Jožef Jaculin, Peter Cernoia, Angel Cracina;

v 2. vrsti: Anton Cuffolo, Paskval Gujon, Engelbert Besednjak, Peter Qualizza, Ivan Trinko, Mario Laurencig, Josip Rustja, Valentin Birtig, Jožef Cramaro.

50 LET AVTONOMNE DEŽELE FURLANIJE JULIJSKE KRAJINE

IVAN BRATINA

Januarja 1963 je stopil v veljavo ustavni zakon, ki je z oblikovanjem posebnega statuta ustanovil avtonomno deželo Furlanijo Julijsko krajino. Po dolgi in razgibani razpravi je bil tako končno v celoti uresničen 116. člen republiške ustave iz leta 1947, ki je ob Siciliji, Sardinji, Dolini Aoste in Tridentiskem-Južnem Tirolskem določal posebno upravno avtonomijo tudi teritoriju, ki je nastal po vojni iz videmske pokrajine in iz tega, kar je po razmejitvi ostalo od bivših pokrajin Gorice in Trsta. Ta teritoriji so takrat tudi prvič imenovali Furlanija-Julijska krajina. Dolg in zapleten postopek za odobritev ustavnega zakona se je zaključil ob koncu leta 1962, to je v zanimiven in pomembnem obdobju italijanske, a tudi svetovne zgodovine. Gospodarski povojni »boom« je bil na svojem višku in pripravljale so se politične spremembe, ki so kasneje privedle do vlad levega centra z vključitvijo, na eni strani, političnih in družbenih sil, ki so bile do tedaj v opoziciji, in z oblikovanjem, na drugi strani, nove vodilne garniture, ki jo je sestavljala mlajša perspektivna generacija in ki je krojila naslednjih trideset let italijanske politike. Okobra istega leta se je tudi pričel II. Vatikanski koncil, ki je globoko zaznamoval katoliško cerkev tudi v njenem odnosu do sekularnega sveta. Nenazadnje je tudi takoj vplival na našo posebno krajevno stvarnost z uvedbo uporabe maternega jezika, torej tudi slovenščine, v bogoslužju, in srednjeročno prispeval k dokončni ureditvi po vojni odprtih vprašanj na meji v okviru nove vatikanske politike do vzhodne Evrope. Na svetovnem prizorišču sta odprtje in neobičajna rešitev krize, ki je nastala zaradi namestitve sovjetskih raket na Kubi, odprli novo fazo odnosov med Združenimi državami Amerike in Sovjetsko zvezo in postavili temelje za varnejšo in razsodnejšo vodenje sicer še vedno zakrbljujoče hladne vojne.

Ko se običajno vsako desetletje spomnimo te obletnice, ki je letos okrogla in zato tudi pomembnejša (petdestletje je že kar dolgo obdobje, še posebej ko ga obravnavamo v kontekstu hitrih in kakovostnih sprememb, značilnih za ves čas po koncu druge svetovne vojne), in skušamo kritično oceniti našo deželno avtonomijo in njen vpliv na širšo družbeno-politično stvarnost, moramo upoštevati vsaj tri vidike: idejo dežele, ki so jo v resnici še nekoliko megleno uvideli in načrtali v ustavodajni skupščini; besedilo posebnega statuta, ki je nastal petnajst let kasneje in je oblikoval po znani in morda zavajajoči trditvi zadnjo deželo s posebnim in prvo z navadnim statutom; in nazadnje deželno avtonomijo, tako kot se je dejansko oblikovala v svojem petdesetletnem delovanju in kot se nam kaže danes.

Kot je znano, se je zamisel o samostojni deželi Furlaniji (ločeni od Veneta, ne pa s posebnim statutom) rodila v krogu furlanskih politikov in razumnikov, med temi je bil tudi msgr. Ivan Trinko, ki so v ta namen ustanovili Furlansko ljudsko gibanje za deželno avtonomijo. V ustavodajni skupščini je po zanimivi razpravi prišlo do dokaj nepričakovanega sklepa, da se ustanovi dežela s posebnim statutom, in sicer Furlanijo skupaj s teritorijem, ki bo od bivše Julijske krajine po določitvi državne meje pripadal Italiji. Posebno poudarjena je bila potreba po zaščiti narodne (slovenske) manjšine in vsaj bežno tudi po mednarodni vlogi dežele, ki naj bi bila povezovalni člen z mejnim slovanskim svetom.

V razpravi o oblikovanju in izglasovanju statuta sta zaščita manjšine in mednarodna vloga skoraj popolnoma izpadli. Le v tretjem členu je ostalo skromno določilo o jezikovnih skupnostih (»V deželi je priznana enakopravnost vsem državljanom, ne glede na njihovo jezikovno pripadnost, ter zagotovljeno varstvo njihovih etničnih in kulturnih značilnosti.«), ki ga je kmalu ustavno sodišče še bolj omejilo s tem, da je zaščito manjšine kot kompetenco pripisalo izključno državi kot osrednji oblasti. Z ustavno spremembo iz leta 2001, ki je v 114. členu priznala državnost tudi krajevnim upravam, se zdi ta ovira premoščena. Pri izvajanju manjšinskih zakonov št. 482 za jezikovne skupnosti in št. 38 za slovensko manjšino pa dežela ni pokazala kakšnega posebnega zanimanja za sprejemanje dodatnih obveznosti. Kar se tiče mednarodne vloge, moramo podčrtati, da je dežela, kljub temu da ji niso bile priznane potrebne kompetence, odlično opravila svojo naravno mednarodno vlogo v obdobju nasledstvenih vojn v bivši Jugoslaviji in pri procesu nastajanja samostojne države Slovenije.

Leta 1962 je torej prevladala zamisel, da je vloga dežele predvsem na gospodarskem področju in da je njeno prvotno poslanstvo premostiti ovire za uravnoteženo gospodarsko in socialno rast teritorija, ki je takrat kazal marsikje še precejšnjo nerazvitost. Tako je bila dežela v svojem začetnem delovanju pozorna predvsem do ekonomskih vprašanj, še posebej do vprašanj razvoja kmetijstva, obrtništva in industrije v videmski in pordenonski pokrajini, kolikor sta goriška in tržaška pokrajina lahko še naprej računali na ekonomsko bazo, ki je bila v veliki meri odvisna od državne pomoči. S svojo učinkovito administrativno spretnostjo, ki je bila nedvomno bližja državljanom, si je dežela pridobila znaten ugled, ki je dosegel svoj višek v zares zgledni obnovitvi prizadetega območja po potresu leta 1976.

S tem v zvezi se nam zdi potrebno omeniti še eno, nič manj pomembno vprašanje, ki ni dobilo v statutu pravega mesta, je pa podtalno spremljalo do danes ves potek uresničevanja deželne avtonomije. To je problem enotnosti dežele oziroma enotne vizije njenega razvoja in posledično premoščanja zgodovinskega dualizma med Vidmom in Trstom. Vprašanje se je pojavilo že na samem začetku, saj je bila to edina deželna tvorba, za katero je bila določena posebna avtonomija in ki ni imela za sabo utrjene enotne zgodovine. Pokrajini Videm in Pordenon sta že od leta 1866 pripadali enotni italijanski državi in dejansko neposredno sodelovali pri njenem oblikovanju. Gorica in Trst sta v istem času dosegali v habsburški multinacionalni državi svoj največji razcvet. Fašistični režim je s svojo agresivno in raznarodovalno politiko zgodovinske razlike kvečjemu le prikril. Ob nastanku dežele in zaradi prioritarne skrbi za gospodarsko rast in za odpravo nerazvitosti, ki je bila značilna za široka območja Furlanije, so reševanje problema samo odložili. Gorica in Trst sta namreč lahko široko računali na neposredno državno pomoč preko posebnih skladov in industrije z državno soudeležbo, tako da se je deželna uprava, ki je bila od vsega začetka v rokah furlanskih, s sicer skromnejšimi sredstvi lahko izključno posvečala gospodarskim potrebam furlanskega prebivalstva, ki se je še pretežno ukvarjalo s kmetijstvom in obrtništvom, saj nosi za kasnejši razvoj male in srednje industrije zasluge prav pametno usmerjena deželna intervencija. Zdi se nam, da so še danes prav pri vprašanju enotne vizije razvoja in funkcije dežele odgovori, ki jih ponujajo naši deželni politiki, skromni in neskladni s potrebami, ki jih zahtevajo časi. Evropski enotni prostor, ki v današnjem kriznem obdobju usodno določa finančni okvir in odloča o velikih gospodarskih strategijah, in enotni sosednji državi, katerih teritorialna obsežnost, čeprav večja, je vsekakor primerljiva z našo,

potrebujejo sogovornika z določeno kritično maso, ki je sposoben združiti vse svoje različne krajevne potenciale v enotno deželno razvojno politiko. K njej naj bi po svojih značilnostih in močeh prispevala in v njej naj bi se prepoznavala vsa območja, in ne samo večja urbana centra, vsi naj bi bili tako prepričani, da je to v skladu z njenimi interesi. Pri tem je treba seveda pojma, kot sta gospodarstvo in gospodarski razvoj, razumeti širše, v smislu najnovejših evropskih strategij, kjer je poudarek na kakovosti, torej na znanju, na izobraževanju, na okoljski vzdržljivosti, na povečanem splošnem življenjskem standardu.

Nekateri posvečajo veliko pozornost zgodovinskemu vidiku oziroma zamislim, ki so botrovale nastanku in potem spremljale oblikovanje statuta in torej ustroja dežele, da ugotavljajo, v kolikšni meri so bila takratna pričakovanja sprejeta v besedilu statuta oziroma uresničena v kasnejšem delovanju deželne ustanove. Drugi izhajajo iz prakse oziroma iz konkretnega delovanja dežele, to naj bi bilo edino merilo za pravilno razumevanje statuta in razlogov za njegov nastanek. Vprašanje statuta naj bi bilo torej le njegova sposobnost dati pravilne odgovore na potrebe in izzive današnjega časa. Jasno je, da se oba vidika v marsičem pokrivata. Delovanje dežele, ki zaradi časovne dolžine njenega obstoja kaže že določeno utrujenost in celo zmanjšano učinkovitost, vedno večji pritiski centralne vlade, ki zaradi finančne krize težijo k reševanju vsakdanjih problemov, pogosto brez potrebne vizije za prihodnost in ob dejanskem zanemarjanju vloge krajevnih avtonomij, novi evropski kontekst, ki ga nismo pravočasno razumeli in vključili v vsakdanjo prakso, postavljajo danes deželo in njeno avtonomijo pred resno vprašanje, kako naprej. Kot velja za vsako krizno obdobje, je zato potrebno razmišljanje, ki ne zanemarja zgodovinskih vidikov, gleda pa tudi pogumno v prihodnost.

50 LET OD DRUGEGA VATIKANSKEGA KONCILA

JURIJ PALJK

Drugi vatikanski vesoljni cerkveni zbor ali Drugi vatikanski koncil je bil ekumenski koncil Rimskokatoliške Cerkve, ki ga je leta 1962 sklical papež Janez XXIII., pri nas bolj poznan kot "dobri papež", ki pa je umrl pred koncem koncila in ga je zato kasneje vodil njegov naslednik papež Pavel VI. Drugi vatikanski koncil se je zaključil leta 1965.

Papež Janez XXIII. je sklical Drugi vatikanski koncil manj kot sto let po predhodnem Prvem vatikanskem koncilu, kar se je mnogim zdelo prezgodaj in nepotrebno, vendar se je papež Janez XXIII. kot nekdanji vatikanski diplomat še kako dobro zavedal, da so se v družbi zgodile spremembe, ki so zahtevale od njega in seveda vse cerkvene hierarhije ter vse Cerkve, da temeljito razmislijo, kako najti primeren način za take spremembe v Cerkvi, ki bodo družbi in času primerne ter pravične. Njegov namen je bil posodobiti Cerkev in najti tak način nagovarjanja človeka z resnicami evangelija, da bodo sodobniku razumljive, predvsem pa najti način, kako nagovarjati vse bolj od Cerkve odmaknjen in laičen svet ter seveda v vrstah Cerkve ponovno oživiti temeljno resnico evangelija, da je namreč Jezus Kristus prišel na svet, da bi nas odrešil s svojim darovanjem na križu. Pri vsem tem je papeža Janeza XXIII. vodila močna želja, da bi temeljito moderniziral Cerkev, iz nje naredil sodobno skupnost kristjanov, ki govori jezik sodobnika. Njegova želja po spremembah v Cerkvi je bila tako zelo močna, da je napovedal sklic koncila že januarja 1959 - manj kot tri mesece po tem, ko je bil izvoljen za papeža. Papeška bula *Humanae salutis*, s katero je uradno sklical koncil, je izšla 25. decembra 1961.

Koncil se je začel 11. oktobra 1962 kljub nasprotovanju tradicionalistov, ki so trdili, da po razglasitvi papeške nezmotljivosti (na Prvem vatikanskem koncilu) nov koncil sploh ni potreben. In tradicionalistov sploh ni bilo malo, danes nekateri zgodovinarji

ugotavljajo, da se moramo samo papežu Janezu XXIII. zahvaliti, če je do Drugega vatikanskega koncila sploh prišlo! Veliko udeležencev Drugega vatikanskega koncila pa se je le strinjalo z Janezom XXIII., da mora Cerkev razumeti znamenja časov in začeti s prenovo. Po smrti Janeza XXIII. so nekateri tradicionalisti mislili, da bodo lahko delo koncila ustavili, vendar pa je novoizvoljeni papež Pavel VI., ki je, mimogrede, tudi bil nekdanji vatikanski diplomat, nadaljeval z usmeritvijo svojega predhodnika in že takoj izjavil, da je treba odpreti okna in Cerkev temeljito prezračiti. Številni verniki ocenjujejo Drugi vatikanski koncil kot prelomni dogodek v zgodovini Rimskokatoliške Cerkve in krščanstva nasploh. Nekateri teoretiki celo ločijo »predkoncilsko« in »pokoncilsko« Cerkev, kar drži, saj se je Cerkev po Drugem vatikanskem koncilu zares spremenila.

Če hočemo strniti najpomembnejše prenove, ki jih je v Cerkev uvedel Drugi vatikanski koncil, bomo zapisali:

1 - Koncil je temeljito prenovil potek liturgije, uvedel bogoslužje v domačem jeziku in ukinil prevlado latinščine. Bogoslužje in maše so odtlej bila v jeziku ljudstva, za nas Slovence v Italiji in še posebej v Beneški Sloveniji je bilo to izjemnega pomena in tu bi lahko mirno pripomnil, da je Beneška Slovenija imela zares velike duhovnike, čedermace, ki so videli daleč, saj so ostali zvesti lastnemu jeziku, svojemu ljudstvu in Cerkvi, dejansko so bili znanilci Drugega vatikanskega koncila!

2 - Koncil je podal smernice za večjo in aktivnejšo vlogo laikov pri bogoslužju in pri upravljanju cerkvenih zadev. S tem se je Cerkev začela razvijati v smer večje demokratičnosti. Vloga laikov, se pravi neposvečenih ljudi, v Cerkvi je danes vse bolj aktualna, kar kaže na daljnovidnost očetov Drugega vatikanskega koncila.

3 - Koncil je aktualiziral službo stalnega diakona (pred tem je bil diakonat samo stopnica na poti do mašniškega posvečenja). Vemo, da so danes lahko diakoni tudi laiki in poročeni moške.

4 - Koncil se je zavzel za ekumensko zbliževanje različnih krščanskih Cerkva in tudi manjših krščanskih skupnosti. Prvič po dolгих stoletjih so bili na koncil povabljeni tudi predstavniki drugih krščanskih Cerkva, kar je bilo že takrat izjemnega pomena, danes je to sicer ustaljena praksa, ki pa še ni obrodila toliko zaželenega sadu, da bi se namreč vsi kristjani združili v eno Cerkev.

5 - Koncil se je zavzel tudi za dialog z drugimi (nekrščanskimi) verami. Poudariti velja, da je pred tem Cerkev videla druge vere zgolj kot zmote, po sklepih koncila pa je treba v vsaki veri videti elemente Božjega razodetja, le da je to razodetje v drugih verah manj popolno kot v krščanstvu.

6 - Koncil je tudi poskrbel za začetek novega dialoga z Judi, kar je bilo izjemnega pomena za tisti čas.

»Drugi vatikanski koncil je za nas močan poziv, da vsak dan ponovno odkrijemo lepoto naše vere, jo spoznavamo na globlji način v tesnejšem odnosu z Gospodom in v celoti živimo svoj krščanski poklic.«

Tako je papež Benedikt XVI. 10. oktobra leta 2012 nagovoril množico vernikov, ki so se na Trgu sv. Petra zbrali pri splošni avdienci. Dan pred začetkom leta vere je spregovoril o drugem vatikanskem koncilu, »velikem cerkvenem dogodku«, ki se nam zdi kot »velika freska, slika s svojimi mnogoterimi in raznolikimi elementi, pod vodstvom Svetega Duha«. Koncilski dokumenti so – kot je zatrdil – tudi za naš čas kompas, ki omogoča ladji, ki je Cerkev, da sredi viharjev ali mirnih valov odrine na odprto morje, pluje varno in prispe na svoj cilj.

V obdobju drugega vatikanskega koncila se Cerkev ni spoprijemala s posebnimi zmotami glede vere, ki bi jih bilo treba izpopolniti ali obsoditi, prav tako ni bilo posebnih vprašanj glede nauka ali discipline, potrebnih razjasnitve. Predstavljamo si lahko presenečenje manjše skupine kardinalov, zbranih v benediktinskem samostanu sv. Pavla zunaj obzidja, ko je 25. januarja 1959 papež Janez XXIII. napovedal sinodo za škofijo Rim in koncil za vesoljno Cerkev. Na dan odprtja koncila, torej 11. oktobra 1962 – pred natanko 50. leti – je Janez XXIII. izpostavil splošni namen koncila: vera mora spregovoriti na prenovljen način, bolj jasno, kajti svet se je naglo spreminjal, pri tem pa mora svoje večne vsebine ohraniti nedotaknjene, brez popuščanja ali kompromisov.

»Papež je želel, da bi Cerkev premislila o svoji veri, o resnicah, ki jo vodijo. A iz tega resnega in poglobljenega razmisleka o veri je moral biti na nov način opredeljen odnos med Cerkvijo in moderno dobo, med krščanstvom in določenimi osnovnimi elementi modernega mišljenja, ne zato, da bi se mu prilagodilo, ampak da bi se svetu, ki se hoče oddaljiti od Boga, predstavila zahteva evangelija v vsej njegovi veličini in čistosti,« je o začetku Drugega vatikanskega koncila povedal papež Benedikt XVI, ki je bil sam tudi posredno deležen priprav na Drugi cerkveni zbor, saj je kot mlad teolog pomagal pri pripravah razprav.

Papež Benedikt XVI. je ob 50. obletnici začetka Drugega vatikanskega koncila tudi povedal, da je čas, v katerem živimo, še vedno zaznamovan s pozabo in gluhoti glede Boga. Po njegovem prepričanju se moramo naučiti najpreprostejšo in najbolj

temeljno lekcijo koncila, in to je, da »je krščanstvo po svojem bistvu vera v Boga, ki je trinitarična ljubezen, in osebno ter skupnostno srečanje z Jezusom, ki usmerja in vodi življenje«. Danes je pomembno, da se ponovno in jasno dojame, da je Bog prisoten, nas varuje in nam odgovarja. Ko primanjkuje vere v Boga, se poruši to, kar je bistveno, kajti človek izgubi svoje temeljno dostojanstvo in to, kar daje veličino njegovi človeškosti.

»Koncil nas spominja,« je zatrdil papež, »da je naloga Cerkve v vseh njenih komponentah posredovati besedo Božje ljubezni, ki odrešuje, da bi bil slišan in sprejet tisti božji klic, ki v sebi nosi našo večno blaženost.«

Papež Benedikt XVI. je tudi naštel štiri koncilске dokumente, konstitucije, ki so kot štiri glavne smernice na kompasu današnje Cerkve: Konstitucija o svetem bogoslužju (*Sacrosanctum Concilium*), Dogmatična konstitucija o Cerkvi (*Lumen gentium*), Dogmatična konstitucija o Božjem razodetju (*Dei Verbum*) in Pastoralna konstitucija o Cerkvi v sedanjem svetu (*Gaudium et spes*).

Drugi vatikanski koncil je bil velik dogodek tudi za Cerkev na Slovenskem. Na njem so sodelovali štirje slovenski škofje. Na prvem zasedanju koncila sta sodelovala ljubljanski nadškof Anton Vovk in mariborski škof Maksimilijan Držečnik. Slednji je sodeloval na vseh zasedanjih. Na drugem zasedanju se je koncilu pridružil škof Jožef Pogačnik, ki je bil takrat še administrator škofije, na tretjem in četrtem zasedanju pa je sodeloval kot ljubljanski nadškof. Tretjega in četrtega zasedanja se je udeležil še apostolski administrator za Primorsko, škof Janez Jenko. Nadškof Vovk je sodeloval tudi v pripravah na koncil in sicer v komisiji za škofo in vodstvo škofij. Med prvim in zanj edinim zasedanjem koncila je bil že precej bolan, kljub temu je sodeloval na vseh sejah. Nadškof Vovk drugega zasedanja ni dočakal, saj je nekaj mesecev pred tem umrl. Najvidnejšo vlogo na koncilu je imel škof Držečnik, ki je s pismenimi predlogi sodeloval že v pripravljalnem delu in med zasedanji večkrat javno nastopil. Pred vsemi koncilskimi očetmi je enkrat spregovoril tudi nadškof Pogačnik, škof Jenko pa je sodeloval le pri končni redakciji koncilskih dokumentov.

Generaciji, ki se je rodila po Drugem vatikanskem cerkvenem zboru je koncil prej neznanka kot kaj drugega.

“Zgodovinsko gledano gre pri Drugem vatikanskem koncilu za nadaljevanje dela Cerkve, ne pa za prelom, kakor smo še do nedavnega poslušali. Strogo gledano, seveda smrt Pavla VI. ni popolni konec tega obdobja, ne nazadnje sta oba naslednika prevzela

tudi imeni obeh predhodnikov (Janeza in Pavla), vseeno pa jo lahko postavimo za mejnik med enim in drugim obdobjem. Najbrž tudi ni težko potrditi teze brazilskega misleca Plinia Corrêe de Oliveira, da je tudi v Cerkvi prišlo do kulturne revolucije, kar potrjujejo korenite spremembe v navadah in miselnosti tako cerkvene hierarhije, kot tudi vernikov. Brazijski filozof se sklicuje na skoraj istočasni preobrat, pravzaprav prelom, ki se je v Evropi začel v letu 1968. Nekateri to imenujejo tudi seksualna revolucija, praktično vsi pa so si enotni, da je za revolucijo dejansko šlo, čeprav si v Cerkvi to neradi priznamo in morda s tem premalo računamo, ko obravnavamo težak odnos mladih do katoliške vere. Ker je v naslovu besedna zveza »pastoralno delo«, naj brž povem, da je 2. Vatikanski cerkveni zbor neke vrste unikum med ostalimi, saj ni izdal nobenih zakonov, kakor se tudi ni dokončno izrekel o nobeni verski ali moralni zadevi. Sam koncil je bil pastoralne narave, kot takšnega pa sta ga označila tudi oba zgoraj omenjena koncilski papeža," meni o Drugem vatikanskem koncilu duhovnik Andrej Vončina, ki trdi, da so bila pričakovanja zares velika. Med drugim se je pričakovalo svežega vetra v Cerkvi, kar je Janez XXIII. tudi ponazoril, ko so ga vprašali, kaj pravzaprav pričakuje, ko je enostavno odprl okno v prostoru.

Ob začetku samega zborovanja si je Janez XXIII. zaželel, da bi prišlo do novih binkošti, ki so se tudi zgodile.

Če ob zaključku dodam še osebno noto zgodovinskim dejstvu, bom povedal, da sem kot mali fantič bil na Vipavskem ministrant, strežnik pri maši in sem se moral naučiti latinske molitve, ki jih nisem razumel, še posebno mi ni šla v glavo molitev Confiteor. Pa smo doživeli novost, nekega dne smo imeli celotno mašo v slovenščini, učili smo se slovenskih molitev, odveč je seveda vsako pisanje, da je bilo veselje nepopisno, čudenja pa tudi veliko. Še danes se spominjam, kako se starejši kar niso mogli naučiti na to, da je bil kar naenkrat mašnik obrnjen proti vernikom v cerkvi, da se ni vse dogajalo pred oltarjem, ampak se je dogajala maša na oltarju sredi prezbiterija.

Jasno je, da so še danes mnjenja o Drugem vatikanskem koncilu deljena, nekateri so pričakovali več, drugi manj, kot je tudi jasno, da danes, ko se Cerkev, kot vsa naša družba, nahaja v krizi, ni potreben noben nov koncil, dovolj bi bilo, da bi verniki, in cerkvena hierarhija tudi, upoštevala smernice Drugega vatikanskega koncila, predvsem pa bi se morala Cerkev danes, tako kot bi se morala v preteklosti, držati osnovnih načel evangelija.

ln je zato prav, da ob koncu najdemo še eno misel papeža Benedikta XVI., ki je ob petdesetletnici začetka Drugega vatikanskega koncila povedal tudi tole: "Blaženi

Janez Pavel II. je ob začetku tretjega tisočletja zapisal: »Bolj kot kadar koli prej čutim dolžnost, da spomnim na koncil kot na veliko milost, ki je bila naklonjena Cerkvi v 20. stoletju. V njem lahko prepoznamo zanesljiv kompas, ki nas bo usmerjal na poti skozi stoletje, ki se začena« (apostolsko pismo Na začetku novega tisočletja, 57). Mislim, da je primerjava zelo ustrezna. Vrniti se je treba h koncilskim dokumentom in jih osvoboditi od množice publikacij, ki so jih skrili, namesto da bi jih ljudem razodeli. Koncilski dokumenti so tudi za naš čas kompas, ki omogoča ladji, naši Cerkvi, da tako v času viharjev kot mirnih valov odrine na odprto morje, pluje varno in prispe na svoj cilj."

DOGODEK PRED PETDESETIMI LETI

ZDRAVKO LIKAR

Bivša občina Tolmin je bila zelo velika, saj je merila skoraj tisoč kvadratnih kilometrov. Bila je druga največja občina v Jugoslaviji. Občine so imele v Jugoslaviji veliko večje pristojnosti in težo kot jo imajo sedaj v Sloveniji. Opravljale so lokalne zadeve in tudi precej zadev iz državne pristojnosti. Tolminska občina je imela z Republiko Italijo kar 96 kilometrov skupne meje. Po sprejetju Videmskega sporazuma je maloobmejni promet med Posočjem in bližnjimi obmejnimi kraji v Italiji skokovito naraščal. Iz leta v leto je bilo več prehodov meje.

Boljšemu vzdušju ob meji so sledili tudi obmejni upravitelji. Pred petdesetimi leti se je zgodil pomemben dogodek. O tem dogodku je v tolminskem občinskem arhivu ohranjenih precej dokumentov in komentar v časopisu Il Gazzettino di Udine.

V Čedadu je mnogo let županoval Guglielmo Pelizzo. Bil je obenem tudi senator v italijanskem parlamentu in trikrat podsekretar, namestnik ministra za obrambo v italijanski vladi.

26. oktobra 1962 je čedajski župan Pelizzo poslal pismo tedanjemu tolminskemu županu Francu Rutarju.

V pismu je napisal, da želi obnoviti predvojno tradicijo in ponovno uvesti spominsko slovesnost ob Dnevu mrtvih in 4. novembru na italijanski kostnici v Kobaridu. Zapisal je še, da bodo na slovesnosti prisotni župani, odborniki in občinski svetovalci devetnajstih občin, ki spadajo v čedajsko okrožje. Na koncu pisma je napisal, da na slovesnost vabi tudi tolminskega župana in njegove sodelavce ter predstavnike krajevnih oblasti iz Kobarida.

Spominske slovesnosti na kostnici so bile že nekaj let pred letom 1962. Od leta 1958 jih je organiziral Generalni konzulat Italije iz Kopra. Te slovesnosti so bile po obsegu skromne, saj se je le generalni konzul pripeljal v Kobarid, položil venec na kostnico in odšel. V tolminskem občinskem arhivu je ostala zabeležena izjava italijanskega generalnega konzula iz leta 1958. Povedal je, da je presenečen, kako lepo je ohranjena in vzdrževana kostnica kljub drugi svetovni vojni in kljub napetim odnosom med Jugoslavijo in Italijo po vojni.

3. novembra 1962 je bilo vse drugače. Iz čedajskega okrožja se je slovesnosti v Kobaridu udeležilo 19 županov na čelu s čedajskim županom Pelizzom. Prišlo je še veliko občinskih odbornikov in svetovalcev ter vojnih veteranov.

Tolminska delegacija je odšla na blok Robič, kjer so pričakali italijanske goste. Pristrčno so se rokovali in skupaj odšli v Kobarid. Najprej sta obe delegaciji položili vence na partizansko grobnico na kobariškem pokopališču. Sledilo je polaganje vencev na italijanski kostnici in maša za padle v cerkvi svetega Antona. Po slovesnosti je sledilo skupno kosilo v kobariškem hotelu "Zvezda".

Popoldne sta obe delegaciji obiskali še Tolminski muzej in Most na Soči. Slovesnostim je prisostvovalo precej italijanskih novinarjev. Šlo je namreč za prvovrsten in zgodovinski dogodek ob meji.

V časopisu Il Gazzettino di Udine je bil 4. novembra 1962 objavljen obširen komentar dogodka. Že v uvodnem stavku komentarja je zapisano, da je bila slovesnost in srečanje v Kobaridu zgodovinskega, izrednega in plemenitega pomena. Pisec komentarja poudarja, da so bili italijanski župani s sodelavci toplo in pristrčno sprejeti v Posočju. Prvič po koncu druge svetovne vojne, ko je bila med mrtvimi in živimi Italijani potegnjena meja, se je prav ta meja na široko odprla, da je bilo padlim možno izraziti zahvalo. Ne morejo pozabiti tudi velikega pietetnega dejanja jugoslovanskih oblasti, ki so se udeležile slovesnosti na kostnici. Ugotavljajo, da bo to dejanje tolminskih oblasti še bolj okrepilo politično in gospodarsko sodelovanje obeh držav in vlad.

Pisec piše, da so se ob prihodu njihovih županov mejne zapornice na široko odprle in na bloku jih je pričakala delegacija tolminske občine. Srečanje je bilo zelo pristrčno. V komentarju je opisano dogajanje tega zgodovinskega dneva. Še posebej so omenjene

besede tolminskega in čedajskega župana, ki sta jih izrekla na slavnostnem kosilu. Oba sta poudarila pomen Videmskega sporazuma za obmejno prebivalstvo ter željo in upanje obeh, da bi na jugoslovansko-italijanski meji vladal trajen mir. Da je bil obisk italijanskih županov zares zgodovinski, pričajo dokumenti iz tolminskega občinskega arhiva. Že v letu 1963 je prišlo do prvega uradnega obiska tolminske občinske delegacije v občini Čedad. Obisk je sovpadal s tragedijo v Longaronu. Župan Pelizzo je bil tedaj namestnik italijanskega obrambnega ministra in je prvi del obiska tolminske delegacije v Čedadu zamudil, ker je bil na prizadetem območju v Longaronu. Na popoldanski del obiska pa je iz Longarona prišel s helikopterjem. Kljub tragediji in obveznostim ni hotel zamuditi srečanja s tolminskim županom.

Uradnemu obisku Tolminec je sledila ponovno slovesnost na italijanski kostnici v Kobaridu 5. novembra 1963. Zopet je prišlo 19 italijanskih županov, katerih vodja je bil čedajski župan Pelizzo. V naslednjih letih so bili stiki, uradni obiski in srečanja zelo pogosti. Ne samo z občino Čedad, marveč tudi z drugimi obmejnimi občinami. Pri vzpostavljanju stikov in sodelovanja je prednjačila tolminska občinska oblast. V nekaj letih so vzpostavili stike s skorajda vsemi občinami v obmejnem pasu. Le redke italijanske občine niso kazale nobenega interesa za tovrstne stike.

Obmejnim prebivalcem na obeh straneh je sodelovanje obmejnih občin in utrjevanje osebnih poznanstev županov pomagalo. Mejni režim na blokih se je rahljajl in začele so sodelovati šole, športna društva, planinci, kolesarji, kulturniki.

Ohranjena je analiza Komisije za stike z zamejstvom in manjšinska vprašanja Občinskega odbora SZDL Tolmin, ki je bila napisana 15. januarja 1964. V Analizi je zabeleženo, da je leta 1962 jugoslovansko-italijansko mejo na petih mejnih prehodih v Posočju prešlo več kot 85 tisoč potnikov. Število prehodov je v naslednjih letih skokovito naraščalo. Od srede šestdesetih do konca osemdesetih let prejšnjega stoletja je bilo prehodov na posoških mejnih prehodih ogromno. Predvsem zaradi cen bencina, dobrega mesa, mlečnih izdelkov, cigaret in dobrih gostiln so bili kraji v Posočju dobesedno oblegani. Samo čez prehod Robič je prešlo letno tudi po več kot milijon in pol potnikov. V Kobaridu je bila neznanska gneča na bencinskih črpalkah, mesnicah, trgovinah in gostilnah. Niso bili redki dnevi, ko je iz Italije čez prehod Robič prišlo dnevno več kot deset tisoč obiskovalcev.

Zgodovinsko srečanje devetnajstih italijanskih županov s tolminskim županom pred petdesetimi leti je bilo znanilec novih časov. Grozote druge svetovne vojne in povojne napetosti so bile potisnjene v spomin. V ospredje je prihajala potreba po mirnem sobivanju in sožitju ob jugoslovansko-italijanski meji. To so terjali tudi gospodarski interesi obmejnega prebivalstva in interesi obeh držav. Pred petdesetimi leti so bili torej položeni temelji poveljnim dobrososedskim odnosom. In kje smo danes?

V Posočju so leta 1995 nastale iz velike tolminske občine občine Bovec, Kobarid in Tolmin, ki opravljajo lokalne naloge. Državne pristojnosti opravlja Upravna enota Tolmin, ki deluje na celotnem ozemlju nekdanje tolminske občine. Teritorialno je največja v Sloveniji.

Leta 2004 je Slovenija vstopila v Evropsko Unijo in leta 2007 so bile na meji odpravljene vse formalnosti. Ko se sedaj zapeljemo čez nekdanje bloke, mejne prehode, si kar težko predstavljamo, kakšno oviro so nekdanj predstavljal. Ne samo zaradi togih predpisov, marveč zaradi nekaterih togih policistov in carinikov, ki so ljudem grenili življenje na obeh straneh meje. Največja vrednost vstopa Slovenije v šengensko območje je za obmejno prebivalstvo prav gotovo odprava vseh mejnih formalnosti. In seveda skupen denar evro.

11. novembra 2012 sem se udeležil 30. Sejma beneške pesmi na Liesah. V oči mi je padlo veselo, razposajeno rajanje in prepevanje beneške, livške, kambreške, furlanske in italijanske mladine. Vsi so se veselili, vsi so se razumeli med sabo. To je naša bodočnost, sem si mislil. Mladina je osvobojena vseh predsodkov, strahov in se za preteklost ne zmeni. Od časa do časa pa je le prav, da jo na preteklost spomnimo in ji povemo, naj vedno stopa po poteh prijateljstva, medsebojnega zaupanja in sodelovanja.

30-LETNICA KULTURNEGA DRUŠTVA "ROZAJANSKI DUM"

LUIGIA NEGRO

V novem letu 2013 bo kulturno društvo "Rozajanski Dum" praznovalo 30-letnico svojega delovanja, saj je bilo ustanovljeno leta 1983 v popotresnem času. To obdobje je bilo po eni strani težko, po drugi pa zelo dinamično in aktivno. Ustanovitelji društva so bili: pisatelj Aldo Madotto, ki je bil tudi prvi predsednik, Giuseppe Beltrame, Vittorio Di Lenardo, Luigi Paletti, Silvana Paletti, Renato Quaglia in Dino Valente.

Namen ustanoviteljev je bil ohraniti in ovrednotiti predvsem rezijanščino, oziroma domače slovensko narečje ter seveda domačo kulturo.

Rezijanska duša je bila še živa, saj je večina ljudi takrat govorila *po nas* in to tudi otroci. Bila so to leta, ko smo v sebi čutili veliko moč, da bi nekaj novega naredili, gradili in gledali smo naprej z optimizmom. Bali pa smo se tudi, da bomo izgubili to, kar so nam naši predniki zapustili.

Začelo se je zanimanje za naše besede, navade, kulturo. Želja je bila narediti veliko lepih reči in v teh 30. letih jih je društvo veliko naredilo.

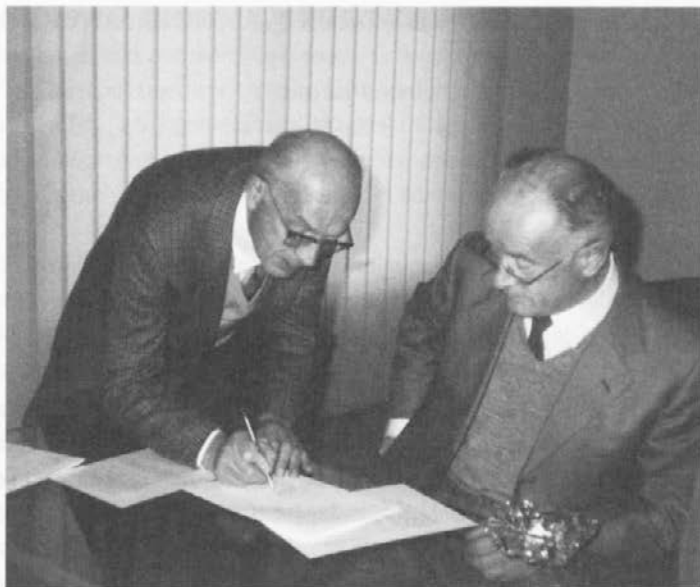
V tem prispevku so na kratko navedeni najpomembnejši dogodki.

Januarja leta 1990 je Zveza slovenskih kulturnih društev odprla svoj sedež na Solbici, kar je veliko pomagalo društvu.

1983

- Novembra. Ustanovitev društva.

Ko je društvo začelo svoje delovanje je bilo polno ustvarjalnega vzdušja, vsi so imeli veliko dobre volje in veliko projektov. Glavna oseba, ki je vse to vodila, je bil Aldo Madotto, prvi predsednik društva, ki se je s srcem ukvarjal z ohranjanjem domače kulture in narečja in je želel spodbuditi to zanimanje tudi pri drugih.

Ustanovitveni akt pri notarju, november 1983.

1984

- Predstavitev društva v kulturnem domu na Ravanci, kjer ima društvo od samega začetka svoj sedež.
Za predstavitev društva je bila dvorana v kulturnem domu polna. Vpisanih je bilo več kot šestdeset članov.
- Domači narečni natečaj za otroke.
Po zanimivih izkušnjah natečaja Moja vas je tudi naše društvo predlagalo podobno iniciativo za našo dolino.
- Zborovska revija domačih pesmi.
Bil je prvi koncert na katerem je sodelovalo več domačih skupin, predvsem ženskih, ki so zapele lepe domače viže, tako kot je bilo v navadi, ko so bile mlade.
- Srečanje med Rezijani v Furlaniji.
Veliko Rezijanov živi v Furlaniji, drugod po Italiji in po svetu. S to pobudo je društvo želelo združiti in povezati svoje ljudi tudi z namenom, da bi ovrednotili in ohranili domačo kulturo.

1985

- Domači narečni natečaj za otroke.
Tudi drugi natečaj je bil zelo uspešen. Sodelovalo je veliko otrok.
- Predavanja o domači kulturi v šoli.
Predavanja sta imela predsednik Aldo Madotto in pisatelj Renato Quaglia.
- Zborovska revija domačih pesmi.
Tudi druga revija je bila zelo uspešna, saj je v petju zelo živa rezijanska duša.
- Srečanje med Rezijani v Furlaniji.

1986

- Narečni natečaj za otroke.
- Fotografska razstava Gabrieleja Cherubinija.
Šmarna miša (Veliki šmaren) je v Reziji zelo pomemben praznik. Z željo, da bi ga še bolj obogatili smo od tega leta naprej organizirali zanimive in uspešne razstave v kulturnem domu.

1987

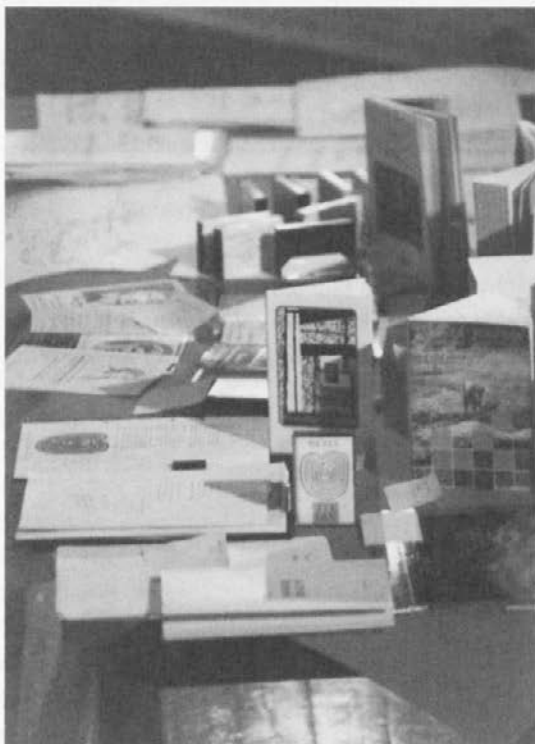
- Umetniška razstava domačih slikarjev.
Za Šmarno mišo v kulturnem domu.

1988

- Prva razstava "Una Finestra sul Futuro". Predstavitev avdiokasete "ITI DIN" skupine Rezia (Rino Chinese).

Ob tej priliki je bil v Reziji prvi in do zdaj (2012) edini pravi koncert skupine Rezia, ki jo vodi kantavtor Rino Chinese. Prav zato je bil zgodovinski dogodek.

Razstavo z raznimi sekcijami smo za Šmarno mišo organizirali deset let zaporedoma. Namen razstave je bil prikazati delo in ustvarjalnost (ročna dela, publikacije, slike, itd.) domačih ljudi z željo, da bi postali bolj samozavestni.

1989

- Druga razstava "Una Finestra sul Futuro". Predstavitev videokasete Gabrieleja Cherubinja "Val Resia".

Dokumentarec "Val Resia" je bila prva videokaseta o dolini Rezije. Film traja približno četrto ure in je sestavljen iz diapozitivov.

1990

- Tretja razstava "Una Finestra sul Futuro". Predstavitev prve plošče moškega zbora "Monte Canin" in knjige "Tabor Rezija 1989".

Društvo je vedno želelo pomagati in sodelovati z vsemi drugimi kulturnimi društvi v Reziji. Zato je bila razstava dobra priložnost za sodelovanje.

Leta 1989 je bil v Reziji prvi raziskovalni Tabor, ki so ga organizirali Društvo mladih raziskovalcev, Društvo slovenskih naravoslovcev in tehnikov Tone Penko, Odsek za zgodovino pri Narodni in šudijski knjižnici ter Slovenski raziskovalni inštitut iz Trsta. Rezultati raziskovalne dejavnosti so bili objavljeni v knjigi. Društvo Rozajanski Dum je bilo od samega začetka odprto doprinosu strokovnjakov in raziskovalcev in je z veseljem sodelovalo z njimi.

INVITO

La S.V. è gentilmente invitata a partecipare alla serata di apertura della 3ª Rassegna economica - culturale.

"UNA FINESTRA SUL FUTURO"

che si terrà lunedì 13 agosto alle ore 20.30 presso la Casa della Cultura Resiana a Prato di Resia.

PROGRAMMA

- 20.30 Apertura Rassegna
- 21.00 Prima parte: esibizione del Coro Monte Canin, con presentazione del primo disco.
- 21.30 Interventi: esponenti coro, armonizzatori, recitato e ascolti:
Don Alfonso Barazzutti, M.O. Antonio Colan,
Langhian Arturo Adickins, Prof. Mario Maestri,
M.O. Marco Molteni, Don Cesare Rossi, P.e.
Eraldo Sciallino.
- 22.00 Seconda parte: esibizione Coro Monte Canin
chiusura.

Wes zade kličamo za prut te din ki bo se ogala ta
tretnja Rassegna od toke se dila isde tew Rezije ki
se kliče

"UNA FINESTRA SUL FUTURO"

opodick na ne isen nu put žvočara tew ti
Rozajanski Kulurski Hile tadole u Varkote tana
Ravancce.

- Na ne 8 na put žvočara: se le se prubet
- Na ne 9: Coro iz naradet to prvo esibicija.
- Na ne 9 na put, Čerjo razmetet monstriaev od Coro, tikot
armonizacije, tikot to naradile riciclat ar
scoutmet.
- Na ne 10: Coro iz naradet to sehotet esibicija ano zia ti
na le se riciclat.

1991

- Predavanja o domači kulturi v šoli.
Med drugimi je predaval tudi prof. Pavle Merkuš iz Trsta.
- 4. narečni natečaj za otroke.
- Razstava o Reziji v Bologni ob 15-letnici potresa.
Mesto Bologna je po potresu veliko pomagalo Reziji. Društvo se mu je želelo zahvaliti z razstavo, ki je bila postavljena v palači Re Enzo v centru Bologne. Predstavljeni so bili domači predmeti, dobrote, kultura in folklor.
- Četrta razstava "Una Finestra sul Futuro". Predstavitev knjige folklorne skupine "Storia del Gruppo Folkloristico Val Resia 1838-1990" in knjige "Lipe rožize" moškega zbora "Monte Canin". Nagrajevanje udeležencev 4. narečnega natečaja.
- Koncert za Slovenijo in Hrvaško.
Odmevi na tragične dogodke iz leta 1991 v bivši Jugoslaviji so spodbudili društvo, da je ob tragičnih vojnih dogodkih priredilo solidarnostni koncert, namenjen Sloveniji in Hrvaški.

Giovedì 8 agosto

- ore 20.30: apertura della Rassegna
saluto delle autorità
- ore 21.00: presentazione del libro
del Gruppo Folkloristico
Val Resia
- ore 22.30: esibizione del Gruppo
Folkloristico "Val Resia"

Domenica 11 agosto

- ore 20.30: premiazione dei partecipanti
al 4° Concorso Dialettale
Resiano

Lunedì 12 agosto

- ore 20.30: presentazione del libro
del Coro Monte Canin
- ore 21.30: esibizione del Coro
"Monte Canin"
- ore 22.00: esibizione di altri
due Gruppi Corali

U tarok 8 dnuw avošta

- na ne 8 nu pul žvečara: se uadiua
kazanje od Rozajanskaga
dela če remunet naša autoritai
- na ne 9: če bet prezentacijun od librina
od Gruppo Folkloristico
"Val Resia"
- na ne 10 nu pul: rozajanski ples

U nadejo 11 dnuw avošta

- na ne 8 nu pul žvečara: premiaciun od
utrak ki so partecipali na te
4° (štertije) Konkors od
rozajanskaga pisanja

Pundlak 12 dnuw avošta

- na ne 8 nu pul žvečara: prezentacijun
od librina od Coro "Monte Canin"
- na ne 9 nu pul: Coro če pet njā uže
- na ne 10: čejo zapet njē uže dua
druha Cora

- Rezijanski koledar za leto 1992.

Pisateljica Silvana Paletti, ki je bila med ustanovitelji društva, je sama poskrbela za pripravo prvih treh letnikov rezijanskega koledarja (1989, 1990 in 1991). S koledarjem za leto 1992 je to vlogo prevzelo društvo, ki ga od takrat izdaja vsako leto.

1992

- Predavanja o domači kulturi v šoli.

Predavanja v šoli sta imela tudi prof. Giampaolo Gri z videmske univerze in akademik dr. Milko Matičetov z Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani.

- 5. narečni natečaj za otroke.

- Peta razstava "Una Finestra sul Futuro". Gledališka predstava "Bolni nese zdravega" po rezijanski pravljici o lisici in volku.

Rezija ima bogato pripovedovalno dediščino. S predstavo je društvo želelo spodbuditi zanimanje za domače pravljice.

V okviru razstave je bilo – ob določenih datumih in urnikih – možno videti domače obrtnike na delu. Razstava je bila vsa ta leta lepa priložnost, da pokažemo ročno delo domačinov. Kot novost smo organizirali delavnico obrtnikov, ki so na sami razstavi ustvarjali.

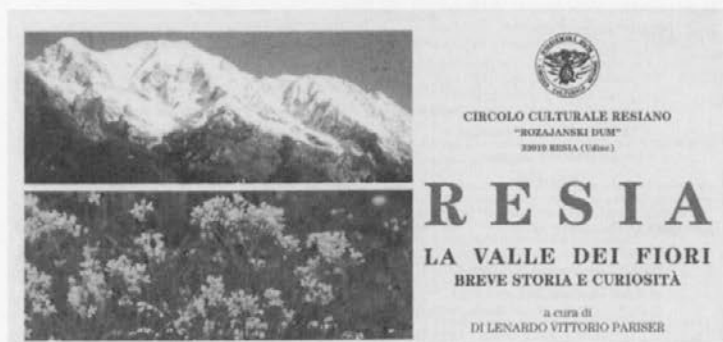
- Publikacija o zgodovinskih podatkih Rezije.

Avtor zanimive publikacije je Vittorio Di Lenardo.

- Telefonski imenik za Rezijo.

Namen je bil s to posebno pobudo ohraniti domače krajevne toponime ter hišna imena. Tudi za to je poskrbel Vittorio Di Lenardo.

- Rezijanski koledar za leto 1993.

1993

- Predavanja o domači kulturi v šoli.
- 6. domači narečni natečaj za otroke.
- 10-letnica kulturnega društva "Rozajanski Dum" z nastopom moškega zbora "Monte Canin", ženskega zbora "Rože Majave" in folklorne skupine "Val Resia". *Prireditve ob desetletnici je bila zelo uspešna, na njej so sodelovale vse ostale kulturne ustanove takrat aktivne v Reziji. Leta 1993 je društvo imelo skoraj sedemdeset članov.*
- Teden pravljic.
Pobuda je bila zelo uspešna in je ostala v spominu mnogih otrok. Prvi teden avgusta so vsako večer v eni ali drugi vasi domačini pravili pravice.
- Šesta razstava "Una Finestra sul Futuro". Predstavitve knjige prof. Hana Steenwijka "Atti del convegno - Fondamenti per una grammatica pratica resiana". Nastop domačega ženskega zbora "Rože Majave" in folklorne skupine "Val Resia". Predstavitve knjige "The slovene dialect of Resia – San Giorgio" profesorja Hana Steenwijka. Glasbeni koncert.
V okviru razstav "Una Finestra sul Futuro" so imeli svoje vidno mesto tudi strokovnjaki in njihova dela.
- Rezijanski koledar za leto 1994.

PROGRAMMA

Sabato 18 dicembre 1993

- 20.30 Inizio cerimonia con saluto autorità
- 21.00 Gruppo folkloristico "Val Resia"
- 21.20 Coro "Monte Canin"
- 21.45 Coro "Rože Majave"
- 22.10 Premiazione partecipanti al concorso dialettale resiano '93

seguirà una bicchierata

Domenica 19 dicembre 1993

- 10.30 Prato. Santa Messa in suffragio di Aldo Madotto, primo Presidente del nostro circolo.

PROGRAM

Sabota 18 dnuw dicembarja 1993

- 20.30 to će se počnet
- 21.00 pleše Gruppo Folkloristico "Val Resia"
- 21.20 puje Koro "Monte Canin"
- 21.45 puje Koro "Rože Majave"
- 22.10 Premiaciun od otruk ki so pisali za te rozajanske konkors

za rivet ćemo pet kej kuop

Nadeja 19 dnuw dicembarja 1993

- 10.30 Tana Ravance. Miša za rejnika Aldina Madotto, te prve president od našaha Čirkola.

1994

- Predavanja o domači kulturi v šoli.
- 7. domači narečni natečaj za otroke.
- Srečanje med Rezijani v Milanu.
- Teden pravljic.
- Sedma razstava "Una Finestra sul Futuro". Fotografiska razstava Santina Amedea o Reziji. Predstavitev knjige Alda Madotta "Storia di Resia – Resoconti di Vita Resiana 1971-1980". Nastop zbora iz Karnije. Nagrajevanje udeležencev 7. narečnega natečaja za otroke.
- Rezijanski koledar za leto 1995.

TAROK 9 GIUGNO AVOSTA

ore 8 me pul

- di se ogjet canteja
- di se presentet libri di rezija Alda Madotta
«Storia di Resia — Resoconti di Vita Resiana
1971 - 1980»
- cajo se presentet stromi ki so
prete za te rezijanske korjore
- te per «Cronie di Canteja» di
Socchive aro Ampezzo

Resija di ter ogjet :

ad scile dret u rezija : 10-12 / 20-22
te diu na Sarnamano : 10-22

MARTEDI' 9 AGOSTO

ore 20.30

- apertura rassegna
- presentazion del libro di Alda Madotta
«Storia di Resia — Resoconti di Vita Resiana
1971 - 1980»
- presentazion partecipati di
7° concorso dialetto resiano
- esibizione corale «Di Canteja»
di Socchive a Ampezzo

Oraio apertura mostra :

di mercoladi 10 a domenica 14 : 10-12 / 20-22
Lunedì 18 : 10-22

1995

- Predavanja o domači kulturi v šoli.
 - 8. narečni natečaj za otroke in 1. fotografski natečaj.
 - Teden pravljic.
 - Telefonski imenik za Rezijo.
 - Osma razstava "Una Finestra sul Futuro". Nagrajevanje udeležencev domačega narečnega in fotografskega natečaja. Predstavitve knjige "Te Rozajanske uiže" domačega ženskega zbora Rože Majave in nastop zbora iz Tolmina.
- Društvo je z veseljem pomagalo ženskemu zboru "Rože Majave", ki je pel domače ljudske viže, tako kot so jih peli domačini, brez harmonizacije.*
- Rezijanski koledar za leto 1996.

PROGRAMMA	PROGRAMA
Mercoledì 9 agosto ore 20.30 Cerimonia di apertura della Rassegna • Premiazione partecipanti 1° Concorso Fotografico Nazionale VAL RESIA • Premiazione partecipanti 8° Concorso Dialettale Resiano • Presentazione libro "ROŽE MAJAVE TE ROZAJANSKE UIŽE" realizzato a cura del Coro femminile di Resia "Rože Majave" • Esibizione del Coro delle Insegnanti di Tolmino (Slovenia) • Esibizione del Coro "Rože Majave".	v ardo 9 dnuw avošta na ne 8 nu pul žvečara se uodiwa rasenja zis • Premiacun za te prve konkurs za litrate • Premiacun od otrok ki so pisale za te rozajanske konkurs • Prezentacun od libris "Rože Majave Te Rozajanske Uize" od koro te ženske "Rože Majave" • Ce pet te ženske Koro od Tolmina • Ce pet Koro "Rože Majave"

1996

- Predavanja o domači kulturi v šoli.
 - 9. narečni natečaj za otroke in 2. fotografski natečaj.
 - Kulturna predavanja za šole na obisku v Parku Julijskih Predalp.
- Park Julijskih Predalp, ki ima svoj sedež v Reziji, je v teh letih organiziral mini zelene tedne za šole. V okviru teh tednov je društvo sodelovalo s predavanji o domači kulturi.*
- Teden pravljic.

- Deseta razstava "Una Finestra sul Futuro". Predstavitev knjige "Ta prawā pravicā od lisičā od Rezija / La vera storia della volpe di Resia" in CD plošče "Šmarna miša".

Ploščo "Šmarna miša" so izdali na Japonskem. Na cd-ju so domače ljudske viže, je citira, so pripovedke. Zanj je poskrbel ameriški umetnik John Zorn.

- Rezijanski koledar za leto 1998.

1998

- Teden pravljic.
- Etnografska razstava "Abbigliamento e tessitura in Val Resia" za Šmarno mišo. *Potem ko je bila deset let organizirana razstava "Una Finestra sul Futuro" in na podlagi dobrih izkušenj, je društvo organiziralo novo vrsto razstav, vedno ob Šmarni miši. Posvečene so bile etnografskim temam.*
- Božični koncert z nabrežinsko godbo.
- Ponatis knjige "Resia Paesi e Località".
- Rezijanski koledar za leto 1999.

1999

- Predavanja o domači kulturi v šoli.

- Teden pravljic.

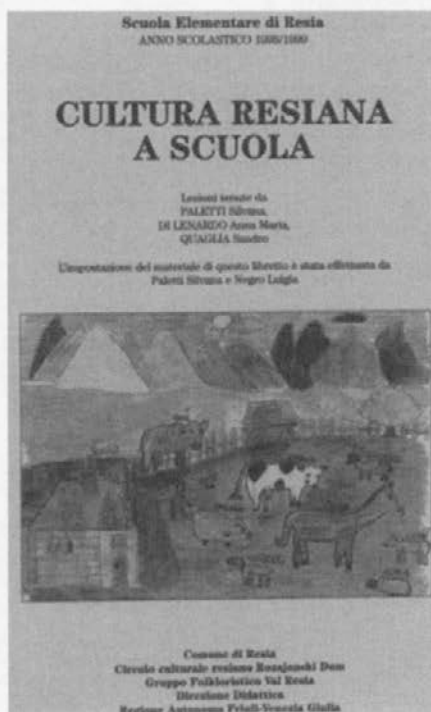
- Etnografska razstava o apnencih, za Šmarno mišo.

Rezija je bogata z apnenci, ki so prisotni na dnu doline in tudi po planinah. Za pripravo razstave je bila narejena zanimiva raziskava o apnencih. Uporabljali so jih tudi po drugi svetovni vojni. Na ogledu so bile slike in besedila ter rekonstrukcija apnenca v pravi velikosti.

- Pravljična pot v Zamlinu.

Po večletnih uspešnih prireditvah tedna pravljic, je bila prvič v Reziji predlagana pravljična pot z inštalacijami in besedami iz pravljice o lisici in volku po knjigi "Ta prawã pravicã od lisicã od Rezije". Pot je bila na ogled avgusta.

- Rezijanski koledar za leto 2000.

2000

- Prvi tečaj pravopisa in slovnice rezijanskega narečja za odrasle.
Učil je prof. Matej Šekli po slovnici in publikacijah prof. Hana Steenwijka.
- Kulturna predavanja ob 80-letnici rojstva prvega predsednika našega društva, Aldo Madotto.
Predavali so: prof. Giovanni Frau o narečjih v Furlaniji, prof. Giorgio Ziffer o selitvah slovanskih narodov, prof. Roberto Dapit o zgodovini in kulturi Rezije v toponimih ter prof. Matej Šekli o rezijanskem narečju v okviru velike družine slovanskih jezikov.
- Fotografska razstava "Resia/Rezija Immagini degli Anni Novanta" Santina Amedea, za Šmarno mišo.
- Sodelovanje ob 10-letnici Zveze slovenskih kulturnih društev v Reziji.
- Kulturni izlet v Ljubljano in Rogaško Slatino.
- Tisk telefonskega imenika za Rezijo.
- Rezijanski koledar za leto 2001.

La S.V. è invitata a partecipare alle conferenze che si terranno nella sala consigliare del municipio a Prato di Resia.

** venerdì 19 maggio ore 20.00*

prof. Giovanni Frau: I dialetti del Friuli-Venezia Giulia

** venerdì 16 giugno ore 20.00*

prof. Giorgio Ziffer: Le migrazioni dei popoli slavi

prof. Roberto Dapit: La storia e la cultura di Resia nella toponomastica

** venerdì 30 giugno ore 20.00*

Matej Šekli: Che cos'è il resiano nella grande famiglia delle lingue slave

Be tëli radë da prida pa vî pušlûšat konferençe, ka somô paraçali za poznât bujšê našo štorijo anu nêš jazez.

** w petek, 19 dnuw maja, na ne 8 zvečara*

čë rumunet prof. Giovanni Frau od jazikuw ka so tu-w Frijuê

** w petek, 16 dnuw jûnja, na ne 8 zvečara*

čëjo rumunet prof. Giorgio Ziffer od migracij od tih slaviwskih judi anu prof. Roberto Dapit od tih rozajanskih jîman od krajuw

** w petek, 30 dnuw jûnja, na ne 8 zvečara*

čë rumunet Matej Šekli od toga rozajanskaga rumuninja

2001

- Tečaj pravopisa in slovnice rezijanskega narečja za odrasle.
- Aktivno sodelovanje pri restavriranju freske hiše Lettig na Solbici.
Društvo se je angažiralo skupaj z drugimi in z občino Rezija za restavriranje freske s svetim križem na steni hiše Lettig na Solbici. Freska je iz leta 1772 ali 1779. V tej hiši so imeli svoj dom tudi menihi, ki so bili iz možaske opatije.
- Fotografska razstava "Rezija/Resia" Milana Grega, za Šmarno mišo.
- Kulturni izlet v Portorož in Izolo.

2002

- Tečaj pravopisa in slovnice rezijanskega narečja za odrasle.
- Etnografska razstava o narodnih nošah slovenske manjšine v deželi FJK "Ta svetla skrowna net/Il filo magico/Čarobna nit", ob Šmarni miši.
- Kulturni izlet na Bled in na Brezje.
Na Brezje so radi hodili na romanje tudi naši predniki.
- Umetniška potujoča razstava domačih slikarjev po raznih krajih v Sloveniji.
Razstava je bila v Sežani, v Idriji in v Logatcu.
- Rezijanski koledar za leto 2003.

2003

- Tečaj pravopisa in slovnice rezijanskega narečja za odrasle.
- Fotografska razstava "Raccontami una favola" Lorenzine Di Biasio, za Šmarno mišo.
Razstavljeni so bili portreti priletnih rezijanskih ljudi.
- Predstavitev knjige prof. Rosanne Benacchio, z univerze v Padovi, "I dialetti sloveni del Friuli" (Ed. Società Filologica Friulana).
- Razstava o Idriji.
Za organizacijo razstave je aktivno sodelovala takratna ravnateljica Idrijske knjižnice, Anica Božič.
- Kulturni izlet v Postojno.
- 20-letnica društva. Predstavitev CD o dvajsetletnem delovanju društva.
Predstavljeni CD vsebuje slike in besedila o 20.letnem delovanju društva.
- Rezijanski koledar za leto 2004.
- Prireditev "Il lunari fat in Cjargne".
- *Društvo je gostilo to prireditev v Reziji in predstavilo okrog trideset koledarjev.*
- Od leta 1996 do leta 2003 je društvo izdalo društveni informativni bilten za svoje člane. Iz njega pa je leta 2005 nastalo glasilo "Náš Glas – La nostra voce", ki ga redno izdaja društvo.

2004

- Tečaj pravopisa in slovnice rezijanskega narečja za odrasle.
- Umetniška razstava "Skríti kotavi od dulíne Rezije" z domačimi umetniki, za Šmarno mišo.
- Kulturni izlet v bolnico Franjo in Idrijo.
- Predstavitev fotografske knjige "Raccontami una favola" Lorenzine di Biasio. Besedila sta poskrbela Luigia Negro in prof. Roberto Dapit.
V knjigi so objavljeni portreti istoimenske razstave ter besedila v narečju, v glavnem gre za pripovedi priletnih ljudi.
- Realizacija in predstavitev knjige rezijanske pravljice "Ta mala dujačesa". Knjigo za otroke je ilustrirala Brunetta Di Lenardo.

2005

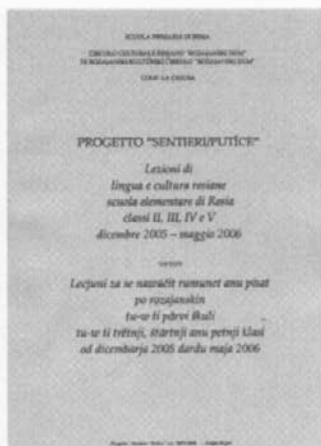
- Tečaj pravopisa in slovnice rezijanskega narečja za odrasle.
- Fotografska razstava Lorenzine Di Biasio in predstavitev knjige "Raccontami una favola" ter knjige "Ta Mala dujačesa" v Beneški palači v Naborjetu.
- Etnografska razstava in katalog "Rezija in Rezijani – Dolina pod Kaninom" na Opčinah.

Veliko zaslugo za to razstavo ima gospa Nori Jerič iz društva Tabor.

- Razstava brusačev iz Rezije in fotografska razstava Lorenzine Di Biasio v občinski palači v Novi Gorici.
- Kulturni izlet v Marano.
- Prva številka glasila "Náš Glas – La nostra voce".

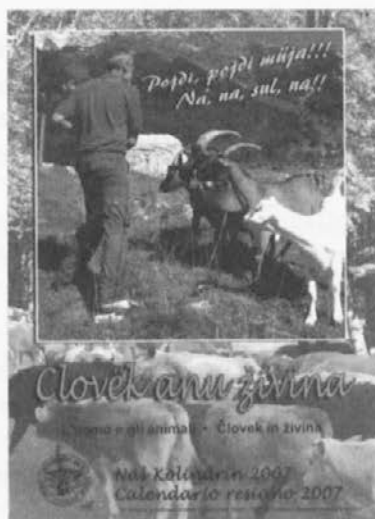
Društvo je začelo izdajati glasilo z namenom, da bi informiralo domačine o kulturni dejavnosti društva in drugih kulturnih ustanov v Reziji ter o slovenski manjšini.

- Rezijanski koledar za leto 2006 (besedila v domaćem narečju, v italijanščini in knjižni slovenščini).

2006

- Tečaj pravopisa in slovnice rezijanskega narečja za odrasle.
- Kulturni izlet v Marija Saal v Avstrijo.
- Dve številki glasila "Naš Glas – La nostra voce".
- Rezijanski koledar za leto 2007.

2007

- Dve številki glasila "Náš Glas – La nostra voce".
- Sodelovanje na Kulturnih dnevih pod Globočakom na Kambreškem (Slo).
- Kulturni izlet v Cerknico in Ljubljano.
- Fotografska razstava o Reziji v Šentjuštu (Slovenija).

V tej lepi vasi je bila na ogled fotografska razstava Santina Amedea o Reziji.

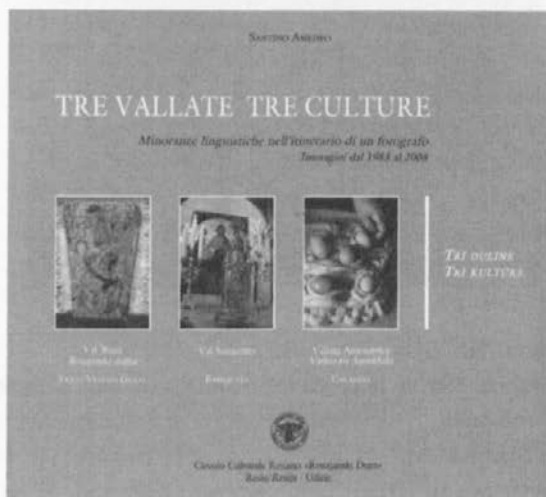
- Rezijanski koledar za leto 2008.

2008

- Dve številki glasila "Náš Glas – La nostra voce".
- Kulturni izlet v Maniago.
- 25-letnica društva. Predstavitev knjige in etnografske razstave "Tri doline Tri kulture / Tre vallate Tre culture". Posvet o vlogi krajevnih jezikovnih različic manjšin v turizmu.

Društvo je organiziralo tri bogate kulturne dneve. Povabljeni so bili tudi predstavniki grške manjšine iz Kalabrije, albanske manjšine iz Bazilikate, ter nemške in furlanske manjšine iz FJK.

- Rezijanski koledar za leto 2009.

2009

- Dve številki glasila "Náš Glas – La nostra voce".
- Predstavitve knjige "Tri doline Tri kulture / Tre vallate Tre culture" v Kalabriji in v Vidmu.

Knjiga je bila predstavljena v Bovi Marini v Kalabriji, kjer je prisotna grška manjšina.

- Predstavitve razstave in knjige "Tri doline Tri kulture / Tre vallate Tre culture" v Beneški palači v Naborjetu in v Beneški galeriji v Špetru.
- Kulturni izlet v Avstrijo.

S tem izletom smo imeli priliko odbliži spoznati slovensko manjšino na Koroškem.

- Rezijski koledar za leto 2010.

2010

- Tri številke glasila "Náš Glas – La nostra voce".
- Etnografska razstava "Škola anu školerji tu-w Reziji – La scuola e gli scolari a Resia", za Šmarno mišo.
- Kulturni izlet v Škofjo Loko.
- Rezijski koledar za leto 2011.

2011

- Tri številke glasila "Náš Glas – La nostra voce".
- Kulturni izlet v Stično in v Ljubljano.
- Rezijanski koledar za leto 2012.

Posvečen je ženitkam. Slike so v b/č formatu.

2012

- Tri številke glasila "Náš Glas – La nostra voce".
- Kulturni izlet v Mauthausen in v Linz (Avstrija).
- Rezijanski koledar za leto 2013.

Posvečen je procesijam. Slike so črno-bele.

SKOK NAZAJ V MANJŠINSKO DOGAJANJE

OB 35-LETNICI KONFERENCE O ETNIČNO-JEZIKOVNIH SKUPINAH V VIDNU

IOLE NAMOR

Ob drugi obletnici potresa, 5. in 6. maja 1978, je v avditoriju Malignanija v Vidnu potekala Konferenca o etnično-jezikovnih skupinah, ki jo je sklicala Pokrajina Viden. Na njo se je slovenska manjšina pripravila s skrbnim in poglobljenim raziskovalnim delom ter se predstavila kot složen in zrel politični subjekt, sposoben zagovarjati jezikovne, kulturne in ekonomske interese obmejnega teritorija ter obenem izvajati politični pristik na javne inštitucije in stranke. Večplastno problematiko so predstavniki slovenskih organizacij prikazali v dvanajstih kakovostnih posegih, ki ohranjajo svojo vrednost še danes. »Ne govorimo več vetru, pač pa govorimo z dejstvi, dokumenti in političnimi pobudami« je napisal Novi Matajur v pozdrav konferenci, ki je bila uspešna, saj je Slovencem v videnski pokrajini prinesla prvo politično priznanje. Vse kasnejše obdobje je sicer v krajevni politiki označeval pristop "en korak naprej, dva nazaj", vidnejši rezultati pa so, kot vemo, prišli mnogo let kasneje.

Cassandrova komisija

Leto 1978 je bilo leto treh papežev: umrla sta Pavel VI. in Janez Pavel I., z izvolitvijo poljskega kardinala Woytile se je začelo dolgo obdobje Janeza Pavla II., prvega slovanskega papeža na prestolu Sv. Petra. Predsednik republike Leone je bil prisiljen odstopiti, za novega predsednika pa je bil izvoljen antifašist Sandro Pertini. Rdeče brigade so ugrabile in v začetku maja umorile Alda Mora. To je bilo tudi leto, ko je italijanski parlament sprejel dva pomembna zakona: zakon Basaglia, ki je ukinil umobolnice in postavil na bolj človeške in strokovne temelje zdravljenje duševnih bolnikov ter zakon o prekinitvi nosečnosti. Predsednik vlade je bil Giulio Andreotti, ki je med obmejnimi občinami sprožil (na podlagi ankete) pobudo za

preverjanje stališč krajevnih upraviteljev glede slovenskega vprašanja. Na tej podlagi naj bi vlada izdelala svoj osnutek zaščitnega zakona za Slovence v Italiji.

V ta namen je bila imenovana posebna komisija pri predsedstvu vlade, znana kot Cassandrova komisija, po imenu njenega predsednika. V njej so bili tudi Slovenci: Karel Šiškovič, ki ga je imenovala SKGZ, Albin Sirk, ki ga je predlagala Slovenska skupnost, Stojan Spetič in Boris Iskra v zastopstvu KPI in Aljoša Volčič za PSI. Vidensko Krščansko demokracijo je v komisiji zastopal Guido Barbina. Na vladni vprašalnik, ki so ga poslali 21. občinam Videnske pokrajine (v Rimu so očitno točno vedeli, kje živimo Slovenci), so naši župani odgovarjali na podlagi okrožnice, ki so jo prejeli od krščanskodemokratske stranke (podpisal jo je sen. Claudio Beorchia, kot je v knjigi Rimski mlini napisal Stojan Spetič). V bistvu so zanikali, da bi sploh na našem prostoru govorili slovensko.

Edini inštitucionalni glas proti takim izkrivljenim ocenam se je dvignil iz občine Grmek, kjer je bil župan na čelu prve zmagovite napredne občanske liste v Benečiji Fabio Bonini. Oglasila so se tudi slovenska društva videnske pokrajine, izdelala so dokument, v katerem so zavrnila popačeno sliko, ki so jo naši župani posredovali komisiji v Rimu. V njem so zahtevali tudi globalno zaščito, ki naj bi enakopravno obravnavala Slovence v tržaški, goriški in videnski pokrajini ter naj bi ob jezikovnem in kulturnem rešila tudi ekonomsko vprašanje naše skupnosti. Dokument je bil tudi razlog za srečanje in soočanje s pokrajinskim vodstvom Krščanske demokracije.

Leto 1978 je bilo tudi leto, ko so v okviru zakona za popotresno obnovo ustanovili Univerzo v Vidnu.

Kako je bila organizirana slovenska manjšina v Furlaniji?

Kaj pa se je leta 1978 zgodilo v našem obmejnem prostoru? 23. maja so v Petjagu (Špeter), v prostorih nekdanje osnovne šole, uradno odprli glasbeno šolo kot podružnico Glasbene matice. Začela je delovati leto prej v okviru Študijskega centra Nediža, vodil jo je prof. Nino Specogna, obiskovalo pa 25 otrok. Junija tistega leta so v Špetru odprli Beneško galerijo, za praznik vaškega patrona je bilo tudi nagrajevanje že petega narečnega natečaja Moja vas (sodelovalo je 216 otrok). Takrat so tudi šolske oblasti na pritisk prireditelja, to je Študijskega centra Nediža dovolile, da bi otroci pisali svoje spise v šolskih prostorih med poukom. V poletnih

mesecih je že peto leto potekalo letovanje beneških otrok Mlada brieza, ki mu je sledila Barčica moja, obe v režiji centra Nediža. Na Lesah (Grmek) pa je kulturno društvo Rečan priredilo že peti Senjam beneške piesmi, ki je bogatil in še danes bogati zakladnico beneških piesmi.

Ob teh pobudah, ki pričajo o kakovosti in ukoreninjenosti kulturnih pobud, ki so pritegnile k sodelovanju veliko otrok in mladih, je prav povedati, da smo Slovenci na Videnskem delovali še v okviru kulturnega društva Ivan Trinko, Zveze beneških izseljencev, Patronata Inac in Slorija v Čedadu, v društvu Naše vasi v Tipani in Centru za kulturne raziskave v Bardu. V Reziji so imeli folklorno skupino, v Kanalski dolini pa društvi Planinka in Lepi vrh. Delovali so tudi Beneško gledališče, Društvo beneških umetnikov in Beneško planinsko društvo ter nekateri zbori, od Rečana do Pod lipa. Zveza beneških žen je tisto leto priredila prvo praznovanje 8. marca, ki je potekalo v prostorih tovarne na Čemurju. Ker je takratna občinska uprava zavrnila prošnjo Zveze, da bi prireditve potekala v podutanski javni dvorani, se je praznovanje začelo s protestom in javnim shodom, ki se ga je udeležilo veliko število beneških ljudi. Nastopilo je tudi Beneško gledališče z igro "Tonina Drejova", prvo dramsko delo Brune Dorbolò. Leta 1978 je seveda izhajal časopis Novi Matajur, ki je februarja praznoval 100. številko in s katerim so sodelovali tudi nekateri beneški duhovniki. Izhajal je tudi Dom, ki je novembra 1977 zaključil obdobje začasnega in nerednega izhajanja in postal mesečnik. Slovenci Furlanije so se srečevali vsako leto na Dnevu emigranta in na Kamenici. Na politični ravni so takrat enotno nastopali v javnosti pod naslovom Slovenske organizacije videmske pokrajine, delovali pa so tudi v okviru Slovenske kulturno-gospodarske zveze, ki je vsestranko podpirala kulturne, založniške in druge pobude in dejavnosti na Videnskem. In to je bilo vse. Ni bilo malo, a jasno je, da se je pretežen del dejavnosti odvijal na prostovoljni ravni.

Ne gre seveda pozabiti, da je to bilo leto, ko so bile od Rezije do Špetra šele močno občutene posledice potresa, veliko število ljudi je bilo v zasilnih, začasnih prostorih. Naša skupnost je bila deležna široke materialne podpore iz takratne Jugoslavije, številnim družinam so bile podarjene takoimenovane "slovenske hiše", v Reziji pa so s tisto pomočjo zgradili Rozajansko kulturno hišo, ki je bila namenjena v prvi vrsti folklorni skupini. Začelo se je novo plodno sodelovanje tudi med furlanskimi in slovenskimi strokovnjaki na področju popotresne obnove. Slovenci so se organizirali v Koordinacijski odbor za obnovo in si prizadevali za doseg gospodarskega razvojnega

načrta za obmejni prostor in to v okviru posebnih deželnih zakonov za popotresno obnovo a tudi na podlagi Osimskega sporazuma, ki je končno rešil vprašanje meje in odprl novo poglavje v odnosih med Italijo in takratno Jugoslavijo. Sporazum, ki ga je italijanski parlament ratificiral leta 1977, je namreč predvideval gospodarsko sodelovanje še zlasti na obmejnem območju ter zaščito italijanske manjšine v Jugoslaviji in slovenske v Italiji.

Prav je omeniti tudi deželno jezikovno komisijo, ki jo je leta 1977 imenoval takratni deželni odbornik za kulturo Alfeo Mizzau in v kateri je kot zastopnik Slovencev videnske pokrajine deloval Marino Qualizza. Komisija je sredi leta 1978 zaključila svoje delo in ga strnila v dokument, ki predstavlja pomemben mejnik v zgodovini naše manjšine. Najprej je bilo v dokumentu jasno napisano, da v videnski pokrajini živi skupnost, ki je po jeziku, kulturi in tradicijah slovenska. »To je zelo pomembno, – je komentiral Qualizza v časopisu Dom (april 1978), – čeprav nam manjka pravno-juridično priznanje, kar pa ni v pristojnosti dežele pač pa države. Če bodo predloge komisije udejanjili v deželnem zakonu, bomo tudi obvarovani pred poskusi utopiti našo kulturo v furlansko«. In dejansko v to smer so v tistem času šli številni posegi. »Tudi na šolskem področju nima dežela pristojnosti, je pa vsekakor pomembno, da zaključni dokument komisije spodbuja šolo, naj se med poukom poglobijo poznavanje krajevnih jezikovnih vrst v vidiku postopnega širjenja koine. Z drugimi besedami to pomeni, – je napisal Marino Qualizza, – da bi morali na našem teritoriju, kjer knjižni jezik že imamo, poučevati v šoli knjižno slovenščino, kar bi obogatilo in revitaliziralo tudi krajevne slovenske govore«.

Prizadevanja za sklic konference o manjšinah

V ta kontekst in v novo kulturno in politično vrenje med Slovenci v Videnski pokrajini, se uokvirja tudi Konferenca o etnično-jezikovnih skupinah v Vidnu. Pokrajinski svet se je obvezal že leta 1975, da jo bo priredil, potem je Furlanijo prizadel katastrofalen potres in do pobude je prišlo sredi leta 1978.

Posebej je treba poudariti pomembno vlogo, ki jo je imel takratni pokrajinski svetovalec KPI (in predsednik Študijskega centra Nediža) Paolo Petricig. Vložil je skupaj s socialističnim svetnikom Vittorinom Tiburziom resolucijo o problemih slovenske etnično-jezikovne skupine. Izhodišče je bil »težek socio-ekonomski položaj Nadiških in Terskih dolin, Rezijske in Kanalske doline, kjer je prisotna slovenska

etnično-jezikovna skupina s posebnimi značilnostmi, ki terja pozornost Pokrajine«. V dokumentu sta svetnika izpostavila demografsko obubožanje skupnosti zaradi izseljevanja, pomanjkanje delovnih mest in ustreznih služb ter storitev, opuščanje kmetijstva, kar ogroža - sta poudarila - obstoj skupnosti na svoji zemlji ter možnost pozitivnega razvoja njenih izvirnih jezikovnih in kulturnih značilnosti. Poudarila sta še, da ima Pokrajina nalogo preveriti inštrumente zaščite ter zahtevala od nje, da »prizna slovensko skupnost kot sestavni del Furlanije, njene zgodovine in kulture« ter jo obvezala, da skliče konferenco zato, da prouči probleme slovenske etnično-jezikovne skupnosti.

V svojem posegu v pokrajinskem svetu je Petricig postavil na zatožno klop protislovensko politiko in izpostavil tudi večdesetletne izkušnje diskriminacije Slovencev in nestrpnosti do njih. Svetnik Tiburzio se je pa zavzel za pravno priznanje slovenske manjšine v Furlaniji. Svetnik Pellizzoni je vložil podobno resolucijo in predlagal, naj se na konferenci obravnava tudi furlansko vprašanje. V pokrajinskem svetu, ki mu je takrat načeloval Vinicio Turello, so resoluciji združili in odvila se je poglobljena in živahna razprava. Posegel je tudi svetovalec KD iz Nadiških dolin Giuseppe Chiabudini, ki je v odgovor Petričiču naštel vse, kar je bilo po vojni narejeno v Nadiških dolinah (ceste, vodovodi, poskusi industrializacije), opozoril je, da se je dvignil življenjski standard in da so s tem zrasle tudi kulturne potrebe ljudi. Glede etničnega vprašanja, je Chiabudini dejal, da večine prebivalcev vprašanje ne zanima, ostali pa so na nasprotujočih si pozicijah, vsekakor je treba Slovence, Furlane in Nemce zaščititi. Podprl je tudi pobudo o pokrajinski konferenci. Dozoreli so časi za revizijo dotedanje politike KD na področju etničnih skupnosti, je še dejal. Dejansko je predlog o konferenci doživel zelo široko podporo, zanj so glasovali vsi pokrajinski svetniki z izjemo neofašistične stranke MSI.

Očitno je pri vseh političnih strankah takrat dozorela zavest, da se je treba lotiti slovenskega in splošno manjšinskega vprašanja v Furlaniji. Vprašanje identitete je z vso močjo privrelo na dan zaradi uničenja vasi in domov ter že itak šibkega gospodarstva Furlanije, ki ga je povzročil potres. Identiteta, furlanska in slovenska, je bila ogrožena in tega so se zavedali v prvi vrsti sami prebivalci Furlanije, na potresnem območju organizirani v številne odbore, ki so hoteli vplivati na obnovo in njeno kvaliteto. Zahtevali so spoštovanje svoje jezikovne in kulturne specifik ter zagovarjali pravico živeti in se razvijati na domačih tleh, zavzemali pa so se tudi

za alternativen model razvoja. Ta razmišljanja so prišla na dan na sami konferenci še zlasti iz vrst komunistične in socialistične stranke. Socialistični pokrajinski svetnik Tiburzio je med drugim dejal, da »obnova, ki ne bi upoštevala zgodovine in sledov dela prednikov, bi ustvarila le neko banalno in anonimno realnost brez identitete. Če je naloga Republike zaščititi teritorij, arhitekturo, domove in mesta«, je nadaljeval, »potem zakaj ne bi morala biti njena primarna naloga zaščititi tudi jezik kmetov, ki ima več kot tisoč let zgodovine?« Zanimiv je bil tudi poseg sen. Claudia Beorchie v imenu Krščanske demokracije, ki je uokviril slovensko vprašanje v geopolitični kontekst in je med drugim dejal: »Svoboda, pluralizem, demokracija so danes zajamčene v Italiji; nujno pa je zagotoviti notranjo in mednarodno varnost, spodbujati razvoj skupnega dobrega in mirno sožitje vseh«.

Listina o pravicah Slovencev Videmske pokrajine

Nekaj dni pred konferenco, 7. aprila 1978, so predstavniki slovenskih organizacij (Valentino Simonitti, Marino Qualizza, Viljem Černo, Paolo Petricig ...) priredili v Vidnu tiskovno konferenco, na kateri so javnosti predstavili Listino o pravicah Slovencev Videmske pokrajine – Carta dei diritti degli Sloveni della provincia di Udine, ki je bila sprejeta 15. septembra 1977 v Lipi (Špeter) ob tridesetletnici italijanske Ustave. Listina, ki je bila sad širokega posvetovanja in skupna platforma Slovencev na Videnskem - prvi avtonomno, enotno in široko zasnovan dokument - so javnosti predstavili tisto leto na Dnevu emigranta. Kasneje je bil objavljen tudi v zborniku o konferenci, ki ga je izdala Pokrajina Viden, v katerem so zbrani vsi posegi, pripravljeno delo in predhodna razprava v pokrajinskem svetu. Prispevki so bili objavljeni v italijanščini, slovenščini in furlanščini oz. nemščini.

»Slovenci videmske pokrajine doživljajo najbolj dramatičen trenutek v svoji zgodovini, saj so žrtve dvojne katastrofe«, so napisali v Listino. Najprej »dolgotrajne represivne politike, ki je potiskala slovensko skupnost na rob dogajanj ter načela njene materialne in duhovne osnove« ter dejstva, da »je bila državnemu aparatu zaupana naloga, da prisili prebivalstvo zatajiti lastno kulturo, svoj jezik, že celo svoj izvor«. Poleg tega so bili žrtve tudi naravne katastrofe. Z Listino so se obračali na politične, družbene, kulturne in sindikalne dejavnike ter na javnost v prepričanju, da pomeni slovenska skupnost »neprecenljivo vrednoto za Italijo in da daje Furlaniji evropsko obeležje« ter jih pozvali k solidarnosti z naporji za njeno rešitev.

Kljub vsem pritiskom - so napisali slovenski predstavniki - je prišlo v Benečiji in

Kanalski dolini do udrditve zavestnih sil skupnosti in do prebuditve mladih moči, ki so bile sposobne tudi organizirati velikodušno pomoč, ki jo je po potresu prizadetim krajem nudila Slovenija. Po zaslugi v prvi vrsti arh. Simonittija smo takrat bili protagonisti v sodelovanju in izmenjavah med Slovenijo in Furlanijo, ki so se začeli razvijati tudi v skladu z duhom Osimskega sporazuma, ki je prav tedaj stopil v veljavo. »Ni izgovorov proti priznanju pravic slovenske skupnosti v videnski pokrajini, pravic, ki so po ustavi enake pravicam tržaških in goriških Slovencev« so poudarili v Listini. In še: »Slovenska skupnost porazdeljena v narečne skupine se bo v polnosti izražala, kadar bo njena dragocena skupna jezikovna in kulturna dediščina rešena sedanje uničujoče brezbriznosti in bo v slovenskem izobraževanju, torej v plodnem stiku s slovenskim knjižnim jezikom, našla naravni združujoči okvir za svoj specifičen, sodoben, ustvarjalen in prispevku vseh Slovencev odprt razvoj«. Z Listino so zahtevali globalni zaščitni zakon, program za obnovo in preporod kot odgovor na »neodtujljivo pravico, da živimo na lastni zemlji«, osnovni cilj obnove pa naj bi bila »vrnitev izseljene delovne sile«. Zahtevali so vzgojo v materinem jeziku s strokovno pomočjo in možnostjo izobraževanja na Univerzi v Vidnu. Zahtevali so še »vsemu prebivalstvu odprte ustanove in službe, kot so knjižnice, gledališče, muzej, prostori za društveno delovanje, televizijska služba, tisk«.

Na konferenci je slovenska manjšinska skupnost pričakovala odgovor na vprašanja odprta v Listini, v prvi vrsti spoštovanje pravice Slovencev do obstoja na svojem teritoriju. Želeli pa so tudi poslati jasen signal v Rim z zahtevo po priznanju Slovencev na Videnskem ob istočasnem odklanjanju ločevanja Slovencev v FJK v različne kategorije. To stališče je zagovarjala vodilna stranka Krščanske demokracije, ki je za Slovence videnske pokrajine predlagala ločeno zaščito, »brez vsiljenih oblik zaščite in zunanjih vplivov«, v bistvu zaščito narečij in ljudske kulture.

Slovinci Furlanije zahtevali globalni zaščitni zakon

Slovenska manjšina se je na konferenci v Vidnu predstavila z dvanajstimi posegi in z enotnimi političnimi zahtevami.

Kulturno društvo Rečan je ponudilo natančno izdelano sliko socio-ekonomskega položaja občin Grmek in Dreka, kjer se je število prebivalcev v obdobju 1969 – 1977 drastično zmanjšalo: v Grmeku od 1.440 na 849, v Dreki pa od 896 na 458. Pomanjkanje delovnih mest, opuščanje kmetijstva, izseljevanje in dnevno

“izseljevanje” v tovarne furlanske nižine, zanemarjanje zgodovinske in kulturne dediščine: vse to je rezultat – so povedali – jasne politične volje, ki je težila k razkroju in razpršitvi skupnosti po načelu “manj ljudi, manj problemov”. Na tej podlagi so predstavniki društva zahtevali poseben razvojni načrt za Nadiške doline in okrepitev industrijskih con v Špetru in Sv. Lenartu, posebno pozornost in skrb za ohranjanje in razvoj slovenskega jezika, tako narečja kot knjižnega jezika, ki naj vstopi tudi čez šolski prag, podpora kulturnim dejavnostim, dvojezično toponomastiko in bolj korekten pristop italijanskih medijev do slovenske skupnosti v Benečiji.

V imenu Rezijske folklorne skupine je realnost Rezije orisal Luigi Paletti, ki je med drugim poudaril, da »jezik in navade pripadajo slovenskemu jezikovnemu korenu, ki je specifičen in se razlikuje od tistega v sosednjih Terskih in Nadiških dolinah zaradi geografskih in zgodovinskih okoliščin«. Povedal je, da je rezijanščina »tekoča govorica, ki se 80% poslužuje svojega besednega zaklada«, velik del svojega posega pa je osredotočil na nevzdržno ekonomsko stanje v Reziji in na pojav izseljevanja.

Dinamike izseljenišтва, prikazanega tudi kot sredstvo ekonomske politike so nato predstavili Ferruccio Clavora, Dino Del Medico in Luciano Feletig, ki so spregovorili v imenu Zveze beneških izseljencev. Benečijo so analizirali kot gospodarsko zaostalo in gorato območje, ki služi kot rezervoar delovne sile, na katerem italijanska država ni investirala, pač pa je izvajala raznarodovalno politiko, ki se je konkretizirala z nasilno akcijo na šolski in kulturni ravni, pa tudi na politično-upravni in družbeno-gospodarski. Poseben poudarek so dali tudi Osimskemu sporazumu, v katerem sta Italija in takratna Jugoslavija potrdila med drugim »svojo voljo, da še naprej razvijata gospodarsko sodelovanje še posebej s ciljem, da se izboljšajo življenjski pogoji obmejnega prebivalstva obeh držav«.

Tarbijski duhovnik Emil Cencig je problematiko slovenske manjšine v Italiji osvetlil z zgodovinskega in pravnega vidika, od vključitve Benečije v kraljevino Italije leta 1866, mimo Londonskega memoranduma do ratifikacije Osimskega sporazuma.

Slovenski izvor naših narečij je dokazal Natale-Božo Zuanella v zanimivem prispevku, v katerem je predstavil tudi bogato literarno, dramsko in publicistično dejavnost med Beneškimi Slovenci ter zanimanje, ki ga je med najmlajšimi vzbudil narečni natečaj Moja vas, namenjen otrokom Kanalske doline, Rezije, Terskih in Nadiških

dolin. Poudaril je dejstvo, da je bila Beneška Slovenija soudeležena pri samem nastajanju slovenskega knjižnega jezika. S tega področja namreč izhajata dva izmed najstarejših slovenskih spomenikov: Čedajski rokopis z zapiski bratovščine Sv. Marije v Černjeji pri Nemah iz leta 1497 in Starogorski rokopis (1492-1498). Omenil je stike Beneške Slovenije z osrednjeslovenskim prostorom v času reformacije in protireformacije, kot dokazuje slovenska cerkvena literatura, ohranjena v župnijskih arhivih Špetra in Sv. Lenarta, opozoril je na slovenske katekizme (prvi rokopisni je iz leta 1743, njegov avtor je bil Mihael Podreka) ter na zanimanje za knjige, ki jih je izdajala Mohorjeva družba v začetku prejšnjega stoletja. Dokazal pa je po drugi strani voljo slovenskih ljudi, da ohranijo oz. ponovno pridobijo svojo identiteto, ki se izraža z maternim jezikom.

Zgodovinsko-politični položaj Nadiških dolin in razloge zaradi katerih so se beneški ljudje »odpovedali samim sebe in svojemu dostojanstvu« je v imenu Kulturnega društva Ivan Trinko predstavil Giorgio Banchig. V ospredje je postavil šolsko politiko od priključitve Beneške Slovenije k Italiji, ko je bila šola izrazito protislovenska, uporabljena kot najprimernejše orožje za uresničevanje čenralistične in nacionalistične politike države. V ta namen je že leta 1878 ustanovila učiteljišče v Špetru (drugega v vsej Furlaniji), šolske oblasti so obtožile separatizma in panslavizma nekatere učitelje v Reziji, ki so na lastno pest uporabljali krajevno narečje v pouku, nasilno so zadušili vsako krajevno kulturno pobudo tako v šoli kot v cerkvenem življenju. Pod fašizmom se je stanje samo še poslabšalo. Tudi v demokratični Italiji je bila vsaka slovenska beseda izrinjena iz šole, prepovedana, otroci pa so bili zaradi nje kaznovani. Po vsem teritoriju so odprli vrtce, da bi otroke čimprej odtrgali od svojega ambianta in jezika. Občutek manjvrednosti zaradi slovenskega izvora in revščine so spodbujali tudi kasneje. Ob pomanjkanju drugih slovenskih inštitucij na kulturnem področju je le krajevna cerkev skrbela za jezikovno in narodno promocijo ljudstva. Zavedni slovenski duhovniki so bili preganjani, obtoženi filoavstrijstva in v povojnem času titovstva samo zato, ker so se posluževali slovenskega jezika. Raznarodovalno politiko pa je izvajala tudi Cerkev, s tem da je v naše doline pošiljala italijanske duhovnike. Marsikdaj so bili prav oni skupaj z delom domače duhovščine glavni oporniki nacionalistične politike. Tudi ta razklanost cerkve je povzročala dezorentacijo prebivalstva. Novo obdobje pa se je začelo s škofijskim dekretom nadškofa Alfreda Battistija o uporabi slovenščine v bogoslužju ter njegov zgodovinski govor na Dnevu emigranta leta 1977.

V imenu kulturnega društva Naše vasi iz Tipane je Elio Berra predstavil porazno socio-ekonomsko sliko občine, opozoril je na odgovornosti inštitucij do vsega obmejnega teritorija ter dodal, da bo brez priznanja njegove kulturne specifike in jezikovne identitete neuspešen vsak poskus popotresne obnove in preporoda Benečije.

O problematiki uvajanja slovenskega šolstva v videnski pokrajini je Paolo Petricig predstavil pravi esej. Najprej je izpodbil teze, ki so skušale zgodovinsko utemeljiti razliko med Slovenci v Furlaniji ter na Tržaškem in Goriškem s tem, da je izpostavil kontinuiteto stikov Benečije s širšim slovenskim jezikovnim prostorom od časa vladavine Oglejskih patriarhov, ko ni bilo nobene politične meje z Brdami, nato v času Beneške republike, ko so bili živi kulturni stiki na osi Čedad – Škofja Loka. Pod avstrijsko vladavino (1815-1866) je bila edina oblika "šolanja" verouk, ki je potekal v slovenščini in se je ohranil tudi po priključitvi Italiji vzporedno z italijansko šolo. Obstajale so tudi drugi oblike povezovanja, na primer slovenske romarske cerkve ob meji. Tudi v sedanjem času, je dejal Petricig, se Slovenci v deželi povezujejo na kulturni ravni, kar deluje pozitivno tudi na celovitost in notranjo povezanost dežele Furlanije Julijske krajine. Zgodovinski razlogi, ki naj bi opravičili ločevanje med Slovenci so torej arbitrarni, rezultat politike in dejanj italijanske države. Poskusi ločevanja Benečije od kulturno bolj razvite in z inštitucijami opremljene tržaške in goriške skupnosti je torej le grob poskus zaviranja razvojne poti, ki so jo ubrali Slovenci na Videnskem ter poskus jih izolirati. Slovenci v Furlaniji so se organizirali tudi s solidarnostno pomočjo ostalih Slovencev v deželi, medtem ko so od italijanskih inštitucij dobili le drobtinice. Vsako dejavnost in pobudo, vsako dovoljenje so dosegli z vztrajnostjo in prizadevanji, zato je napočil čas, je dejal Petricig, da »italijanska republika svečano izjavi, da je konec vsake konfliktualnosti s slovensko manjšino na Videnskem«. Omejena raba slovenščine vsekakor ni le rezultat pomanjkanja zavesti, je dodal, izvira tudi iz dejstva, da nismo imeli možnosti se šolati v slovenskem jeziku in da nam manjka vsa potrebna kulturna infrastruktura, da bi lahko komunikacija potekala tudi v slovenščini ter da bi razvijali znanje jezika. Ker je bila prav v tistem času na delu Cassandrova komisija, je Paolo Petricig opredelil glavna načela, ki naj bi jih upošteval zaščitni zakon: 1. pravna enakost vseh italijanskih državljanov slovenskega jezika; 2. zagotovitev možnosti neomejenega razvoja; 3. polna svoboda izbire posameznikov. Globalni zaščitni zakon, je še poudaril, mora predvidevati javno rabo slovenščine, slovensko izobraževanje, priznanje kulturnih ustanov, socio-ekonomsko zaščito ter prisotnost Slovencev v posvetovalnih telesih. Zakon naj

obranava manjšino celovito in enakopravno, predvideva pa naj določeno postopnost pri njegovem izvajanju. Na koncu je Petricig posebno razčlenil vprašanje slovenskega izobraževanja, pri čemer je posebej poudaril bogastvo, ki ga predstavlja jezik okolja – narečje ter potrebo po formiranju primernih učiteljskih kadrov, ki naj so domačini.

Salvatore Venosi in Mario Gariup, predstavnika kulturnega društva Lepi vrh, sta nato podala zelo natančno sliko zgodovine in večjezičnosti Kanalske doline ter socio-ekonomskega in kulturnega položaja Slovencev. V Ukvah uporablja slovenski jezik kot občevelni jezik kar 70% prebivalstva, v Ovčji vasi 43%, v Žabnicah govori tri jezike (slovenskega, italijanskega in nemškega) tretjina prebivalcev, sta povedala. Slika pa postane tragična ob pregledu podatkov o pismenosti, saj v Ukvah le 18% prebivalstva lahko piše v slovenskem jeziku, v Žabnicah le 8%, medtem ko v Ovčji vasi nihče. V Kanalski dolini »večina prebivalstva na različne načine spontano izpričuje slovensko zavest, kulturo in jezik, kljub večstoletnim naporom oblasti, da izbriše slovenstvo iz teh krajev. Skrajni čas je, da se oblast zave svojega poslanstva in omogoči temu prebivalstvu, da se začne izobraževati v svojem jeziku in v svojem jeziku razvijati kulturo. S tem se bo sprostil duhovni potencial slovenskega prebivalstva, Slovenci pa lahko postanejo most in posredniki med slovanskim, romanskim in germanskim svetom.«

Viljem Černo, ki je spregovoril v imenu Centra za kulturne raziskave iz Barda v Terski dolini, je v dolgem posegu osvetlil lokalno in splošno problematiko slovenske manjšine. Opisal je preganjanje slovenskega jezika, pritiske predstavnikov državnega aparata na družine, ki so vpisovale otroke v slovenske šolske zavode v Gorico in Trst, umazano delo nacionalističnih krogov, ki so nemoteno izdajali ilegalne publikacije kot *Il Tricolore* in *Vedetta del Natisone*, s katerimi so se zaganjali proti antifašistom, bivšim partizanom, slovenskim duhovnikom. Osredotočil se je tudi na vlogo krajevnih upraviteljev, ki so jih tudi "uporabljali" kot branilce italijanstva kot se je zgodilo v primeru procesa, ki ga je podutanski župnik Angelo Cracina sprožil proti dnevniku *Corriere della sera*, ko so jih poklicali v Milan prav s tem namenom: za obrambo italijanstva Nadiških dolin. Černo je podrobno spregovoril tudi o delovanju državnega aparata in sistemu nadziranja s ciljem, da se prebivalstvu zanika pravica, da v šoli in javnosti razvija svoje izvirne tradicije. Naštel je številne posege, ki so v videnski pokrajini dejansko omejevali svobodo izražanja. Na koncu se je tudi on zavzel za zaščitni zakon, ki naj upošteva ustavna načela in naj vsebuje skrb za

specifične interese Slovencev zlasti na področju izobraževanja in gospodarske preosnove teritorija.

Krog posegov o stvarnosti Slovencev na Videnskem je sklenil Enzo Marcon z analizo delovne sile v občinah Dreka, Grmek, Prapotno, Podbonesec, Sv. Lenart, Špeter, Sovodnja, Srednje, Tavorjana in Čedad s posebnim ozirom na pojav pendolarizma in na stanovanjske pogoje.

Ta dolg povzetek vsebine Konference o etnično-jezikovnih skupinah v pokrajini Viden, naj zaključim s citatom iz posega monsinjorja Alda Morettija, ki je spregovoril v imenu Furlanskega inštituta za zgodovino odporniškega gibanja. Kot vemo je bil Moretti eden od protagonistov odporniškega gibanja v Furlaniji (partizansko ime Lino, odlikovan z zlato medaljo) in eden od ustanoviteljev partizanskih brigad Osoppo Friuli. Bil je nesporna kulturna in politična avtoriteta v Furlaniji, zato so imele njegove besede veliko težo. Iz brigad Osoppo Friuli je, kot vemo, nastala po vojni tajna organizacija Osoppo, ki je bila v službi italijanske vojske, delovala je agresivno, raznarodovalno, protislovensko, preganjala je zlasti duhovnike in intelektualce slovenske skupnosti Furlanije ter se zaganjala proti vsakemu slovenskemu izrazu.

Moretti je brez ovinkarjenja začel svoj referat s trditvijo, da so jeziki Furlanije štiri: nemščina, italijanščina, furlanščina in »slovenščina, ki jo govorijo v Kanalski dolini dolini, v Reziji, v Terskih in Nadiških dolinah ter v dolini Idrije, v krajevnih različicah, ki imajo skupni izvor s slovenskim jezikom«. V glavnem je obravnaval furlansko vprašanje in zagovarjal nujnost njenega pouka v šoli. Zavzel pa se je tudi za Slovence v Furlaniji. S tem v zvezi se je vrnil v čas odporniškega gibanja in dejal: »V letih 1943-45 se je na naših bregovih s svojimi partizani pojavila Slovenija, da bi osvobodila "svoje brate" in jih pridružila k "matični domovini". Glede tega ni bilo soglasja med Furlani, med samimi Benečani in niti med Angloameričani. Toda vojna, ki se je drugod končala, se je na tej meji nadaljevala. Jugoslavija se ni vdala in informativnim službam zahodnih zaveznikov in italijanske vojske se je zdelo, da Jugoslavija ne pristaja na to, da bi to slovensko ljudstvo ostalo izven meja Slovenije. Zato je bilo območje nekaj let nadzorovano z bolj ali manj prikrito oborožitvijo: prebivalce dolin so vohunili, nadzorovali, sumili, prijavljali, izolirali ... In medtem se niso ekonomski pogoji življenja na tem prostoru izboljševali. Ljudem je ostala ena sam pot: izseljevanje. Če je resnična volja razumeti in oceniti sedanje rastočo zavest

o lastni identiteti in dostojanstvu pri Slovencih Furlanije, se take preteklosti ne da prezreti. To pa zato, ker takratno nasilje in krivice se vsem gnusijo. Takrat se je med prebivalci sprožilo iskreno hrepenenje po pravici in svobodi, ki ga globoko doživljajo čeprav tudi v konfliktu med seboj. Italijanska država ni z Beneško Slovenijo ravnala kot z manjšino, ki jo je treba spoštovati in ovrednotiti, pač pa kot z manjšinskim ljudstvom, ki ga je treba osvoboditi in prevzgojiti.«

Na Slovence videnske pokrajine se je Moretti vrnil tudi kasneje ko je obravnaval geografsko račlenjenost furlanščine. Ta pojav je značilen tudi za Slovence, je dejal, »a z razliko, da krajevne variante se spajajo (convergono) v jedro, ki se je najbolj razvilo v Sloveniji. To je bil tudi razlog zaradi katerega je nacionalizem napadel slovenski jezik z vsemi sredstvi: od sumničenja do prezira, od ignoriranja do prepovedi rabe jezika«. Ob koncu svojega posega se je obregnil še na pisavo slovenščine, pri čemer je opozoril »na pošastne primere publikacij, v katerih so besedila v rezijanščini ali nadiščini napisana z italijanskim črkopisom« (nanašal se je na primer revije Furlanskega filološkega društva *Sot la nape*). »Zasebniki imajo pravico, da pišejo tako kot želijo – je zaključil Moretti – a ko gre za javni denar in za javni interes taka svoboščina ni dovoljena.«

Kako je vse to aktualno!

LISTINA O PRAVICAH SLOVENCEV V VIDEMSKI POKRAJINI

SLOVENSKA KULTURNA IN IZSELJENIŠKA DRUŠTVA V VIDEMSKI POKRAJINI
ASSOCIAZIONI CULTURALI E DEGLI EMIGRANTI SLOVENI
DELLA PROVINCIA DI UDINE

LIPA / TIGLIO, 15.9.1977

UDINE, 7.4.1978

Slovenci v Videmski pokrajini doživljajo zaradi potresa leta 1976 najbolj dramatičen trenutek v svoji zgodovini. Posledicam dolgotrajne represivne politike, ki je potiskala slovensko narodnostno skupnost na rob dogajanj ter načela njene materialne in duhovne osnove, se zdaj pridružujejo posledice naravne katastrofe, ki ni pretresla samo družine in vasi, temveč tudi vse še ohranjene gospodarske in družbene strukture ter povzročila posledice, kakršnih ne zasledimo nikjer drugje.

Žrtve dvojne katastrofe se Slovenci v videmski pokrajini v trenutku, ko je hudo ogrožen njihov goli obstoj, obračajo s to listino na politične, družbene, kulturne in sindikalne dejavnike ter na vso javnost in v prepričanju, da pomeni ta skupnost neprecenljivo vrednoto za Italijo in da daje Furlaniji evropsko obeležje, pozivajo k solidarnosti z naporji za njeno rešitev.

Kakor je nujno obnoviti po potresu prizadete kraje, tako je na ozemlju, kjer živijo Slovenci, v prvi vrsti potrebno oživiti družbene in gospodarske strukture, kar bo tudi povračilo za škodo, ki so jo te strukture utrpele zaradi političnih krivic.

Da bo ta težavna akcija uspela, je treba pospešiti vračanje slovenske narodnostne skupnosti k svojemu narodnostnemu izvoru tudi s tem, da jo država kot tako prizna. Na ta način bo ponovno našla zavest same sebe in ob solidarnosti drugih Slovencev postala subjekt svojega preroda.

Ob trideseti obletnici ustave se Slovenci sklicujejo na njena še neuveljavljena določila in zahtevajo uresničitev demokratičnih svoboščin, ki zagotavljajo posameznikom in skupnostim pravico do lastnega humanega razvoja, do svobode v pluralizmu spodbud v političnih, verskih in sindikalnih združevanjih, do izražanja misli v izvorni obliki, ki je vezana na materin jezik, do gospodarske svobode, ki naj jo zagotovi delo kot osnovna pravica.

Slovenci Videmske pokrajine živijo že več ko tisoč let ob današnji vzhodni italijanski meji, na ozemlju, ki zajema več občin od Kanalske doline do reke Idrije.

Porazdeljeni v štiri narečne skupine so skozi stoletja ohranili svojo narodnostno in jezikovno identiteto, kar dokazujeta tako zgodovina kot še danes živa kulturna dediščina, ki je med drugim tudi nasledek široke upravne in politične avtonomije, ki jo je to ozemlje v preteklosti uživalo kot mejni pas oglejskega patriarhata in beneške republike.

V ta ovir, ki sega do današnjih dni, spada nekaj beneških likovnih in literarnih spomenikov, ki zavzemajo častno mesto v zgodovini slovenske ustvarjalnosti.

Avtonomijo je po napoleonskih vojskah Avstrija ukinila in Beneškim Slovencem ni bila več povrnjena, tudi po letu 1866 ne, ko so bili priključeni italijanskemu kraljestvu. Nasprotno, od leta 1866 so začeli izvajati načrt, katerega cilj je bil izbrisati vse izvirne lastnosti narodnostne skupnosti. Učinki te načrtna akcije trajajo še danes.

Državnemu aparatu je bila zaupana naloga, da prisili prebivalstvo zatajiti lastno kulturo, svoj jezik, še celo svoj izvor. Z nizkotno propagando se je posrečilo ustvariti v ljudeh občutek, da so zaradi svoje narodnostne pripadnosti manjvredni. Vsaka javna oblika slovenskega izražanja je doživljala napade, najuglednejši slovenski kulturniki, književniki, zgodovinarji in znanstveniki so bili preganjeni.

Mladini je bilo onemogočeno slovensko izobraževanje v šoli; njej je bila celo zaupana naloga, da zatre rodno govorico. Represivna akcija je doživela višek z nastopom fašistične diktature, ko je prišlo celo do zaplemb katekizmov in do prepovedi rabe slovenskega jezika v cerkvi, kjer so mu ohranjali dostojanstvo, ga gojili in spoštovali. Antifašistični boj in republiška ustava, ki sloni na načelih svobode, demokracije, enakopravnosti in pluralizma, na načelih torej, ki so idejna osnova za priznanje pravic Slovencev v videmski pokrajini, sta bila ob nacionalističnem pojmovanju državne enotnosti in ob sovražni politični volji neučinkovita.

Četudi je v boju za osvoboditev slovensko prebivalstvo zmoglo dati pomemben prispevek, je bila njegova odpornost po vojni s silo oslABLJENA. Tako se je lahko uveljavljala nacionalistična prevara, ki je zanikovala že sam obstoj Slovencev v videmski pokrajini.

To represivno akcijo, ki je prizadela demokratično zavest pomembnih osebnosti, združenj in političnih skupin, je spremljal, in to ne naključno, tragični pojav izseljenišтва, ki je tu zadobilo razsežnosti množičnega odhajanja mladine in povzročilo demografsko krvavitev slovenske skupnosti, da se je v kratkem času

zadnjih tridesetih let številčno znižala na polovico in se tako znašla na skrajnem robu golega obstajanja.

Resnost teh razmer je po drugi strani kljub vsemu pripeljala do utrditve zavestnih sil skupnosti in do prebuditve mladih moči. Čeprav je bila skupnost prizadeta v integriteti svoje etnične zavesti in socialno in gospodarsko potisnjena na rob, širi z obnovljeno skupnostno in moralno prizadevnostjo živo tkivo kulturnih in emigrantskih društev. Kljub političnim oviram je tako lahko pognala in zrasla volja po prerodu Slovencev v videmski pokrajini.

Kot v drugih kritičnih trenutkih slovenske narodne zgodovine, se tudi danes na številnih množičnih kulturnih prireditvah, kakor so na primer tabori na Kamenici, zbirajo pripadniki skupnosti. Njihova različna mnenja in tendence najdejo stično točko v organizaciji obrambe skupnosti, naj bo na njenem lastnem ozemlju kot zunaj njega, ter v opozarjanju izvoljenih organov in demokratičnih sil v Furlaniji, v deželi in v državi na problem Slovencev v videmski pokrajini.

Med najbolj pomenljivimi trenutki v enotnem delovanju društev je bila organizacija velikodušne pomoči, ki jo je Slovenija nudila po potresu prizadetim krajem. Ta pomoč je pokazala na možne oblike sodelovanja in izmenjavanja misli med Furlanijo in Slovenijo v skladu z duhom osimskega sporazuma, ki je prav tedaj stopil v veljavo. S to pogodbo, ki je porok za stabilnost meja in za željeno prijateljsko sodelovanje med Italijo in Jugoslavijo, je neopravičljiv kakršenkoli političen izgovor proti priznanju pravic slovenske skupnosti v Videmski pokrajini, pravic, ki so po ustavi enake pravicam tržaških in goriških Slovencev.

Slovenci v videmski pokrajini odločno odklanjajo vsakršno razlikovanje med njimi in drugimi deli slovenske skupnosti, ker je to jasen poskus nadaljevanja politike, ki jih je doslej izolirala in potiskala na raven krajevnih posebnosti. Nasprotno, poudarjajo nujnost ukrepov, ki naj popravijo sedanje stanje kulturnega razkroja, v katerem so se znašli zaradi dolgotrajnega izvajanja take politike.

Slovenska skupnost v videmski pokrajini, danes porazdeljena v narečne skupine, se bo lahko v polnosti izražala, kadar bo njena dragocena skupna jezikovna in kulturna dediščina rešena sedanje uničujoče brezbriznosti in bo v slovenskem izobraževanju, torej v plodnem stiku s slovenskim knjižnim jezikom, našla naravni združujoči okvir za svoj specifični, sodoben, ustvarjalen in prispevku vseh Slovencev odprt razvoj.

Slovensko izobraževanje, ki naj se organizira na šolah različnih stopenj v okviru avtonomnega slovenskega šolskega okraja, se bo moralo opreti na vsemu prebivalstvu odprte ustanove in službe, kot so knjižnice, gledališče, muzej, prostori za društveno

delovanje, televizijska služba, tisk. Za slovensko izobrazbo učiteljev in kulturnih delavcev naj bi skrbela fakulteta za vzhodno evropske jezike pri novoustanovljeni videmski univerzi, ki naj bi dala Furlaniji evropsko vlogo.

Vendar moramo poudariti, da bo lahko ponovna pridobitev izvornih duhovnih in ustvarjalnih možnosti povsem učinkovita le, če bo skupnost ponovno pridobila tudi svoje človeške sile, ki jih je izgubila najprej zaradi prisilnega izseljevanja, potem še zaradi množičnega odhajanja prebivalstva po potresu.

Na slovenskem ozemlju je zato treba smernico državnega zakona o obnovi Furlanije, »naj se v pričakovanju odobritve deželnega načrta takoj izvedejo tisti posegi, ki so nujni in neodložljivi«, izvajati tako, da bo v okviru obnove osnovni cilj vrnitev izseljene delovne sile in njena ponovna vključitev v proizvodno dejavnost doma. Samo tako bo obnova na tem ozemlju dejansko usmerjena k ciljem, ki jih omenjeni zakon določa, to je »k gospodarskemu in družbenemu razvoju ter k ponovni ureditvi teritorija, k pospeševanju industrijske in kmetijske proizvodnje, k okrepitvi storitev in k rasti zaposlitvene ravni, ob ohranjanju etnične in kulturne dediščine prebivalstva«. V tem programu za obnovo in prerod bodo imele osrednjo in odločilno vlogo prizadete gorske skupnosti, katerim je potrebna poleg izrednih sredstev in pooblastil, primernih izjemnosti nalog, tudi prenovitev njihovih sedanjih struktur, da bodo pri njihovem delu lahko dejansko sodelovale najširše plasti prebivalstva. Nadaljnji prostor za njihovo delo bo treba iskati v perspektivah »gospodarskega sodelovanja v obmejnih pokrajinah«, o katerih govori poseben člen osimskega sporazuma in ki še posebej zadevajo gorske skupnosti, v katerih živijo Slovenci Videmske pokrajine.

Ta dokument je rezultat širokih posvetovanj vseh organizacij Slovencev v videmski pokrajini, med njimi tudi posvetovanja ob sestavljanju pisma, poslanega predsedniku ministrskega sveta v Rimu avgusta 1977. Posvetovanja so bila sklenjena z enotnim srečanjem v Lipi 15. septembra 1977.

Z njim nalagamo videmski pokrajini, ki je naravni predstavnik Slovencev na svojem ozemlju, občinam in gorskim skupnostim, deželi Furlaniji-Juljski krajini in parlamentu italijanske republike plemenito nalogo, da prispevajo k dejanskemu uresničenju najprimernejših ukrepov, ki naj Slovincem zagotovijo čimprejšnje uživanje človeških in državljanskih pravic, določenih v ustavi in deželnem statutu, da se njihovi skupnosti povrne možnost razvoja in napredka, ki ji pripada.

DVOJEZIČNO POSLOVANJE OBČINSKIH UPRAV NA VIDEMSKEM

ZAIRA VIDALI

Javna raba slovenskega jezika v odnosih med javnimi upravami in občani je zakonsko priznana pravica na območjih 32 občin v tržaški, goriški in videmski pokrajini, kjer je naseljena slovenska narodna skupnost. To območje je zajeto v seznamu zaščitnega zakona za slovensko narodno skupnost v Italiji 38/2001, ki je bil sprejet z odlokom Predsednika Republike z dne 12. septembra 2007. Rabo slovenskega jezika v javni upravi obravnavajo še posebej 8. člen zaščitnega zakona 38/2001 in v nekoliko manj razčlenjeni obliki tudi 7. in 8. člen zakona 482/1999 o varstvu zgodovinskih jezikovnih manjšin v Italiji. Na osnovi 8. člena zakona 38/2001 morajo upravne in sodne oblasti ter podjetja, ki na osnovi koncesij opravljajo storitve javne koristi, s sedežem na že omenjenem območju 32 občin, zagotoviti uporabnikom rabo tudi slovenskega jezika na ustni ravni (neposredno ali s tolmačem) ter pri dopisovanju vsaj s prevodom, ki je priložen italijanskemu besedilu. Poleg tega se akti in ukrepi namenjeni javni uporabi in natisnjeni na pripravljenih obrazcih, vključno z dokumenti osebnega značaja, kot so osebne izkaznice in anagrafska potrdila, na zahtevo zainteresiranih državljanov izdajajo dvojezično. Javna uprava mora na predvidenih območjih uporabljati slovenski jezik tudi v javnih sporočilih in uradnih objavah.

Leta 2011 je Slovenski raziskovalni inštitut SLORI izvedel obširno raziskavo po naročilu Institucionalnega paritetnega odbora za probleme slovenske manjšine, ki

1 - Raziskava je potekala od septembra 2010 do marca 2011. Zaradi tega zadevajo podatki opis stanja v tem časovnem obdobju. Možno je, da so se določene situacije glede rabe slovenskega jezika in krajevnih različic znotraj občinskih uprav na Videmskem med tem spremenile. Celotno poročilo o rezultatih raziskave je za Institucionalni paritetni odbor za probleme slovenske manjšine na razpolago pri Tajništvu Predsedstva Avtonomne Dežele Furlanije Julijske krajine.

je preverjala uresničevanje določil po zgoraj omenjenem 8. členu zaščitnega zakona 38/2001 glede ustne in pisne rabe slovenskega jezika v javnih ustanovah v odnosih z občani. Preverjanje je zajelo nad 100 javnih uprav, ki imajo svoj sedež na območju 32 občin. Med temi so bile izbrane službe Avtonomne dežele Furlanije Julijske krajine, Pokrajine Trst, Gorica in Videm, občinske uprave, pravni organi, državne uprave, gorske skupnosti, podjetja za zdravstvene storitve in podjetja za upravljanje javnih storitev.

V videmski pokrajini je bilo v raziskavo zajetih 17 od skupnih 18 občinskih uprav, ki so vključene na seznamu zaščitnega zakona 38/2001: Ahten, Bardo, Dreka, Fojda, Grmek, Naborjet-Ovčja vas, Neme, Podbonesec, Prapotno, Rezija, Sovodnja, Srednje, Sv. Lenart, Špeter, Tavorjana, Tipana in Trbiž. Občina Čedad ni sprejela vabila k sodelovanju. Na intervjuje, ki so potekali na osnovi delno strukturiranega vprašalnika, so odgovarjali župani in zaposleni teh ustanov.

V nadaljevanju predstavljamo sintezo rezultatov, ki zadevajo rabo slovenskega jezika in krajevnih jezikovnih različic v odnosih med temi občinskimi upravami in občani v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini.

Vprašalnik je najprej preverjal ali javna ustanova nudi uporabnikom ustni odgovor v slovenskem jeziku. Iz raziskave je izšlo, da so v času preverjanja v 5 občinah videmske pokrajine delovali uradi za slovenski jezik, v katerih je bilo zaposleno osebje z znanjem slovenskega jezika. Občini Ahten in Fojda sta skupno upravljali urada za slovenski jezik in si delili 1 osebo z znanjem slovenskega jezika. V občinah Naborjet-Ovčja vas, Špeter in Trbiž je bila prisotna po 1 oseba na uradu za slovenščino v vsaki občini. Poleg teh je v Občini Rezija deloval urad za rezijanščino, ki je posloval izključno v krajevni različici. Iz prejetih odgovorov izhaja, da so omenjeni uradi v glavnem nudili splošne informacije o dvojezičnem poslovanju občine in o tečajih slovenščine oziroma rezijanščine v Občini Rezija, prevajali in tolmačili v slovenskem jeziku oziroma v rezijanščini v Občini Rezija za občinske urade in upravitelje ter za občane, ki so za to zaprosili. Poleg tega so pripravljali besedila v slovenskem jeziku za občinske spletne strani oziroma v rezijanščini v Občini Rezija. Iz intervjujev s predstavniki nekaterih občin je nadalje izšlo, da je 5 dodatnih občin nameravalo odpreti tak urad za slovenski jezik, in sicer Občine Grmek, Bardo, Srednje (ki je tak urad imela že pred letom

2011), Podbonesec in Tipana. Glede prisotnosti osebja z znanjem slovenskega jezika lahko izpostavimo še odgovor predstavnikov Občin Bardo in Tipana, ki sta poudarila, da občinski upravi skupno financirata 1 učiteljico slovenščine za krajevne šole.

Župane in zaposlene na občinskih upravah v videmski pokrajini smo spraševali tudi o prisotnosti osebja, ki obvlada krajevne različice slovenskega jezika. Na osnovi opravljene analize je izšlo, da je v 13 občinah prisotnih vsaj 47 oseb, ki obvlada krajevne različice slovenskega jezika. Glede na različne službe, ki delujejo znotraj posamezne občine, zasledimo vsaj 1 osebo, ki obvlada krajevne jezikovne različice, v vseh občinskih službah v Občinah Srednje, Grmek in Rezija (v slednji z znanjem rezijanščine), v več kot polovici občinskih služb Občin Bardo, Dreka, Naborjet-Ovčja vas, Podbonesec, Špeter, Sv. Lenart in Tipana in v manj kot polovici občinskih služb Občin Ahten, Fojda in Sovodnja. Sicer javna raba krajevnih različic v teh upravah ni predvidena, vendar je v praksi možna. Izjemo predstavlja Občina Rezija, kjer je rezijanščina predvidena v poslovanju občinske uprave. V občinah Neme, Prapotno in Tavorjana ne predvidevajo ustreznega odgovora niti v slovenščini niti v krajevnih različicah.

Poleg osebja so v 9 občinah na Videmskem prisotni tudi župani z znanjem krajevnih različic slovenščine, in sicer v Občinah Bardo, Naborjet-Ovčja vas, Podbonesec, Rezija (v slednji z znanjem rezijanščine), Sovodnja, Srednje, Sv. Lenart, Špeter in Tipana. V 12. občinah obenem odborniki obvladajo krajevno različico: v Občinah Dreka, Grmek, Podbonesec, Rezija (v slednji rezijanščino), Špeter in Srednje vsi odborniki, v občinah Bardo, Sv. Lenart, Sovodnja in Tipana več kot polovica odbornikov in v Občinah Fojda in Naborjet-Ovčja vas pa manj kot polovica odbornikov. V 12 občinah znajo krajevno različico tudi svetniki: v Občinah Dreka, Grmek, Rezija (v slednji rezijanščino) in Srednje vsi svetniki, v Občinah Podbonesec, Sv. Lenart, Špeter, Sovodnja in Tipana več kot polovica svetnikov in v Občinah Bardo, Naborjet-Ovčja vas in Trbiž manj kot polovica svetnikov. V Občinah Ahten, Fojda, Naborjet-Ovčja vas, Špeter in Trbiž se župani, odborniki in svetniki za pomoč v rabi slovenskega jezika poslužujejo osebja svojega občinskega urada za slovenski jezik.

Raziskava je nadalje preverjala, ali občani omenjenih občin lahko prejema odgovor v slovenskem jeziku v dopisih ali vsaj s prevodom, ki je priložen italijanskemu besedilu. Na osnovi rezultatov izhaja, da je odgovor tudi v slovenskem jeziku v dopisih, ki zadevajo odnos med uporabniki in občinskimi uradi, službami, županom

in odborniki, zagotovljen v tistih 5 občinah, kjer deluje urad za slovenski jezik: v vseh odgovorih na prejete dopise v slovenščini v občini Špeter, v več kot polovici takih dopisov v občinah Ahten in Fojda ter v manj kot polovici takih dopisov v občinah Naborjet-Ovčja vas in Trbiž. Občina Rezija v tem primeru nudi pisni odgovor v rezijanščini prek osebja ali svojega urada za rezijanščino.

Intervju z občinskimi predstavniki je zajemal vprašanje, ali javne uprave izdajajo akte in ukrepe namenjene javni uporabi v obliki obrazcev v slovenskem jeziku. Vseh 17 občin v videmski pokrajini (Občine Ahten, Dreka, Fojda, Grmek, Bardo, Naborjet-Ovčja vas, Neme, Prapotno, Podbonesec, Rezija, Sv. Lenart, Sovodnja, Srednje, Špeter, Tipana, Trbiž in Tavorjana) izdaja dvojezično osebno izkaznico, če občan zanjo zaprosi. Od teh občin je samo občina Špeter prevedla v slovenski jezik tudi del obrazcev za javnost v različnih službah in uradih.

Intervjuvane župane in zaposlene občinskih uprav smo vprašali, ali občinska uprava pripravlja javna obvestila in publikacije v slovenskem jeziku. Slednje se je na različne načine izvajalo v 5 občinah v videmski pokrajini, kjer so v času preverjanja delovali uradi za slovenski jezik: v Občini Naborjet-Ovčja vas je bila več kot polovica javnih obvestil in komunikacije, ki niso spadali na Oglasno desko, na razpolago tudi v slovenskem jeziku. V Občini Špeter je bila več kot polovica obvestil in komunikacije na spletni strani v slovenščini, poleg tega so bili predvideni dvojezični volilni plakati, ki jih pripravljata Prefektura ali Avtonomna dežela FJK. Občini Ahten in Fojda sta imeli na svojih spletnih straneh dosegljivih manj kot polovico obvestil in komunikacij v slovenščini. V Občinah Naborjet-Ovčja vas in Trbiž so pošiljali manj kot polovico javnih obvestil in komunikacije za slovenske medije v predhodno pripravljenih različicah v slovenščini. Poleg teh so v Občini Rezija prevedli v rezijanščino gradivo o lanskem Deželnem popisu o kmetijstvu in knjižico o občinskih storitvah.

Analiza rezultatov raziskave o rabi slovenščine v javnih upravah v odnosu z občani kaže, da je prišlo v občinskih upravah v videmski pokrajini po odobritvi zakonov 482/1999 in 38/2001 do vsekakor pomembnih mejnikov. Med temi lahko poudarimo, da je določeno število občinskih uprav v videmski pokrajini že odprlo ali pa še bo urade za poslovanje v slovenskem jeziku. To je omogočilo, da se je dvojezično poslovanje ustalilo tudi v nekaterih občinskih upravah v Benečiji in Kanalski dolini, poleg tistih na Goriškem in Tržaškem. Sicer gre raba slovenskega

jezika le prek teh namenskih uradov. Drugače opažamo, da je med redno zaposlenim osebjem prisotno predvsem znanje krajevnih različic. Postavlja se torej vprašanje osebja z znanjem slovenskega jezika, ki je nameščeno za določen čas. To pomeni, da so občinske storitve v slovenskem jeziku spremenljive in neenakomerne, ker so časovno omejene in pogojene od projektnih sredstev iz zakonov 482/1999 in 38/2001. Drugačen je položaj Občine Rezija, kjer se dvojezično poslovanje odvija bodisi prek namenskega urada za rezijanščino bodisi prek zaposlenih, ki znajo krajevno različico.

Opažamo nadalje pozitivni premik na ravni dvojezičnih osebnih izkaznic, za katere lahko občani zaprosijo v vseh vprašanih občinah na Videmskem. S prevajanjem drugih obrazcev se je sicer doslej ukvarjala le Občina Špeter. Izvajanje zakonskih določil je vsekakor tesno povezano z rabo dvojezičnih storitev s strani uporabnikov bodisi v videmski pokrajini bodisi na Tržaškem in Goriškem. Pomanjkanje povpraševanja po dvojezičnih osebnih izkaznicah in obrazcih lahko postane vzrok, da le-teh javna ustanova ne bo več prevajala. Pri tem gre obenem poudariti, da vprašanje zadeva tudi odgovornost javnih ustanov, da dvojezične storitve, kot sta dvojezična izkaznica ali urad za slovenščino oziroma rezijanščino, primerno predstavijo uporabnikom in da so jim zlahka dosegljive, npr. da so ti uradi nameščeni zraven ostalih uradov, ki imajo stike z javnostmi; da so dvojezični dokumenti in obrazci zlahka dostopni ob tistih v italijanskem jeziku bodisi v uradih bodisi na spletnih straneh, itd. To so seveda zametki dvojezičnega poslovanja v občinskih upravah na Videmskem. V naslednjih letih se bo pokazalo ali se bo ta praksa ustalila bodisi z vidika ponudbe dvojezičnih storitev s strani občinskih uprav bodisi na ravni njihove rabe s strani občanov.

OSMISLITI NEKO OBLETNICO

MORENO MIORELLI

Nad obletnicami in zapovedanimi prazniki nisem bil nikoli navdušen. Motijo me in sploh nočem vedeti, od kod ta občutek. Zaradi kakega osebnega odklona je bilo moje dobro počutje vedno sočasno z nečim nepričakovanim, nenadnim. Vendar bo bližnja otvoritev Postaje Topolove/Stazione di Topolò, 6. julija 2013, že dvajseta in bojim se, da tega dejstva ne bom mogel obiti. Vsekakor se bo »okrog petih zvečer«, po dvajsetih zaporednih pozdravih oblasti, nekaj dogajalo, nekaj takega, za kar ne bosta ne Donatella Ruttar ne podpisani vedela, kako se bo končalo, in bo to trajalo celih petnajst dni. In prav v tem je praznik! Ko govorimo o Postaji kot o ne-festivalu, mislimo prav na to: ne predvideva nobenih banalnih spektaklov, nobenega redarstva, nobenih točno določenih urnikov, nobenega odra, nobenih obvezujočih pogodb za umetnike, nobenih rezerviranih sedežev za mrtve duše, ki komaj čakajo, da je predstave konec, nobenih slonokoščenih stolpov-hotelov izključno za protagoniste daleč proč od publike, skratka nič nepotrebne: pobuda predvideva samo umetnike (in strokovnjake znanstvenih ved), ki so nastanjeni po vaških hišah in se spustijo do Klodiča in Škrutovega, da se oskrbijo s hrano, kakor delajo prebivalci Topolovega. Postaja je torej dogodek, kot so že večkrat rekli, umetnostna in družbena delavnica, kjer se razmejitve med umetnikom in občinstvom razblini ali zbledi, kjer niti avtor ne ve, kako in kje ter kdaj se bo zaključila njegova izkušnja, njegov »poskus«. In tega ne vedo niti obiskovalci.

V teh dvajsetih letih je Topolove skoraj povsod po svetu spoznalo na tisoče ljudi, s Topolovim tudi Benečijo, z razumljivimi prednostmi, ki jih to prinaša. Medtem ko pišem te vrstice, dva univerzitetna študenta nastavljata svoji diplomski nalogi, posvečeni tej vasi in Postaji; študirata na univerzi Roma 3 in torinski Politehniki; to bosta šesta in sedma nam posvečeni disertaciji; zanimivo je, da jih pišejo študentje

z različnih univerz: iz Benetk, Padove, Vidma, Urbina, Milana, sedaj še iz Rima in Torina. Arhitekturno ogrodje vasi se je v teh dvajsetih letih zelo spremenilo, večina hiš je bila restavriranih pa tudi cestni tlak, glavni trg, razsvetljava, velika hiša Juljova, steze okoli vasi, najprej tista, ki pelje na Livek. Ti posegi so za ljubitelje ruševin, drobnih ostalin starih časov, propadlih vrat in okrušenih zidov nepopravljiva škoda, za tiste pa, ki upajo v trajnostno bodočnost, je vse, kar je bilo narejeno, pomembno izhodišče. Objekti so in so uporabni.

Postaja je deloma že zmagovita pobuda, ponuja namreč ustvarjalnost, ki prej še ni bila eksperimentirana, in je obšla vse sheme, ki silijo umetnostne vrste, predvsem sodobno-eksperimentalno, v neke utesnjene namenske specifične prostore, postrojene v neko smešno obrednost, katere sestavine so koktejli, tiskovne konference, darilni predmeti za novinarje in oblasti, obredne govorance, ki jih dojemajo le maloštevilni privrženci, češ da »gre za stvari, ki jih je težko razumeti« in jih je treba nekako zaščititi. Postaja je prispevala k rušenju te mentalitete ter je dala razumeti, da se lahko katerikoli deček navduši npr. za raziskovanje zvočnosti ali za digitalno obdelavo zvokov, ne da bi se zaradi tega odpovedal motivu »kako lahko čer ubrani pred morjem« ali »oj božime« ter njuni spremljavi s kitaro ali harmoniko; nasprotno! Gre le za odpiranje novih oken, da se z njih vidijo še drugi razgledi, ki omogočajo širitev predstav o svetu in zavest, da sta »preprosto« in »težko« le namišljeni kategoriji. Za umetniško pot Postaje je bil velikega pomena pristop umetnikov različnih, včasih zelo oddaljenih kultur, npr. iz Oceanije, Južne Amerike, Azije, Skandinavije.

Za vse zamisli, ki se peljejo po progi Postaje, so najbolj dovzetni predvsem mladi. Mnogi izmed njih 2. julija 1994 niti niso bili rojeni; zrasli so ob »tradicionalnih« in »eksperimentalnih« zvokih in jih sprejeli; niso se odpovedali ne enim ne drugim, asimilirali so oboje. Podobno se je zgodilo s podobami, besedo, pripovedjo, gestami. Lahko smo ponosni na to, da se moremo prosto udeleževati snovanj naših poletnih delavnic ob boku mednarodnih izvedencev ali pa da lahko cele dneve skupaj z zelo izkušenimi profesionalci pripravljamo koncerte.

Vse to je mogoče po zaslugi izredne, poudarjam zares iz-redne, gostoljubnosti vasi Topolove. Ne mislim samo na tiste ljudi, ki sodelujejo od vedno in jih srečanja polnijo z energijo, temveč tudi na vse tiste, ki bi sicer raje uživali popolno tišino 365 in ne le 350 dni na leto in ki jim Postaja močno načenja sposobnost prenašanja. Topolove ima kot vse vasi veliko odtenkov, televizijske in radijske reportaže ga prikazujejo kot homogen nebeški kraj; mi, organizatorji, se ne strinjamo s tako retoriko, a tudi ta mora priti na svoj račun ...

Zato bi zaključili – in tako se ne bomo pridružili hvalisavim slavospevom – z nekaj negativnimi podatki. Prebivalci: leta 1994 jih je bilo 52, sedaj jih je ostalo 26, polovica. Pozitivno je dejstvo, da so tu kupili hišo nekateri, ki sicer tu ne živijo, a vendar sodelujejo pri pobudah in pri ohranjanju kraja z vsaj vsakotedensko prisotnostjo. Da bi se odhajanje preprečilo, pa je potrebno veliko navdušenje za pobude tistih, ki si pogumno prizadevajo, da bi spet ujeli svoj ritem, da bi spet vdahnili življenje v te kraje, ki želijo uresničiti svojo utopijo, da živijo v svetu, a daleč od nesmiselne kaotičnosti mest, in tvegajo, ker so si izbrali hribovsko vasico. Naj gre za Topolove, Karnijo ali hribe nad Cuneom, povsod je nujna nova, revolucionarna vrsta gostoljubnosti do »tujca«, ki se loti neke dejavnosti v »manj razvitih krajih«. Demografsko stanje je tragično, skrajno slabo in gostoljubnost je dragocena bolj kot kdajkoli prej, ne le v medosebnih odnosih, temveč tudi v birokratskih zadevah, treba je zgladiti ovire, vplesti v to ljudi, jih navdušiti, kar včasih ne uspe zaradi fatalizma in depresivnosti bolj kot zaradi sovražnega razpoloženja. Skratka, če naj se spustimo v detajle, potrebna je hitra internetna povezava, ki je npr. v Gornjem Canavesiju v Piemontu v nekaj letih povečala prebivalstvo vasi Alice s 450 na 620 oseb – to so predvsem mlade družine – medtem ko so okoliške vasi še naprej hirale in jadikovale. Na lastne oči sem videl, kako so energije mladih zapuščale gore in iz istega preprostega razloga je prav toliko mladih opustilo načrt, da bi se priselili. Nemogoče je, da bi dobršen del delovnih in študijskih dejavnosti opravljali brez tega, kar ni več obrobno. Skratka, praznovanje neke obletnice ima smisel, če da nečemu novega zagona, drugače je le motilen, bremenilen in nepotreben spomin. Mora nam dokazati, kako se lahko s skupnimi močmi poskušajo razreševati in razrešujejo problemi. Le tako lahko obletnica postane zares nepozaben dogodek.

SLOVENSKA LITERATURA V PORDENONU

MICHELE OBIT

Pordenone ni tako daleč od nas Slovencev v videnski pokrajini, kot se zdi. O tem sem večkrat razmišljal v zadnjih mesecih potem, ko sem imel možnost (in tudi čast) sodelovati pri dveh prireditvah, ki sta posvetili veliko pozornost slovenski literaturi.

Od 19. do 23. septembra je potekala 13. izvedba festivala Pordenonelegge.it, ki je skupaj s tistim v Mantovi največji literarni dogodek v Italiji. Letos je pritegnil v središče mesta množico ljubiteljev pisane besede. Okoli 140.000 ljudi, so na koncu povedali organizatorji.

Par mesecev prej me je Gian Mario Villalta, glavni pobudnik festivala, poklical. Poznava se sicer že nekaj časa, saj sem ga enkrat povabil v Topolovo, pred dvema letoma pa sem skupaj z drugimi pesniki predstavil v Pordenonu pesniško antologijo 'Dekametron', ki jo je uredil profesor Miran Košuta. Villalta mi je razložil, da se je festival vključil v evropski projekt 'Crossroad of European Literature' skupaj s slovenskim literarnim festivalom Vilenica in irskim Cúirt. Da bi povezali v okviru pordenonskega festivala te tri realnosti, so organizatorji pomislili na dve debati, ki naj bi bili osredotočeni na temo obmejne poezije, na katere bi povabili slovenske in irske avtorije, meni pa bi dali vlogo moderatorja ter na prevajalsko delavnico, kjer bi trije slovenski pesniki delali na pesmi treh italijanskih pesnikov in obratno, vse to pod mojim vodstvom.

In tako je bilo. Na prevajalski delavnici so sodelovali pesniki Miljana Cunta, Dejan Koban in Tibor Hrs Pandur (izbral jih je direktor Vilenice, Gašper Troha) ter Roberto Cescon, Giulia Rusconi in Piero Simon Ostan. Sicer smo bili na začetku srečanja nekoliko v zadregi, saj smo mislili, da se bomo samo med seboj pogovarjali o raznih tekstih (bil sem pripravljen za vse pesnike osnutke prevodov iz slovenščine v

italijanščino in obratno), srečanje pa je bilo odprto publiki, in publike ni bilo malo! Šlo je torej bolj za klepet o pomembnosti in težavah pri prevajanju kot za delavnico. Vsekakor lepa izkušnja.

O temi obmejne poezije pa so se soočali najprej Dušan Šarotar, Marko Sosič in John Mc Court, na drugem srečanju pa Aleš Šteger, Miroslav Košuta in William Wall. Poezija stoji morda vedno na neki meji – to je bil smisel dveh srečanj – in morda je napetost med potrebo po meji in željo, da bi se odprli in poslušali druge, eden od njenih konstitutivnih elementov.

Šlo pa je predvsem za možnost, ki jo je festival dal, da bi približali italijanskim bralcem slovensko literaturo, ki je zelo bogata in inovativna, a še zmeraj premalo poznana v tej deželi.

* * *

Malo dni pred festivalom me je poklical predsednik kulturnega društva Thesis iz Pordenona Nico Nanni, ki ga že dosti leta poznam, saj je novinar deželne agencije Ansa in se vsak julij srečujeva v Čedadu na Mittelfestu. Dejal mi je, da želi društvo organizirati v Pordenonu poseben večer namenjen slovenski poeziji, in predlagal mi je, naj napišem uvodni tekst in predstavim slovensko poezijo. Thesis je sicer društvo, ki prireja festival 'Dedica', ki vsako leto povabi v Pordenone enega svetovno znanega literata (v zadnjih letih so bili gostje Paul Auster, Amos Oz, Nadine Gordimer, Hans Magnus Henzensberger ...) in mu posveti cikel prireditev.

Napisal sem torej tako rekoč potovanje skozi slovensko poezijo, ki se začne pri Prešernu in konča pri pesnikih najnovejše generacije. V četrtek, 15. novembra je v gledališču Verdi v Pordenonu predstava z naslovom 'Kakor predor v zidu' dala torej še en znak prisotnosti slovenske literature v krajih, ki so izven normalnega konteksta, v katerem smo vajeni jo predstaviti. Igralec Massimo Somaglino je prebral besedilo, spremljala ga je violinistka Valentina Russo. Poezija je bila tudi tokrat sposobna odpreti predor v zidu, ki so ga nezaupanje in nepoznavanje postavili, danes pa nima več smisla, saj imamo vse inštrumente – to sta dokazala dogodka v Pordenonu – da se srečujemo in spoznamo.

PROJEKT LEX O ANALIZI ZAŠČITE SLOVENSKE IN ITALIJANSKE NARODNE SKUPNOSTI

Standardni projekt LEX, ki je sofinanciran iz Programa čezmejnega sodelovanja Italija-Slovenija 2007-2013, je nastal z namenom utrjevanja sodelovanja med italijansko manjšino v Sloveniji in slovensko manjšino v Italiji, in sicer na področju vrednotenja in skupne delitve zgodovinske dediščine in identitete ter promocije zaščite manjšin v pravnem smislu. Kulturno društvo Ivan Trinko je projektni partner LEXa.

Primarni cilj tega projekta je omogočiti popolno družbeno integracijo manjšin v obravnavanih državah in celotnem čezmejnem območju, da bi tako uspeli premagati jezikovne ovire in predsodke, ki vladajo še dandanes kot posledica zgodovinske zapuščine.

Pričujoči projekt je nastal na podlagi aktivnega sodelovanja med italijansko in slovensko narodno skupnostjo, ki se je okrepilo zlasti v zadnjih letih kot posledica skupnega uresničevanja različnih evropskih projektov, predvsem na kulturnem in književnem področju. Ti projekti so privedli do pozitivnega doprinosa k celotnemu upravičenemu območju programa za čezmejno sodelovanje in ne zgolj manjšinam.

Vodilni partner standardnega projekta LEX je Slovenska kulturno-gospodarska zveza – SKGZ, prvi partner projekta pa je Italijanska Unija, ki združuje pripadnike in organizacije italijanske narodne skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem.

Ostali partnerji projekta so: Comunità autogestita costiera della nazionalità italiana – Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti, Inštitut Jacques Maritain, Slovenski raziskovalni inštitut – SLORI, Kulturno društvo Ivan Trinko, Inštitut za upravno pravo – Zavod za pravno svetovanje in Università di Trieste – Dipartimento di Scienze Politiche e Sociali - Univerza v Trstu – Oddelek za politične in družbene vede.

Dejavnosti, ki si jih projekt prizadeva razviti v smislu doseganja primarnih ciljev izhajajo iz poglobljene raziskovalne dejavnosti, ki bo temeljila na podrobnem pregledu zakonodaje na področju varstva manjšin. Predvideno je tudi raziskovalno in analitično delo na dveh področjih. Pri prvem gre za določitev dejanske stopnje izvajanja in spoštovanja manjšinam priznanih pravic, cilj drugega pa je oceniti učinke, ki jih imajo obstoječi evropski in državni predpisi ter konkretno izvajanje le-teh za ohranjanje in utrjevanje identitete manjšinskih jezikov in kultur.

V nadaljevanju bo potekalo osem znanstveno-zakonodajnih aktivnosti, in sicer štiri delavnice in štiri okrogle mize. Posebna pozornost bo namenjena mlajši populaciji s prirejanjem osemnajstih didaktičnih delavnic.

Rezultati raziskovalne dejavnosti bodo objavljeni v publikaciji. Projekt pa predvideva tudi ureditev in tisk brošure, ki bo vključevala zbirko zakonov.

Dodatna vrednost projekta LEX so trije znanstveni posveti, ki mu bodo jamčili vidljivost. Prvi posvet je že potekal v Kopru, 19. novembra 2012, v režiji Italijanske unije. Na dogodku je sodelovalo veliko relevantnih osebnosti, ki so mu zajamčili vidljivost. Med uvodne pozdrave gre izpostaviti še zlasti podtajnika na italijanskem zunanjem ministrstvu Staffan de Mistura. Med posegi pa ne gre spregledati jutranjega nastopa novinarja in pisatelja Gian Antonia Stello in popoldanskih predavanj izvedencev na področju zakonodaje o zaščiti manjšin Sergia Bartoleja in Giorgia Conettija.

Drugi posvet, ki je predviden v letu 2013, bo potekal v Videmski pokrajini in ga bo priredilo KD Ivan Trinko. Gre za osrednjo dejavnost društva v okviru LEXa. Priprave na dogodek so že v teku.

Zaključni posvet pa bo priredila Slovenska kulturno gospodarska zveza.

KULTURNA DEDIŠČINA V ZBIRKAH MED ALPAMI IN KRASOM

EVROPSKI PROJEKT ZBORZBIRK

MOJCA RAVNIK

Projekt, ki je bil julija letos sprejet v program čezmejnega sodelovanja Slovenija – Italija 2007–2013, je namenjen ovrednotenju krajevnih zbirk kulturne dediščine v obmejnem prostoru med Alpami in Krasom na slovenski in italijanski strani. Izredno zanimiva kulturna dediščina bo v sodelovanju zbiralcev, domačinov in strokovnjakov predstavljena širši javnosti.

Prve pobude o pripravi skupnega čezmejnega projekta so bile izrečene na pogovorih med sodelavci Inštituta za slovensko narodopisje Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU iz Ljubljane in Univerze v Vidmu, kar ni naključje, saj gre za ustanovi, ki sta že predavnimi leti, ko je bila meja še težko prehodna, sodelovali in navezali plodne znanstvene in prijateljske stike pri raziskovanju jezika in kulture v tem evropsko pomembnem prostoru. Od prvih dogovorov do izdelave projekta pa je preteklo kar pet let, polnih usklajevanja med načrti, željami in možnostmi, ki jih te vrste projekti zahtevajo in ponujajo. Večinoma so bili ti pogovori izredno zanimivi in poglobljeni, a resnici na ljubo je potrebno za vse, ki so nas morda od strani spremljali, povedati, da so se priprave tako zavlekle predvsem zato, ker zaradi administrativnih razlogov na dveh razpisih nismo uspeli. Ob vsaki vnovični prijavi je kateri od partnerjev odnehal, pristopali pa so novi, z drugačnimi načrti in željami, zamenjali so se tudi razpisni pogoji in vse je bilo potrebno na novo uskladiti. Zato smo bili ob tretjem poskusu resnično zelo veseli uspeha in hvaležni vsem, ki so k temu prispevali, tudi če niso do konca ostali z nami, saj so v nekem obdobju projektu posvetili veliko časa in idej. Prvenstveni namen projekta je bil od vsega začetka povezan s kulturno dediščino v zbirkah, v katerih so zbiralci ohranili dragocene predmete in druga izvirna pričevanja o načinu življenja in kulturi prebivalcev v krajih, ki so bili v preteklosti zaradi vojnih spopadov, političnih trenj in obmejne lege najbolj neposredno prizadeti. Vendar

pa smo se glede posamičnih nalog in glede prostorskega obsega projekta lahko dogovorili šele po posvetovanju z zbiralci in muzealci. Zbirke je namreč veliko in različne so tako glede vsebine kot glede stanja, v katerem se nahajajo. Nekatere so že poznane krajevne zbirke, odprte za ogled in so jih zbiralci sami uredili in tudi zbrali veliko podatkov, marsikje pa so predmete le spravili in ohranili, ne da bi o njih karkoli zapisali. Mnogi so zaskrbljeni, ker nimajo nadaljevalcev, a tudi če njihovi otroci kažejo zanimanje, na splošno veliko manj ali sploh ničesar ne vedo o predmetih v zbirkah. Narečni nazivi se izgublajo. Vse to smo upoštevali pri zasnovi popisa gradiva v zbirkah, tako da bo zajel tudi narečne nazive, nato pa bodo posebej zbrane tudi zgodbe o predmetih. Zbirke bodo tudi vizualno dokumentirane in vseskozi predstavljene v širšem etnološkem kontekstu posamičnih regij.

Tudi prostorski okvir smo postopoma zarisovali. Od začetnih zamisli, ki so se porodile na podlagi poznavanja nekaterih zbirk na Kambreškem, Ligu in v Benečiji, smo se vse bolj zavedali, da bi bilo smiselno zajeti več regij znotraj Videmske pokrajine na italijanski strani - tako smo vključili Nadiške in Terske doline, Rezijo in Kanalsko dolino, na slovenski strani pa zrcalno ležečo soseščino vzdolž meje, torej tudi Gornjesavsko dolino, Tolminsko, Kambreško, Lig in Brda. Tako se je končno izoblikoval projektni prostor med Alpami in Krasom, regija, ki je sicer notranje diferencirana, a ima močno povezovalno kulturno in zgodovinsko identiteto.

Končni izdelki projekta bodo internetna mreža s popisi in predstavitev zbirk, tudi po zaključku projekta odprta za nadaljnje vključevanje zbirk, njihovo povezovanje in sodelovanje, izdali bomo knjižni vodnik in zloženke o zbirkah, zgoščenko s posnetki pripovedi, restavrirani in urejeni bodo stari filmski in video posnetki iz krajev v projektnem območju. Januarja 2013 bomo v Goriškem muzeju priredili srečanje, na katerem se bodo zbiralci in popisovalci medsebojno spoznali in seznanili z značilnostmi posamičnih zbirk ter načinom popisovanja, maja pa se bomo zbrali na Kambreškem na delavnici, kjer bodo sodelujoči že lahko predstavili opravljeno delo, izmenjali izkušnje in se dogovorili o nadaljevanju. Projekt ima tudi cilj izboljšati možnosti za razvoj kulturnega turizma v teh krajih in tej tematiki bomo jeseni 2013 v Vidmu posvetili strokovni seminar o ustnem izročilu, zbirkah in kulturnem turizmu. Gotovo bo k razvoju prispeval tudi z ureditvijo prostorov za zbirke in info točke in z investicijami v objekte, kjer bodo postavljene zbirke.

Strokovno težišče projekta je muzeološko in etnološko, dopolnjeno z dialektologijo. Pri popisovanju zbirk se bomo naslonili po eni strani na opravljeno delo Slovenskega etnografskega muzeja iz Ljubljane, ki je že opisal in objavil več zbirk na Tržaškem in

avstrijskem Koroškem v knjižni seriji »Zbirke s te ali one strani?/Collezioni di qua o di là del confine?«, po drugi strani pa na izkušnje Slovenskega etnološkega društva, ki se je pred leti lotilo zahtevne naloge popisovanja etnoloških zbirk zunaj muzejskih ustanov v Sloveniji. Upoštevali bomo tudi popise regionalnega katalogizacijskega in restavratorskega centra Centro Regionale di Catalogazione e Restauro dei Beni Culturali v Passarianu. Nekatere naloge v projektu smo načrtovali tudi na podlagi opravljenega etnološkega dela na raziskovalnih taborih za slovenske srednješolce v Italiji, ki jih je v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja prirejal Odsek za zgodovino Narodne in študijske knjižnice v Trstu in so segli od tržaškega Krasa do Kanalske doline.

V pripravi na projekt smo odprta vprašanja uspešno reševali zahvaljujoč kompetentnim in prizadevnim partnerjem. Na prvem mestu je potrebno omeniti muzeje – kolegi etnologi v Goriškem, Tolminskem in Gornjesavskem muzeju so od vsega začetka nosilni steber celotne projektne zgradbe zaradi poznavanja terena in zbirk, muzeološkega znanja in izkušenj, na italijanski strani pa je Inštitut za slovensko kulturo v Špetru zbral pobude kulturnih središč in posameznih zbiralcev od Kanalske doline prek Režije do Benečije. Z velikim razumevanjem in zavzetostjo so k projektu pristopile občine Kanal ob Soči, Kobarid in Brda, Bardo, Tipana in Podbonesec, ki so prevzele tudi skrb za ureditev zbirk, info točk in investicij v objekte.

Vodilni partner projekta je Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Raziskovalna postaja Nova Gorica. Partnerji pa so Università degli Studi di Udine, Dipartimento di lingue e letterature straniere; Goriški muzej Kromberk, Nova Gorica; Občina Kobarid; Občina Brda; Občina Kanal ob Soči; Gornjesavski muzej Jesenice; Comune di Lusevera / Občina Bardo; Comune di Taipana / Občina Tipana; Comune di Pulfero / Občina Podbonesec; Istituto per la cultura slovena / Inštitut za slovensko kulturo, Grimacco / Grmek. Delo na projektu se je začelo 1. oktobra 2012 in bo teklo do 31. marca 2015. Upamo in želimo si, da bo prispeval k boljšemu poznavanju kulturne dediščine teh krajev in da bodo njegovi rezultati koristili njihovem nadaljnjemu razvoju.

REVITALIZACIJA GORSKE VASI ROBIDIŠČE OB SLOVENSKO-ITALIJANSKI MEJI

STAŠA MESEC

Če smo še pred leti malo vasico na skrajnem robu matične Slovenije v medijih spremljali predvsem pod pesimističnimi in melanholično obarvanimi naslovi, ki so opozarjali na njen skorajšnji konec, še več, vasica je pristala celo v osnovnošolskem učbeniku geografije kot vzorčni primer t.i. »izpraznjenih vasi«, pa se je letos dojemanje strokovne in laične javnosti povsem spremenilo. Robidišče polni slovenske (in tuje) medije s povsem drugačnimi vsebinami. »Najbolje organizirana turistična vas!«, je le eden od laskavih komentarjev. V članku je opisano ponovno rojstvo in zgodba o razvojnem preboju te male odmaknjene vasice od njenih naključnih začetkov izpred dveh desetletij pa vse do skrbno načrtovanih razvojnih korakov zadnjih nekaj let.

Šolski primer marginalnosti

Če velja občina Kobarid s svojo lego in velikostjo za marginalno občino Republike Slovenije, je Robidišče ena najbolj marginalnih vasi v občini Kobarid. Posebej po drugi svetovni vojni strogo varovana in vojaško oblegana vasica je bila do nedavnega zaprta z državno mejo s kar treh strani. Za 17 km vzpona na 670 m visoko planoto potrebujemo več kot 30 minut vožnje iz centra občine po ozki cesti, da uzremo ostanke štiriletne šole, ki je zaprla svoja vrata leta 1968. Le nekaj let zatem se je v vasi rodil zadnji otrok. Eksodus prebivalcev je vas doživela, tako kot širša Benečija, po 2. svetovni vojni, ko je, kakor pričajo domačini, le v eni noči s trebuhom za kruhom čez mejo in po svetu odšlo okoli 50 prebivalcev. V manj kot sto letih je prebivalstvo upadlo z 230 na vsega le 5 prebivalcev, ki so v vasi preživel zimo na prelomu tisočletja. Dodaten udarec je vasi prizadel potres leta 1976, ko se je poškodoval velik del vaškega jedra, katerega so kasneje v procesu popotresne obnove enostavno

porušili. Za silo je takratna oblast vsega 30 domačinom postavila skupni montažni hlev in senik, ki pa svojega namena ni nikoli izpolnil. Vasi ni preurejala, saj je veljalo prepričanje, da nima pomena, saj v vasi ni bilo več mladih družin in torej tudi ne več prihodnosti.

Nemir v srcih domačinov

Čeravno kraj nikoli ni ponujal oprijemljivih okoliščin (in upanja) za svetlejšo prihodnost, pa je s svojo pojavnostjo močno vplival na tiste, ki so ga zapuščali. Vsa leta so se v izpraznjene in nekatere že na pol podrte hiše vračali tisti, ki so kraj zapustili. Pisma polna spominov, razglednice s pozdravi in fotografije z obiskov še ostalih sorodnikov je poštar redno prinašal v vas. Mnogi izseljenci, ki so si domove našli v dolini in v drugih krajih po Sloveniji in bližnjem zamejstvu, so predvsem poleti prihajali nazaj in pomagali sorodnikom pri kmečkih opravilih, nekateri pa so si počasi začeli urejati tudi skromna domača ognjišča, kjer so lahko preživeli vikend ali dva med poletjem. Po smrti starega očeta, nonota, si je eno takih bivališč v veliki hiši uredila tudi družina Škvor. Splet naključnih okoliščin je v zgodnjih devetdesetih letih prejšnjega stoletja na pobudo še enega domačina, g. Zorka Škvara, ki se je v Ljubljani ukvarjal z mladinsko politiko, tako na domačijo Škvor pripeljal prvi mednarodni prostovoljni delovni tabor in več kot 10 prostovoljcev. Simon Škvor, takrat študent v Ljubljani in soorganizator taborov, je skoraj celo desetletje svoja poletja preživel v družbi prostovoljcev, saj so se delovni tabori obnesli kot nepozabna izkušnja tako za prostovoljce kot za domačine, ki so pomoč mlade družbe sprejeli z odprtimi rokami. V sodelovanju s kulturnim društvom Stol Breginj se je v sklopu taborov počasi začela obnavljati stara Vančeva domačija in v njej muzej črne kuhinje, ki je predstavljal novo jedro vasi. Skozi leta se je popisal nabor kulturne dediščine vasi, posneli so se nekateri filmi, glas o prostovoljcih, ki so prišli na konec Slovenije, da bi pomagali, pa se je razširil v domačem in tujem prostoru in Robidišče ponovno umestil na zemljevid. Pojavili so se prvi radovedni obiskovalci, ki so se v tistih letih po ogledu vasi morali obrniti nazaj po isti poti, saj so jih ustavila na meji stroga pravila o maloobmejnih prehodih. Vas je pritegnila tudi strokovno javnost in nastajati so začeli strokovni prispevki o pomenu kulturne dediščine Robidišča. Konec devetdesetih letih so pristojne ustanove vas tudi kulturno zaščitile. Vida Škvor, gonilna sila društva Stol Breginj je v okviru sekcije Ohranimo Robidišče organizirala mnoge poletne prireditve, tudi dobrodelne, katerih namen je bila nadaljnja obnova vasi in katere so privabile mnoge obiskovalce.

Tako kot Robidišče ni pustilo družine Škvor in mnogih drugih domačinov hladnih, se je konec devetdesetih let z drzno idejo o vrnitvi v vas po več kot treh desetletjih življenja v mestu ukvarjal tudi Igor Cencič. S kolegoma so verjeli v idejo obuditve kmetijstva in v vas pripeljali lepo število drobnice z namenom proizvodnje in prodaje mlečnih izdelkov. Igor je podedoval v vasi domačijo in nekaj posesti, drugo pa najel in tako spet po dolгих letih začel širiti travnike in pašnike. Tudi s pomočjo takratnih popotresnih razvojnih spodbud je počasi začel obnavljati domačijo in prvič po vseh letih je začel delovati tudi skupni hlev. S pogumno dolgoročno vizijo o turistični kmetiji se je tako pridružil družini Škvor in drugim, ki so verjeli v skoraj nemogoče. Sprva so ponujali mlečne izdelke, vedno več pa je bilo povpraševanja obiskovalcev po okrepčilu. Tako so kmalu postavili leseno hiško in ponudili obiskovalcem preproste jedi kot na primer jogurt, skutne namaze, narezke.

Začetki turizma kot prepoznan razvojni potencial – način trženja

Starejši prebivalci so se poslavljali, mlajši pa so se vedno pogosteje vračali. Če je bil razvoj vasi dotlej naključen in je predstavljal splet srečnih okoliščin, pa velja leto 2002, ko je bil v vasi v organizaciji Društva mladih geografov Slovenije in KD Stol Breginj, organiziran prvi strokovni tabor študentov geografije, ki so teden dni preučevali potenciale Benečije, za leto, ko je bil razvoj vasi že bolj strokovno in premišljeno usmerjen. Isto leto so Škvorovi začeli obnavljati hišo, ki je vsa leta nudila streho nad glavo mnogim popotnikom, ki so želeli svoj obisk podaljšati za dan ali dva. Pokazala se je potreba po namestitvi za obiskovalce in kmalu po obnovi so bila na voljo prva uradna prenočišča. Ta so bila tudi kmalu zasedena s strani naključnih gostov, kmalu pa so se začeli vračati tudi obiskovalci, ki so v vasi želeli preživeti nekoliko daljše obdobje, tudi iz tujine.

Kmalu po obnovi prve hiše so se začele obnavljati tudi druge, ki so bile lastniško rešene. Še danes lahko že na prvi pogled zaznamo, katere hiše so lastniško rešene in katere imajo lastnike po celem svetu. Zrasla je celo nova hiša in nekaj pomožnih objektov.

Tako sta Simon Škvor in Staša Mesec, ki se tudi profesionalno ukvarjata z regionalnim razvojem, na podlagi razvojne analize prepoznala potenciale, ki jih ti kraji ponujajo. V nadaljevanju je pripravljen izsek iz njunega poslovnega načrta, ki je predstavljal tudi podlago za kandidiranje na razpisu za nepovratna sredstva.

Preglednica 1: Analiza prepoznanih prednosti, slabosti, priložnosti in nevarnosti razvoja turizma v vasi Robidišče

PREDNOSTI

- ni obstoječe podobne ponudbe, je veliko povpraševanje
- stara kulturna dediščina, ki privablja goste in jim ponuja »skok v preteklost«
- odmaknjenost, mir
- obstoječa ponudba ekoloških kmetijskih pridelkov
- večjezičnost okolja in lastnikov stavbna in kulturna tradicionalnost
- odprtje državne meje z Italijo

SLABOSTI

- širša turistična ponudba vasi je odvisna tudi od pripravljenosti sodelovanja ostalih prebivalcev
- dosedanja zaprtost prostora / obmejna lega, ki je povzročila erozijo razvoja in ogrozila obstoj samega naselja
- slaba infrastruktura v vasi, ki lahko upočasni dolgoročnejši razvoj
- težja dostopnost v zimskem času
- javna infrastruktura

PRILOŽNOSTI

- priložnost za obnovo in razvoj širše vasi
- priložnost za ostale prebivalce, da ponudijo turistično dejavnost v prihodnosti
- priložnost za nadaljnji razvoj ekoturizma (povečanje trga): ekološka pridelava mlečnih izdelkov in zelenjave
- polna in delne zaposlitve (sobarica, hišnik, koordinator)
- gospodarsko in socialno povezovanje z Beneško Slovenijo / lega na meji
- mejo izkoristiti v prid: npr. muzejska zbirka kontrabanta
- povezovanje s ponudniki športnih programov v Posočju
- ustanovitev evropske mreže skrajnih naselij v posameznih državah (najsevernejše, najjužnejše, najvzhodnejše in najzahodnejše točke v državah)
- trženje edine ohranjene črne kuhinje v prostoru
- odmaknjenost

NEVARNOSTI

- naravne nesreče (potres)
- administrativne ovire
- zaraščanje kulturne krajine
- nezainteresiranost za ponudbo
- ponudba, ki se razvije stihijsko in ni uglašena

Tveganja, ki so razvidna iz SWOT analize in vplivajo na izvajanje zastavljenih ciljev, lahko strnimo v tri kategorije:

- naravne nesreče, ki lahko poškodujejo stavbo ali okolico,
- nesoglasja z lokalnim prebivalstvom,
- nezasedenost kapacitet.

Ukrepi, ki bi zmanjšali tveganja, so:

- strog gradbeni nadzor;
- dobro sodelovanje z ostalimi prebivalci, spodbujanje poslovnega sodelovanja s prebivalci (po principu, da imamo lahko vsi korist od razvoja turizma v vasi – razvoj novega koncepta »fair turizma«);
- preiščeno fokusirano trženje;
- povezovanje s turističnimi ponudniki v Beneški Sloveniji;
- razvoj specifičnega družinskega in raziskovalnega turizma;
- vključitev v projekte čezmejnega sodelovanja za vlaganje v osnovno infrastrukturo (povezave geografskega območja) in suprastrukturo (internet, zemljevidi, izobraževanje, info center).

Na podlagi analize je bil v drugi fazi pripravljen nekakšen osebni družinski razvojni program, v okviru katerega sta si odgovorila predvsem na naslednja ključna vprašanja, s pomočjo katerih sta kasneje udejanjila svojo drzno idejo, kaj s podedovanim podirajočim se hlevom.

Preglednica 2: Družinski razvojni program za domačijo Škvor

Kaj imamo?	- Hlev, ki se podira in ga je treba obnoviti - Pogum - Želja - Dokaz, da je vas zanimiva za obiskovalce - Veliko mednarodnih izkušenj in poznanstev
Kakšno pomoč lahko dobimo?	- Regionalni razvojni program Soča, ki ponuja spodbude v višini do 15.000 evrov za investicije v turistično infrastrukturo - Kreditna sposobnost - Fizična pomoč staršev
Kaj znamo?	- (Teoretično) znanje o regionalnem razvoju in turizmu - Razviti trajnostno naravnano turistično ponudbo, ki bo omogočala kritje stroškov obratovanja hiše kot družinske naložbe (dolgoročno tudi povrnitev dela vložka v obnovo)
Kaj želimo?	- Privabiti goste s specifično in inovativno (červavno skromno) ter pristno ponudbo
Kaj zmoremo?	- Z dogovorom med obema generacijama v družini se lahko ustrezno dopolnjujemo pri opraviilih in si pomagamo med seboj, čeprav ne živimo v vasi
Kakšna so tveganja?	- Opustitev in dejansko izumrtje vasi, neizkazan interes s strani popotnikov in gostov, naravne nesreče (potres), stara javna infrastruktura, ki ni omogočala dodatnih priklopov

Na podlagi odgovorov in doseženega dogovora med obema generacijama v družini sta se Simon in Staša lotila zahtevne prenove starega družinskega hleva in dokupila še dodatno gospodarsko poslopje. Obnova je bila zahtevna, saj je potekala prav od temeljev, vključevala pa je tudi spremembo namembnosti ter priključitev na javno komunalno in električno infrastrukturo, ki v tistem času dodatnih obremenitev še ni omogočala, a je pristojna institucija prisluhnila potrebi in okrepila električno omrežje. Vzporedno sta skupaj s starši oblikovala inovativno ponudbo domače zelenjave, ki je vse pogostejše privabljala goste tudi iz drugih turističnih namestitev ob Nadiži (kamp), predvsem pa so bili nad ponudbo navdušeni gostje na domačiji. Izven turistične sezone sta nadaljevala z delovanjem na področju prostovoljstva oziroma izobraževalnih dejavnosti.

Pomemben vzporedni segment pa je predstavljal tudi načrt trženja. Že pred pričetkom investicije je bila izdelana analiza povpraševanja, ki je potrdila domnevo, da je povpraševanje po taki vrsti nastanitve veliko. Analiza se je opravila tako med nekaterimi turističnimi ponudniki (sobodajalci in hotelirji v Ljubljani, njeni okoličini, na Notranjskem, na Gorenjskem) kot med posredniki (agencije pri nas in v tujini), tudi lokalna turistična organizacija potrjuje povpraševanje. Med prenovo sta v sodelovanju s kmetijo skrbno načrtovala marketing preko spleta z oblikovanjem dinamične spletne strani <http://robidisce.blogspot.com>, ki se je osveževala na dnevni osnovi, hkrati pa nabirala izkušnje in beležila vtise gostov, ki so vse pogostejše prihajali na staro domačijo.

Ciljni trgi za iskanje gostov niso strogo definirani ali omejeni, saj se domačija usmerja v trženje in marketing, ki zajema v začetni fazi poslovanja Slovenijo, Nemčijo in preko specifičnih vzvodov marketinga tudi v druge države v EU in evropskega gospodarskega prostora; predvsem Francijo, Nemčijo, Belgijo, Nizozemsko, Britanijo, Poljsko ... V kasnejših fazah pa se bo ponudba, glede na načrt, razširila tudi na druge države v EU in nekatere izbrane države npr. ZDA, Kanado, Avstralijo, Novo Zelandijo, Argentino ...

Prodajna strategija oziroma načini trženja slonijo torej na:

1. Dinamični lastni spletni strani, ki ne zajema zgolj predstavitev namestitev, pač pa popisuje dogajanje v širšem območju <http://robidisce.blogspot.com>;
2. Oglaševanje v ključnih letakih LTO (Ponudba v dolini Soče), ki vključuje trženje ad-hoc povpraševanj s strani gostov na LTO informacijah.
3. Trženje na spletnih straneh, ki pokrivajo predvsem nizozemski, francoski in nemški trg.
4. Trženje preko oglasov v različnih publikacijah v časopisih (slovenski trg).

Robidišče po letu 2010 – zgodba o uspehu

Leto 2010 predstavlja novo prelomnico: v sklopu domačije Škvor so na voljo tri počitniške hiške, obnovljene v tradicionalnem slogu, s skupaj več kot 20. ležišči. Družina Škvor je, poleg ponudbe zelenjave poletnim gostom, začela voziti zelenjavo k odjemalcem v mesto, v prostorih spomeniško zaščitenega hleva pa je začela opremljati vaško galerijo.

Tudi na kmetiji Cencič se je oblikovala celovita turistična ponudba z gostilno na trdnih temeljih in celovito in barvito ponudbo lokalnih jedi ter s tremi sobami oziroma 7. ležišči in prostorom za šotorišče. Kmetija se je vključila v svetovni program izmenjave prostovoljcev in tako nadaljuje s tradicijo prostovoljstva, pomemben pa je tudi dodatni program, ki ga ponujajo: izobraževalne delavnice za otroke in odrasle ter kulturni program.

V vas se je vrnila še ena družina, ki je začela s kmetijstvom. Meso drobnice in perjadi, jajca ter zelenjavo večinoma proda v Trst.

Kulturno društvo s sekcijo Ohranimo Robidišče nadaljuje z aktivnostmi v obliki poletnih prireditev, pobudami in akcijami za oživitev kraja, skrbjo na črno kuhinjo, organizacijo razstav ...

V vasi so se pojavili celo investitorji v veliko sončno elektrarno, ki je hkrati rešila problem stare azbestne strehe na hlevu.

Vaška statistika v letu 2012

Desetim prebivalcem, ki preživijo v vasi zimo, se v poletnih mesecih pridruži še vsaj enkrat toliko tistih, ki se vračajo v svoje prenovljene hiške, tem pa še mnogi turistični gostje. V letu 2012 je bila zasedenost namestitev v omenjenih enotah med poletnimi meseci skoraj 100%. Gostje prihajajo iz celega sveta, največ jih je iz Nemčije, Francije, Belgije ter Nizozemske. Skoraj polovični delež gostov pride na priporočilo oziroma se vračajo sami.

Ekološki mlečni proizvodi okoli sto glav drobnice so razprodani, včasih še preden uspejo popolnoma dozoreti. Na kmetiji nudijo včasih tudi več kot 6 sezonskih delovnih mest, ki skrbijo za obiskovalce in mlečno proizvodnjo.

Skupaj je obnovljenih že 14 hišk, nekatere so se v tem času lastniško rešile in na obnovo čakajo.

Robidišče je izbralo trajnostni razvoj

V vasi verjamemo, da prostora ne moreš v nedogled samo tržiti, ne da bi vanj tudi

nekaj vlagal. Če so poletni meseci s relativno kratko sezono namenjeni predvsem trženju, pa je preostali čas namenjen aktivnostim, ki v vas tudi nekaj prinesejo. Kot je to ponudba prostovoljnega dela na kmetiji, kjer prostovoljci v zameno za bivanje in hrano izkusijo pristno življenje, ki bo v težkih časih vse bolj pomembno, je nov razvojni preboj v letu 2012 pomenila tudi velika organizacija t. i. WoodStona 2012, delovnega tabora 20 študentov kamnoseštva in lesnih oblikovalcev, ki so pod strokovnim vodstvom preživeli teden dni v vasi in tam pustili tudi svoj osebni pečat v obliki končnih izdelkov ter ob obnovi starih predmetov.

V vasi smo organizirali tudi terenske vaje študentov geografije, ki so popisali čezmejne poti do sosednjih vasi Prosnid in Čarni varh, med opravljanjem delovne prakse pa so pomagali pri oblikovanju vodnička po vasi. Kulturno društvo je v vmesnem času s pomočjo starih fotografij namreč postavilo muzej na prostem. Tako WoodStone kot sodelovanje s fakultetami želimo ohraniti tudi v prihodnje.

Potrditev, da delamo dobro in pravilno, sta vaški skupnosti in društvu v letu 2012 izkazali tudi občina Kobarid, ki ima tudi sicer močan posluš za take kraje, s pohvalo za opravljeno delo, ter Slovensko etnološko društvo s priznanjem za trud na področju ohranjanja etnološke kulture dediščine.

Izzivi za naprej

Kljub močnemu zagonu pa mala vasica predstavlja dokaj krhek sistem, ki ga lahko v primeru napačnih odločitev lahko hitro zlomimo in uničimo, zato je skrbno načrtovanje in doseganje konsenza v vasi še naprej ključnega pomena. Za turistične ponudnike je ključnega pomena podaljšanje sezone na vsaj 80 dni, kar bi med drugim dosegli z investicijo v dodatno wellness ponudbo (savna). Še naprej je treba negovati dobre midsosedske odnose v vasi in z bližnjimi vasm, s katerimi je treba pripraviti skupne zemljevide pohodnih poti. Največje izzive pa predstavljajo ureditev lastništev nepremičnin, ki propadajo, obnova stare črne kuhinje, obnovitev starega vodovodnega sistema ter ureditev možnosti dostopa do interneta, ki bi ponujali spet nove možnosti razvoja, in morda, da zaključimo z drzno mislijo, bi lahko prav internet v prihodnosti ključno prispeval k zasuku v starostni sestavi prebivalcev te gorske vasice.

SODELOVANJE Z DRUŠTVOM PRO LOCO NEDIŠKE DOLINE – VALLI DEL NATISONE

MOJCA RUTAR

Sodelovanje med turističnimi društvi Posočja in Nadiških dolin ima skoraj desetletno tradicijo. Skozi društvene aktivnosti smo stkali številne medsebojne vezi, se z zanimanjem vključevali v promocijske predstavitve s poudarkom na prikazu dediščine in sodelovali na prireditvah, ki ohranjajo tradicionalne obrti, stara znanja, spretnosti in običaje.

Ohranjanje dediščine ima v programih turističnih društev zelo pomembno mesto. Vse vrste dediščine nas spominjajo na starodavne kulturne in zgodovinske korenine in nas navdihujejo pri snovanju prireditev. Sporočila tradicije, navad in običajev izhajajo iz vsakdanjega podeželskega življenja. Vezana so na vsakodnevno delo, praznike in letne čase. Ta pričevanja, obogatena s sodobno ustvarjalnostjo in izzivi časa, predstavljajo jedro nekaterih izvirnih prireditev in odsevajo različne obraze izročila določenega območja.

Izpostavila bi dve zanimivi tradicionalni prireditvi društva Pro loco Nediške doline – Valli del Natisone, ki se jih turistična društva iz Posočja, povezana v Turistično zvezo Gornjega Posočja, vsako leto z veseljem udeležujemo. V okviru praznika župnijskega zavetnika in oživljanja velike sosednje Nadiških dolin se konec junija v Špetru odvija tudi razstavno-prodajni sejem izdelkov domače in umetne obrti pod imenom *Izdelano ročno: modrost časa in njegove stvaritve*. Tehnike izdelave predmetov iz naravnih materialov, sad ljudske iznajdljivosti, znanja in potreb, so zelo dragocena dediščina. Tradicionalne obrti in stara ljudska umetnost hitro tonejo v pozabo, torej tvegamo, da jih bomo sčasoma popolnoma izgubili. Zato skuša organizator ne le ohranjati spomin nanje, temveč jih tudi na novo ovrednotiti. Poskrbeti želi za prenos ljudskih znanj in ročnih spretnosti vsaj v promocijske in turistične namene.

Prikazi domačih obrti, ki predstavljajo izročilo ljudske kulture in nas spominjajo na trdo življenje in delo podeželskega prebivalstva na polju, v gozdu in v gospodinjstvu, so dobrodošla poživitev utripa širšega območja. Pletenje košev, košaric, *korp* in *žbrinč*, klesanje kamna, rezbarjenje in struženje predmetov iz lesa, klekljanje, kvačkanje, pletenje in vezenje, polstenje volne in klobučarstvo, tkanje, torbičarstvo, oblikovanje posode in izdelkov iz gline, bakra in železa ter izdelovanje intarzij so le nekatere izmed prikazanih. Iz Posočja gostujejo običajno trebuške klekljarice in podeželske žene, ki znajo sukati pletilke, kvačko in iglo. Iz grobe domače volne spretno izdelajo par copat, nogavic, rokavic, kapo ali brezrokavnik. Kvačkano cvetje, lične vezene in izjemne klekljane čipke so vsakič predmet občudovanja.

Na privlačnih delavnicah, ki se jih udeležijo obiskovalci vseh starosti, nas stari mojstri na primer poučijo, da se za pletenje različnih košar za vsakodnevno rabo doma in na polju uporabljajo mladike divje leske, lahko pa tudi vrbove šibe, beke, mladike javorja in kovanja. Razrezati jih je treba ob stari luni in to v času, preden začnejo brsteti. Upogibajo se ob kolenu. Najbolje se menda upogibajo tiste, ki rastejo na prisojnih mestih oziroma proti soncu. Les, ki raste na sončni strani, je za uporabo dovolj trden, upogljiv in se težje lomi. Mladike je treba razpoloviti in »senčno« stran zavreči, saj je polna grč. Da se lepše olupijo, jih je treba nekaj minut namakati v topli vodi. Za lupljenje mladik služi ukrivljen pipec, *paučnik* ali *kajnčk*. Vedno je treba lupiti v smeri proti sebi. Z ustrezno dolgimi šibami se nato mojster loti izdelka. Najprej nastavi nosilne šibe na leseno dno. Leseno ploščo je treba še prej ustrezno izrezati in prevrtati za nosilce, okrog katerih bo nato prepletal šibe. Nosilne šibe morajo biti neparne, običajno jih uporabi sedem. Nato prepleta, dokler ne dobi zelene oblike in višine.¹

V koordinaciji Turistične zveze Gornjega Posočja ponudniki značilnih domačih izdelkov in izdelkov zelo radi sodelujejo tudi na božičnem sejmu, ki ga sredi decembra tradicionalno prireja društvo Pro loco Nediške doline – Valli del Natisono v soorganizaciji s Kmečko zvezo Nadiških dolin, špetersko občino in gorsko skupnostjo. Pri pobudi je nekaj let sodelovalo tudi Kulturno društvo Ivan Trinko. Pod naslovom

1 - Mojster Gino Bucovaz iz Čedad se je naučil plesti košare že kot otrok. Z veliko ljubeznijo do te obrti prenaša znanje, ki ga je pred precej več kot pol stoletja nanj prenesel oče. (Na delavnici 25.6.2006 v Špetru zapisala M.R.). V svoji melodični domači govorici je o spretnosti pletenja košar poučil tudi obiskovalce tradicionalnega kmečkega praznika v Tolminu 14.10.2006.

Stara dela za današnji božič se odvija dvodnevni razstavno-prodajni sejem, na katerem dobijo možnost predstavitve in prodaje posoški obrtniki, izdelovalci panjskih končnic, okrasnih predmetov iz soškega kamna, čebeljega voska in lesa, uporabnih predmetov iz domače volne in bombaža, novoletnih okraskov in venčkov. Priložnost predstavitve in druženja izkoristijo tudi različni sirarji, čebelarji in ekološki kmetje z domačimi pecivi, marmeladami, čaji, različnimi vrstami moke, orehi ali suhim sadjem v medu, domačimi likerji in naravnimi žganji. Številni obiskovalci tako spoznavajo značilne izdelke marljivih rok in pristne domače pridelke iz sosednjih dolin. Z ustvarjalnostjo svojih učencev in njihovih mentoric se radi pohvalijo tudi vrtci in šole, poleg špetrskih tudi kobariška osnovna šola s podružnicami Breginj, Drežnica in Smast. Razstavljeni adventni venčki, zimzelene šopke, voščilnice in novoletni okraski, izdelki spretnih in marljivih otroških rok, so umetnine posebne vrste.

Poudarek razstave in rdeča nit sejma so domišljeno izdelani okrasni predmeti in dela, narejena vsa ročno, izključno na osnovi naravnih materialov in sestavin. Odlikujeta jih izvirnost, domišljija in izpovednost. Svoj navdih črpajo v tradiciji in dediščini območja. Nekateri razstavljalci kot na primer rezbarji, kamnoseki ali pletilje obiskovalcem prikažejo svoje obrtniško znanje in razložijo osnovne tehnike pa tudi pasti svojega poklica. Sejmsko dogajanje popestrijo delavnice za otroke in animacijski program. Po okoliških krajih (Gorenji Tarbij, Kras, Liesa, Prosnid, Ruonac, Bardo) se v organizaciji gorske skupnosti zvrsti več božičnih popoldanskih in večernih koncertov, na katerih zbori Nadiških, Terskih dolin in Brd obudijo priljubljene tradicionalne božične pesmi.

Tovrstne društvene aktivnosti so vsakič priložnost za prijetno »druženje skozi delo«. Srečanja so obenem izmenjava organizacijskih izkušenj, partnerskega dela, promocijskih in medijskih veščin. Na razstavno-sejmskih prireditvah spoznavamo vedno nove obraze in med njimi ne manjka ljudi, ki delajo s srcem. Veselimo se snidenj s starimi znanci, v prijateljskem klepetu podoživimo pretekle izkušnje, v pričakovanju novih se razidemo. To je oblika sodelovanja, ki nas izpolnjuje kot društvene delavce in kot posameznike.

300-LETNICA VELIKEGA TOLMINSKEGA PUNTA

DAMJANA FORTUNAT ČERNOLOGAR

Pred leti sem v Trinkovem koledarju 2004 objavila članek *Kmečko uporništv*o na Tolminskem – 290. letnica Velikega tolminskega kmečkega upora in sestiavek zaključila s stavkom »Tolminci uporne kmete še vedno ohranjajo v spominu in se tudi že pripravljajo na 300-letnico tega pomembnega dela naše zgodovine.« Priprave so v letu 2012 že dodobra stekle in zasnovan je bogat program prireditev, ki jih še posebej skrbno pripravlja občina Tolmin.

Veliki tolminski punt je našel svoje mesto v zgodovini vseh slovenskih kmečkih uporov, ki so se odvijali v razdobju skoraj dvestopetdesetih let na številnih gospodstvih. Sprva so bili usmerjeni proti lokalni gospodi zaradi raznih dajatev in služnosti, ki so jih dolgovali podložniki svojim graščakom, nato pa tudi proti državnim bremenom in oblasti. Položaj kmetov se je namreč vse od konca srednjega veka neprestano slabšal. Kmečka bremena so postajala vedno težja, in ko so se tem pridružili še državni davki, je postalo stanje še toliko bolj nevzdržno. Tolminski kmečki upor, ki je dodobra posegel v vsakdan kmečkega življenja, predvsem pa vnesel strah in nelagodje med zemljiško gospodo, je nenazadnje prispeval tudi k obsežnemu gradivu, ki ga je ustvarila vladna komisija, ko je ugotavljala krivdo zajetih kmetov. Pomembno arhivsko gradivo se nahaja predvsem v dunajskem Dvornem in graškem Deželnem arhivu. Obsežno gradivo, ki je bilo zbrano že po drugi svetovni vojni, je delno uspel preučiti že akademik Bogo Grafenauer. To gradivo pa je dolgo vznemirjalo tudi profesorja Janeza Dolenca, ki je pred leti presenetil z razkritjem dotlej neznanih dokumentov o kaznovanju tolminskih puntarjev zaradi upora leta 1713. Javnosti je *Dva dokumenta o kaznovanju tolminskih puntarjev zaradi upora leta 1713* predstavil v *Tolminskem zborniku* 1997. Obsežno gradivo, ki se hrani v Dvornem arhivu na

Dunaju, je prof. Dolenc še posebej zanimalo, in z vztrajnim iskanjem se je dokopal tudi do seznama tolminskih puntarjev, zaprtih v ječah goriškega gradu v letih 1713 do 1716. Seznam je objavil leta 2007 v *Kroniki* št. 55. Seznam je še toliko bolj dragocen, ker vsebuje poleg več kot sto imen tudi podatke o kraju bivanja, čeprav ne dosledno. Že takrat je prof. Dolenc namenjal veliko pozornosti bližajoči se 300-letnici tolminskega kmečkega upora in snoval smeje načrte za obeležitev tega dogodka. Žal se mu velike sanje niso uresničile. Njegova življenjska pot se je iztekla spomladi leta 2012.

Tolminski punt iz leta 1713 velja za zadnji veliki kmečki upor na Slovenskem. Kmetje so se uprli novemu cesarskemu davku na meso (mesni krajcar), saj so podložnike že bremenile dajatve in rabote zemljiškemu gospodu Jakobu Antonu Coroniniju ter cerkvene dajatve čedadskemu kapitlju in vikarjem v posameznih farah. Tudi zaradi večletne slabe letine in velikega pogina živine je kmete bremenila velika revščina. Tolminski uporniki so se znašli v primežu med cesarsko oblastjo in zemljiško gospodo, zaključek pa je bil tudi krvav: na glavnem trgu v Gorici so enajst vodij upora usmrtili.

Tolminski uporniški duh po krvavo zatrtem uporuh leta 1713 ni bil uničen. V naslednjem stoletju si je priboril oprostitev fevdalnih bremen, v 20. stoletju pa socialno in narodno osvoboditev v osvobodilnem boju, v katerem se je borila tudi partizanska brigada Ivana Gradnika. Spomin na uporne kmete ni zamrl niti po drugi svetovni vojni. Leta 1973 je bil ob 260-letnici velikega tolminskega punta na Trgu maršala Tita (Mestni trg) v Tolminu postavljen spomenik *Velikega punta* Toneta Kralja. Leto kasneje je občina Tolmin tolminski punt 1713 simbolno vnesla v občinski grb, ki ga je ohranila tudi sedanja občina Tolmin.

Leta 1992 pa je tudi v Gorici dozorela odločitev za postavitev spominskega obeležja na kraju, kjer je bilo enajst voditeljev upora tako kruto usmrčenih. Na Travniku (Piazza della Vittoria) je ob odkritju spominske plošče enajstim tolminskim kmečkim voditeljem 14. junija 1992 v slovenskem jeziku spregovoril tudi župan občine Tolmin Viktor Klanjšček. Dogodek je spremljal prof. Dolenc. Že predhodne polemike o razlogih za in proti postavitvi obeležja so ga spodbudile, da je še z večjo zagnanostjo želel poiskati dokument o *krvavi rihti* na Travniku. In našel ga je.

Še danes pa nas vznemirja vprašanje, zakaj je bila izrečena tako kruta obsodba. Medtem ko je bilo v času zatiranja upora ubitih nekaj tolminskih kmetov, kmetje v času upora po doslej znanih podatkih niso ubili nobenega nasprotnika. Res pa je,

da so povzročili kar nekaj škode na imovini najbolj osovraženih mitničarjev in pobiralcev davkov.

Po vsej verjetnosti je oblast želela na tako krut način kmete ustrahovati in jih prisiliti k molku in pokornosti. Zato tudi devetmesečno zasliševanje in mučenje glavnih upornikov. Po javni usmrčitvi vodij upora je sledilo triletno mučenje 150 ljudi v ječi in še denarne kazni za občine, iz katerih so izhajali. Prof. Dolenc je na podlagi arhivskih listin ugotavljal, da je bila teža kazni za obsojene kmete tako kruta, da so se žrtve zasmilile celo nekaterim mučiteljem.

Za prof. Dolenca je bil »Tolminski punt sestavni del stoletnih bojev Slovencev za samostojno Slovenijo, ki ni bil zaman.«

Leto 2013 bo priložnost, da se ponovno nekoliko bolj poglobljeno spomnimo na uporne kmete, ki so se pred 300 leti borili za svoje pravice in boljši jutri. Občina Tolmin vidi v obletnici spomin na pomemben dogodek iz lokalne zgodovine, ki je bistveno določil tolminsko identiteto in je postal pomemben del nacionalne zgodovine. Tolminski kmečki upor po svojem obsegu in pomenu sega tudi v mednarodni prostor. Občina Tolmin mu tudi zato posveča veliko pozornost. Ustanovila je odbor za pripravo dogodkov in slovesnosti ob obletnici in pritegnila številne sodelavce in izvajalce, med katerimi je na prvem mestu Tolminski muzej.

Nekaj dogodkov ob bližajoči se 300-letnici tolminskega punta se je zvrstilo že v letu 2012. Celostno podobo 300-letnice tolminskega punta je pripravil priznani oblikovalec Ranko Novak, ki si je za izhodišče likovne podobe vzel dokument iz obsežnega gradiva, ki je nastalo v času delovanja vladne komisije za raziskavo punta in se hrani v graškem deželnem arhivu, kopije doslej odkritega gradiva pa hrani tudi Tolminski muzej. Packe s črnilom iz dokumenta je obarval rdeče in tako ustvaril vtis krvi, prevzet je tudi zapis letnice nastanka dokumenta. Napis na logotipu je prilagojen domači izgovorjavi in se glasi: *Tolminski punt 1713–2013*.

Tolminski muzej je spomladi 2012 pričel s projektom *Punt se bliža* in pripravil niz treh predavanj o življenju v času tolminskega punta. Jeseni pa je stekel projekt *Spoznamo strip*. Osrednji dogodek je bilo odprtje dveh likovnih razstav: razstave stripa *Tolminski punt 1713* avtorja Remigia Gabellinija in razstave *Slovenski klasiki v stripu* različnih slovenskih avtorjev. Ob razstavi, ki je bila na ogled od 13. septembra do 31. oktobra 2012, je muzej organiziral *Stripburgerjeve mini stripovske delavnice* ter odprl še nagradni natečaj *Posočje v stripu* za izdelavo stripa na temo tolminskega punta ter pravljic in pripovedk Posočja. Natečaj je bil razpisan za mlade do 18. leta starosti.

Ideja za razstavo stripa *Tolminski punt 1713* se je utrnila ob prebiranju tematske številke časopisa *Isonzo/Soča* iz leta 1992, posvečene prav tolminskemu kmečkemu upor. Posebno pozornost je pritegnil objavljen ponatis stripa *La rivolta dei Tolminotti 1713 (Tolminski punt 1713)*. Zavedajoč se, da se bliža 300-letnica velikega tolminskega punta, se je Tolminski muzej leta 2009 z dopisom obrnil na avtorja stripa. Nadaljnji razgovori in sodelovanje so še izostrili naše ideje in rezultat je bila razstava ter knjižna oblika stripa v slovenskem in italijanskem jeziku v izdaji Tolminskega muzeja.

Remigio Gabellini je originalne risbe stripa podaril Tolminskemu muzeju. In te so imele tudi osrednje mesto na občasni razstavi. Razstavljeno je bilo deset risb, ki so bile podlaga za prvo tiskano objavo, ter deset natisnjenih listov v barvni različici stripa s prevodom originalnega besedila v slovenski jezik.

Stripovskim zgodbam bomo sledili tudi v začetku leta 2013, ko bomo v Tolminskem muzeju odprli razstavo izbranih stripov, prispelih na razpisani natečaj, ter z razstavo stripa Remigia Gabellinija *Tolminski punt 1713*, ki bo gostovala v *Kulturnem domu* v Gorici.

Predzadnji vikend v marcu je predvidena osrednja proslava 300. obletnice punta v Tolminu ter odprtje občasne muzejske razstave na temo tolminskega punta 1713 v Tolminskem muzeju. Razstavo, ki bo na ogled od 22. marca do konca oktobra 2013, bo dopolnjeval bogat spremljevalni program: predavanja na temo tolminskega punta ter zanimive delavnice.

Tristota obletnica tolminskega punta bo obeležena tudi na nacionalnem nivoju. *Pošta Slovenije* bo ob obletnici izdala priložnostno znamko, *Banka Slovenije* pa zbirateljske kovance.

Società Filologica Friulana, ki vsako leto polaga venec pred spomenik puntarjem v Tolminu, bo maja leta 2013 organizirala v Tolminu simpozij *Fraie de vierte*.

Začetek junija je predvideno odkritje spominskega obeležja na Mengorah in pohod v Gorico.

Tolminski muzej bo v okviru projekta *Poletna muzejska noč* pripravil še program

Dober tek in na zdravje!, v okviru katerega bodo predstavljene jedi in živila, ki so jih pripravljali v času tolminskega punta.

Julija bodo v Tolminu zaživel *Puntarski dnevi* s tematsko hrano, prikazi obrti in dejavnosti iz obdobja punta ter animacijami, kar naj bi poleti pritegnilo čim več obiskovalcev.

Brez glasbe pa tudi ne gre. Skladatelji Rado Simoniti, Ubald Vrabec, Marjan Gabrijelčič in Aldo Kumar (ki je kantato za solista in mešani zbor napisal prav za to priložnost) so svoje skladbe posvetili tolminskemu puntu. Simfoniki RTV Slovenija pod vodstvom Marka Muniha, najboljši zbori iz Soške doline in solisti jih bodo izvedli začetek septembra v Tolminu.

Predvidoma oktobra bo na temo punta sledil še mednarodni simpozij zgodovinarjev, ki ga snujeta Tolminski muzej in Zveza zgodovinskih društev Slovenije.

Maša zadušnica za usmrčene puntarje v cerkvi svetega Ignacija na Travniku v Gorici aprila leta 2014, ko bodo pevski zbori izvedli še Puntarsko mašo Avgusta Ipavca, pa bo zadnje dejanje ob 300-letnici tolminskega punta.

BENEŠKA SLOVENIJA V GORIŠKEM LISTU NOVI ČAS LETA 1913

BRANKO MARUŠIČ

Na Goriškem je v desetletjih pred prvo svetovno vojno vladal spočetka tih nato pa čedalje bolj glasen nesporazum v vrstah slovenske katoliške politične skupnosti, med tako imenovanimi staro- in novostrujarji. Posredi niso bila verska, marveč vprašanja političnega nastopanja. Novostrujarji so se odločili za lastno pot, ko so konec leta 1909 začeli izdajati tednik *Novi čas*, ki je izhajal nepolnih šest let, do leta 1915. Starostrujarji so ostali pri glasilih *Gorica* in *Primorski list*. Glasili liberalnih narodnjakov na Goriškem sta bili *Soča* in *Primorec*, v Trstu pa je izhajal dnevnik *Edinost*. Podobno kot drugi slovenski listi na Primorskem in drugod po Sloveniji (zlasti dnevnika *Slovenec* in *Slovenski narod*) je tudi *Novi čas* poročal občasno tudi o razmerah pri Slovencih, ki so takrat živeli v Italiji. Poročanje ni bilo stalno in tako kot pri ostalih slovenskih listih le občasno; vesti in članki o Beneški Sloveniji niso bili podpisani ali pa so nosili zgolj psevdonimne podpise.

Pred stotimi leti je goriški časnik *Novi čas* (17. 1. 1913) v posebni rubriki *Beneške novice* objavil prvo poročilo v tistem letu o beneškoslovenskih razmerah. Nepodpisani poročevalec je bralce lista seznanil z misijonom, ki se je v Dreki (Drenkija piše poročevalec) odvijal med 5. in 12. januarjem 1913. Misijon so vodili lazaristi Franc Birk, Mihael Klančnik in Vincenc Krivec. V Benečijo so prišli iz matične domovine. Precej prostorna cerkev sv. Marije Device je bila v dneh misijona vselej nabito polna, tudi vremenske razmere so bile ugodne: »*Kljub temu, da je v soboto začel naletavati sneg in da je v nedeljo z malimi presledki dopoldne precej snežilo, kljub temu, da so bile sicer strme steze in poti vsled snega zelo opolzke in nevarne, zbralo se je toliko ljudstva, da je bila cerkev nabito polna. Prišli so ne samo čvrsti mladeniči in dekleta, ampak tudi sivolasi starčki in sključene ženice. Nihče ni hotel opustiti skupne slovesnosti. Ob treh popoldne je bila procesija z Najsvetejšim po polju.* – Krasen

prizor! Okrog in okrog vse belo, vse pod snegom. Pod visokim gorovjem Kukom in Kolovratom po prijaznem gričku se je vila procesija. Vse tiho in mirno, niti hoje mnogobrojnega ljudstva ni bilo radi snega slišati, pač pa se je le slovesno razlegalo milo slovensko petje v čast Zveličarju. Bilo je nekaj veličastnega, ginljivega, procesija v tihi s snegom pokriti naravi, ostane vsem udeležencem v neizbrisljivem spominu. Procesiji je sledila pridiga o nebeški domovini, pri kateri ni bilo nobeno oko brez solz. Pač globoko verni so Beneški Slovenci!»

Tudi druga beneška novica (*Novi čas*, 21. 1. 1913) je poročala o cerkvenih zadevah. V letu 1912 je videmski nadškof Antonio Anastasio Rossi opravil vizitacijo in birmo v župnijah Beneške Slovenije. Beneški Slovenci so ga povsod prisrčno sprejemali, tudi nadškof je povsod iskreno pozdravljal vernike ter imel po vseh cerkvah lepe pridige: *»Kot izvrsten, neutrudljiv in navdušen govornik je v mnogih cerkvah celo večkrat na dan pridigal. Toda njegovih krasnih govorov, v katerih se razodeva velika ljubezen in skrb do neumrjočih duš, ljudstvo z malimi izjemami ni razumelo. Govoril je namreč v italijanščini, ker ni zmožen slovenskega jezika. Škoda! Nadškof bi pri svojih kanoničnih vizitacijah med Slovenci veliko dosegel, če bi se naučil slovenščine in pridigal v slovenskem jeziku (Nemec dr. Nagl v Trstu se je učil slovenščine in hrvaščine) ali pa, če se že ne more naučiti slovenskega jezika, da bi kak duhovnik v njegovi navzočnosti v njegovem imenu pridigal v domačem slovenskem jeziku. Med globokovernim beneškim slovenskim ljudstvom bi zavladala velika radost in hvaležnost.«* Na istem mestu je še objavljena vest o združitvi župnij Špeter, Sveti Lenart in Dreka v dekanat, katerega dekan je bil špetrski župnik.

Naslednja vest (*Novi čas*, 14. 2. 1913) je posegla v vsakdanje življenje. Poročala je o nesreči posestnika Mlinarja z Livka, ki je na poledeneli površini zdrsnil v prepad nad Sevcu pri Hlodiču. Pripeljan je bil v čedajsko bolnišnico. Druga vest (*Novi čas*, 14. 3. 1913) je sporočala o odloku videmskega prefekta, z njim je prepovedal gostilničarjem točiti in prodajati žganje in likerje. Izdajo odloka je doseglo pokrajinsko protialkoholno društvo.

Znova so se vesti iz Beneške Slovenije pojavile v *Novem času* čez osem mesecev (14. 11. 1913). Daljši prispevek *Iz Beneške Slovenije. (Koliko je Beneških Slovencev? – Njih jezik – Narodna zavest – Inteligenca – Ljudstvo ob balkanski vojski [vojni])* je podpisal Beneški Slovenec. Namen članka je bil, da seznani bralce *Novega časa* *»med nje se bomo od sedaj naprej šteli tudi mi Beneški Slovenci,«* z razmerami, *»ki vladajo med nami.«* Pisec najprej ugotavlja, da je Slovencev v Benečiji preko 30.000. Govorijo pa jezik, ki je *»približno tak, kakor se govori v Brdih in v nekaterih*

krajih [ni navedeno v katerih] v izgovorjavi spominja celo na hrvaški. N. pr. č izgovarjajo kakor hrvaški. Nečem izgovarjajo nečem; sedaj = sada itd. V hribih jezik ni toliko pokvarjen in govori se, kakor onkraj meje, samo po naglasu se razlukuje, n. pr. dobró, lepó itd. Doli v dolini pri laški meji je seveda že bolj pokvarjen. Vsebuje že veliko laških besedi. Tam v Tarčentski pokrajini pa imajo tako mešanico furlanskih, slovenskih, italijanskih in tudi hrvaških besedi, da jih težko razumemo še mi Beneški Slovenci. Namesto pridiga pravijo prediça itd.»

Nato se pisec, ki je potemtakem beneškoslovenski rojak in najverjetneje duhovnik, dotakne narodne zavednosti Benečanov. Ugotavlja, da je med Beneškimi Slovenci zelo malo inteligence, izjema so duhovniki o katerih »pa nočem sedaj tukaj govoriti.« Tisto malo število inteligence pa ne razlikuje »med slovenskimi in italijanskimi pokrajinami, ampak smatra vse vkup le za italijansko in se vede tako, kakor da bi sploh ne vedela, da so na svetu Slovenci. Sicer pa 'slovenska' inteligenca v resnici ne ve ničesar o Slovencih, ker slovenskih knjig ne pozna in ne čita, v italijanskem jeziku pa ne dobi ničesar, kar bi spominjalo na Slovence. O slovenskih inteligentih se ne more reči niti, da so renegati (odpadniki) ker niso bili nikoli Slovenci. In ako pogledamo na razmere, v katerih so bili vzgojeni in v katerih živijo, jim ne moremo ničesar očitati.« Dotakne se zavednosti pri ljudstvu, ki pa »narodnega čuta« ne pozna. Ljudstvo »dela in živi, ne da bi se kedaj domislilo, ali je italijansko, ali je slovensko, ali nemško. Za ljudstvo je vseeno, kakršne koli narodnosti je, da le more živeti. Sicer pa je tudi ljudstvo dostopno za navdušenje. Ko je slišalo o srečnem prodiranju italijanskih armad proti Turkom, se je navduševalo le za vojsko [vojno], ko sliši laskave besede o Italiji, je le italijansko z dušo in telesom in z enako lahkoto pa se navduši tudi za slovensko stvar. To so splošne poteze o narodnem čutu med Beneškimi Slovenci. Ali, če se opazuje bolj natanko naše ljudi in se občuje z njimi, se razvidi, da v dnu duše so vendar Slovenci. Italijani so! Ali tudi Slovenci! Narodni čut ni izumrl, samo spi in treba je zanj zanj le majhno iskrico in takoj vzplamti v goreč plamen.«

Svoj dopis je Beneški Slovenec končal še s pogledi njegovih rojakov na takratni vojni na Balkanu in na vojno Italije s Turčijo v severni Afriki: »Jaz, ki živim z njimi, vedno vem, da je med našim ljudstvom vladalo večje navdušenje za balkansko vojsko, kakor za italijansko v Tripolisu. Kaj naj pomeni to družega, nego da vendar slovenski čut v nas še ni zamrl, ampak da mogočno tli še v naših srcih. Prihodnjic še kaj!« S to napovedjo je ne, da bi še vedel, ustregel želji uredništva, ki je v pripisu k objavi tega članka prosilo rojake onkraj avstrijsko-italijanske meje, »naj nas seznanijo s svojimi veselimi in žalostnimi razmerami.«

Čez tri tedne (*Novi čas*, 5. 12. 1913) se je psevdonimni dopisnik Beneški Slovenec oglasil s *Pismom iz Beneške Slovenije*. V njem je obravnaval problem šolstva: »Gotovo si nihče ne misli, da se v Beneški Sloveniji najdejo nekatere vasi, kjer se še nikdar ni čitala kaka knjiga, bodisi italijanska ali slovenska, razen molitvenikov, in kjer nimajo še pojma ne o knjigah ne o časopisih. Pač to je neverjetno v časih, v katerih še najbolj zakotni pastir zna čitati, in zraven še v državi, ki se ponaša s svojo tisočletno kulturo, ali vendar je resnično. In kaj je krivo tega žalostnega stanja beneških Slovencev? Ali pomanjkanje šol, ali ljudstvo samo? Šol sicer ni veliko in v nekaterih krajih prav slabo izgledajo, niso podobne šoli, ampak kleti. Ali naše ljudstvo ne gleda veliko na to, kakor je vajeno na vsakovrstno pomanjkanje, niti opazilo ne bi, da so šolska poslopja škodljiva za otrokovo zdravilje, ampak vzroki tiče drugje.«

Na zastavljeni vprašanji je podal daljšo razlago v kateri je ugotavljal, da je šola v Beneški Sloveniji izključno italijanska, da učitelji in učiteljice ne smejo spregovoriti v šole niti besedico v slovenskem jeziku. Ker prihajajo v šolo učenci, ki ne znajo italijanščine, se med poukom dolgočasijo, se igrajo ali pa poslušajo vzgojitelje kot gluhi. Sprva otroke sicer veseli, da se nauče kako italijansko besedo ali da zapojejo kako italijansko pesem. Toda kasneje postane šola muka in otroci ne marajo več obiskovati pouka. Ob kmečkih delih tudi starši nočejo pošiljati v šolo svojih otrok, ker vidijo tudi, da otroci v šoli le malo napredujejo. Sicer obstoja zakonodaja o obveznem šolanju, a zanje se nihče ne zmeni. Vse prizadevanje učiteljic je neuspešno: »Tako pride, da otroci po tretjem letu znajo malo več kot čitati in par italijanskih besedi, ki jih pa hitro pozabijo. Kaj naj se torej loti otrok s takim znanjem? Italijanskega ne zna, slovenskega ne zna in zato ves čas, katerega je porabil za šolo, je izgubljen.« Ko otroci odrastejo, se bližajo dvajsetemu letu, ugotavljajo, da ne znajo brati, se tedaj večina fantov in deklet s pomočjo slovenskega molitvenika nauči brati in čitati slovenska besedila. Nekateri so sposobni prebrati tudi kako slovensko knjigo. Ker je italijanščina uradni jezik nastanejo problemi ob branju uradnih dokumentov, ki jih ljudje prejemaajo. Zato iščejo pomoč pri tistih, ki italijanski jezik obvladajo, ali pa se zatečejo h kakim učiteljic ali duhovniku: »Jaz n. pr. se spominjam v enem samem tednu sem prečital ubogemu ljudstvu do dvajset in več pisem in še toliko sem jih spisal ... Seveda dol pri laški meji znajo še več, ali ne veliko. Si pomagajo z vsemi sredstvi, ko pride kaka priložnost. Jaz sem se moral že dostikrat smejeti pri teh prilikah, ker to ljudstvo, ko ne more po laško, pove po slovensko, seveda preobrazeno po laščini, in ako vidi, da kljub temu se ne razumejo, začne dokazovati z vsemi mogočimi gestami, tako ga je prav smešno poslušati.«

Dopisnik Beneški Slovenec – da je bil duhovnik preočito kaže tudi *Pismo iz Beneške Slovenije* – se poslej ni več oglašal. Tudi *Novi čas* je poslej objavil le malo beneških vesti. Največ je pisal sredi maja 1915 (štev. 20), in sicer o aktivnosti državnega poslanca Elia Morpurga, ki je bil znan po tem, ker je zagovarjal potrebo vsestranske pomoči za prebivalce slovenske Benečije zato, da se utrjuje obmejno italijanstvo. Nekaj o tem je pisal lanskoletni *Trinkov koledar*.

BRESTOVEC KOTA 208

OB ODPRTJU NOVE ZGODOVINSKE POTI V OBČINI SOVODNJE OB SOČI

MITJA JUREN

Zgodovina je to vzpetino upravičeno postavila med tako imenovane "močne kraje" oziroma utrdbe, utrjena vozlišča ali položaje, ki jih je bilo lahko braniti zaradi naravne oblikovanosti zemljišča. Njihov strateški pomen je živo opisal Cesarotti: »V vodenju vojn igrajo odločilno vlogo galeje, denar, prikladni in primerni kraji.«

Brestovi, Brestowiz, Brestovic, Berstoviz, Monte Olmetto-Olmeto, kota 209, kota 206, itd. je nekaj imen za grič Brestovec nad goriškim Dolom. Italijani mu pravijo Brestovec ali quota 208. Njegovo ime izhaja iz bresta (lat. Ulmus), drevesa, ki je bilo v antiki simbol globokega sna in otožnosti in je najbrž predstavljalo nespornega gozdnega kralja na tem območju. Danes zasledimo redke primerke bresta le na robu dveh manjših mlak pod vzhodnim pobočjem.

Ko krenemo na pot od preprostega brestovškega vrha se začenjajo prepletati veliki dogodki prvega svetovnega spopada z majhnimi, manj znanimi kraji, ki jim je bilo usojeno, da so postali scenariji grozot, ki so pretresle pol sveta: Gabrje, Čukišče, Devetaki, Palkišče, Vižintini, Brni, Mikoli, Hišarji, Boneti, Lukatič, Korita, Hudi Log, Jamlje, Dol, Brestovec in mnogi drugi. Stelio Crise je v spremni besedi knjige "Umile Carso" napisal: »Tu ni katedral ne palač ali grajskih stolpov, marveč le hlevi, podeželska dvorišča, delovna orodja in občudovanja vredna prisotnost duha v podobi verskih simbolov, ki so jih vztrajne roke robato vklesale na sklepnike mogočnih in tihotnih portonov. Nič ni izumetničenega v vsej tej pokrajini, v kateri prevladuje sivina peščenjaka in kristalna čistost apnenca, obdelana s tiho počasnostjo in hladno, trmasto vztrajnostjo. To so dokumenti neke kulture, ki so se nam ohranili in ob katerih uživamo z isto vznemirjenostjo, s kakršno na sliki občudujemo čudež cvetlice, ki je toliko lepša, kolikor redkejša. Cvetlice, ki poje, potem ko je vzklila iz žive skale.«

V obdobju hladne vojne so zamaskirane strelne line na vrhu Brestovca služile vsakodnevnu opazovanju dogajanja na nasprotnem pobočju Dola. Takrat je na vzhodu plapolala zastava Federativne ljudske republike Jugoslavije z rdečo zvezdo. Italijanom pa so svojo pozornost vračali vojaki na drugi strani meje, tako imenovani graničarji, varuhi meje, ki so pogosto prihajali iz bolj oddaljenih dežel države, ki je kasneje izginila s prizorišča zgodovine. Z italijanskimi kolegi so ohranjali hladno vojno, vojno brez bitk in spomenikov.

Vojaki Jugoslovanske ljudske armade so v goščavi hodili po stezah, ki so bila stoletja vez med tamkajšnjim prebivalstvom in vojskami dveh svetovnih spopadov. Italijanski vojaki, nameščeni na Brestovcu, pa so bili obdani s številnimi pričevanji o vojni, ki so jo njihovi dedje pustili med letoma 1915 in 1917. Niso mogli vedeti zanj, toda njihova prisotnost se je prekrivala s prisotnostjo predrimске kulture, segajočo v srednjo bronasto dobo. Tu je namreč živela skupnost, ki je po svoji družbeni in tehnični kulturi spadala med gradiščarje. Silovito obstreljevanje v prvi svetovni vojni in izkop topovske kaverne sta skoraj povsem zakrili ostanke predzgodovinske naselbine. Kljub temu se je vse do današnjih dni ohranil odsek zunanjega zidu v dolžini okrog dvajset metrov, ki je še vedno viden, čeprav je obdan z velikim kupom ruševin. Najbolj očiten znak prisotnosti vojakov na Brestovcu je gotovo podzemski kompleks, ki so ga italijanske vojaške enote zgradile od januarja do avgusta 1917 pod vrhom kote 208. Izjemen izkop v dolžini 282 m in osem položajev za topove 149/35/A očitno ne morejo ostati neopazni. Pravzaprav gre za enak projekt, kakršnega so že prej uresničili na Debeli Griži in pod koto 242 pri Cotičih. Taktična izhodišča, ki so botrovala k zasnovi te topovske kaverne, so bila sama po sebi tehtna, a so imela neko slabost: v primeru nadaljnjega umikanja sovražnikove obrambne črte, kar se je tudi zgodilo, domet topov 149/35/A, s katerimi se je morala oborožiti baterija v kaverni, ne bi bil zadosten za obstreljevanje sovražnikovih položajev.

Izkope na Brestovcu je s koriščenjem kraške jame opravila 3. minerska stotnija 5. inženirskega polka, kar pričata napisa na dveh ploščah, vklesanih v skalo ob eni od topovskih strelnih ploščadi. Napis opazimo tudi na zunanji strani, pred osmimi odprtini na koti 195. Najbolj ganljivo pričevanje na Brestovcu je droben napis na zunanji strani kaverne, s katerim je neznani vojak izrazil željo po miru. Ni bil edini, ki je na ta način zahteval konec sovražnosti. Ko prekoračimo drugo bojno črto, imenovano »dobrodoško črto«, najdemo v strelskem jarku, v niši za odlaganje streliva, preprost napis »La Pace«. Ko nadaljujemo do mesta, kjer so očiščeni ostanki izkopov, naletimo še na eno pričevanje: »W la pace«. Vklesano je v vznožje strelne niše.

Danes se nam je po zaslugi obnovitvenih del, za katera je poskrbela občina Sovodnje ob Soči, ohranil vojni objekt precejšnjega zgodovinskega pomena, ki si zasluži pozoren obisk ne samo zaradi velike topovske kaverne, marveč tudi zaradi starodavnega gradišča in nenazadnje bunkerjev, zgrajenih po drugi svetovni vojni med tako imenovano hladno vojno. Iz vsega povedanega lahko razberemo pomen in strateški položaj kote 208 ter njeno uporabnost v vojaške namene.

BENEŠKA SLOVENIJA V NARODNO OSVOBODILNI BORBI

JOŠKO OŠNJAK

Že v pozni jeseni leta 1942 so nekateri beneški Slovenci navezali stike z enotami NOB in aktivisti OF, ki so občasno prihajali na beneško ozemlje. V podkrepitev tega naj navedem dejstvo, da so v novembru 1942. leta v naselju Jesenje (nad Podutano) italijanski karabinjerji aretirali tri domačine zaradi suma sodelovanja z NOB. V aprilu 1943. leta so zavedni domačini, ki so sodelovali s partizani in aktivisti OF, nad vasjo Podutana, izobesili rdečo zastavo na najvišjo smreko. Zastava, ki je plapolala ves dan, je bila vidna z vseh strani širše okolice, naslednjega dne so jo karabinjerji s pomočjo nekaj domačinov odstranili s smreke. O teh dveh primerih obstajata pisna dokumenta.

V zimi 1942-43 je neugotovljeno število zavednih domačinov zbiralo hrano, zdravila, oblačila in obutev za partizanske enote. Vse to so hranili in čuvali v primernih skrivališčih. Italijanska obveščevalna služba je zvedela za to in na osnovi njenega poročila je italijansko vojno poveljstvo s sedežem menda v Gorici, izdalo okrožnico, namenjeno vsem podrejenim enotam, postajam karabinjerjev in drugim službam, kjer je med drugim zapisano: »Da bi se banditi prehranili čez zimo, je njihovo poveljstvo izdalo prebivalstvu ukaz za zbiranje in shranjevanje hrane in drugih potrebščin. Teh primerov ne najdemo le na Primorskem, marveč tudi v Videmski provinci, kjer prebivajo Slovenci, skratka, v bližini samega Vidma.« Okrožnica opozarja na budnost in na poostreitev kontrole terena. Ta dokument je shranjen v Inštitutu za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani.

Takšnih in podobnih primerov sodelovanja domačinov pred kapitulacijo Italije je bilo več, bodisi v vzhodni kot zahodni Beneški Sloveniji. Po padcu fašizma je že več beneških Slovencev odkrito sodelovalo s partizanskimi enotami in aktivisti OF. Takoj po kapitulaciji Italije so prevzeli iniciativo v svoje roke. Zbirali so orožje razpuščenih

italijanskih enot in se dogovarjali o organizaciji partizanskih enot ter o potrebi po borbi proti nemškemu okupatorju in ostankom fašizma.

Dne 14. septembra 1943 se je skupina oboroženih domačinov partizanov pod poveljstvom domačina Amedea Chiaciga zbrala v vasi Gorenja Miersa (za Penkorjevo hišo). Namen te skupine je bil likvidirati karabinjersko postajo v Podutani. Po dolgem pregovarjanju je skupina, boječ se morebitnih posledic, ki bi s to akcijo nastale, sklenila, da bi s poveljnikom te postaje stopil v stik partizan Anton Durli, ki je res brigadirja te postaje prisilil k predaji.

Sam brigadir, po imenu Gagliardi, je nekaj časa ostal s skupino in v njej služil celo kot administrator.

Dne 17. septembra 1943 je iz Kobarida s svojim spremstvom prispel Franc Črnugelj – Zorko, tedaj komisar bataljona Andreja Manfreda in kasnejši komisar XVIII. brigade, ki je pred cerkvijo v Gorenji Miersi po končani maši govoril prisotnim domačinom. Ta partizan, za domače in zame revolucionarna osebnost, je zbrano množico tako navdušil, da odslej ni bilo posebnih težav pri pridobivanju prostovoljcev za NOB.

Šele 23. septembra sta za to pristojno partizansko poveljstvo Briško-beneškega odreda (poslej BBO) in vodstvo OF, poslala v ta kraj partizana Franca Blažiča – Toma, ki je prevzel poveljstvo te skupine, iz katere je nekaj dni kasneje nastala Šentlenartska četa BBO. Približno istočasno se je v Klodiču formirala Klodiška četa pod poveljstvom domačina Marjana Zdravljica, kasneje primarija v bolnišnici v Šempetru pri Gorici in Danila Trušnjaka. Ta četa je v začetku spadala v sestav bataljona Andreja Manfreda in kasneje XVIII. Bazoviške brigade. Obe četi (Klodiška in Šentlenartska) sta imeli v svojem sestavu okoli 80 mož, a kasneje – nekako v drugi polovici oktobra – se je to število močno povečalo.

V sovodenski dolini je v tem času delovala skupina domačih partizanov, ki pa ni imela vodstva. Pri ustanavljanju teh enot so poleg navedenih domačinov prispevali svoj delež Dino Kjačič, Jože Durli, Marko Ošnjak, Ivan Podreka – Giovanin, Ernesto Zdravljčič, Bepo Bonini, Lucjan Blažutič, Marino Bodigoj, Joško Ošnjak ter še nekaj drugih.

V Nadiški dolini je bila ravno tako formirana Nadiška četa, ki se je v drugi polovici oktobra razvila v bataljon. Komandir in komandant tega bataljona je bil polk. Tine Brada, doma iz Volč pri Tolminu. V tej enoti je bilo tudi nekaj Italijanov in Furlanov, ki so po razpadu Italije zapustili svoje enote in se priključili Nadiški četi. Pri ustanovitvi te enote so odigrali nemajhno vlogo domačini narodni heroj Marko Redelonghi, Avgust Čedermaz – Kališ in učitelj Anton Kručil.

Tudi v zahodni Beneški Sloveniji se je po razpadu Italije razvilo močno partizansko

gibanje. Na tem območju sta se formirali dve četi: Brezijsko – tipanska in Prosnidska četa. Zadnja je imela v svojem sestavu tudi nekaj Italijanov in Furlanov. Če k tem operativnim enotam prištejemo še terenske delavce in aktiviste, ugotavljamo da je od kapitulacije Italije pa vse do nemške novembrske ofenzive istega leta sodelovalo v NOB posredno ali neposredno prek 800 domačinov.

Vse našete beneške enote so v obdobju od kapitulacije Italije pa do novembrske ofenzive v letu 1943 v glavnem pripadale BBO, 1. in 2. soški brigadi, 10. beneški brigadi, kasneje pa 17. in 18. brigadi NOV.

V sestavu teh enot so se beneški Slovenci borili proti nemškemu okupatorju na domačih tleh pa tudi drugod, na tolimskem in goriškem območju. Neposredno so sodelovali v vseh borbah, pri obrambi tako imenovane Kobariške republike, v katere območje je spadala tudi Beneška Slovenija z Rezijo.

Glede Rezije ni točnih podatkov, ki naj bi dali pregled nad udeležbo domačinov v NOV v letu 1943. Toda res je, da je še neugotovljeno število le - teh bilo vključenih v Tipansko, Brezijsko in Prosnidsko četo, ali drugače v zahodnobeneške partizanske enote. Res je tudi, da je majhna skupina rezijskih partizanov razorožila karabinjersko postajo v Reziji in zaplenila vse orožje, ki je bilo tam. Poveljnik te skupine je bil domačin Arturo Siega, kasnejši namestnik komandanta Rezijanskega bataljona. Dobro znana nemška ofenziva v letu 1943 je krepko načela enote teh brigad. Precejšnje število beneških partizanov, zlasti mladih in neizkušenih, je v teh hudih in krvavih ofenzivnih sunkih zapustilo razbite enote. V skupinah in posamezno so se skrivali po gozdovih, varnejših krajih, vaseh in zaselkih. Le redki in kleni domačini so ostali zvesti svojim enotam in so nadaljevali partizansko bojevanje. Ob ponovnem formiranju Briško-beneškega odreda v decembru 1943, so bili znova vzpostavljeni stiki z beneškimi Slovenci, zlasti z bivšimi partizani. Pohod XXX. divizije v Beneško Slovenijo v februarju 1944 in njene uspešne borbe na beneških tleh so veliko prispevali k obujanju in politični opredelitvi domačinov, saj so tedaj z lastnimi očmi videli, da NOB ni neresna zadeva, kot je govorila sovražna propaganda, ampak je to organizirana vojska, ki se krvavo bori in da se lahko spopada v vsem močnejšim sovražnikom.

Nekaj dni pred prihodom enot XXX. divizije na ozemlje Beneške Slovenije in Rezije so karabinjerji iz Čedadaretirali devet domačinov partizanov, pripadnikov šentlenartske čete BBO, in so jih po direktivah višje italijanske komande odpeljali na nemško poveljstvo in izročili Nemcem. Med aretiranimi sem bil tudi jaz.

Po dragoceni zaslugi italijanskega brigadirja karabinjerjev Della Villni, ki je bil tesno

povezan z obveščevalno službo naše NOV, so bili vsi navedeni izpuščeni na svobodo. Brigadir si je vneto prizadeval prepričati Nemce, da smo bili vsi s silo mobilizirani v partizanske enote. In to mu je tudi uspelo. Tako kot on se je trudil prepričati Nemce tudi domačin Amedeo Chiacig, bivši podoficir italijanske vojske in prvi poveljnik Šentlenartske čete. Od ostalih domačinov nihče ni spregovoril niti besede. O delovanju Šentlenartske čete priča naslednji dokument videmske prefekture:

»Na osnovi raziskav in akcij čiščenja terena, ki jih je izvedla komanda karabinjerjev v Čedadu od 13. do 18. tega meseca na območju Ažle, Dolenje Mierse, Šent Lenarta in v tamkajšnjih gozdovih, je bilo odkritih in aretiranih devet oseb, ki so pripadale partizanski bandi. Ti so avtorji ropov, tatvin, sabotažnih akcij in odgovorni za zaplembo opreme in drugega materiala v šentlenartski kasarni karabinjerjev v preteklem septembru ...«

Vsi navedeni so priznali svojo aktivnost v vrstah partizanskih brigad, opravičujejo se, da so bili prisiljeni to storiti pod grožnjami partizanskih poveljnikov. Navedeni so bili izročeni nemški vojni komandi v Čedadu.

Dokument je 4. februarja 1944 prišel v Rim na ministrstvo za notranje zadeve. Ta uradna listina nam zgovorno priča, da je bila Šentlenartska četa v tem času še vedno živa in politično dokaj aktivna. Dokazuje tudi, da si je po hudi nemški novembrski ofenzivi kaj kmalu opomogla in postala, v tistih viharjih vojno-političnih razmerah in času, dokaj pomemben politično propagandni dejavnik. To je bil po mojem mnenju osnovni vzrok, zaradi katerega je italijanski fašistični represivni stroj udaril po njej in mu je uspelo aretirati nekaj njenih pripadnikov. Politično zanimivo je tudi dejstvo, da se je to dogodilo v času, ko so se enote XXX. divizije NOV pod poveljstvom sposobnega komandanta Kajtimira pripravljale na pohod v Beneško Slovenijo. Na temelju tega lahko sklepamo, da je takratna italijanska fašistična oblast s takšnim ukrepom hotela preprečiti tudi morebitni neposredni stik Šentlenartske čete z enotami te divizije in posebej z enotami BBO. Po moji sodbi obstajata zato le dva pglavitna vzroka, zaradi katerih je prišlo do aretacije domačih partizanov. Prvič zato, da se razbije Šentlenartska četa kot politična propagandna tvorba BBO, in drugič, da se prepreči njen stik z enotami tega odreda, ki so istočasno delovale v Goriških Brdih in v zahodni Beneški Sloveniji, se pravi izven osrčja vzhodnega dela te dežele, kjer je ta četa delovala, in nadalje stik z enotami XXX. divizije.

Dejstvo je, da sta nemška in italijanska obveščevalna služba razpolagali s podatki o gibanju in namerah enot XXX. divizije in še bolj zanesljivo s podatki o dejavnosti, taktiki in vojno-političnih namerah štaba Briško-beneškega odreda in njegovih enot.

Zategadelj ni nič čudnega, da je komanda karabinjerjev, ki je tesno sodelovala s to službo, tudi ravnala skladno s tem.

S takšnim ukrepom je naci-fašističnemu sovražniku uspelo za nekaj časa preprečiti politično aktivnost Šentlenartske enote. Toda ne za dolgo. Mnogo domačinov in borcev je spremljalo ogorčene borbe enot XXX. divizije s sovražnikom na beneških tleh. Z lastnimi očmi so videli razjarjene Nemce, ki so s kamioni ali celo z vprežnimi vozovi odvažali svoje ranjence in mrtve iz beneških bojišč proti Čedadu. Videli so tudi, da so se Nemci iz teh bojišč umikali neorganizirano, da so kradli dvokolesa, s katerimi so, kot da bi dirkali, bežali proti Čedadu, od koder so prišli. In naposled so videli tudi, da so nekatere ranjence raznašali po hišah, kjer so jim nudili prvo pomoč, zahtevajoč od domačinov vse, kar jim je bilo potrebno, od žganja do belih rjuh in cunj za obveze.

Na temelju tega so se kaj lahko prepričali, da je NOV nepremagljiva vojaška sila, ki se čedalje bolj bojno krepi in razvija. Vse to je opogumilo predvsem domače borce, ki so odslej dalje postopoma propagirali nezlomljivo moč NOV. Tako so v drugi polovici februarja in še posebej v mesecu marcu in aprilu 1944. leta navezali že tesne stike s štabom BBO in odslej dalje delovali po navodilih te komande.

V drugi polovici aprila sta že dva pripadnika Šentlenartske čete izvedla nekaj patrolnih akcij na območju Špetra Slovenov in Svetega Kvirina. Napadla sta republikanske fašistične vojake, ki so se sprehajali po cesti, ki vodi s Špetra Slovenov proti Ažli, in stražo, ki je varovala dva šentkvirinska mostova. Te akcije sicer niso bile uspešne, toda kljub temu v tistih vojno-političnih razmerah niso bile nepomembne.

V prvi polovici maja je bilo s pomočjo Ferdinanda Bordona – Jakca, doma iz Bordona v vzhodni Beneški Sloveniji, izredno zaslužnega borca, najstarejšega partizana iz leta 1942, tedaj člana in pomembnega političnega aktivista Zahodno primorskega okrožja, izvedena zelo važna in nadvse uspešna politična propagandna akcija v številnih vaseh velike šentlenartske občine. To so bila zborovanja domačinov, na katerih je govoril ta beneški prvoborec, z najboljšimi moralno-političnimi lastnostmi, prepojen z zrelo in globoko narodno zavestjo. Politično dobro podkovan, revolucionarno vnet, poln energije, žilav, neutrudljivo delaven. Govoril je v domačem narečju, tako da so ga vsi prisotni razumeli. Pojasnjeval je potrebo po mobilizaciji sposobnih beneških fantov in deklet za borbo proti nemškemu okupatorju, za boj proti »Prajzon«, kot smo domačini imenovali Nemce. Ljudstvo je odkrito in glasno potrjevalo ter odobravalo njegove besede.

Še danes, po 38 letih, marsikdo od domačinov pomni njegove vnete politične raz-

prave in pogovore. Ta sonarodnjak mi je bil v zgled v moji politični aktivnosti na beneških tleh. Kot revolucionar je vame vlil nemalo revolucionarnega duha, in kar je še važnejše, obilo narodnega ponosa. Prepričan sem, da vsi tisti, ki so ga poznali in skupaj delali, delijo to moje mišljenje o njem in o njegovem revolucionarnem delu. Na zborovanjih sem ponekod govoril tudi jaz, toda na žalost ne tako zrelo in prepričljivo kot Jakec. Ta je bil redkost in takšnih ni bilo med beneškimi Slovenci, pa tudi med drugimi borci jih je bilo zelo malo.

V drugi polovici maja ali v začetku junija 1944, ne spomnim se točno, je bilo organizirano v vasi Poštak že drugo veliko zborovanje domačinov, na katerem je prisotnim spregovoril takratni komisar BBO Franc Černugelj – Zorko, govoril je o fašističnem nasilju, o prepovedi slovenske besede v cerkvi, o socialno ekonomski tragiki žilavega in izjemno delovnega beneškega ljudstva. Njegove besede so bile sprejete kot resnica, z odobravanjem in aplavzom. Komisar je naposled pozval ljudstvo, da stopi v vrste NOV, da se bori proti naci-fašističnemu okupatorju, za osvoboditev Beneške Slovenije in za boljše življenje ljudi te dežele.

Na to zborovanje sem pismeno in ustno povabil mnogo ljudi iz bližnjih pa tudi bolj oddaljenih vasi. Med temi so bili tudi tisti, ki so po zborovanju stopili v vrste NOV. To so bili v resnici partizani Šentlenartske čete, ki je doslej, kot rečeno, v glavnem delovala le kot politični propagandni dejavnik na vzhodnem delu beneškega ozemlja. Odslej dalje je Šentlenartska četa, ki je nekaj dni po zborovanju štela okoli 40 moških, postala ne le politično propagandni, marveč in predvsem vojaški faktor, ki se je vse do konca vojne v glavnem razvijal in krepil.

Zaradi čedalje večjega dotoka novincev je ta četa že v avgustu prerasla v Beneški bataljon. Ta se je istega meseca spopadel s sovražnikom v Prapotniški dolini [v bližini vasi Valendol], nekaj dni kasneje v Špetru Slovenov, nadalje pri šentkvirinskem mostu, v Savodnjah, na območju Tarblja, Kosce, Klodiča, v Nadiški dolini, Soški dolini, ponovno v Špetru Slovenov, v samem Čedadu, na Ravnah pri Livku, v Šent Lenartu, pri Ažli in naposled pri osvoboditvi Čedada.

Dne 4.5.1944 je na Kezovci, kot pravimo po domače, ali z drugimi besedami na poti, ki vodi k cerkvi sv. Abrama, med vasjo Jesenje in Utano, močna patrola menda I. bataljona BBO ali XVII. brigade Simona Gregorčiča v sodelovanju z nekaj domačini iz Šentlenartske čete napadla Nemce. Napad je bil silovit in drzen. Toča krogel, ki je udarila po Nemcih, jih je prisilila k umiku v Čedad, od koder so skoraj vedno prihajali na beneško ozemlje.

Po doslej dobljenih podatkih so Nemci ob tej priložnosti imeli le nekaj ranjenih voja-

kov. Toda kljub temu tega udarca niso mogli tako hitro pozabiti. Prepričani, da so v tej akciji sodelovali tudi domačini, so že naslednji dan prišli nazaj v kraj spopada. Skoraj hermetično so obkolili vasi Gorenja Miersa, Škrutovo, in Podutano ter aretirali 20 v glavnem mladih fantov. Odpeljali so jih v goriške zapore in od tod v internacijo. V tem času je bila odvzeta svoboda precejšnjemu številu beneških Slovencev, ki so sodelovali z našo NOV in jo podpirali. Med njimi so bili tudi tisti, ki so pripadali Šentlenartski četi, Klodiški četi, Nadiški četi in zahodno-beneškim partizanskim enotam. Teh ni bilo malo in marsikdo od njih se ni več vrnil iz internacije. V Dachavu in drugih zloglasnih nacističnih taboriščih so za večno ostali njihovi posmrtni ostanki. Med njimi so v naših enotah NOV zavzemali dokaj odgovorna mesta Valdo Kručil iz Loga pri Podbonescu, Mario Zamparutti iz Špetra Slovenov, Giuseppe – Pepi Birtič iz Brišč pri Podbonescu, Mario Borghese iz Gorenje Mierse, Eligio Kručil iz Podbonesca, Alfredo – Dino Chiacig iz Gorenje Mierse, Josip Durjavič iz Šentlenarta in še več drugih katera imena mi niso znana. Med tistimi, ki so se k sreči živi vrnili domov in so iz vzhodnega dela Beneške Slovenije, lahko imenujem Josipa Terlikerja iz Šentlenarta, Rema Borgheseja iz Škrutovega, Ernesta Zdravljica iz Klodiča, Ivana in Antona Blediča iz Šentlenarta, Erminia Dugara iz Gorenje Mierse, Lina Rinanija iz Gorenje Mierse itd. Za imena precejšnjega števila drugih iz tega dela dežele, iz zahodne Benečije in Rezijske žal ne vem. Na osnovi doslej zbranih podatkov ugotavljam, da število vseh aretiranih, zaradi suma sodelovanja in pripadnosti enotam NOV presega 130 mož. Od tega je bilo več kot 100 domačinov. Večina teh je bila v drugi polovici oktobra in v začetku novembra, kot povsod na ozemlju Slovenije, mobilizirana v NOV. Ko so se novinci, med katerimi je bilo mnogo vojaško neizkušenih, nekako že prilagodili partizanskemu načinu življenja, so Nemci v noči med 11. in 12. decembrom 1944. leta iznenada napadli garibaldinsko brigado »Picelli«, ki je bila nastanjena v vasi Trbilj. Brigada ni bila pripravljena za boj, pa tudi pričakovala ga ni. Njene nočne patrulje, ki so bile postavljene na razgledne položaje z nalogo, da ob morebitnem napadu ukrepajo po danih navodilih, tega iz neznanih razlogov niso storile. Nemci so to izkoristili in s strahovitim ognjem navalili na brigado, zaradi česar se je morala dokaj neorganizirano umakniti z bojišča.

V teh izredno zmedenih in nejasnih razmerah, ko se zaradi temne noči ni videlo, kje je sovražnik in kje partizan, so nemške dum dumke in vžigalne krogle udarjale in pokale v neposredni bližini položajev Beneškega bataljona. To je povzročilo nemalo panike in v prepričanju, da je bataljon napaden, so se borci v splošni zmedzi začeli dokaj neorganizirano umakati po južnem pobočju vasi Gnidovce, oddaljene okoli

en kilometer od kraja nemškega napada. Ob tej priložnosti se najmanj 50 borcev domačinov ni več vrnilo v svoj bataljon. Šli so domov in doma ostali do osvoboditve. To je bil eden od najhujših udarcev, ki jih je bataljon doživel od ustanovitve do konca vojne, brez boja, ne da bi se spopadel s sovražnikom. Kako in zakaj je do tega prišlo še ni pojasnjeno. Jaz sem bil tedaj v šoli pri glavnem štabu NOV Slovenije, in zato ne morem povedati nič določenega o tej zadevi. Zanimiva je ugotovitev, da so bili borci bataljona pred tem skoraj tri dni zapleteni v boje z Nemci na območju med vasema Kosca in Klodič in da ob tej priliki nihče ni pobegnil. Zato bi bilo prav, da bi o tem dogodku povedalo vso resnico takratno vodstvo bataljona. Kasneje nam je z nemajhnimi težavami uspelo pritegniti v bataljon nekaj teh borcev, toda večine ni bilo moč prepričati. Pri tem nam je delal nemajhne težave vodstveni kader enot III. divizije Osoppo Friuli, ki je neutrudljivo in neprestano prepričeval naše ljudi, naj do nadaljnjih navodil in ukazov ostanejo doma. Do tega je naposled prišlo na dan 29. aprila 1945. leta. Ob tej priložnosti se je k sreči le majhno število domačinov in veliko število fašističnih republikanskih vojakov iz Špetra pridružilo ozopovskim enotam. Ko že govorim o tem, naj pripomnim, da so garibaldinci spoštovali sklenjene sporazume med našimi in njihovimi enotami in tudi izvajali navodila namestnika komandanta komande italijanskega odporiškega gibanja (CAI Alta Italia) in uglednega predstavnika CK KPI Luigija Longa, ki so se nanašala na mobilizacijo Slovencev v Julijski krajini. Luigi Longo je ob kapitulaciji Italije leta 1943 glede tega dal naslednjo izjavo, ki jo je italijanska resistencia imela za direktivo: »Italijani naj mobilizirajo Italijane povsod, kjer ti živijo, Slovenci pa Slovence ravno tako tam, kjer le-ti živijo.« (Vir: *Storia contemporanea del Friuli*, str. 268). Ozopovske enote se tega očitno niso držale, čeprav so bile sestavni del italijanske resistance in čeprav je bil Luigi Longo tudi njihov komandant. To je bil eden od osnovnih nesporazumov med našimi in njihovimi enotami. Kdo je imel prav? Oni se razume prav gotovo ne! Tako približno kot Šentlenartska četa se je v letu 1944 razvijala in krepila tudi Zahodnotipanska četa, ki je šela v septembru 1944. leta od 60 do 70 mož. Postala je sestavni del I. bataljona BBO in kasneje operativnega štaba za zahodno Primorsko ter se tako samostojno, kot tudi v sklopu bataljona udeležila vseh borb proti sovražniku v zahodni Beneški Sloveniji, pa tudi drugod na Goriškem, Bovškem in Tolminskem. Sodelovala je v bojih za osvoboditev Čente. V avgustu 1944 je bil v Reziji ustanovljen Rezjanski bataljon, ki je v decembru istega leta imel v svoji sestavi več kot 150 domačinov. Ti so se udeležili številnih borb na območju Rezije, pa tudi na drugih bojiščih na Bovškem in v zahodni Beneški Sloveniji. Januarja se je moral

bataljon zaradi pomanjkanja hrane, hude zime in neprestanega sovražnikovega pritiska umakniti iz Rezije na bovško območje. Ob tej priložnosti je zaradi navedenih vzrokov in lokalpatriotizma skoraj večina rezijskih borcev domačinov ostala doma. Toda niso mirovali. Nadaljevali so organiziran boj proti okupatorju pod poveljstvom sposobnih domačinov do osvoboditve svoje dežele.

Poleg teh podatkov, ki se v glavnem nanašajo na operativne enote, je omembe vredno dejstvo, da je v zahodni in vzhodni Beneški Sloveniji ter v Reziji več domačinov opravljalo razne službe v sestavi komand krajev Špeter Slovenov, Podbonesec, Kobarid, Breginj, Tipana, komande vojnega področja, VDV, VOS itd. Vse te enote so bile nastanjene po vaseh na beneškem ozemlju in v Reziji.

Še več domačinov in domačink je bilo v letih 1944-1945 vključenih v poveljstva narodne zaščite, v odbore OF, v sekcije gospodarske komisije, v mladinsko in AFŽ organizacijo. Če seštejemo vse, ki so bolj ali manj organizirano sodelovali v NOB in odborih OF, ugotovimo, da njihovo število ob koncu vojne presega 1000 fantov in deklet, mož in žena.

Ta številka nam pove, da se je vzporedno z razvojem NOV na Bovškem, ne glede na več političnih napak, ki so jih naredili posamezniki, razvijal tudi zarodek narodne zavesti v dušah beneških Slovencev in Rezijanov. Od druge polovice leta 1944 do konca vojne je ta zarodek že dozoreval in postajal čedalje bolj slovenski in narodno zaveden. V tem obdobju je zato večina beneškega ljudstva, tako ali drugače, sodelovala z NOV – svojo narodno vojsko. Omembe vredno je, da se je ta zarodek lahko tako hitro razvijal in dozoreval tudi zato, ker ga ni nihče oviral v njegovem razvoju. To je bilo obdobje od kapitulacije Italije do konca vojne. Obdobje brez preganjanja, brez nacionalnega zatiranja, brez občinskih organov oblasti, ki so morali poslovati vse dotlej izključno v italijanskem jeziku, čeprav večina ljudstva ni obvladala tega jezika, obdobje brez karabinjerjev, ki so venomer vestno, natančno izvrševali zakone in druge predpise, posebno tiste, ki so se nanašali na prepoved slovenske besede, najprej v uradih in kasneje v cerkvi. In naposled, to je bilo novo obdobje, v katerem je beneški otrok, čeprav le za kratek čas, lahko obiskoval slovensko šolo, kjer je na učiteljeva vprašanja odgovarjal v domačem jeziku. Nikakršno čudo ni zato, če je ta zarodek na osnovi takšnih temeljev in razmer tako naglo napredoval in postal čedalje bolj zanesljiv branilec slovenstva v svoji deželi.

Naj bo naposled dovoljeno reči, da je bilo v tem kratkem zgodovinskem obdobju NOV na beneških tleh (komaj leto in pol), ne glede na napake, doseženih mnogo več uspehov za oživiljanje in krepitev narodne zavesti ter ponosa, kot ga je v nasprotnem

primeru dosegla kraljevska in še posebej fašistična Italija s svojo politiko asimilacije in nasilja od leta 1866. do 1943. leta, to je polnih 77 let.

Ta podatek naj služi kot dokaz, kot neovrgljivo dejstvo, da je narodni manjšini potrebno dati vse tiste pravice, ki ji po vseh naravnih zakonih in logiki pošteno pripadajo.

TEREZIJA DUŠ (DUSH),
S. MARIJA HOZANA VIDKINJA MATERE BOŽJE (1845–1870)

LELJA REHAR SANCIN

Kulturno društvo Ivan Trinko je leta 2010 izdalo v Čedadu zanimivo knjigo pripovedk, ki jih je preko deset let skrbno zbirala Bruna Balloch in vsako leto sproti objavljala v Mladi lipi, prilogi Trinkovega koledarja.

Napisane so v subiškem narečju, ki ga je želela Bruna Balloch rešiti pozabe, saj se slovensko narečje v Terski dolini počasi izgublja. V tej knjigi je med legendami tudi Sveta Marij'ca na Porčinjo.

Spomnim se, da sem o tem že nekaj brala. Torej zgodba ni izmišljena. Pred poldrugim stoletjem se je Mati božja prikazala desetletni Tereziji Duš iz Porčinja (Porzus), slovenskega gorskega zaselka v občini Ahten (Attimis). Bilo je to leta 1855 torej celo tri leta pred Lurdom, ki je danes svetovno znana božja pot. Usoda Terezije in Bernardette Soubirous, francoske svetnice, je podobna. Tudi Terezijo so že v letu prikazovanja odpeljali iz rodnega kraja in razširili glas, da je nora. Nihče doma ni vedel, ne kje je ne kaj dela. Njena zgodba se je spremenila v legendo, dokler ni štirideset let pozneje, skoraj po čudežnem naključju, vzbudila splošnega zanimanja. Leta 2008 so v Porčinju odprli romarsko hišo, majhno kapelico pa so vaščani brez dovoljenja cerkvenih oblasti sezidali že sto let prej.

Ljudje v tistih krajih so bili vedno globoko verni in so radi romali na božje poti, na Sv. Višarje, Staro goro pri Čedadu, na Barbano in Sveto goro pri Gorici. Le kdo bi se spomnil še na Porčinj?! In prav tam, bogu za hrbtom, se je 11. septembra 1845 v Baluševi družini rodila Terezija, po domače Tarzinka Duš. Njen oče Bepi Duš in mati Katarina (Katina) Grimaz sta jo sprejela kot božji dar. Bila sta že osemnajst let poročena, pravi ljudsko izročilo, ko se jima je končno izpolnila želja po otroku. Mala Tarzinka je kljub šibkemu zdravju doma pridno pomagala materi in očetu. Zelo rada je hodila v cerkev k verskemu nauku in živela po njem. Zato je šla 8. septembra

na rojstni dan Matere božje nerada v dolino pod vasjo nažet nekaj trave za domačo živino. Njena mati je namreč spregledala, da pride tisto leto Marijin praznik na soboto, torej potrebujejo več krme.

Ko se je Tarzinka pripravljala, da požanje nekaj trave, ji je nekdo vzel srp iz roke. Pogledala je navzgor in zagledala pred seboj lepo gospo, ki jo je nagovorila v domačem narečju: »Liepo ma čečica, se ne diela tu nedejo. Uzomi samo dnò pest traué an tié biti rat za uos dan. Reči usien d' se ma pieti an počiuati tu nedejo an de se nima beštemati. Uprašan usé judje ni delajo vilje an ni oservajo digiune.« (G. Dush). Naročila je še, naj ljudje molijo rožni venec, in ji potem izročila prgišče trave. Terezija se je bala materine jeze, če ne prinese trave, a je kljub temu ubogala in šla domov. Materi je povedala o srečanju z lepo gospo in o njenem naročilu, mati pa jo je samo začudeno gledala.

Glas o tem nenavadnem dogodku se je še isti dan razširil po vasi. Nekateri ljudje so se Tereziji posmehovali in ji svetovali, naj prosi lepo gospo za kakšno znamenje, da ji bodo verjeli. Ko je šla Terezija naslednji dan, bila je nedelja, s prijateljicami v cerkev, se ji je Marija spet prikazala in jo poklicala k sebi na oltar. Imela je čudovito z vrtnicami posuto obleko. Prijateljice niso videle ničesar, a so ji kljub temu prigo-varjale, naj stopi k oltarju in si izprosi kakšno znamenje. In Marija jo je uslišala. Na hrbtno stran leve roke ji je vtisnila okoli tri centimetre velik križec, ki se je svetil kot čisto zlato. Terezka je vsa zamaknjena odšla iz cerkve proti domu. Pozneje je pripo-vedovala, da ni šla sama, ampak jo je na poti spremljala Mati božja.

Vsi, ki so videli križec, lastnim očem niso mogli verjeti, da je to res božje znamenje. Hoteli so ga odstraniti z drgnjenjem, potem pa sprati z vodo, pa se jim to niti z milom ni posrečilo. Nasprotno, križec se je potem še bolj svetil.

Za ta čudežni dogodek je izvedel tudi dekan čedajskega stolnega kapitlja Nicolò Tiossi. Prišel je v Porčinj, da bi izvedel kaj več. Terezija mu je povedala vse, kar je doživela, in to tako zavzeto in prepričljivo, da ji je visoki duhovnik verjel.

Po ohranjenem ljudskem izročilu se je Marija prikazala Tereziji še tretjič in ji zau-pala neko skrivnost, ki pa je deklica ni nikdar nikomur izdala. Vztrajno je ponavljala: »Se san use pozabila!«

V letu prikazovanja Matere božje je po Porčinju in okolici pustošila epidemija kolere. Smrtonosni bolezni je že dva dni po čudežnem dogodku podlegel tudi domači župnik; po pripovedi ljudi je Terezija takrat izgubila tudi očeta in mater. Imela je samo še mladoletnega strica, ki pa ni mogel skrbeti zanjo.

Ker je zaradi žalosti zbolela, je prosil monsinjorja Tiossija naj jo odpelje v Viden.

Tam jo je 21. junija 1856 oče Luigi Scrosoppi sprejel v zavod za sirote. V domači vasi se je ohranil živ spomin nanjo, na njeno videnje Svete Marije in priporočilo, naj vsi pridno molijo rožni venec. In ljudje so ga molili v dolini, na kraju, kjer je Mati božja požela prgišče trave. In prav na tistem kraju je vsako leto čudežno skopnel sneg dosti prej kot naokoli, potem pa je bilo tam vse leto vse v cvetju.

Medtem ko se zgodba v Porčinju ustavi pri Terezijinem odhodu v Viden, se legenda v Subidu nadaljuje do njene smrti. Vse Terezijino življenje je popisano tudi v knjigi Sorgenti (Rim, 1992), v kateri so sestre Božje previdnosti (Suore della Provvidenza) iz Vidna ohranile spomin na prve redovnice tega reda. Med njimi je na drugem mestu Terezija Duš, poznejša redovnica Marija Hozana (Maria Osanna). Čeprav marsikje piše, da so življenjepisi v tej knjigi verodostojni, kmalu spoznamo, da niso zanesljivi. Med drugim piše, da je Marija vtisnila Tereziji križec na roko že ob prvem srečanju v dolini.

Če hočemo popisati Terezijino življenjsko pot po odhodu od doma, moramo upoštevati tudi druga pričevanja. Tako izvemo, da je v Vidnu v zavodu za sirote pokroviteljsko skrbel zanj oče Scrosoppi, osebno pa prednica mati Serafina, ki se je lahko pogovarjala z deklico v njenem domačem slovenskem narečju. Ker ni znala ne furlanskega ne italijanskega jezika, se namreč ni mogla sporazumevati z drugimi gojenkami, pa tudi čudežnega križca ni nikomur pokazala, ker so ji to prepovedali. Mati Serafina (rojena leta 1825), Geltrude Strazzolini, je bila najpomembnejša redovnica svojega reda in preko trideset let desna roka očeta Scrosoppija. Skupaj sta sestavila pravila kongregacije. Njena mati Lucija je bila hčerka Andreja Bressana (Brešana) iz Drežnice in Marine Birtič iz Podvaršča pri Podbonescu, kjer sta živela. Njen oče Strazzolini, ki je trgoval z lanom, pa je bil furlanskega porekla. Zanimiv je podatek, da so se mnogo pred drugimi slovenskimi redovnicami v Vidnu v 19. stoletju uveljavile kar tri Slovenke s skrajnega jugozapadnega roba ozemlja, kjer se slovansko prebivalstvo staplja s slovenskim in slovenščina s furlanščino: dve iz Špetra in ena iz Sežane. Ob Terezijinem prihodu v Viden je bila mati Serafina prednica (Superiore generale).

Po štirih letih šolanja v videnskem zavodu za sirote, ji je oče Scrosoppi poiskal službo pri verni družini, kjer je opravljala hišne posle. Vendar o teh štirih letih ni nobenih zanesljivih podatkov. Po nekaterih virih bi lahko celo sklepali, da je preživel tisti čas (od svojega 15. do 19. leta) v Čedadu.

Izročilo pravi, da si je Terezija takrat želela vstopiti v samostan k sestrām Božje previdnosti, kjer je bila še vedno prednica mati Serafina. Največja ovira je bilo njeno

neznanje latinščine. Vroče je molila k Materi božji, naj ji pomaga. V življenjepisni knjigi redovnic (*Sorgenti*) piše, da se ji je takrat spet, že četrtec, prikazala Marija in jo potolažila: »Kar pojdi v samostan,« ji je rekla, »in ko bo treba brati in moliti po latinsko, boš znala tudi ti. V kapeli boš skupaj z drugimi brala, medtem ko zunaj ne boš več znala.«

V začetku 1864. leta se je Terezija vrnila v Viden in prosila Scrosoppija za sprejem v noviciat. Oče Luigi jo je poslal najprej v Orzano, da bi se na podeželskem zraku malo okrepila, kar pa ji ni dosti koristilo. V noviciat je stopila šele 19. marca 1867. Najprej je bila v Krminu, kjer je v Mariji posvečeni cerkvi stal čudežni kip. Imela je velike vzgojiteljske sposobnosti, a zaradi šibkega zdravja ni mogla nadaljevati šolanja. Nadzirala je zunanje gojenke. Iz Krmina je odšla v Viden, kjer je 4. septembra 1868 sprejela redovniško obleko in dobila ime sestra Marija Hozana (Maria Osanna). Njena bolezen, pljučna tuberkuloza, je počasi, a vztrajno napredovala. Nekaj dni pred smrtjo je naredila redovne zaobljube. Križec na njeni roki je začel med boleznijo izgubljati svoj lesk in barvo. Postal je rdeč, po njeni smrti, 15. avgusta 1870, pa bel. Vse redovnice so šle mimo mrtve in poljubile križec. Dočakala ni niti 25 let. Pokopali so jo na videnskem pokopališču, kjer počivajo sestre Božje previdnosti.

Vsa tista leta so se njeni sovaščani vsako nedeljo zbirali v dolini in molili rožni venec, meseca maja pa celo vsak dan. Leta 1885 so brez dovoljenja cerkvenih oblasti sezidali v dolini majhno kapelo, iancono po furlansko. Bilo je naporno delo, saj so morali iz doline ves gradbeni material znositi na hrbtu. Leto pozneje so postavili v kapelico prvo sliko z upodobitvijo Marijinega prikazovanja z napisom: »Posvečujte praznike: Ne preklinjajte, spoštujte postne dni in svete večere.« Materi božji so rekli preprosto sveta Marija od sarpà, po furlansko pa Madona de sesule (del falcetto po italijansko). Največkrat pa kar sveta Marija od Jankone, Terezka pa je bila Balušiča. Kadar so se odpravljali v dolino molit rožni venec, so imeli navado reči: »Remò dou Jankonu.«

Skoraj neverjetno se danes zdi, kako je mogoče, da je čudežno videnje desetletne Terezije Duš, ki se je skozi poldrugo stoletje ohranjalo samo v spominu prebivalcev majhnega slovenskega beneškega zaselka, več generacij pozneje, proti koncu 20. stoletja, kar naenkrat prodrlo v širni svet. Zanj se je začela zanimati tudi Cerkev, katere predstojniki so ob začetku čudežne zgodbe odpeljali deklico od doma neznano kam; da bi preprečili njene stike z zunanjim svetom, so ji celo prepovedali govoriti o njenih videnjih. Čudežni križec na njeni roki je vedno pokrival rokav.

Začetki tega velikega preobrata v zanimanju za malo Tarzinko Duš nas popeljejo

daleč od njene vasi, naravnost v Trst, ali še bolje v Ščedno, ki se je po krivici prijel ime Škedenj. Tja je prišel pred mnogimi leti za kaplana današnji župnik Carlo Emilio Gamberoni iz Vareseja. Zelo rad je organiziral romanja vernikov v razne Mariji posvečene kraje. Ko mu je prišla v roke diplomatska naloga Rosanne Zof o božjih poteh v Furlaniji - Julijski krajini (izšla oktobra 1991 v Gorici) se je poglobil v branje. Njegovo radovednost je vzbudila predvsem majhna kapela v Porčinju, posvečena Materi božji od sarpà, ki se je prikazala mali Tereziji Duš. Marijino sporočilo, naj ljudje ne delajo ob nedeljah, ampak naj posvetijo ta dan Bogu, se je bistveno razlikovalo od drugih podobnih naročil. Takoj se je odpravil v Porčinj in obiskal kapelo, kjer pa ni bilo nikogar, le sveča je gorela pred oltarjem. V vaški cerkvi je potem našel v molitev zatopljeno ženo in jo prosil za podatke o Terezki in njenem videnju Matere božje. Izvedel je mnogo več, kot je pričakoval. Čudežnemu križcu na Terezijini roki sicer ni verjel, kljub temu pa se je odpeljal v Viden v samostan sester Božje previdnosti, da bi izvedel kaj več.

Po povratku v Trst je pisal ahtenskemu župniku Vitu Feriniju in ga prosil za nove podatke. Odgovor je prejel že čez nekaj dni, saj je tudi Ferini raziskoval ta dogodek in si želel privabiti v Porčinj romarje. In prvi jih je že 26. maja 1992 pripeljal prav Gamberoni. Ganjeni so jim starejši domačini pripovedovali o prikazovanjih, saj so že izgubili upanje, da bo še kdo verjel njihovim čudežem. Pri maši je bil tisti dan tudi Amelio Pinzano, v letih 1937–1940 župnik v Podrati (Clap) in Porčinju. Govoril je o svojih spominih in izrazil željo, da bi kdo napisal o teh dogodkih knjigo. Končal je z preroškimi besedami: »Prižgali ste vžigalico v slamnati koči.«

Po tistem prvem romanju so se začeli dogodki vrstiti z neverjetno naglico. Že 26. oktobra istega leta je prvič obiskal kapelo v Porčinju nadškof Alfredo Battisti, 24. oktobra je potrdil prikazovanje Matere božje in odobril njej posvečeno molitev, ki je prevedena tudi v slovenščino. Za njim je prišla vrsta drugih škofov, od leta 1993 se tam vrstijo Mariji posvečene cerkvene slovesnosti. Carlo Gamberoni skrbno in vztrajno zbira pričevanja domačinov in priseljencev in jih dopolnjuje s podatki iz arhivov. Nekaj jih najde tudi v arhivu očeta Scrosoppija, ki ga papež 10. junija 2001 v Rimu razglasi za svetnika, kar je še povečalo zanimanje za vidkinjo Terezijo. Posebne verske svečanosti so bile v Porčinju leta 2005 ob 150-letnici prvega prikazanja svete Marije.

Malo pred veliko nočjo 2009. leta pa je prišlo na dan največje in najpomembnejše odkritje, ki je spremenilo tudi podatke o Tereziji. Našel se je majhen rokopisni zvezek, ki ga dotlej ni poznal nihče. Vanj je od 12. junija 1887 do leta 1910 zapisoval

porčinjske dogodke Giovanni, po domače Zuan Grimaz, graditelj kapele v dolini. V njem se pisec opravičuje visokim cerkvenim dostojanstvenikom, ker so zgradili kapelico brez njihovega dovoljenja. Zapisal je tudi, da se je rodilo v Duševi družini sedem otrok, zadnja je bila Terezija, kar potrjujejo rojstne knjige v Ahtnu. Križec na njeni roki je bil bele barve. Tam izvemo tudi, da njeni starši niso umrli zaradi kolere, ampak so živeli še dolgo po Terezijini smrti. Njena mama je umrla leta 1875, oče pa leta 1882. Malo deklico so torej odpeljali staršem brez njihovega privoljenja, ker je iz dneva v dan rastlo zanimanje zanjo. Najprej je bila v Čedadu, kjer so zanjo skrbeli monsinjor Nicolò Tiozzi, duhovnik Pietro Bernardis in neka učiteljica. Po več mesecih jo je ta čedajska učiteljica 21. junija 1856 (datum že poznamo), spremila v videnski zavod za sirote, kjer jo je sprejel oče Scrosoppi, o čemer pričata dve arhivski pismi. Grimaz piše tudi o skrivnostnih lučeh, ki so se prižigale v dolini še pred gradnjo kapele, pozneje pa v 3x3,5m veliki kapeli. Videli pa so jih samo videnja vredni ljudje. Ta pričevanja je sopodpisal Terezijin brat Giambattista, rojen leta 1837. Po smrti tega zadnjega brata (8. junija 1907), je hiša prišla v tuje roke.

Ko so v časniku Dom prvič zapisali, da je znala Terezka samo slovensko in da jo je Marija nagovorila v njenem domačem narečju, so italijanski časopisi zagnali vik in krik, čeprav je splošno znano izročilo, da je ob vseh takih priložnostih Marija govorila v domačem narečju vidcev.

Časopis Dom je 15. maja 2011 objavil, da je nadškof Andrea Bruno Mazzocato ustanovil posebno škofijsko komisijo, ki bo raziskala dokaze o resničnosti prikazovanj Matere božje vidkinji Tereziji Duš.

Op.: O Porčinjskih čudežnih dogodkih je v zadnjih dvajsetih letih izšlo več knjig, avtor nekaterih je župnik Carlo Gamberoni. Priimek Duš je v tisku zapisan na različne načine. V knjigi Sorgenti piše Duhs, večina publikacij ima Dush, Grimaz v svojem rokopisu Dus, enako se podpiše tudi Terezijin brat Giambattista Dus. Dom pa se je 15. aprila 2008 odločil za slovensko obliko Duš, kakor se v resnici tudi izgovarja. V svojem prispevku sem se zgledovala po njih in pisala Duš.

Nojevo pero (Rojstvo 20. stoletja v znamenju primorskih žena rojenih do leta 1900), ZTT, 2012, str. 26-33.

IVO JUVANČIČ (1899–1985) IN NJEGOVI SODOBNIKI

JANEZ TURK

Ivo Juvančič je bil zaveden primorski Slovenec, duhovnik, profesor, zgodovinar, kulturni delavec in narodni buditelj. O njem je bilo do sedaj že mnogo napisanega. Sam ga nisem nikoli poznal, v številnih člankih in v njegovem osebнем arhivu (hrani Arhiv RS) sem poiskal predvsem tiste podatke, ki se nanašajo na Slovence v Posočju in Videnski pokrajini. Morda bo kakšen naveden podatek dodatno osvetlil delovanje tega pomembnega Slovenca.

Ivo Juvančič se je rodil 5. decembra 1899 v Bovcu (mati je bila bovčanka, oče iz Kamnega pri Kobaridu). Gimnazijo je obiskoval v Gorici, vendar je bil primoran študij prekiniti zaradi prve svetovne vojne. Med vojno se je njegova družina iz Bovca umaknila v Bavšico, kjer je Ivo Juvančič nastopil svoje prvo "pastirsko" službo. Pasel je ovce in koze, da so se nekako preživel. Po vojni je nadaljeval s šolanjem v Škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani. Med šolskimi počitnicami je kot mlad dijak po bovških gorah vodil Henrika Tumo¹. Odločil se je za študij bogoslovja, prvi letnik je opravil v Gorici (1921–1922), preostali del študija pa v Innsbrucku. Tja mu je pomagal priti kasnejši škof Alojzij Fogar. Fakulteta v Innsbrucku je tedaj veljala za najboljšo katoliško učilišče v srednji Evropi. V Innsbrucku se je seznanil s številnimi pomembnimi ljudmi iz katoliških krogov širom po Evropi, predvsem iz slovanskih dežel. V času študija je prevzel nekatere napredne katoliške ideje. Študiral je skupaj z Jožetom Pogačnikom², ki je kasneje postal ljubljanski nadškof. Juvančič je študij v Innsbrucku končal leta 1927, ko je doktoriral iz zgodovine Svetega pisma.

1 - Henrik Tuma (1885–1935). Pravnik in planinec. Prehobil celotne Julijske Alpe in njihovo predgorje, vključno z Rezijo in Beneško Slovenijo. Skrbno je zbiral in beležil slovenske toponime in jih mnoge rešil pred pozabo. Je avtor dela Imenoslovje Julijskih Alp.

2 - Jože Pogačnik (1902–1980), v letih 1964–1980 ljubljanski nadškof. Juvančiču je pomagal urediti odnose s cerkvijo, potem ko je ta zapustil duhovniške vrste.

Juvančič je prvo službo kot kaplan nastopil leta 1927 v cerkvi Sv. Ignacija na Travniku v Gorici. Kot zaveden Slovenec - duhovnik je tu kmalu doživel prve bridke izkušnje. Leta 1930 je organiziral slovenski misijon, kar je med fašisti povzročilo veliko vznemirjenje. Vdrli so v cerkev in zahtevali naj pridiga po latinsko. Juvančič na to zahtevo ni pristal, na njegovo stran so stopili tudi verniki. Naslednji dan so se fašisti vrnili, v cerkvi so kričali in poškodovali električno napeljavo. V kropilnike so nalili rdeče črnilo. Gruča prenapetežev je pred cerkvijo fizično obračunavala z verniki, ki so zapuščali cerkev. Ta in številni drugi dogodki so močno zaznamovali Juvančičevo življenje. Njegova velika želja je bila, da bi se vsi Slovenci združili v skupno državo, kjer jih ne bi preganjali tuji gospodarji.

Juvančič je imel pomembno podporo s strani goriška škofa Frančiška Borgie Sedeja³. Ta je prepoznal izreden talent in tudi visoko narodno zavest v mladem Juvančiču. Tudi iz teh razlogov ga je že v prvem letu kaplanovanja (1927) imenoval za prefekta, ter kasneje za podravnatelja škofijske gimnazije v Gorici – malo semenišče (podravnatelj je bil do leta 1935). Dijaki na gimnaziji so bili predvsem Slovenci, bili so tudi italijanske oziroma furlanske narodnosti. Dijake je navduševal za slovensko književnost in jezik. Tudi italijanske gojence je učil slovenščine in med njimi užival visok ugled (o tem pričajo tudi pisma, ki so mu jih pisali, tudi v času ko ni več deloval kot duhovnik).

Škof Frančišek Borgia Sedej je bil kot pokončen Slovenec v tistih viharjih letih močno moteč element za fašiste, zato so ga leta 1931 prisilno upokojili. Od tedaj Gorica ni imela več slovenskega škofa. Ivo Juvančič je s tem izgubil svojega dragocenega podpornika in tudi on je bil leta 1935 razrešen dela v gimnaziji, ter kaplanovanja v cerkvi Sv. Ignacija. Na njegovo mesto so postavili mladega duhovnika Makovca, ki je priimek spremenil v Macchi. Vendar je bil Juvančič zgolj premeščen na mesto podravnatelja (1935-1939) in profesorja (1935-1945) v goriškem semenišču, kjer je predaval patristiko. Dosegel je cerkveni naziv monsignor. Glavni namen Juvančičeve premestitve je bil, da bi ga ločili od slovenskih vernikov in dijakov. Fašistični oblastniki, ki so imeli tedaj vpliv na cerkev v Italiji, so poznali Juvančičev ugled med dijaki gimnazije in slovenskimi verniki. Vendar je Juvančič stike s slovenskimi dijaki še naprej ohranjal. Posojal jim je slovenske knjige, ter jih v času počitnic vodil po slovenskih gorah od Krna do Viša in Špika nad Policami (Montaža). Na teh gorskih izletih in romanjih so se srečevali s preprostimi slovenskimi ljudmi v Soški dolini, Benečiji in Kanalski dolini. Juvančič je svojim dijakom vzbujal čut

3 - Frančišek Borgia Sedej (1854-1931), goriški nadškof v letih 1906-1931. S strani fašistov prisilno upokojen. Zaveden Slovenec, v svojo škofijo je sprejemal tiste slovenske duhovnike iz Videnske pokrajine, ki tam zaradi svojega narodnostnega prepričanja niso bili zaželeni.

za narodno zavest in opozarjal na krivice, ki se dogajajo Slovencem pod tujo oblastjo. Še posebno z veseljem je dijake vodil na romanje na Sv. Višarje. Ta romanja so bila večdnevna, silno naporna in celo asketska. Preden so dospeli na Sv. Višarje, so običajno prehodili več visokih gora, kot na primer Kanin, Jerebico, Mangrt, Viš, Ojstrnik. Juvančič je med dijaki skušal vzbuditi čut za tovarišstvo, tudi sam jim je želel biti "očetovski tovariš". Skupaj so jedli in spali – običajno kar na prostem, ali pod šotori iz vej in v kavernah iz prve svetovne vojne. Hrana je bila zelo preprosta, večkrat so bili lačni kot siti.

Na Sv. Višarjah so nato študenti in dijaki pod Juvančičevim vodstvom in ob prisotnosti drugih predavateljev obravnavali predvsem narodnostno vprašanje Slovencev. Takšna romanja je Juvančič organiziral v letih 1928 do 1939, na Sv. Višarjah pa se je vsakič zbralo do 30 udeležencev. Leta 1938 so prišli tudi istrski Hrvati. Kot je zapisal Juvančič, so se teh romanj in srečanj udeleževali predvsem dijaki in študenti krščansko socialistične smeri. Predavanja povezana z narodnostno problematiko so jih po Juvančičevih besedah navduševala in jim dajala vero v zmago, v obstoj. Navdušeno so peli slovenske pesmi in tudi pesmi ostalih narodov, ki živijo pod Sv. Višarjami, to se pravi italijanske in nemške, prevedene v slovenščino.

O Višarskih romanjih in svojih učencih je pripovedoval tudi sledeče: *"Življenje me je vrglo, da sem dvajset let delal med mladimi, jih vlačil po hribih. Tam okrog Višarij je vsako leto gorel kres. Govoril sem, učil ... Brali smo Župančiča, Cankarja. Razmišljali smo o našem položaju, zgodovini. Fantje so prepevali in kako! Ko gledam nazaj na vrste mladih, ki so danes tostran in onstran meje (tudi furlanski fantje so bili z mano na Mangartu, Jerebici, Višarjah) in ko delam obračun in gledam sadove, mislim, da so nekaj ljubezni do našega ljudstva, do naših gora le odnesli moji bivši pobje, danes vsi v visokih poklicih ..."*

Juvančič mladim ni želel posredovati zgolj neko znanje, temveč si je želel tudi odprtih razprav z njimi. Kot pravi se pri teh razpravah ni bal kritičnosti svojih učencev, temveč jo je celo vspodbujal. *"Vzbuditi v njih osebno, narodno, versko zavest, ne samo prepričanje. Zbuditi voljo in veselje do dela naprej na lastni osebnosti, nato šele do dela med drugimi."*

Kmalu po prvi svetovni vojni je še kot študent spoznal duhovnika, narodnega buditelja Jožeta Abrama – Trentarja⁴. Ta je nanj naredil velik vtis, Abram je bil celo življenje njegov vzornik. Prek njega je verjetno spoznal tudi Juliusa Kugyja⁵.

4 - Jože Abram (1875-1938). Duhovnik, prevajalec ukrajinske proze in poezije v slovenščino, narodni delavec.

5 - Julius Kugy (1858-1944), botanik, trgovec, predvsem gornik in alpinist. Imel je slovenske korenine, vendar vzgojen v nemškem duhu. Raziskovalec Julijskih Alp in avtor številnih evropsko znanih knjig o gorah.

V Planinskem vestniku je Juvančič strnil spomine na skupno druženje v Trenti. Zbrani so bili v botaničnem vrtu v Julijani, kjer jim je Kugy razložil vse tamkajšnje cvetlice. Abram je nato Kugyja prijateljsko podučil, da je tudi on Slovenec, saj drugače ne bi mogel pisati in govoriti tako iz duše o naših gorah (Kugy je tudi v resnici imel slovenske korenine po obeh starših). Kugy mu je malce oporekal, češ ali ni rasizem, oziroma celo nacizem govoriti o krvi in plemenu. On, Kugy je vendar le po rodu Vindišar. Tu je v pogovor vskočil Juvančič in mu pojasnil: *"Podzavestno nosimo v sebi nekaj iz rodu v rod, kar je močnejše od zavesti. Vse kar se imenuje volja, moč, čustvovanje, ima tu svoje korenike ... Ustvarjalnost, umetniški zagon kreativnosti, barva čustvovanj. In še sem mu dodal, da mu je njegova nemška kultura dala nekaj, kar bi imenoval 'abgeklärtes' (zrelost), medtem ko je njegov sogovornik, naš Trentar, ostal 'naturen' slovenski človek."* Kugy je nato dejal: *"Če je tako, potem imate prav."* Juvančič dodaja, da je po tem pogovoru, Kugy vsaj njemu svoje poreklo vedno označil za slovensko in ne vindiš, kakor dotlej.

Juvančič se je zadnjič sestal s Kugyjem spomladi leta 1943, torej med drugo svetovno vojno in leto pred njegovo smrtjo. Kugyja so zanimali predvsem partizani, oziroma resnica o banditih, ki so jo širili Nemci. Juvančič mu je omenil junaško smrt Janka Premrla-Vojka (narodni junak). Janko Premrl je bil nečak znanega slovenskega organista v ljubljanski stolnici – Stanka Premrla in bratranec Rafka Premrla – v letih 1932-1940 župnika v Žabnicah in upravitelja Marijinega svetišča na Sv. Višarjah. Juvančič je Kugyju pripovedoval o fašistični in nacistični represiji nad Slovenci in slovensko kulturo. Kugy je ob tem čustveno pripomnil: *"Ja diese unsere Menschen!"* ("O ti naši ljudje" – seveda je imel v mislih Slovence). Kugy, ki je bil sicer vzgojen v nemškem duhu, je odločno odklanjal nacizem.

Ohranjena je fotografija enega izmed takih druženj slovenskih duhovnikov s Kugyjem v Julijani v Trenti. Ni znano natanko kdaj je bila fotografija posneta, zgolj sklepam da leta 1937 ali 1938. Na fotografiji so Jože Abram, monsignor Anton Rutar⁶, Hermenegild Srebrnič (?) in dr. Julius Kugy.

6 - Anton Rutar je bil pred prvo svetovno vojno profesor in podravnatelj goriškega semenišča. Po vojni so fašisti pričeli napadati vodstvo goriškega semenišča. Sumnili in preganjali so tudi Rutarja. Po krivici je bil kazensko premeščen v notranjost Italije – v dolino Valfabbrica pri Assisiju (1934-1936). Na Abramovo posredovanje pri škofu Margottiju se je leta 1936 vendarle smel vrniti v goriško škofijo. Rutar in Juvančič sta ohranjala stike tudi kasneje, ko so se njune poklicne poti razšle. Rutar je obžaloval Juvančičev odhod iz duhovniških vrst, vendar mu tega ni nikoli očital. Msgr. Rutar je vse življenje posvečal skrb Slovincem v Italiji in se zanimal za njihovo kulturo. Prijateljeval je tudi z msgr. Ivanom Trinkom. Rutar je bil eden izmed ustanoviteljev Goriške Mohorjeve družbe.

Med drugo svetovno vojno sta bila Juvančič in Rutar dejavna člana Zbora svečnikov Sv. Pavla. Član tega zbora je bil tudi solkanski nadžupnik Božo Kjačič⁷. Glavna zasluga zbora je bila, da se vsaj na Primorskem bratomorna vojna ni razdivjlala v takšnem obsegu, kot drugod po Sloveniji. Rutar je pripadal Juvančičevi skupini, ki se je leta 1943 zavzela za sodelovanje z OF. Zapisali so, da narodno osvobodilni boj podpira večina Slovencev, duhovniki morajo biti na strani svojih ljudi. Podpora duhovščine je nujna, saj se s tem omejuje krivične likvidacije in pustošenja vasi. Vendar duhovniki ne smejo sprejemati funkcij v OF.

Po koncu druge svetovne vojne so želeli Italijani ohraniti pod svojo oblastjo čim večji delež okupiranega slovenskega ozemlja. Te zahteve je odločno zastopal tudi tržaški škof Santini. Ivo Juvančič se s tem ni mogel strinjati, zato je podpisal poziv jugoslovanskim narodom v coni A (Tržaško ozemlje z Gorico), po katerem naj na volitvah vsi glasujejo za Titovo Jugoslavijo. Juvančičeva 'naklonjenost' do ljudske oblasti in podpis peticije sta bila glavni izgovor, da so ga leta 1945 odstavili tudi s funkcije profesorja v goriškem semenišču. Na odlok, ki je prišel iz Rima, se je Juvančič pritožil, vendar bolj ali manj neuspešno.

Marjan Brecelj, ki je bil v tistem času podpredsednik vlade Ljudske Republike Slovenije, ga je povabil k sodelovanju v komisijo za zbiranje gradiva o naši zahodni meji. Kot velik poznavalec slovenskih krajev in ljudi od Goriških Brd prek Benečije in Režije do Koroške s Kanalsko dolino, je izdelal spomenico, ki je služila kot osnovni dokument jugoslovanske državne delegacije na pogajanjih v Parizu leta 1946. V delegaciji je kot znanstveni sodelavec sodeloval tudi Juvančič.

Leto 1947 je predstavljalo pomembno prelomnico v njegovem življenju. Do tega leta je deloval na Goriškem kot duhovnik, ki je bil še posebej dejaven na vzgojnem področju. Po preselitvi v Ljubljano (konec leta 1946) je postal prepuščen sam sebi

7 - Božo Kjačič (1902-1959), po rodu Beneški Slovenec, rojen v Dolenji Mersi. Med vojno je Kjačič pripadal taboru, ki ni želel javno sodelovati s komunističnimi oblastmi. 29. septembra 1945 je ljudska oblast organizirala sestanek, na katerem so obravnavali vprašanje priključitve Beneške Slovenije k Jugoslaviji. Kjačič se sestanka iz političnih razlogov ni želel udeležiti, kot razkriva v svojem pismu Juvančiču. Po Kjačičevem mnenju bi Jugoslavija s priključitvijo Nadiških in Terskih dolin "povečala število nezadovolj-nežev". V mislih je verjetno imel tudi nezadovoljstvo s politično usmeritvijo novih jugoslovanskih oblasti. Kjačič navaja da so za "zadevo najbolj kompetentni profesor Trinko in drugi duhovniki" iz Nadiških dolin ter Čedad. Del vodilnih goriških duhovnikov je želel pred razmejitveno komisijo nastopiti samostojno. Bili so za priključitev k Jugoslaviji, vendar so se hkrati želeli distancirati od komunistov. V to vrsto duhovnikov prištevamo tudi Kjačiča. Bil je zelo izobražen duhovnik, doktor cerkvenega prava, čeprav Beneški Slovenec, je služboval predvsem v goriški škofiji. Poznan je bil kot zavzet zagovornik pravic Slovencev v Benečiji.

in tudi zato se je njegova duhovniška pot kmalu zatem končala. Posvečati se je pričel predvsem znanstveno raziskovalnemu in arhivskemu delu za obdobje polpretekle zgodovine.

Po vojni je razočarani Juvančič ostal brez dela in močno zapostavljen. Uspelo mu je dobiti službo kulturnega delavca v Ljubljani. Zaposlen je bil pri Znanstvenem inštitutu vlade Ljudske Republike Slovenije (1947-1948). Po preureditvi te inštitucije je postal arhivar v Muzeju narodne osvoboditve LRS (1948-1957). Nazadnje je deloval kot arhivar oziroma strokovni sodelavec Inštituta za narodnostna vprašanja (1957-1972). V novem življenju se je odločil, da zapusti duhovniške vrste, leta 1959 se je poročil. Škof Jože Pogačnik in številni duhovniki - njegovi prijatelji in znanci s katerimi je sodeloval na Sv. Višarjah, v semenišču v Gorici in drugod, so mu pomagali, da je tudi v novem življenju uredil odnose s cerkvijo.

Pisal je o polpretekli zgodovini Primorske in slovenskih krajev v Furlaniji Julijski krajini. Tako na primer v člankih Z ljudstvom, za ljudstvo – nekaj o slovenskih duhovnikih v Beneški Sloveniji med dvema vojnama (Matajur XX/1970 št. 17, str. 5) in Beneškoslovenska duhovščina (Znamenje VII/1977, št. 2, str. 138-151) opisuje spomine na duhovnike Miho Dorboloja⁸, Boža Monkarja in druge.

Ozadje Juvančičeve odločitve za civilno življenje po letu 1947 je v svojih spominih nanj pojasnil msgr. Franc Rupnik⁹. Po koncu 2. svetovne vojne v Gorici ni bilo nobenega dela za duhovnika Juvančiča. Politične in narodnostne strasti so bile razgrete, Juvančič pa v takšnem okolju nezaželen. Tudi po preselitvi v Ljubljano je imel težave pri iskanju službe. Komunistične oblasti mu niso zaupale, deležen je bil sumničenja, nad njim so izvajali skrit nadzor. Juvančič o tem verjetno ni mnogo govoril. Njegovi bivši dijaki in študenti sprva niso mogli razumeti zakaj se je odločil za novo življensko pot. Za vse grenkobe, ki jih je doživel, so zvedeli šele mnogo

8 - Miha Dorbolò (1888-1943). Duhovnik in profesor italijanščine v škofijski gimnaziji v Vidnu. Juvančič piše, da je bil med 1. svetovno vojno pri italijanskih topničarjih v Dunji. Od tam naj bi priletele granate, ki so porušile Marijino cerkev na Sv. Višarjah. Po vojni je Dorbolò redno romal na Sv. Višarje, kjer se je srečeval s slovenskimi duhovniki in slovensko inteligenco. Juvančič in Dorbolò sta se leta 1939 morda še zadnjič srečala na Sv. Višarjah. Juvančič se spominja: "Redki Vindišarji, ki so že leta 1939 glasovali za priključitev k Rajhu, so mazali rdeče križe celo na Višarski zvonik. Tedaj je ubogi Miha trpel hude muke."

9 - Msgr. Franc Rupnik (1924-2004). Dolgoletni župnik v Kobaridu. Ukvarjal se je z zgodovinskimi vprašanji Soške doline in Videnske pokrajine. Od leta 1980 je sodeloval z beneškimi in furlanskimi duhovniki. Želel je povezovati Slovence na obeh straneh meje, ter tudi Slovence in Furlane.

kasneje. Tedaj je Rupnik zapisal: *"Občudovali smo ga, ker je kljub toliko tragedijam, ponižanju z ene in druge strani, ostal zvest Bogu in narodu."*

Leta 1969 je Juvančič praznoval sedemdesetletnico svojega življenja. Albert Rejek mu je ob tej priliki posvetil prispevek v Goriških Srečanjih. Novi list je nato povzel vsebino vseh prispevkov objavljenih v Goriških Srečanjih, le prispevek o Juvančiču so skrbno zamolčali. Rafko Premrl¹⁰ je nato pisal na uredništvo Novega lista in jim predlagal naj zamujeno popravijo, oziroma objavijo kar cel Rejčev članek.

Eden izmed Juvančičevih tesnih prijateljev je bil Ludvik Zorzut¹¹. Tudi on je študiral bogoslovje, ki pa ga je moral zaradi prve svetovne vojne prekiniti, nato ga je tudi opustil. Verjetno se je z Juvančičem seznanil v katoliških ali planinskih krogih. Zorzut, po rodu Bric, je v letih 1944-1949 bival v Gorici. Bil je Juvančičev podnajemnik. Oziroma Juvančič je bil hišni gospodar hiše, kjer je Zorzut tedaj bival. Vendar Juvančič ni bil vedno zadovoljen s stanovalci, čeprav prijatelj, je znal biti do njih izredno strog. Vsekakor pa je bil kot hišni gospodar zelo natančen.

Ludvik Zorzut se je želel Juvančiču ob njegovi 70-letnici oddolžiti s prispevkom za Planinski vestnik. Nameraval je napisati prispevek o Juvančiču kot Bovčanu,

10 - Rafko Premrl in njegov brat Stanko (oba duhovnika), sta bila Juvančičeva prijatelja. Rafko je Juvančiča spoznal v Innsbrucku, v času študija. Juvančič je imel govor ob Rafkovi novi maši leta 1930 v Vipavi. Rafko Premrl je bil v letih 1932-1940 župnik v Žabnicah in upravitelj Marijinega svetišča na Sv. Višarjah. Vsako poletje je na Sv. Višarje kot gostujočega župnika povabil Juvančiča, ter druge napredne slovenske duhovnike, kot so bili Jože Abram, Ignacij Valentinčič in drugi. V času druge svetovne vojne je odločno nastopil proti opciji, po kateri bi vsi Slovenci zapustili svoje domove v Kanalski dolini in se za trajno preselili v Tretji Rajh. Uspel je prepričati predvsem Žabničane in Ukljane, da so ostali na svojih domovih. Zaradi svojega delovanja se je znašel v nemilosti posvetnih in tudi cerkvenih oblasti. Bil je pregnan iz Žabnic. Nato je župnikoval v Poljanah v hrvaški Istri (1940-1943). Nemci (SS) so ga aretirali in odpeljali v zapor, najprej v Rižarno. Tu bi moral biti ustreljen kot talec, vendar je po srečnem naključju preživel. Nato je bil deportiran v Dachau. Po koncu vojne se je kot duhovnik Videnske škofije znašel v težkem položaju. Zaradi političnih razmer ni dobil v opravljanje nobene župnije. Živel je pri bratu Stanku, ki je bil župnik v Št mavru. Izšolal se je za učitelja, vendar ostal tudi duhovnik. Čeprav brez župnije, je celih 25 let izpolnjeval vse svoje duhovniške zaobljube. Leta 1970 je bil Stanko Premrl premeščen v župnijo Pevma. Nadškof Peter Cocolin je Rafku Premrlu prijazno ponudil službo župnika v Št mavru. Tu je župnikoval vse do smrti leta 1983. Na pogrebu mu je Rafko Dolhar izrekel zasluge, da se danes še govori slovensko v Kanalski dolini. Premrl je posledice takratnih dogodkov nosil vse svoje življenje. Več o njegovi življenjski poti je objavila Goriška Mohorjeva družba (2007), o njem je veliko pisal tudi sedanji župnik v Ukvah Mario Gariup.

11 - Ludvik Zorzut (1892-1977). Pesnik, kulturni delavec, planinec. V letih takoj po drugi svetovni vojni je Zorzut deloval predvsem v Beneški Sloveniji. Nameraval je sestaviti imenski kataster. Zraven je zbiral narodopisno gradivo, sestavljal je seznam kulturnih spomenikov. Prav ta seznam omenja v enem izmed svojih pisem poslanih Juvančiču na Inštitut za narodnostna vprašanja. Zorzut je predlagal tiskanje zbornika o Beneški Sloveniji in tudi tiskanje posebnega krajevnega leksikona za Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino.

ljubitelju gora, ter ga postaviti ob bok Jožetu Abramcu (Trentarju) in Juliusu Kugyju. Zato ga je prosil za nekaj planinskih podatkov in spominov, ter za kakšno planinsko fotografijo. Zorzut je Juvančiču nekako najavil svoj obisk in ga posredno prosil naj malo razmisli, kakšne podatke bi mu lahko posredoval za pripravo prispevka. Prispevek je bil objavljen v aprilski številki Planinskega vestnika (1970), na strani 174. Zorzut je zelo lepo opisal nekatera obdobja Juvančičeve življenske poti in izpostavil njegovo poznanstvo s pokojnima Jožetom Abramom in Juliusom Kugyjem. Vendar je bil prispevek nekoliko kratek, opis Juvančičevega planinskega udejstvovanja je bil omejen zgolj na naštevanje gora, po katerih je hodil. Objavljena ni bila nobena fotografija. Kot da Juvančič ni želel popolnoma ustreči Zorzutovi želji. Morda ni želel, da bi se mu v javnosti posvečala prevelika pozornost?

Juvančič je za Planinski vestnik napisal zanimiv članek z naslovom Višarske zgodbe. V njem obuja svoje spomine na Sv. Višarje in tudi na duhovnike (z mnogimi je prijateljeval), ki so do druge svetovne vojne službovali v Žabnicah ter bili oskrbniki svetišč na Sv. Višarjah. Na kratko omenja življenske zgodbe Matije Majarja Ziljskega, Pija Žankarja, Boža Monkarja, Viktorja Kosa in Rafka Premrla.

TedANJI urednik Planinskega vestnika Tine Orel¹² je članek prejel na začetku leta 1971. Članek mu je bil zelo všeč, objavo je predvidel za eno izmed poletnih števil istega leta. Vendar je bil objavljen razmeroma pozno, šele leto kasneje (marca 1972). Urednik je zapisal, da se nekateri bralci pritožujejo nad neuravnoteženostjo prispevkov, preveč naj bi bilo alpinistično obarvanih. Tudi zaradi tega je bil članek zelo dobrodošel, vendar je urednik že predvidel, da bodo nekateri bralci godrnjali iz drugih vzrokov. Dodal je še: "če članek z ničemer ne razburja, ni veliko vreden." Zagotovo je imel v mislih katoliški slog članka, nad katerim določeni krogi v tistih časih niso bili navdušeni.

V čast Trinkovi biserni maši je Goriški študijski odsek, katerega član je bil tudi Juvančič, pripravil zbornik posvečen Ivanu Trinku. V Zborniku je Juvančič opisal svoje srečanje s Trinkom: *"Z Zamejskim sem se prvič srečal visoko na Livku. Ob bivši avstrijsko – italijanski meji. Kvišku je moral on in kvišku jaz, a gledala sva na njegov svet in na moj goriški in slutila sva onstran Krna vse ostalo in vedela: to je naše. Zamejski je vedno gledal čez hribe. Beri njegove pesmi, ki ti tolikokrat izvene ("Oj tam, oj tam je domovina")."*

12 - Tine Orel (1913-1985). Profesor, alpinist. V letih 1949-1979 je bil urednik Planinskega vestnika.

1972 mu je Škofijski ordinat v Ljubljani poslal odgovor papeža Pavla VI., glede njegove prošnje za postavitve v laiški stan in razbremenitev vseh obvez, ki izvirajo iz svetih redov. Glede na to, da se je civilno poročil že leta 1959, je verjetno na ta odgovor čakal kar dolga leta. Po tej razbremenitvi se je poročil še cerkveno. Nekateri odloki v tem dokumentu so ga vendarle tudi prizadeli. Odsvetovali so mu vsakršno bivanje v krajih, kjer je deloval kot duhovnik, torej v njegovi rodni Primorski. V odgovoru Škofijskemu ordinatu je ponovno poudaril krivice, ki mu jih je prizadejal škof Santini. Škof ga je razrešil zgolj iz političnih razlogov, ker je propagiral Jugoslavijo. V odgovoru Škofijskemu ordinatu v Ljubljani, Juvančič navaja podoben primer svojega stanovskega kolega Finžgarja, ki je tako kot on podpiral boj proti okupatorju. Finžgar je bil mnenja, da je tujčev jarm najslabša izmed možnosti za Slovence. Vendar se javno nikoli ni postavil ne na stran komunistov, ne na stran domobrancev. Predstojni ljubljanski škof seveda ni videl nobene potrebe, da bi ukrepal zoper Finžgarja.

Ivo Juvančič je do konca svojega življenja ohranil tesne stike s številnimi duhovniki, predvsem s Primorske. Mnogi med njimi so bili njegovi nekdanji sošolci, dijaki in študenti z obeh strani meje, Slovenci in Italijani. V prispevku so omenjeni le nekateri in še to zgolj pokojni. Iz njegove korespondence je razvidno, da je svojo pozornost posvečal tako ali drugače trpečim duhovnikom (bolnim, tistim ki so delovali v ubobožanih in odročnih župnijah ...). Kot je zapisal Peter Stres, je do konca ohranil krščansko vero in se ni dovolil politično izrabljati proti cerkvi.

Juvančič je tudi na stara leta rad pohajal po gorah, še posebno rad se je vračal na Sv. Višarje. Umrli je 23. avgusta 1985 in je pokopan na ljubljanskih Žalah.

- Arhiv Republike Slovenije: Arhiv Iva Juvančiča, hrani Inštitut za novejšo zgodovino.
- Gariup Mario 1991: Il santuario di Monte Lussari in Val Canale. Società Cooperativa Editrice Dom, Cividale del Friuli (Čedad).
- Branko Marušič 1979: Dr. Ivo Juvančič. Goriški letnik – zbornik Goriškega muzeja, Juvančičev zbornik. Str. 5-9.
- Mira Cencič 2008: Beneška Slovenija in njeni Čedermaci. Založba TIGR.
- Ivo Juvančič 1968: Ob 30-letnici smrti Jožu Abramcu – Trentarju v spomin. Planinski vestnik, št. 11, str. 511-515.
- Ivo Juvančič 1972: Višarske zgodbe. Planinski vestnik 1972, str. 109-113.
- Jožko Kragelj 2000: Josip Abram – Trentar. Založba Ognjišče, Koper.
- Peter Stres 2004: Novi podatki o življenju in delu dr. Iva Juvančiča. Bovški zbornik, str. 275-282. Izdal Tolminski muzej.
- Janez Turk 2002: Dolina pod Svetimi Višarjami – običimo kraje, ki so nam domači po jeziku in zgodovini. Družina, št. 4, letnik 51, 27. januarja, str. 14-15.
- Ludvik Zorzut 1970: Dr. Ivo Juvančič – bovški planinec (k njegovi 70. letnici). Planinski vestnik 1970, št. 4, str. 174.
- Ciril Zupanc 1979: Ob 80-letnici dr. Iva Juvančiča. Planinski vestnik, št. 10, str. 663-665.

CERKEV SV. URHA LEPOTICA MED NAJSTAREJŠIMI CERKVAMI OB SOČI

SILVESTER GABERŠČEK

Pri lanskoletnih zaščitnih arheoloških izkopavanjih, ki so potekala ob popotresnem podtemeljevanju temeljev cerkve sv. Urha so bili najdeni zanimivi grobni pridatki¹, ki vsebinsko dopolnjujejo arheološko podobo zgodovinskega časa ketlaške kulture Tolmina med 10. in 11. stol. po Kr.² Med najdbami po pomembnosti izstopata dve kovinski okrogli fibuli z upodobitvijo Agnus Dei³, kar govori o zgodnjih krščanskih pokopih ob cerkvi sv. Martina, ki je bil prvotni zavetnik cerkve, kar je bila značilnost za fevdalna središča karolinškega časa⁴; cerkveni zavetnik je bil verjetno spremenjen v 11. stol. za časa patriarha Ulricha, kar je bilo običajno zaradi velikih zaslug Ahenskega škofa sv. Urha, ki je leta 950 zaustavil Madžarsko prodiranje v Evropo. Nove najdbe in leta 2000 izvedene georadarske raziskave, ki so pokazale dva starejša tlorisa pod sedanjo cerkvijo, govorijo v prid trditvi obstoja pomembnega krščanskega središča že v I. tisočletju.

Popotresna obnova je sicer vsebovala temeljito statično sanacijo romanske ladje cerkve in poznejšega gotskega prezbiterija iz 1470⁵ in prav zaradi pomembnosti cerkve kot kulturnega spomenika, so se razvnela strokovna vprašanja, kako z ometi ali brez njih ustrezno predstaviti posamezna arhitekturna obdobja. Odločitev o romanskem ometu ladje in gotskem ometu prezbiterja z vidnim kamnitim šivanim robom je nastala po temeljiti strokovni presoji.

1 - Večje število kovinskih nožev, obsenčnih obročev, cerkveni ključ ene izmed predhodnih cerkva na istem kraju, slovanski skelet s pridatki.

2 - Tolminski muzej hrani obsenčne obroče in uhane, ki jih je pred leti v bližini cerkve izkopal Ivan Jermol.

3 - Do sedaj je bil znan le en tak primer iz območja cerkve sv. Martina v Mostah pri Žirovnici in podobno tudi pri Žminju v Istri.

4 - Karolinško obdobje sega od 8. do 10. stoletja.

5 - Vrhunsko kamnoseško delo t.i. kranjske delavnice, ki nadaljuje tradicijo graditeljev stolnice sv. Vida v Pragi.

Obnovitvenim delom na zunanjščini so sledili restavratorski posegi na krogovičju gotskih oken prezbiterija v notranjosti pa čiščenju, plombiranju in delni retušu stenskih poslikav med okenskimi polji in na desni steni prezbiterija. Izkazalo se je, da gre za izjemno kakovostne freske iz leta 1472, najverjetneje severnjaške šole⁶. Poleg že prej vidnih obrisov skupine apostolov v pasu pod okni in odkrito figuro Adama ob desnem oknu je z retušo zaživel pasijonski prizor Kristusa s Simonom iz Cirene. Izvedene sonde so pokazale, da je bil celoten prezbiterij poslikan tako kot so polja med rebri zvezdastega gotskega oboka, poslikani pa so bili tudi sklepniki, ki so figuralno med najlepšimi na Slovenskem.

Popotresna obnova je cerkvi sv. Urha vrnila dostojanstvo in ji dala častno mesto med starejšimi sakralnimi spomeniki na Slovenskem.

Gradbena dela popotresne obnove je kakovostno izvedlo gradbeno podjetje Zidgrad iz Idrije, restavratorske posege je izvajal Restavratorski center Zavoda za varstvo kulturne dediščine RS, domači mojstri pa so poskrbeli za izvedbo zaščitnega premaza ostrešja in dekoriranih deščic. Ob tej priložnosti sta bili izvedeni tudi nova elektrifikacija in ozvočenje cerkve in preureditev zakristije, na zunanjščini pa so bili duhovniški grobovi preloženi v grobnico ob kateri so nagrobni spomeniki, ki jih je obnovilo kamnoseštvo Mužina.

6 - O teh poslikavah so pred I. svetovno pisali že prelat Josip Kragelj, Franc Steele, A. Moschetti, v zadnjem času pa predvsem Janez Hofler in Robert Peskar in Silvester Gaberšček v knjigi o tolminski župniji.

SLOVENSKI LINGVISTIČNI ATLAS IZPRIČEVALEC BOGASTVA SLOVENSKEGA JEZIKA

DANILA ZULJAN KUMAR

V januarju 2012 je z letnico 2011 pri Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ki deluje znotraj Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, izšel 1. zvezek *Slovenskega lingvističnega atlasa* (*SLA 1.1 Atlas* in *SLA 1.2 Komentarji*). To je poleg slovnice, slovarja in pravopisa četrto osnovno jezikoslovno delo vsakega naroda, saj je vanj zajeto besedišče narečij, ki pomenijo neprecenljivo nesnovno dediščino vsakega naroda. V našem primeru je ta dediščina še posebej bogata, saj je slovenski jezik, čeprav v slovanskem svetu med najmanjšimi po številu govorcev, po številu narečij in govorov najbolj raznolik. Iz tega razloga je izdaja lingvističnega atlasa za Slovence velika in pomembna pridobitev.

Prve ideje o jezikovnem atlasu so se na Slovenskem porajale že v prvi polovici 20. stoletja, v času, ko so začeli v Evropi nastajati prvi lingvistični atlasi, npr. *L'Atlas linguistique de la France* (1902–1910), *Atlas de Catalogne* leta (1928), *Sach- und Sprachatlas Italiens und der Südschweiz* (1928), *Dialektatlas von Altbayern* (1932). V tistem času smo tudi Slovenci dobili svoj prvi atlas o dvojskih oblikah v slovenščini z naslovom *Atlas linguistique pour servir à l'étude du duel en slovène* (1925) francoskega avtorja Luciena Tesnierja.

Priprave za *SLA* so se začele v tridesetih letih 20. stoletja, ko je jezikoslovec Fran Ramovš zasnoval prvo vprašalnico za atlas, ta je bila pozneje dopolnjena in tehnično preurejena. Takoj po vojni (l. 1946) je prve podatke za *SLA* zapisal Tine Logar, ki je skupaj s študenti pridobil večino gradiva. Sodelavci Dialekto-loške sekcije Inštituta za slovenski jezik pa smo v zadnjih letih pridobili še 40

novih zapisov, predvsem z obrobja slovenskega jezikovnega območja, tj. z Avstrijske Koroške, Porabja, slovenskega jezikovnega območja vzdolž slovensko-hrvaške meje na Hrvaškem in v Italiji v terskem (vasi Breg in Gornja Černjeja) ter briškem prostoru (Mirnik in Števerjan).

V informacijo, za kako bogato zbirko gradiva gre, naj navedem nekaj številskih podatkov. Vprašalnica *SLA* obsega 665 osnovnih leksičnih (besednih) vprašanj, 170 osnovnih gramatičnih vprašanj ter 1547 podvprašanj, torej skupaj 2998 vprašanj. Zbrano gradivo je bilo zapisano v 413 krajih, od tega: 337 v Sloveniji, 28 v Italiji, 39 v Avstriji, 2 na Madžarskem, 7 na Hrvaškem, in se hrani v t.i. listkovni kartoteki, ki obsega 884.000 listkov, urejenih po zaporednih številkah vprašanj iz vprašalnice *SLA*, ter v t.i. zvezkovni kartoteki, ki obsega 180 zvezkov. Za obdelavo tako obsežnega dialektološkega gradiva se je bilo potrebno povezati z informatiki in strokovnjaki za prostorske analize in računalniško podprto kartiranje jezikovnih podatkov. Sodelavec Dialektološke sekcije dr. Peter Weiss je izdelal vnašalni sistem ZRCola in nabor simbolov za kartiranje SIMBola, ki sta olajšala vnašanje besed v bazo podatkov SlovarRed in izdelavo kart.

V letu 2006 so se začele pospešene priprave na izdajo prve knjige *SLA*, ki obsega pomensko polje »človek – človeško telo, sorodstvo in bolezni«. Gre za 151 vprašanj za poimenovanje delov človeškega telesa, bolezni ter članov ožje in širše družine. Odločili smo se, da gradivo ne samo objavimo, ampak ga tudi znanstveno komentiramo v spremljajoči knjigi komentarjev (*SLA 1.2 Komentarji*). Atlas obsega 142 jezikovnih kart, opremljenih s seznamami narečnega gradiva, zapisanega v znanstveni fonetični transkripciji. Zbranih je tako okrog 2200 različnih narečnih leksemov (tj. poknjiženih besed) oziroma 75.000 zapisanih narečnih besed.

Da so slovenska narečja tako na ravni besedišča kot besedotvorne in tudi motivacijske različnosti pri tvorbi leksemov izjemno bogata, priča vrsta različnih, izvorno slovenskih in tujih poimenovanj za posamezne pomene iz pomenskega polja »človek – človeško telo, sorodstvo in bolezni«. To naj ilustrirajo naslednji primeri.

Za pomen 'mačeha' je navedenih 15 leksemov: *mačeha*, *mačoha*, *mačuha*, *mačiha*, *mačaha*, *mečerha*, *mama*, *mati*, *ta pisana mati*, *druga mati*, *krušna mati*, *štifmuter*, *cimuter*, *mama lastra* in *mrzla mati*.

Za pomen črdeča (barva las)' so zapisani pridevniki: *rdeči, rdečkasti, rusi, črneli, žolti, rjavi, lisičji, črljeni, rumeni in rošasti*.

Pomen čpest' posamezna narečja poimenujejo kot: *pest, peščica, pes(t)nica, punja, punj ter šaka*.

Za pomen 'gleženj' poznamo v slovenskem jeziku 26 različnih poimenovanj: *kost, koščica, člen, členj, členek, kolence, kolenčece, grlo, škripec, sklep, šiška, glid, stopalen glid, glink, gugelj, skledička, knehelj, kitčica, zglob, kavlja, bodelj, čonkelj, čonkljenec, pregibljaj, pregibalo in zjogo*.

Pomen 'trepalnice' se v slovenskem prostoru izraža s kar 39 zabeleženimi leksemi, in sicer: *trepalnice, trepalke, trepulje, potrepalnice, potrepanice, potreпали, trepavice, trepetalke, potrepanjke, trepenjice, obrvi, brvi, podobrvi, obrvki, podbrvi, obrti, obrvi od oči, (ta) spodnje obrvi, zenice ozenice, veke, vejice, vejčice, čilje, sopračilje, mige, migalice, čumige, lasje, moštace, moškalice, lid, bimparni, vimparji, augenbimpari, dlake, perle od očov, gubice in tipalnice*.

Posebej ustvarjalna je ljudska domišljija za opis nekoga, ki je 'trebušast'. Poimenuje in opiše ga na naslednje načine: *trebušast, trebuhast, vampast, gvampast, lampast, debelušast, trebušnjast, trebušnjat, trebuhonast, trebuhat, trebušen, trebušnjast, trebušn(j)at, trebušat – trebušnik, trebušnjak, trebušon, potrebuševina, vampat, zvampan, (raz)vampan, vampav – vampec, debelušast – debelko, črevat, tolst, obalten tripast, brentast, dremvast, blekast, banjati, putav, putasti, putavi, napučen, napet, napihnjen, bumbar, pavcon, ima črevo, ima veliko črev, je napet, – napenja, ima trebuh, trebuh malo ima, (ima tako) velik, (en) velik(i), (en) debel trebuh, (mož) z velikim trebuhom, ima (velik(i) vamp, lempo in sam trebuh ga je*.

Za pomena 'obrvi' in 'trepalnice' so s stališča pomenskega razmerja zanimiva neka-tera poimenovanja v posameznih primorskih in rovtarskih krajih, ki temeljijo predvsem na njunem prostorskem odnosu. Tovrstna poimenovanja so:

a) predložne zveze, ki temeljijo na nasprotjih zgornji : spodnji (*ta zgornje obrvi* 'obrvi' : *ta spodnje obrvi* 'trepalnice' v Rutu v Baški grapi) ter majhen : velik (*obrv* *ta male* 'trepalnice' : *obrv* *ta velike* 'obrvi' v Marsinu),

b) tvorjenke s predpono *pod-* (*podobrv* 'trepalnice' : *obrv* 'obrvi' v Jeronišču, *podbrvi* 'trepalnice' : *obrv* 'obrvi' v Podgradu) oziroma *sopra-* (*sopraobrv* 'obrvi' : *obrv*

'trepalnice' v Marsinu), na tvorbo katerih je vplivala (tudi) romanska soseščina, c) predložna zveza z ojačalnimi krajevnim prislovom *tam* (*obrvi tam nad okom* in *obrvi tam nad uhom* 'obrvi' na Solbici), č) predložna besedna zveza z *od*, ki izraža pripadnost čemu (*obrvi od oči* 'trepalnice' : *obrvi* 'obrvi' v Osojanah, *perle od očov* 'trepalnice' : *čolje* 'obrvi' v Bregu v terskem prostoru).

Veliko časa smo raziskovalci namenili izdelavi komentarjev, to je etimološko-zgodovinskemu poknjiževanju besed, posebnostim kartiranja gradiva, primerjanju leksemov v drugih jezikovnih atlasih (tj. italijanskem, furlanskem, hrvaškem, Slovenske Istre, evropskem in slovanskem) ter izdelavi morfonološke analize, s katero smo poskusili pojasniti izvor posameznega leksema, kar je vključevalo študij relevantne literature, dodatno preverjanje v gradivu in tudi na terenu. Toda kljub temu je nekaj leksemov ostalo izvorno in/ali motivacijsko nepojasnenih. Naj jih nekaj navedem: *ponuda* 'nahod' (zapisan v treh krajih v Reziji), *kloftica* 'bezgavka' (zapisan v Ljubnem ob Savinji), *prtilj* 'revma' (zapisan v Kredu pri Kobaridu) in *zgušen* 'grbast' (zapisan v belokranjski vasi Preloka ob Kolpi).

Kot pomenljiv naj navedem še podatek, da je predvsem na slovenskem obrobju zapisanih precej leksemov, prevzetih iz stičnih jezikov, toda za osnovne bivanjske pojme, kot so 'mama', oz. 'mati', 'srce', 'smrt', so poimenovanja v vseh krajih izvorno izključno slovenska: *mama* oz. *mati*, *srce* in *smrt*.

Delo je pomembno za strokovno javnost kot osnova za še bolj poglobljeno raziskovanje slovenskih narečij na glasoslovni, morfološki in leksikalni ravni ter za etimološke, slovaropisne, geolingvistične, etnološke ipd. raziskave, hkrati pa tudi za nestrokovnjake, ki jih zanima bogata leksična raznovrstnost slovenskih narečij.

V tem času raziskovalci Dialektološke sekcije že pripravljamo drugo knjigo *SLA*, katere tema bo pomensko polje »materialna kulturna dediščina – hiša (prostori, oprema, kuhinjski pribor, gospodarska poslopja, kmetija, orodje«.

PRESEŽNA VREDNOST SANJ OB PESNIŠKI ZBIRKI ANDREINE TRUSGNACH

IRENA NOVAK POPOV

Ljubitelji pesniške besede iz Benečije so navsezadnje dočakali izid prve zbirke pesmi Andreine Trusgnach - Cekove (1961). Če sodimo po dosedanjih objavah v revijah, koledarjih, zbornikih in antologijah, ki so navedene v bibliografiji na koncu zbirke, je to dobro znana in priljubljena ustvarjalka vse od leta 1977 naprej. V zbirki *Sanje morejo plut vesoko*, ki jo je založilo Kulturno društvo Ivan Trinko v Čedadu, pa je predstavljena celovito, s široko paletto tematsko in stilno raznovrstnih besedil. Uredila jo je avtoričina sestra Lucia, ob pomoči Marine Cernetig, Micheleja Obita in Žive Gruden, prevode v italijanščino, ki spremljajo izvirna besedila v domačem narečju, pa je prispevala sama avtorica. Oseminpetdeset pesmi je razdeljenih v štiri smiselno zaokrožene razdelke, ki sledijo notranjemu razvoju. Besedila so namreč nastajala v daljšem časovnem razponu, od zgodnje mladosti, ki jo ponazarjajo melanholične izpovedi mladega dekleta (*Jutre bom imela 18 let, Za me, Dok bo, bo*), do obdobja zrelosti: »Donas je zadnji dan / mojih 40 let. / Mladuost se je zaries zgubila.« (29. 11. 2011), ko človek življenje sprejema bolj stoično in prizanesljivo, ker se zaveda kratkosti in podarjenosti: ... »živimo an blisk ja, an blisk pa ne« (*Tek sanja, morebit, na umarje nikdar*).

Ob pregledu celotne zbirke bralcu samodejno prihaja na misel pojem osebne identitete, ki je neenovita, razvijajoče se, sestavljena iz mnogih plasti. In vendar ima ta identiteta pri Andreini Trusgnach zelo razvidna jedra. Ravno zato, ker se svet in posameznik nenehno spreminjata, se pesnica pogosto vrača k vprašanju, čemu in kako živeti, zakaj vztrajati na svoji zemlji in v svojem jeziku, kaj so najgloblje vrednote in vezi. Tako v njeni poeziji po eni strani prevladuje izpoved čustev in razpoloženj, po drugi strani pa teži v oblikovanje globokih življenjskih spoznanj, in sicer tako, da

se iz intimnega doživljanja dviguje v univerzalno bivanjsko refleksijo. Razpoloženja so raznovrstna in segajo od melanholije in razočaranja, ki se včasih stopnjujeta v resignacijo, pa do veselja, hudomušnosti, začudenja in vzičenosti. Tudi čustveni odzivi se polarizirajo na zaskrbljenost, strah, jezo, kljubovanje in na ljubezen, ki je usmerjana na otroka, moža, prijatelje, domačo vas, dolino in celotno Benečijo.

Ker v teku časa vsi izkušamo, da spreminjanje pomeni tudi propadanje in izgubljanje tega, kar je obstajalo v preteklosti, nas ne preseneča, da sta bistvena pojma v tej poeziji dve različni duševni zmožnosti: spomin in sanje. Spomin je hranilišče dragocenih oseb, dogodkov in odnosov iz otroštva in s tem zavestna podlaga za primerjanje preteklosti in sedanjosti. Spomin pretekle realnosti ne more se povrniti drugače kakor z besedami o tistem, kar je nekoč obstajalo. Vendar je spomin vgrajen v identiteto, zato se s pomočjo spomina sproža upor samoti, pozabljenosti, zanikanju in umiranju. Kar je nekoč obstajalo in česar zdaj ni več, namreč ni enako nič, odsotnosti in praznini: »Nie vic obednega. / Mož je nič, / pa višno, de nič je bluo pru vse.« (*Jutre al pa tada*). V na videz preprosti ugotovitvi, da je bil nič nekoč vse, je globoka filozofija neuničljivosti, iz katere izvira tudi želja po tem, da bi človek s svojim življenjem zapustil neko sled v svetu (*Sigurno, de bi tiela*), pa čeprav je kot posameznik »ku na umazana marva, / ki je zmanjkala / an obedan se ne zmisle vic na njo.« (*Naco san sanju, de an ist an dan san biu veseu*) in bo njegova sled komaj kaj trajnejša kot je »na rahla štipjenja na sniegu, ki se že topi«. V resnici je domača pokrajina polna sledov preteklega življenja in individualni spomini so vpeti v kultiviranje, ki so ga opravljale generacije v skupnost povezanih ljudi.

Za pesnico imajo osrednji pomen sanje, še bolj zdrsljiv in neotipljiv pojem kot spomin, ki je vendarle vezan na konkretne izkušnje v preteklosti. V njeni poeziji sanje ne pomenijo samo nehotene, nezavedne duševne dejavnosti med spanjem, ampak predvsem voljo, upanje, pogum, želje, srečo. Sanje so znak živosti in ljubezni, s sanjami se človek upira umiranju, tako da presega realnost propadanja. Brez sanj je težko, skoraj nemogoče živeti, sanje pomagajo premagovati najtežje preizkušnje življenja, sanje dvigajo potrto dušo in pomagajo vztrajati, čeprav je že samo ohranjanje obstoječega naporno. Sanje vsebujejo »vso muoc an velik duh« (*Nikdar*) in so zato nujni delež polnega življenja: »Tek sanja, morebit, na umarje nikdar« je središčni verz enako naslovljene pesmi. Spomin torej deluje kot vez s preteklo realnostjo, kot navezanost, sanje pa se usmerjajo v prihodnost ali zunajčasnost, v irealnost in imaginacijo.

Poezija Andreine Trusgnach se zdi na prvi pogled preprosta in razumljiva, hkrati pa je izbrana, jezikovno skrbno izdelana. Oblika pesmi je svobodni verz neenakomerne dolžine in svobodna, nerimana kitica. Pesniška govorica se tako približuje naravnemu govoru, intimnemu kramljanju. Toda pogosto deluje izrazito ritmično in spevno zaradi ponavljanja celih verzov ali verznihi začetkov (anafora), ki izpostavljajo posamezne besede, stavke povezujejo skladenjsko-semantični paralelizmi in stopnjevanje. Ti postopki učinkujejo izbrano in privzdignjeno. Ritem nastaja tudi s pomočjo posebnega besednega reda, ki se razlikuje od standardne razporeditve v običajni komunikaciji.

Podoba govoreče osebe, tako imenovani lirski subjekt, je v teh pesmih individualizirana. Izraža namreč enkratna doživetja in čustva jaza, večkrat jih sporoča bližnji osebi, ki jo nagovarja s »ti«. V upodobitvah pokrajine, zapuščenih vasi in osamljenih ljudi je govoreči glas bolj splošen (*Garmak*) ali skrit za glas drugega (*Naša zemja, Moja zima*), razmeroma redko in predvsem v zgodnjih pesmih pa je uporabljena perspektiva kolektiva, celotne skupnosti (*Pridejo ponoc, Živiet tle, So se zgubile staze, De b' mogli le spomin*). Taka besedila rada zdrsnejo v deklarativnost, načelno izražanje stališč, medtem ko individuum govori o intimnih občutjih zvestobe, kljubovanja, upanja in vztraja. Kolektivna perspektiva je rabljena zato, da bi jih jaz delil z drugimi, jih prepričal ali pritrdil njihovemu enakemu odnosu.

Posebna kvaliteta teh pesmi je, da nobena beseda ni odveč, ker je pesniška govorica zadržana, lahko bi rekli celo, da je omejena na bistveno. Podlaga zadržanosti sta globoko ukoreninjeni negotovost in težko sproščena sramežljivost. Taka občutja niso samo značajska posebnost avtorice, kakor bi lahko sklepali iz motiva dekliškega skrivanja nasmeha in veselja (*Skrit nasmieh*) in iz zakrivanja oči, pri katerem se otroku zdi, da svet izgine (*»Me na videš!... Me na videš!«*). Sramežljivo prikrivanje pravega jaza je morda še v večji meri posledica negativnih izkušenj v Benečiji. Pesnica samo na nekaterih mestih nakazuje, da so bili ljudje žrtev strahovanja in nespoštovanja njihove avtohtone in avtonomne moči. Zato so se privadili temu, »da druž bojo študieral za nas«, namesto da bi sami »zastopili reči, ki so nan okuole« in »znal živet, / sada / an do kar bo še moc.« (*Živiet tle*).

Prevladujoči načini govora, ki jih uporablja Andreina Trusgnach, so opisovanje, pripoved drobnih dogodkov in izpoved. Vendar je znotraj tega zelo opazno

nakazovanje. To pomeni, da imajo besede, ki poimenujejo konkretne prvine iz narave (npr. kostanj, list na drevesu, zimski metulji, zvezda), dele materialne kulture (hiša, vodnjak/korito, stopnice, počivala), za kulturno krajino (stezice, senožeti, trte) in izrazi za lokalno duhovno tradicijo (pravlјice, pesmi, klicanje, harmonika) poleg osnovnega, direktnega pomena tudi širši in globlji eksistencialni pomen. Predmeti in pojavi se spreminjajo v simbole. Bolj ko se oddaljujejo od neposredne navzočnosti, bolj presegajo samo materialno realnost in postajajo znamenja dragocenega izročila, ki na vsakem koraku priklicuje bogastvo čustvenih odzivov govoreče osebe. Mnoge konkretne reči so povezane z določeno intimno izkušnjo in s kolektivno usodo: z odhajanjem in ostajanjem, s propadanjem in ohranjanjem pripadnosti. Zaradi te temeljne dvojnosti tudi simbolizacija ne vodi samo v harmonična občutja, v abstraktno ravnotežje nasprotij, ampak vsebuje dramatično napetost. V skrajni izpeljavi je to boj med življenjem oziroma preživetjem in smrtjo oziroma izumrtjem. Dramatičnost izhaja iz notranje zgradbe besedila, ki je pogosto antitetična. Same na sebi so dramatične ostre podobe, ki nakazujejo nasilje: »ti šivajo oči«, »nam pridejo odrezat jezik«, pri čemer povzročitelji niso neposredno imenovani, kot da gre za tabu. Druge podobe implicirajo bolečino in žalost, ki je posledica nezadržnega propadanja in premagovanja obupa: utrgana zvezda, odtrgan list, zaraščene stezice, stari, podirajoči se vodnjak. Znamenja zapuščenosti in osamljenosti so mrtvo sonce, jesen, dež, megla, blato, mokri čevlji, objokane oči in pogrizeni nohti. Še bolj kot univerzalna naravna simbolika svetlobe in teme, višine in padanja, toplote/topline in hladu so učinkovite izvirne metafore različnih oblik, npr. stavčne: »sanje imajo lahne peruota«, »luht se začenja počaso jokati«, »korito teče njega suze« ali preneseno rabljeni pridevniki in samostalniki »kamnite solze«, »zrno časa«, »robida hudobnosti«. Antitetično deluje tudi to, da govoreča ženska trdno stoji na zemlji in se hkrati zazira v brezmejno nebo z oblaki, zvezdami in špranjo luči, skozi katero se ji včasih zazdi, da gleda usmiljeno božje oko. Pri tem velja opozoriti, da se v teh pesmih ne pojavlja tradicionalna religioznost, povezana s cerkvenim življenjem, temveč se božansko kaže skozi bivanje narave oziroma skozi smisel same živosti.

Najbolj presenetljivo je, da tudi lepota ni povezana samo z nostalgijo, s spominsko idealizacijo prvobitnih doživetij v družini in domači vasi. Lepota se v nekaterih pesmih spaja z nekakšnim začudenjem ob drobnih vsakdanjih dogodkih, ki jih pesnica odkrije v trenutku zaustavljenega časa, izstopu iz vsakdanjega doživetja in posebne prebujenosti, kakor da spontano doživlja zenovski satori. Tako s svojega

balkona ali stopnic pred hišo zagleda let srečnega, nenevarnega sokola (*Saku*) ali čisto belino snega, ki v hipu polepša celo kokošnjak (*Te nov snieg*). Skoraj omami jo nenaden topel veter, ki se ne razvije v nevihto, ampak se nenadoma izgubi (*Nepoznan vietar*), in ko se zamakne v odprto nočno nebo, se »znajde malomanj blizu nebes« (*San se ustavlja*). Taka stanja posrečeno imenuje gledanje s srcem. Gre za pogled, ki je podoben otrokovemu, ko se čudi novim rečem, v odraslem človeku pa prebuja slutnjo neznane skrivnosti.

Odlične pesmi so povezane z otroštvom. Včasih pripovedujejo o dogodkih v avtoričini primarni družini (tatova ura, od mame podarjena kostanjeva griča za spomin, tekanje po domačih stezicah). Spominske pripetljaje izpelje v globlja spoznanja o času, ki odteka in se ne vrača, o zvestobi domu ali zaskrbljenosti glede prihodnosti. Pogosto pa so pesmi intimni pogovori z majhnim otrokom, ki mu mama predaja svoje zaupanje in strahove, pripoveduje pravljice in mu naroča, kakšen odnos naj goji do sebe in sveta (*Toje koranine, Ne se bat bit veseu, Darž tarduo*). Tudi pogovori z otrokom se dvigujejo v splošnejše nazorske izjave in delujejo kot ekstrakt življenjske modrosti. Na drugi strani pa so njeni monologi bolj meditativni in ambivalentno nihajo med nasprotnimi občutji, strahom in upom, krhkostjo in notranjo močjo, žalostjo in veseljem.

Posebna skupina pesmi je posvečena ljubezni. Mladostna ljubezen je v znamenju deziluzije in samote, ki vodi skoraj na rob nesmisla, zakonska ljubezen pa v znamenju zvestobe in popolne predanosti, čeprav par doživlja tudi strahove in žalost, hudobijo in nevoščljivost, in čeprav eden ali drugi partner pozna trenutke, ko ne zmore več naprej in se zdi »vse verderbano za nimar«. Ljubezen je odgovor na vprašanje, kako vztrajati v trenutkih malodušja, premagati vabljive rešitve, kot so začasen ali trajen pobeg in vdaja (*Kikrat ..., Ne mislit*). Za lirski subjekt Andreine Trusgnach je ljubezen zavezujoča meja, torej tako globoka vzajemna povezanost, da sploh ne obstaja drug, boljši prostor, drug čas in drugi ljudje, ker je v ljubezni usklajeno to, kar si človek želi, s tem kar dejansko je (*Meje*). Duhovito igrivo pa deluje erotično zapeljevanje, ki je predstavljeno skozi konkretne podrobnosti, kot so žensko ličenje in oblačenje (*Moja muoc*) ter razmetana postelja, ki čez dan ohranja sledove nočnega ljubljenja (*Sa vieš?*).

V današnji poplavi intelektualizma in erudicije na eni strani ter všečne sentimentalne trivialnosti na drugi strani, so redki glasovi, ki prepričajo s svojim naravnim talentom

in nepopačeno občutljivostjo. Pesniki ne moremo čisto verjeti, ko toži o nezadostni moči besed, s katerimi bi želela izpovedati lepoto in smisel »Obedan na bo rivu reč, kuo je liepa naša zemja, nikdar« (*Naša zemja*) saj je lepota Benečije vgrajena v njen intimni temelj. Bolj prepričljiva je njena želja v pesmi *Morebit*, da bi z besedami potolažila sebe in druge:

Kar se mi zdi,
de tud sanje se začenjajo klečat
an zatuo
živiet rata še buj težkuo,
morebit
bi bluo zadost
samuo no pest majhaniah besied.

Navedene besede pričajo, da se med ustvarjanjem tudi sama zaveda, da učinka iskrenosti oziroma avtentičnega čustvovanja ni lahko doseči, ne glede na to, ali za izražanje izbereš knjižni jezik ali domače narečje. Živimo namreč v poplavi nepristnih videzov, zaliti s preobilico besed, ki nič več ne pomenijo in k ničemur ne zavezujejo. Pesmi Andreine Trusgnach so dragocene zato, ker nagovarjajo naša srca, zaradi česar vsaj za trenutek postanemo bolj rahločutni in odprti za drugega. Njena neomajna pripadnost in prefinjena ljubezen predstavljata zgled možnega preživetja tudi v časih, ko so pristnost poskušali in še poskušajo na vsakem koraku potlačiti in zamenjati z lažnimi vrednotami.

NA KAJ PAZITI PRI PREVAJANJU REZIJANSKE POEZIJE?

JANOŠ JEŽOVNIK

Rezijansko narečje nedvomno sodi med tista narečja slovenskega jezika, ki so od slovenskega knjižnega jezika najbolj oddaljena in zato povprečnemu govorcu slovenščine težko razumljiva. Po drugi strani pa rezijanska stvarnost velja za zelo arhaičen pojav, zaradi česar je v osrednjeslovenskem prostoru zelo cenjena, neprimerno bolj kot v italijanskem, kjer je dokaj neznana. Zaradi tega je prevajanje rezijanskih besedil potrebno in zaželeno. Roberto Dapit pa opozarja, da s prevodom »rezijansko besedilo bistveno spremeni svojo prvotno funkcijo in aktivira nove funkcije«, prav tako pa je prevedeno besedilo »zunaj izvirnega konteksta nesamostojno, predvsem na nivoju pomenskosti« (Dapit 2001, 256). Poleg izgube glasovne podobe narečja, ki je pri prevajanju neizogibna, navaja še več za prevajalca problematičnih področij: izrazito narečno obarvani *besedni zaklad*, t. i. *lažni prijetelji* (besede, ki so si v dveh jezikih podobne, a imajo različen pomen), *slogovne poteze*, značilne za ljudsko pesništvo, *prevzemi* iz drugih jezikov (močno prevzemanje iz sosednjih romanskih govorov, v starejšem času tudi starejše nemščine), *krajevno označena imena*, *raba posebnih govoric* (npr. divja govorica, poseben jezik nekaterih bajeslovnih bitij, ali živalska govorica iz rezijanskih živalskih pravljič, ki se odražata predvsem na glasovni ravni).

Za prevajanje sodobne narečne poezije v rezijanščini so pomembni vsi navedeni problematični elementi z izjemo zadnjega, saj se posebne govorice pojavljajo le v rezijanskih proznih delih. Manjka pa točka, posvečena problematiki prevajanja skladenjskih oz. oblikoskladenjskih (morfosintaktičnih) prvin. V nadaljevanju je zato obravnavana problematika prevajanja rezijanske poezije po naslednjih področjih: prevajanje besedja, prevajanje slogovnih značilnosti (slogovne in zvočne figure ter verzne značilnosti pesmi), prevajanje (obliko)skladenjskih značilnosti.

Za rezijansko ljudsko pesem je najbolj značilen jambski osemzložni verz, v večji ali manjši meri je prisoten tudi v sodobni rezijanski avtorski poeziji. V ljudski pesmi k njegovi uresnitvi pripomore nenavadna značilnost, tj. nezaznamovanost slovničnega spola in števila. Pogosta besedna zveza *lipa ma rožica* 'lepa moja rožica' (mnogokrat tudi samo *lipa ma*) lahko tako označuje tako ljubo kot ljubega, pač odvisno od tega, ali pesem poje fant ali dekle. Zaimki ali glagoli v dvojinski ali množinski obliki pa brez težav nadomeščajo edninske – Matičetov v antologiji *Rožice iz Rezije* navaja naslednji primer: *Si daw senjal da lipi mej, / da mi o rewa ð nalêst* (kar pomeni *Sem ljubici dal znamenje, / da jaz jo pridem obiskat*). V isti povedi se pojavijo vsa tri slovnična števila, ednina (*si daw*), dvojina (*rewa*) in množina (*mi*), ki označujejo isto osebo, pa to za rezijanskega poslušalca ni sporno. Tovrstna dvoumnost je za prevajalca trd oreh. Ker je navedeni postopek razumljiv samo v rezijanskem kontekstu in v prevodnem jeziku ne učinkuje, ga je treba prevesti tako ali drugače – da pa bi določil tako osnovno stvar, kot je spol subjekta ali število pripovedujočih, mora prevajalec dobro preučiti pesemsko besedilo, mnogokrat tudi zunajbesedilni kontekst, včasih pa se zateči celo k ugibanju. V avtorski poeziji se postopek pojavlja precej redko; ker je avtor znan, ga je tudi enostavneje razvozlati. Pri realizaciji metrične sheme si pevec rezijanske ljudske pesmi pomaga tudi z različnimi vrstami ponavljanja: preprosto ponavljanje (*léjo, léjo*), podvajanje zaimka (*lipa ma ma rožica*), kombinacija skraćene in polne oblike zaimka (*da lipa moja, lipa mā*), ponovitev besede v pomanjševalni obliki (*da poti mē, potýčice*), raba sinonimov (*so šle nu wbižale*), ponavljanje, ki presega verzne meje (*Ko nā ma stat tuw ti robih, / tuw ti robih zapoščenih*). Nasploh so razne vrste ponavljanj in paralelizmov bistvena značilnost rezijanske ljudske pesmi, ki prehaja tudi v rezijansko avtorsko poezijo. Rima se pojavlja redko, kadar se, je navadno rezultat ponavljanja istih besednih vrst na koncu verzov, npr.:

*Da poti mē, potýčice,
da bej vi mwele romonèt,
vi baj mi tēle kej račèt,
makōj talýku čas prajtèt!*

(*Rožice iz Rezije*, 48)

Na enak način prihaja tudi do t. i. okrepljene oziroma bogate asonance. Gre za asonanco, ki jo »bogati pogosta spremna konzonanca in [tako] ustvarja okrepljeno, rimi v ožjem smislu približno asonanco« (Novak 1995, 40). Primer tovrstnega stika:

*Ko ta soldádi ja si šel,
já si vydel jintató,
to bylo vse rizbèrjano,
to mlynčiče naréjalo
nu wodo narojáwalo.
Adijo ja si tel ji deť,
to me komòj polédalo.*

(Rožice iz Rezije, 74)

Tudi v rezijanski avtorski poeziji je rima prej izjema kot pravilo, bolj pogosta pa je navadna ali tudi bogata asonanca. Dosleden prevajalec mora poleg »navadnega« prevoda zvočnega torej ohraniti tudi besednovrstni paralelizem, kar je zaradi razlik v mestu naglasa in številu zlogov med knjižno slovenščino in rezijanskim narečjem še posebej zahtevno.

Prevajanje besedja

Rezijansko narečje velja za eno najbolj romaniziranih narečij slovenskega jezika. Romanizacija se kaže predvsem v prevzemanju na višjih jezikovnih ravlinah, torej pri prevzemanju besedja in dobesednem prevajanju (obliko)skladenjskih značilnosti pod vplivom bližnjih romanskih govorov: nekateri romanski elementi so že povsem vključeni v rezijansko besedje, tudi ko gre za najbolj osnovne izraze.

Vprašanje, ki si ga v zvezi z ohranjanjem rezijanskega narečnega besedja zastavlja Roberto Dapit, je, v kolikšni meri v prevodu ohranjati narečno obarvanost. Méni, da naj bi »[n]arečni elementi [...] obogatili fond knjižnega jezika in tako postali njegov sestavni del« (Dapit 2001, 256). Vsekakor je res, da narečno besedje prevod bogati in mu daje pridih oddaljenosti in eksotičnosti, ki ga rezijanščina uživa med Osrednjeslovinci, pri tem pa mora prevajalec paziti, da je besedilo še vedno enostavno razumljivo. Še toliko bolj, če gre za literarna besedila, kajti strokovna ali polstrokovna se da vedno opremiti s komentarjem in opombami pod črto.

Druga stvar, na katero mora biti prevajalec pozoren pri prevajanju besedja, so t. i. lažni prijatelji. Gre za besede, ki imajo v dveh jezikih podobno ali celo enako glasovno ali pisno podobo, razlikujejo pa se v pomenu. Dapit navaja primer rezijanske besede *mlaka*, ki v narečju ne pomeni 'plitvejša kotanja s stoječo vodo' kot v knjižni slovenščini, temveč 'studenec', in imena bajeslovnih bitij, ki se na različnih območjih slovenskega etničnega ozemlja nanašajo na različne like (Dapit 2001, 257). Rezijanščina pozna tudi številne druge takšne besede, npr. rez. *mast* (na Solbici celo *most*) 'maslo', *won* 'ven' in 'gor', *lipa* 'lepa' ipd.

Težavno je lahko tudi prevajanje rezijanske fizične in simbolne stvarnosti. Pri tem gre zlasti za krajevna imena, ki Rezijanu pomagajo pri umestitvi dogajanja v pesmi ali pripovedki, Nerezijan pa si z njimi ne more pretirano pomagati. Enako velja za razna bajeslovna bitja. Ta so nemara še najtežji prevajalski oreh, saj mora prevajalec pomemben element rezijanske kulture prenesti v jezik okolja, ki te pojavnosti morda niti ne pozna, gotovo pa ne nastopa v enaki obliki.

Prevajanje (obliko)skladenjskih značilnosti

Rezijansko narečje (kot tudi sosednje tersko) je od romanskih govorov prevzelo rabo »določnega« in »nedoločnega« člena – Šekli (2008, 8) navaja naslednje primere: *dan mali muž, na vilika baba, nō čarnjēle jabulku* za nedoločni člen (nastal iz števnik *eden/ena/eno*) ter *te rozajanski ples, ta rozajanska wūža, to rozajanske ubličilu* za določni člen (nastal iz kazalnega zaimka).

Ta značilnost lahko za prevajalca pomeni svojevrstno past, saj členov knjižna slovenščina ne pozna (kategorijo določnosti je opazna samo pri pridevnikih moškega spola: *rdeč pulover: rdeči pulover*), v pogovornem jeziku pa so precej pogosti (*en rdeč pulover, ena rdeča torba, eno rdeče jabolko: ta rdeč pulover, ta rdeča torba, ta rdeče jabolko*). Tako mora prevajalec, če seveda iz slogovnih razlogov ne pristane na ohlapnejšo rabo knjižnega jezika, paziti na interference, ki jih lahko povzročijo te oblike.

Prav tako je rezijanščina po furlanskem modelu izoblikovala zaimkovno podvajanje osebkov in predmeta. Gre za to, da se osebek in predmet stavka ponovita kot zaimka ustrezne oblike (podobno je ta pojav prevzelo tudi sosednje tersko narečje). Šekli (ibid.) navaja naslednje primere:

rez. *un an pujē* 'on poje' – furl. *lui al cjante*,
 rez. *otrōk an pujē* 'otrok poje' – furl. *il frut al cjante*,

rez. *njēj ni so ji dali* 'njej so dali' – furl. *a jē a i àn dāt*,

rez. *babi ni so ji dali* 'babici so dali' – furl. *ae ave a i àn dāt*.

Pri prevodu v knjižno slovenščino se podvojeni zaimki preprosto izpustijo.

Še en značilen pojav, ki je skupen tudi ostalim bližnjim narečjem primorske in rovtarske narečne skupine slovenščine (tersko, nadiško, obsoško, tolminsko, cerkljansko), je t. i. alpizem. Gre za rabo kazalnega zaimka pred zvezo krajevnega imena s predlogom: Ta-pod Klancon, Ta-za Mlinān, Tu-w Lazu, ta-w Ibjani, tu-w tribūsē (knj. sln. Pod Klancem, Za Mlinom, V Lazu, v Ljubljani, v trebuhu). Ta značilnost je za prevajalca težavna, saj ni vedno jasno, ali v prevodu zaimek (in z njim določnost) ohraniti ali ne.

Za izražanje namere uporablja rezijanščina med drugim tudi konstrukcijo predlog *za* + nedoločnik, prevzeto po romanski skladenjski strukturi predlog *a*, *per* ali *da* + nedoločnik. Tak način izražanja namernosti je sicer razširjen tudi v ostalih slovenskih narečjih, ki so bila v stalnem stiku z romanskimi govori. Rezijanski pesnik Renato Quaglia na primer v svoji pesmi *Baside* zapiše: *to će wso wes / za wes pobret / nu dvi vasi / za wes žat wkwop*, kar se v avtorjevem lastnem prevodu v italijanščino glasi: *un villaggio intero / per sollevarvi / due villaggi / per unirvi*, v prevodu v knjižno slovenščino prevajalca Marka Kravosa pa: *celo vas bi bilo treba / da bi vas pobrala / in dve vasi / bi vas šele zložili*. Struktura se torej v knjižno slovenščino navadno prevaja z namernim odvisnikom z veznikom *da*, saj kot taka v knjižnem jeziku ne obstaja.

Posebej zanimivo je rezijansko oblikovanje oblike konjunktiva pod vplivom bližnjih romanskih govorov. Ta glagolska oblika se v romanskih jezikih uporablja v odvisnih stavkih (v knjižni italijanščini navadno z veznikom *che* ali katero od njegovih izpeljank), kadar želi govorec izraziti željo, dvom, mnenje, namero, nujnost, nerealnost ali hipotetičnost situacije ipd. V knjižni italijanščini so oblike konjunktiva sedanjika (*congiuntivo presente*) do določene mere vzporedne oblikam velelnika (*imperativo*). Govorci rezijanskega narečja so začeli pod tem vplivom velelnik uporabljati za pomene, ki jih denimo italijanščina označuje s konjunktivom. Tako pri Renatu Quaglii v pesmi *Več čas beremo*: *da ti pride si čakel / da ti me pojube* (dobesedno: *da ti pridi, sem čakal / da ti me pobožaj*), prevod Marka Kravosa pa se glasi *da prideš, sem čakal / da me pobožaš*. Prevajalec mora upoštevati prizvok želje, hrepenenja, neuresničenosti, ki jo prinaša ta skladenjska struktura.

LITERATURA:

DAPIT, Roberto (2001). »Prevajanje rezijanskih besedil.« Prevajanje Prešerna – prevajanje pravljic: 26. prevajalski zbornik. Ur. Martina Ožbot. Ljubljana: Društvo slovenskih književnih prevajalcev: 255–264.

MATIČETOV, Milko (1972). Rožice iz Rezije. Koper, Trst, Ljubljana: Založba LIPA, Založništvo tržaškega tiska, Inštitut za slovensko narodopisje pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

NOVAK, Boris A. (1995). Oblika, ljubezen jezika. Maribor: Obzorja.

NOVAK, Boris A. (2010). Salto immortale. Študije o prevajanju poezije. 2 zvezka. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

QUAGLIA, Renato (1985). Baside. Trst: Založništvo tržaškega tiska.

ŠEKLI, Matej (2008). »Rezija, Rezijani, rezijansko narečje, rezijanski pokrajinski/krajevni knjižni jezik.« *Rezija naša. Priloga Trinkovega koledarja za leto 2009*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, 2008: 3–10.

TA-NA PRAGU

RENATO QUAGLIA

Patarduw čas

Patraduw čas od itadej vilezla zima, ulizal je vilažej
dwakrat spet od itadej roža mǎ se ugasnila, trikrat spet se unitila.

Tej den cific ki cifi, nag popleše otročić
na usako Albo ki cveti, se gleda usa mǎ rožica.

Mlada skrita mlakica, ščarica lunina si ti
sunce ti jibi celi žwot, leska tičes ta za mlu.

Veje mē se uzdiwajo, oba okaca se smijata
Breza mǎ usa zalani, ko sinca twa pokriwa me.

Ko grōzdje se zizriwajo, tej mladi kus sē mlē lateš
twa tinka slid usako stopo mi ujiči, usaki kap mi zazwoni.

Da ti bi mǎ sadja pobrala, zate veje tresen use
na visoko ti me naseš, straha nima srce mō.

Nižno tve duri oǵala si, po celi Aci plešen nag
vēsala se mi brafáš, več ne črni Glawa mǎ.

Usaki dulčić je zapel, wodice use nas zibajo
usaka trawa to na kovica, tu-w vetru usakē vije parpali.

Po Bili ribe pujajo, se smije sunce po Vasé
Kila pravi pravice, nové wiže nama platě.

Spet use se budijo te skrite poti listjave,
tinko srcu misko šlivijo, skranje naše se odiwajo.
Sem te spoznal, spet sem otrok
ti me spoznaš, ščarica spet si ti.

Okaca naša lunasta vidita to ki nišči ne zna
pa či Huda Ura mu šumi, dulčić puje nu zwoni.

Rekel sem Glavi mēj "vesel bodi rudi pěj"
misko Ognj me dozorel, se ne branin več prad njen.

Od sride Ognja me kličeš ti, bukavi les Skala mâ
usa mâ duša te došla, z njen se zibawa nu snuwawa.

Ta Bila Penč spet zalani, zvizde luna ito se sračata
da bi si počila anu gledala, sta si ukrasala 'no polčico.

Patarduw čas od itadej swa se odvezala, se pustila
injën na viwa li kaj bo
tej dvi srni ta Wode ukop tikawa.

Kila anu Sart

Oh Göra Sartawa moja, močna palë visoka
Oblaki te duji koze, se pasajo se jibijo.

Oh Göra Kilina moja, kako si lõpo sčesana
kako si lõpo oblačana, ka oko mô te ne pozna.

Skale mē te Sartave, kako ste pridno splaknane
ko sunce sije snuwate, ko luna pleše pujate.

Celo Nuć si snuwala, z lunico pa plesala
wodice žive tikajo, ko viter moj ti časa lasiče.

Otrok sunce zaskočil, zaspana si ti šče
rebra zalena rösasta, murinice use sedine.

Ko vetravi zapihnijo, rožice se spawjajo
sladko röso lijajo, gozdići so usi rösini.

Kila, Kila, Kilica ti si mâ sama rožica
nutar w krilu skriwaš me, za jest mi daš twó malanje.

Din nu nuć jasna woda Bilina, naše nogice platě
z nju po svetu stopawa, skrita sěmana posijawa,
tu-w wrisku use Wotle Rope praskočiwawa.

Injën tu-w snu

Smiljana wolnina koca isa Nuć:
Ačo, dule, brda, poličice pokriwa.

Drinavi branavi branijo gözd,
Ognjeno lasino, igrane otroške sne.

Z wuršića od te stare Lipe, nečana līje lujarwa wiža:
na snegu sveta murina, živahne Stope oglas.

Da bi srce z njimi zapelo,
da bi te zvačernje since se zibale,
awrave grabje na kup sprawjajo čude.

Bogavi orel tu-w vetru odkōla krasa,
ristresana slana pod peto čudno krči,
jesen gre spat, zimine since iz kove vilažajo.

Na tolsto zima pohaja,
na tinko vilažej wriwa zanutranje sne,
nečakane citire, zmüznane bunkule
növe pustave plese spet nadvijawata.

Kar tu-w snu vetrave rože te mamijo,
arpitikavi wid rësano karuno na glawo ti diwa:
nečakani prablisk Worave Zvizde.

Za Göro je šla utrdana roka,
tu-w rosörjo se gnjiwajo obrabljena mislanja,
du baj vi kë, drinini prstavi növe prte platejo.

NAGROBNIK PRIČA

MARTA MAZORA

V hladno jutro so se odprla vrata Čutove hiše v vasi Breginj. Še pred sončnim vzhodom je gospodar Čuš s trdimi koraki in pošvedranim klobukom na glavi stopil proti hlevu.

Suhljate postave močnih kosti, je bil videti veliko starejši. Razorano lice, zmršeni brki, bil je zgaranega videza. Po glavi se je motala ena sama misel. Kako v Gorico sporočiti smrt sina, kateri bi moral naslediti kmetijo. Z rosnih oči se mu utrne solza, sinova smrt ga je zelo prizadela. Sporočilo je bilo potrebno čimprej poslati njegovemu drugemu sinu Jožefu, kateri je študiral v Gorici v semenišču. Jožef se je pred tremi leti odločil za duhovniški poklic. Čudno se je takrat slišalo, da kmetič hribovske Breginjske vasi, svojega sina pošilja v šolo. Toda takratni duhovnik je le prepričal gospodarja, da je fant brihtne glave, škoda bi bila, če bi ostal doma. Tudi sam Jožef je hrepenel po duhovniškem poklicu in izobrazil.

S tresočo roko je Jožef prebral sporočilo, solze so mu zameglile pogled, kar naenkrat se mu je semenišče zazdelo pusto, mrzlo, nikoli prej ni tega občutil. Tiho se je poslovil od vseh sošolcev in učiteljev. Zavedal se je, da v semenišče ne bo več vstopil kot študent.

Skrb za kmetijo, domačijo in starše bo moral prevzeti sam. Vezi svojega roda ne sme pretrgati, to pot do doma mu je Bog jasno pokazal sedaj, ko je k sebi v večnost poklical brata.

Čas je tekel in celil neuslišane želje, zdravje katero mu je bilo naklonjeno, mu je omogočilo veselje do dela in kmečkega življenja.

Jožef kot edini izobraženec v domači vasi je opravljal administrativna dela za potrebe vaščanov. V domači cerkvi je kot dober pevovodja in dober organist igral na orgle, katere je sam vzdrževal in popravljajal.

V domači hiši ob klavirju, flauti in dveh harmonikah so ob večerih vadili in prepevali. Jožef je obvladal kar vsa naštetá glasbila. Vsi so prepevali, vaščani so se pridružili petju Čušovih v Čutovi hiši. V vasi Breginj se je pokazala potreba po izobrazbi in Jožefa so postavili za učitelja ene ali dveh razrednih šol. Poučeval je v slabih prostorskih razmerah, kmalu se je pokazala tudi potreba po novi šoli. Jože je odstopil svojo njivo za gradnjo nove šole. Odgovornost za kmetijo in skrb za starše sta mu narekovala obveznosti.

Odločil se je za sveti zakon in izbral dekle iz domače vasi. Skupaj z ženo Katarino si je ustvaril prijeten dom. V zakonu mu je preživelo šest otrok, štiri deklice in dva dečka: Terezija, Jože, Marija, Jožefina, Peter in Ema. Kot dober organist in pevovodja je tudi svoje otroke učil vere v Boga in ljubezni do petja. Poleg petja je v njihovi družini odmevala tudi molitev. Pridno so hodili v cerkev, kjer je oče vodil pevske zbor.

Z vaščani je delil skrbi in težave. V letu 1912, ko je toča odnesla s seboj ves pridelek in se je pripetila lakota, sta se z domačim župnikom odločila pomagati vaščanom. Organizirala sta dovoz koruze in šeststo sadnih sadik, z vlakom iz Hrvaške na Most na Soči. Domačini so z vprežno živino domov pripeljali koruzo in sadike, da se je omilila izguba pridelka.

Prihrumela je prva svetovna vojna, katera je iz marsikateré domačije odpeljala gospodarja, očeta, sina, ... moški so odhajali v vojno. Jožefu je odpeljala že sina Jožeta, sedaj je s težkim srcem sinu Petru stisnil roko v slovo. »Bog vaju obvaruj!« je s solznimi očmi zašepetal. Počasi so tekli dnevi, meseci in leta. Ob pomoči domačih žensk je vodil kmetijo. Sin Peter se je vrnil domov kot vojni invalid. V vojni je izgubil nogo. Oče ga je bodril in mu vlival upanje do življenja. Peter je počasi okrevail in z veseljem nadaljeval očetovo poslanstvo kot dober organist v domači cerkvi. V zahvalo Bogu za zdravje katero mu je še ostalo, je kupil zvon za zvonik domače cerkve svetega Nikolaja. Sin Jože se je vrnil zdrav domov. Hčerka Terezija se je poročila v domači vasi. Rodila je deset otrok. Bila je skrbna mati in dobra žena. Toda Bog je tudi njej namenil težko pot. Mož ji je zgodaj umrl in ostala je vdova z desetimi nepreskrbljenimi otroki.

Hčerka Marija si je izbrala redovniški poklic v Marijinem domu v Ljubljani. Z njenim drugim imenom sestra Mavricija je delala sedem let. Leta 1927 je umrla v starosti 28 let.

Tudi druga hčerka Jožefina je vstopila v redovniški stan. S sestrskim imenom Hela-dija je delovala pri sestrah usmiljenkah v Osijeku. Umrla je leta 1969 stara 73 let.

Doma sta ostala sin Jože in hčerka Ema. Jože je od očeta počasi že prevzemal vodenje kmetije. Ema se je ravnokar vrnila iz Ljubljane kjer je obiskala sestro v Marijinem domu sester usmiljenk. Oče Jožef je bil v skrbeh za hčer, ker je bila vas Breginj pod Italijo, Ljubljana pa pod Jugoslavijo. Ema je skrivaj obiskala sestri in se vrnila odmov.

Kmalu po večerni molitvi, ko so se očetu veke zapirale od utrujenega dne, je Ema hitro prišla z besedo na dan. »Oče, jaz grem k sestram v Ljubljano.« Oče jo pogleda in ponovi »v Ljubljano«. »Da, oče«, reče Ema in nadaljuje. »Ob obisku sester sem videla srečo v njunih očeh in tudi jaz pojdem po njuni poti.« Ravno so splavali iz dolgov za doti, za hčeri Marijo in Jožefino ob odhodu k redovnicam. Jožef je prepričeval hčer, naj vendar ostane doma. Bog je povsod, lako mu služiš tudi doma.

Težke preizkušnje so ga pestile, kaj če je njegov neizpolnjeni up, biti duhovnik prešel na hčere? Spomini na študentska leta so se vračali. Ema je skrivoma zapustila dom, da bi ne imeli doma sitnosti. Spet je bežala iz Italije v Jugoslavijo k sestram usmiljenkam. V preobleki je v semenišču dobila ime sestra Lorencija. Delovala je kot bolničarka v Ljubljani, Novem Mestu in Mokronogu. Leta 1948 so sestre usmiljenke zaradi drugačne ureditve zapustile bolnišnice. Nadalje je delovala v ambulanti v Breznici na Gorenjskem. S sestro Zebino Komar sta delali in stanovali skupaj. S pomočjo predstojnikov sta kupili zemljišče in zgradili hišico za sestre, ki prihajajo na oddih. Jeseni 1973 jo je pokorščina pripeljala v Loko pri Zidanem Mostu, nato na Mirenski grad pri novi Gorici. Umrla je nenadoma, 27.8.1987 v 83. letu starosti. Sin Jože je ob obnemoglih starših in bratu Petru upravljal kmetijo in si ustvaril družino. V veri v Boga je vzgajal svoje tri otroke, Štefana, Jožko in hčer Marijo – Meri. Jožefov rod se nadaljuje v tujini in v domači vasi. Jožefove tri hčere so se odpovedale posvetnemu življenju - morda so se le izpolnile njegove nekdanje sanje. Vrata k Bogu so se Jožefu odprla leta 1944, umrl je v 87. letu starosti.

V zahvalo za njegova dela so Jožefu vaščani postavili nagrobnik, ki ga je njegova vnukinja Marija – Meri obnovila. Pokopan je na Kladju pri Mariji Snežni v Breginju. Ob 155-letnici njegovega rojstva upamo, da prepeva z angelskimi zbori v nebeških višavah.

Nagrobnik priča in opominja na nekdanje korenine preteklosti, ki so se v solidarnosti in samopomoči prepletale med vaščani v Breginju.

FOLKLORNO IZROČILO BREGINJSKEGA KOTA IZ DIJAŠKEGA ARHIVA JANEZA DOLENCA

BARBARA IVANČIČ KUTIN

Aprila leta 2012 je preminul Janez Dolenc, profesor slovenščine na Tolminskem učiteljišču, pozneje Tolminske gimnazije, in neutrudni zapisovalec in raziskovalec folklornega in etnološkega izročila na Severnem Primorskem. Z več kot tri desetletja trajajočim načrtnim delom je ustvarjal t.i. Dijaški arhiv. Kopije tega arhiva je leta 2010 shranil v arhivu Inštituta za slovensko narodopisje pri ZRC SAZU v Ljubljani, torej na mesto, kjer je upal, da bo gradivo najbolj dostopno, koristno in uporabno raziskovalcem folkloristične in etnološke stroke. Dolenčevo delo je zaradi natančnosti dokumentarnih podatkov, urejenosti po geografskem in abecednem ključu, zaradi razpona 3 desetletij stalnega zbiranja in nenazadnje zaradi količine gradiva neprecenljiv vir za nadaljne folkloristične in etnološke raziskave. V tukajšnjem prispevku je predstavljen del še neobjavljenega gradiva iz Breginjskega kota, s čimer poskušamo vsaj simbolično uresničiti profesorjevo željo, da bi postopoma, skozi različne objave kar največ gradiva prišlo v okolje, kjer je bilo zbrano in v širšo javnost.

Dijaški arhiv folklornega in etnološkega gradiva je nastajal med leti 1957 – 1987, ko je Dolenc učiteljeval kot profesor slovenščine v Tolminu. Dijaki prvega letnika – največ jih je bilo s Tolminskega, Bovškega in Kobariškega, precej tudi z Idrijskega, Cerkljanskega in Goriškega ter iz Vipavske doline, manj pa z Gorenjske in drugih krajev – so v okviru obvezne in ocenjene domače naloge zapisovali izročilo svojega domačega okolja. V treh desetletjih se je tako nabralo veliko gradiva, ki ga je Dolenc uredil po geografskem ključu. Največ je slovstvene folklore, kot so molitvice, uganke, pregovori, vraže, šaljivih in otroških rim, pesmi, folklornih pripovedi (od tega veliko povedk), pa tudi hišna, ledinska imena, narečno besedje ipd. Poleg tega so med gradivom tudi opisi stavbarstva, notranje opreme, delovnih in drugih predmetov, opisi šeg, navad,

domačih jedi, praznikov, oblačil in še mnogo drugega, kar so dijaki prepoznali kot značilnost ali posebnost lokalnega okolja. Profesor je dijakom pred odhodom na teren dal osnovne napotke za zapisovanje v narečju ter jih opozoril na pomembnost dokumentarnih podatkov, s katerimi je treba opremiti zapise: kraj in čas zapisa, podatki o informatorjih (ime, priimek, starost, kraj bivanja). Arhiv je Dolenc dopolnjeval tudi z lastnim terenskim delom, dodajal je kopije najrazličnejših objav v časopisih, šolska glasila, starejše rokopise, ki jih je dobil od domačinov, fotografije ipd., skratka vse, kar je bilo povezano s folklorno in etnološko dediščino v Zgornjem Posočju.

V obdobju tridesetih let je v Breginjskem kotu zapisovalo devetnajst dijakin in dijakov. Nekatere dijakinje so k delu pristopile s posebej veliko vnemo, saj so s količino zbranega gradiva in natančnostjo zapisa presegle zahtevane okvire domače naloge. Med gradivom so takorekoč vse vrste slovstvene folklore, največ je povedk in drugih pripovedi, preseneča pa tudi število molitvic in njihovih variant, zlasti *Zlatega Očenaša*. Informatorji so bili doma iz vseh krajev Breginjskega kota – iz Borjane, Breginja, Kreda, Logje, Podbele, Potokov, Robidišča, Sedla, Stanovišča, nekateri že izseljeni v Kobarid – od tega enkrat več žensk (26) kot moških (13), pri nekaterih enotah pa informator ni naveden. Povprečna starost informatorjev v času dokumentiranja se je pri ženskah gibala okoli 75 let, pri moških pa okoli 70 (najmlajša informatorka je imela 37 najstarejša pa 87 let). Z izjemo nekaterih pripovedi, ki jih je Dolenc vključil v knjigo *Zlati Bogatin* (Dolenc 1992), velika večina gradiva iz t.i. Breginjske mape Dolenčevega dijaškega arhiva še ni bila objavljena. Tudi v tukajšnjem prispevku je veliko premalo prostora, da bi objavili vse. Izbrali smo nekaj iz pripovednega izročila, o šegah in navadah ter nekaj malega o narečnih poimenovanjih. Molitvice, pesmice, šaljive rime in drugo pa bo morda prišlo na dan ob drugi priložnosti.

Podlaga za transkripcije gradiva so bili skeni rokopisov. Rokopisi se po načinu zapisovanja med seboj močno razlikujejo: večina zapisovalcev je sicer poskušala slediti narečnemu govoru,¹ toda zapisovali so zgolj z znaki običajne slovenske abecede. Le redki dijaki – pa še ti precej nedosledno – so vključili polglasnike (nekateri jih pišejo z znakom *ə*, drugi jih nakazujejo z znakom ^ˈ ali pa jih enostavno izpustijo) in dvoglasnike (te povečini zapisujejo monoftongično: *ei* z glasom *i*, *uo* pa z *u*, *w* ali *z* *o*), na redkih mestih je nezveneč *g* zapisan z znakom *h* ali *γ*. Redko kje je označeno

1 - Besede zapisujejo tako, kot se jih izgovarja.

posebno naglasno mesto – v govorih breginjskega kota so pogosto na zadnjem oz. na končnem samoglasniku (ženà, wodà), kar pa se iz zapisov ne zazna. Veliko dijakov pa je zapisalo preglas m > n v izglasju (npr. potem > potn). Nekateri zapisi se približujejo knjižni obliki ali so povsem poknjiženi.

Tukajšnji prepisi sledijo rokopisu brez vsakršnih posegov,² se pravi brez popravljanja ali poenotenja, besedila torej ohranjajo taka, kot so jih zapisali dijaki. Rokopisi tudi niso vselej čitljivi, kar je lahko povezano z vrstom pisala (kemični svinčnik, nalivno pero, svinčnik, vrsta papirja), starosti zapisa in nenazadnje razločnosti pisave posameznika. Večina dijakov se je sicer trudila in pisala čitljivo, toda tudi pri najlepših pisavah so ponekod razlike med črkami n, m, w, v, u nerazločne. In mnogokrat je bilo treba posamezne besede ali cele besedne zveze razvozlati s pomočjo konteksta. Primeri, ki jih ni bilo mogoče razbrati, so označeni z označbo /.../ ali z vprašajem ob delno berljivi besedi /xxx?/, včasih je dodano še pojasnilo v opombi. Pri pregledovanju besedil sem se obrnila na domačine in marsikatero vprašanje je dobilo odgovor, nekaj pa je ostalo nerazrešenih,³ – še posebej pri molitvicah je bilo težko (če sploh) najti informatorje, ki bi se še spominjali besedil. In prav pri molitvicah se že kaže dragocenost Dolenčevega arhiva: brez zapisa in arhiviranja bi bil ta del izročila zavselej izgubljen!

Nekaj temeljnih dialektoloških značilnosti za lažje branje

Izglasni m>n: *potn, sn, zmirn*;

Protetični v (w) pred začetnim glasom o: *wo božič, woblačno, wopikan*;

Soglasniški sklop lj>j: *duji, judi, nadeja, pejati*;

Betacizem v>b: *birwarti (verovati), bič (več)*;

Premik naglasa na končni samoglasnik: *ženà, wodà*;

Onemitev de>O: *je dejal>je jau*;

ho>O: *hoče>če*;

Akanje o>a: *damou*;

e>a: *dabelnca, nadeja (nedelja), sazidat, patalin*;

u>a: *hadoba*.

2 - Z izjemo očitnih pravopisnih napak, kot so npr. manjkajoče vejice ali zapis z malo oz. veliko začetnico. Nezvenec g je zapisan z običajnim znakom g.

3 - Prijazno mi je pomagal g. Roman Čebokli iz Sedla, ki je dodatne informacije iskal še pri znancih in sorodnikih. Vsem se za pomoč iskreno zahvaljujem, sama pa nase prevzemam odgovornost za morebitne napake.

PRIPOVEDOVALI SO ZGODBE

Jezero v Breginjskem kotu

Naš učitelj Rafael nam je pravu, kaku je blu ankr̥t na tlih Breginjskega kota jezero. Med dvima brigama Mijo in Stolom je bla vse le woda. Tod so u tejs̥tih caj̥tih pluli čouni. An pobidu nam je, de je dokaz za tu, kar je pobidu, rinka, kamor so pripenjal čoune. Ta pa je za Mijo, do nje se pride po edni stazi, ki pelje v Štupco u Italijo. Sebida, otroc mu tejzga nismo birwal an smo jal, nej nas pelje ti. An ris, učitlj nas je pelju ti, kir smo bideli rinko, uklesano visoko u skalo tan u Predole.

Leta 1977/78 zapisala Božica Špolad, Stanovišče.
Jožefa Gruntar (70 let), Borjana.

Krive pete

Pod Lokarji tu Krasih so žibile žene, k so jh klical krive pete. Ime so ušahale po tejs̥tn, k so mile prste tan kir b mugla bit peta an peto tan, kir b mugl bit prst. One so predle uno, predle so an predle an predle an ankr̥t je dela dna: »Konc!« An tejs̥tkrt se je una utrjala an genjale so prest, tud same so od tejs̥tkrt zginle. Pravjo tud, de so lovile otroke. Zatu še zda t star bičkrat dijo otrokam: »Počaj, pride kriva peta!«

Leta 1977 zapisala Silvana Hrast, Borjana.
Povedal Vinko Hrast (46 let), Borjana.

Kazen za veseljačenje

Ten na Golaž (ledinsko ime) je bla ankr̥t frnaža (opekarna). Ten so mil ples tri dni an noči an d so wse sorte naumnost poganjal. Potn pa je pršu star siw mož po pow noči trejč dan. An d je dew: »Genjite s telo numnostjo, če ne, bote kznowan.« An tejs̥t mož je mu sod gor n hr̥bat an kr niso til končat, d je tejs̥t sod odpru, an d je bla noter nišna wda. An kr je odpru tejs̥t sod, da je začela wda wn tejč, zemlja s je zčela trest, an d so se kar n licu mista pogreznl.

Leta 1977/78 zapisla Mira Žuber, Borjana.
Povedala Hrast Terezija (71 let), Potoki.

Gejdi in zaklad pri sv. Volarju

V Miji na Miščevi lazni je ena velika skala, pod njo pa so manjše skale. Legenda pravi, da so v naših krajih živeli nekoč gejdi, to so velikani. In ti velikani so postavili kameno mizo, ki je na vrhu gladka, okoli skale pa stole, na katerih so sedeli. Iz naših krajev so odšli na Hrvaško, ker so jih preganjali mravkjati – mišji ljudje. In zadnja gejdinja, ki je odšla iz naših krajev, je skrila tri kadi cekinov v cerkvico pri sv. Volarju. V to cerkvico je hodilo že veliko ljudi poskušat srečo, da bi odkrili zaklad. Legenda pripoveduje, da je šel neki deček iskat zaklad. Urezal je tri leske enoletnice in šel okoli oltarja. Vsakič je udaril. Kar naenkrat se oglasi: »Priden si dečko, dobil boš vse tri al prej pod strop se ozri.« Deček je videl, da visi mlinski kamen na niti in zbežal. Bil je vesel, da je utekel pošasti.

Leta 1977/78 zapisala Mira Žuber, Borjana.
Povedala Hrast Terezija (71 let), Potoki.

Krivopete pod Lokarji

Gor pod Lokarji so ble enkrť kriwopete (divje žene) k so mile pæte nzaj obrnjne. Dol u Laze je Menič oraw z lsenm oralom an tujste oralo se mu je zlomilo. Bezu ga je z liskowo trto, tujste oralo pa se mu je še kar naprej zlomwalo. Gor u Ograjnc pa so ble kriwopete an mu ærjule: »Wi, wi trto nærobt, d bo stanobt.«

Leta 1977/78 zapisala Mira Žuber, Borjana.
Povedala stara mama Uršič Irma (59 let), Borjana.

Oženil se je s krivopeto

Gor u Sedlæ se je an mož ožnu s krivopeto. Ona je rkla, d se užen, če j ankul n porče kriwopeta. Potn je šu wen gor u Stu sejč. Kriwopeta pa je požela wso pšnico, k še ni bla zdrila. Ker je pršu mož ta z Stola an je bidu, d je wso pšnico požela, jo je prkleu an j reku kriwopeta. Ona pa se je obrnila an wtkla gor u gozd. Čez dwa dni pa je bla tuča an je wse potukla.

Leta 1977/78 zapisala Mira Žuber, Borjana.
Povedala stara mama Uršič Irma (59 let), Borjana.

Divji možje pod Lokarji

Gor pod Lokarji so bli tud diwji moži. Enkrt so nastablə kajpo an noter diel šter vina. An adn diwji mož se ga je npiu tku so ga lhko zbzal. Prosu jh je, če ga spustjo, d jn pobi, de ki se lhko nrđi ta z mlika. Pokazu jn je, koku se sir dila, skuto an maslo. Potn so ga spustli. Kr so ga spustlə, pa jn je dew, d b jn še bč pobidu, če ga ne b spustil.

Leta 1977/78 zapisala Mira Žuber, Borjana.
Povedala stara mama Uršič Irma (59 let), Borjana.

Zaštrigano je blo

Moja renjka mat m je prabla, kaku je bla nje sestra zaštrigjana. /.../ Kar se je ženila, so ji jali, de ne sme stopit, kar pojde gor u hiša, gor na dno štejngo, de jo muore prestopit. Ona pa je usedno stopila gor. In po tejstn sploh ni mogla prit bč domow. Spala je ta na britofe ən gor po skalah. T' stara mat se je odprabla dou Gorico, dou h štrigjonu, ji je jal, de nej gre domow, an nej kopa dol pod tejsto štejngo, kamr ne bi smela nje sestra stopit, kar se je ženila. An kar ušaba, mure nest nikan, kamr se ne čuje zwon, ən zakopa. An ris, kar je pršla damow, so skopali globoko not u zemljo tan pod tejsto štejngo ən ušabal notr nišne lase, mesu an niki takga. Tujste so potn nesli ti, kamr se ni ču zgun, ən so zakopal ən od tejsga cajta je pršla nje sestra lohno damow an ji ni blu bič nč.

Leta 1977/78 zapisala Božica Špolad, Stanovišče.
Povedal Ludvik Čebokli, Sedlo.

Kravo je ozdravila

Rejnk Ivan Trnarju je prabu, de je mu ənket bouno krawo. Sebide ji ni znau pomat. An so mu jali, naj gre po Gajšprco, de ji bo mare ona znala pomat. An gre ris gor po Gajšprco. Potn pride ona dou, an je jala, de jo ozdrabe, če gre on stran. An mu je jala še, de mure jutre zjutraj pred svetn jutran jt čez wado (reko) ən werjč niki notr. An ris jer šu ən a ni jau, de mu je po tejstn krawa ris ozdrabala.

Leta 1977/78 zapisala Božica Špolad, Stanovišče.
Povedal Ludvik Čebokli, Sedlo.

Kako je nastala vas Stanovišče

Žej moji t stari an moja žlahta so mi prabli, kaku so Snobišča nastala. Jest sam se sebida tejtsta ne spomnn, lohko pa pobin, kar so oni prabli. Na teln mist, kir je sda was Snobišče, je bu ɛnkrt stan. Tle so pasli krawe in ta prwa hiša je blat le Cencćua. Jedi so se tle nasilli an gradil majne hišce – bukice, pokrite s slamo. An po tejstn stane je nastalo potn tud ime wasi – Sanovišče, mi sebida dimo Snobišče.

Leta 1977/78 zapisala Božica Špolad, Stanovišče.
Povedal Stanko Čebokli (67 let), Stanovišče.

V Miji je zlato

Pravijo, da je Mija zgrajena iz ene polovice vode in ene polovice zlata. Zato se ljudje bojijo kopat v Miji, da ne bo privrela voda in da ne nastane jezero, kot je bilo že nekoč.

Leta 1977/78 zapisala Mira Žuber, Potoki.
Povedal oče Jože Žuber (46 let), Potoki.

Ženo je piknu mudras

Kar sn bu jest še buj mlad, smo bli buj saromašni in tejskrt smo hodil sejč travo u Stu (vrh Stola). Stu je še kar psok wrh, ɛnkrt je bu ws posičn, sda ne hod bič majdn gor. An tel wrh je pun zelišč, in kir so zelišča, so tud mudrasi. An tku je opudan sanosikan nesla dna žena jist. An je pršla gor na dno stazo an po nasrejš stopila mudrasu gor na /nogo?/, le tejtsta spaka jo je piknla. An buga žena je pršla wsa otečena lih kumič damow. An sebida tejskrt še ni blo zdravnikov, le deleč naokou je biu. An buga žena je jokala, nej ji pomagajo. An sebida, ker so misnl, de ji bo pomagalo, so ji nogo zakopal not u zemljo. Žena je še buj jamrala, an na srejšo je le pršu dn an ji nad kolinon prebezu nogo taku, de ji je noga poknla an ws strup je butnu wn. An tuku je žena ostala žiwa.

Leta 1977/78 zapisala Božica Špolad, Stanovišče.
Povedal Stanko Čebokli (67 let), Stanovišče.

O toči

Dol pr Špolade je bu dn stric, k je sda žež umru, an m je prabu prapco, kar sn jest kumiči začel hodit k nauku. Sebida je jal, de je blu tule ris an je blu tkle. Prejšnje lito je šu dn oblak ti čez Stol, an kodr je šu tel oblak, je tuča vse poklatila. Gor u farušu pa je gledu gaspud skuz okno. An tel gospud je mu dol v Šempitri še dnga kompanja. Tel tle mu je jal, de bo žež vidu, ka on nažene gor tučo. Sda sebida se je tel gospud bal, de bo ris potuklo an je nuč an dan stal tan pri okni an vidu, če je mila tuč, bral je niki ta z bukwe. An ris tel je nagnal tučo dol prot Šmpirtru, de je dol 2x tuklo tle pa maj. So jal, de je murlo tule bit prou zaštrigano.

Leta 1977/78 zapisala Božica Špolad, Stanovišče.
Povedal Anton Kramar (86 let), Borjana.

Kontrbantarji

Pr starn, kar se je večino telh reči zgudlo, je bla državna meja dow bz Rebra. Ti čaz tejsto mejo je dost judi nosilo w kontrbant sow ən tobak. Taku je nkrť šu dn kontrbantar ən je tu ruksoku sow nesu. Sevide de je hodu ponoč. Kar je mu ze pasat san čaz mejo, je zagledu dnaga moža, k je stal tan za dnn grme. Moš se je wostrašu, kr je mislu, de je financ, zatu je wrgu sow an je letu domow. Doma je tujste pravu, smu stari moži so mu povidali, de tujste ni bil financ, de tan žež wod enkrť straš, še je blo bišno tudi sada le strašlo. Nej gre tad nazaj, de ušaha saw tan, kamr jo je wrgu. Ris je šu ən je saw lih tan ušahu. Tan pa bišno še sda straš. Judi so vidal, de se je tejstga dila nawarno lotit, wseglj pa so nosili w kontrbant, de še ki zaslužjo ən bojo mrwo bujš živil.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Zludju maln

Judi so tili maln, de bli zamlili sirk. Začeli so ga zidat. Dugo, dugó so se matrali, smu niso mogli maj končat. Niso ən niso mogli wštimat, de b jn maln začel mlit. Prdružu se jn je sam zludi ən jn je jau, de won maln wštima čaz nuč, še prej k petelini začnejo pit. Ma de bo zalon njega te prb, k prestop malnu prag. Ris so se z njim uštimali an zludi je začel dilat. Dilu je žež clo nuč an kar se je bližalo jutro, je tud zludi končavu. Sda so wsi vidali, de zludi konča, še prej k bojo petelini pili. Kar je

mu zludi žej vse uštmano: mule, wratano, grab, ən je mu za dit še klopotac, k bo sirk dow bganju, so šli judi smo spodli pateline. Patalini so začeli kokorikat. Zludi je vidu, da so ga nawili, ən je letu kodr je pršu. Brginci pa so bli veseli, de majo maln ən so gor po tejstm mudl naredli še dost malnu ən so zmiron ws sirk doma zamlil.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Cirku Marije Snežne na Kladju

Dol u Tali sta bla dn mož ən žena. Bla sta fejst bogata ən braz wotruk. Kar sta bla tud fejst pobožna, sta wsak včer molila rožar (rožni venec), de b jn Bug dau sanje, kan nej ponucata tejste soude. Dno nuč sta oba dwa sanjwala, nej zazidata cirku tan, kir bo na 5. augusta snig. Drugo jutro je bil s snigan pokrit dn rob tan u Rimu k se je klicu Kladje. Tan so zazidali cirku Mariji na čast ən so jali, de je tujste cirku Marije Snežne, ker je padu snig polite. Sowdi pa so jn še wostali, zatu so se zmanali, de zazidajo še dno cirku tan na tejstn robu, k se tud Kladje kliče. Ris je pršu mož tud u naše kraje ən ukazu zidat cirku gor za vasjo, na hribu, k se je klicu Kladje ən jau, de plača won. Moži so se zbrali drug dan ən začeli z zidanjan. Kar ga ni blo nkodr s sowd, so se ustrašli, de bojo murli sami krit stroške ən začeli zidat buj mejhano cirku. Kar je bla zazidana, je mož pršu san za snažet ən je čaz rame nesu dn žaki sowdu. Kar je zagledu tako mejhano kapelo, je jau: »Jest sn ukazu, de zazidate cirku. Kar ste zazidali kapelo, mejte pa kapelo!« Kar je biu dužan, je plaču, tu druge je nabasu nazaj tu miħ ən šu. Tako so mili Brginci mejhano cirku namisto valike; bli pa so use glih kontenti ən so zmiran prosili Marijo Snežnico za pomuč.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Cirku svetga Mklawža

Judi pa so tili cirku še tle w was. Šli so ən zazidali cirku sv. Jakoba gor na Žužej (dol u dolejnjskn koncu). Tule je blo žej dugo nazaj. Kar je bla žej cirku nareta ən so judi hodili molit, so se neki dni not u nji začeli tuč ən so dnega tud ubili. Cirku so s t / wokrwubli ?, zatu se ni smila bič sv. maša not u nji brat. De bli napako poprably, so cirku podrli ən začeli zidat dno drugo, n čast sv. Mklaužu. Bla pa je mejhana, ker so bli judi riwni. Za dugo potn so zvidali, de bojo tan u Nimah zidal dno drugo cirku.

Zat so poslali ti u Nime može, de kupjo tejt star oltar. Ris so ga prpajali san z wzan
ən so se zmenal, de naredjo tud benč cirku. San z laškga so pršli mujstri, k so wse
kamnje lepu wopikali (obklesali) ən cirku wso taz pikanga kamena naredli.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Cirku sv. Mrgete

Ta trejca cirku pa je bla cirku sv. Mrgete gor pod Stolan. Taku je bla ta rič: pastirji k
so žvino pasli, so dn dan wšahali sv. Mrgeto gor pod skalo, naprej gor w nidr Stola.
Sklenili so jo prnast dol na Brig an ji sazidat cirku gor nad wasje, de bo buj blizu. Ris
so jo zvčer prnesli dow, ma drug dan so jo wšahali spe gor u gori. Spe so jo prnesli
dol, toda svetnica je wtakla spe nazaj. Še əkrt so poskusli, ma ni blo nč. Sv. Mrgeta
je spe wtakla gor pod skalo, kr ni tila poslušat pastirju, kar so kleli.
Brginci so alore nabasal pisk tu ruksok, zejmnili wodo tu /sigst?/ ən znosili wse gor
pod Stu. Gor pr skal so zazidali cirkuco na čast sv. Mrgeti an majdnemu ni blo tešku jt
gor u rob molit. Še dans se pozna gor u skal votlina, kir je bla svetnica. Judi k so hodil
grabit gor po Stolu ən gor po Wrhu so se ji zmiran prporočli ən wsakmu je pomala.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Izvori krajev in njihovih imen

Molida je nastala takrat, ko se je udril plaz z Matajurja. Tam je bilo nekoč velika vas.
Ljudje v tej vasi so bili oderuhi in skopuhi. Reveže, ki so jih proisili za hrano, so
izgnali. Zato se je udril hrib in pokončal te ljudi za kazen. Vas Robič je pod previsom,
robom, zato ima tako ime. Vas Potoki je dobila ime po številnih potokih, ki tečejo
skozi. Borjana ima ime po burji. Stoji namreč na hribčku, kjer vedno piha. Robidišče
je nastalo, ko je neki kaznjenec začel zidati hišo sredi gozda.

Leta 1977/78 zapisala Žuber Mira, Potoki.
Povedal oče Žuber Jože (46 let), Potoki.

Kaj je prerokoval desetnik

Nekoč je hodil po naših krajih desetnik (deseti otrok v družini). Prerokoval je, da so bo nad Kred udril Ušu /ali Ušn?/ rob. Potoke bo zasul Križ, pravijo, da je videti razpoke. Borjano bo nesel plaz. To se je tudi v resnici zgodilo l. 1952. Sedlo se bo pogreznilo in bo tam nastalo jezero.

Leta 1977/78 zapisala Žuber Mira, Potoki.
Povedal oče Žuber Jože (46 let), Potoki.

ŠEGE, NAVADE, IMENA, PREDMETI, OBLEKA

Pozdravljali so se:

Buh pomagi, nuna / nunc.

Buh te sprimi, zetica /zetc.

Leta 1976 zapisala Adrijana Špolad, Borjana.
Povedala Štefanija Špolad (72 let), Borjana.

Ženitovanje

Barčica je splawala,
dekle je zajamralo,
ne pomaga zdaj nič več,
tvoj dekliški stan je preč!

To pesem so peli loški fantje dekletu, ki se je možilo. Tri sobote zapored so se vsi publi zbrali v gostilni pri »Pokajih«, ki ni bila gostilna v pravem pomenu besede, ampak bolj zbirališče mladih. Ko so se po hišah pogasile luči, so šli pod nevestino okno in peli najrazličnejše narodne pesmi. To so ponovili trikrat zapored. Tretjič, to je bilo navadno eno noč pred poroko, ko je pri nevesti prespal tudi ženin, bodoči mož, so publi pred vhodom v hišo postavili »parton«. To je nekakšen slavalok, okrašen s smrečjem, na njem pa je navadno pisalo SREČNO MLADOPOROČENCEMA. To noč je morala »ta mlada« vstati in pube pogostiti. Na mizo so prinesli vino in domače žganje iz sliv ali jabolk. Pubi so pa pili, se veselili in prepevali »mladim dvema«. Proti jutru, ko so odhajali, so zapeli drugi del Barčice:

Fantje že odhajajo,
prav lepo prepevajo.
Če prepevajo, naj prepevajo,
meni nič ne nucajo!

Na dan poroke so se fantje spet zbrali, da bi mladoporočenca »ustavljali«. Počakali so, da so svatje prišli iz cerkve, tam sta jih dva izmed loških otrok posula z rižem – za srečo. Potem je nevesta med otroke vrgla bombone, da so se še oni posladkali. Otroci so potem odšli na nevestin dom po »štruklje« in »gobanco«, ki jo je delila nevestina mati. Svate pa je med cerkvijo in domom čakala še ena prepreka. Pubi so jih »ustavljali« s prepreko, da povorka ni mogla mimo. Izmislili so si najrazličnejše stvari in se pogajali s svati, da so dobili denar, ki ga je moral dati ženin, če je hotel peljati čecho v hišo. Po vseh teh preprekah sta ženin in navista le prišla v novi dom, loški publi pa so še nekaj dni pili na njuno srečo.

Leta 1986/87 zapisala Rosiĉ Tatjana, Logje.
Povedala mama Albina in Miroslava, Logje.

Poroka v Borjani

Poroko so delali starši. Starši od fanta so prišli v hišo in prosili za dekle. Dogovorili so se za doto. To je blago, ki ga nevesta prinese v hišo. Ako pa je neko dekle imelo malo dote, so šli prosit za dekle v drugo hišo. Te kupčije so vedno delali ponoči. Drug dan je nesel oĉe v cerkev okliĉe, da je duhovnik prebral, kdo se bo ženil. Nedeljo pred poroko so prišli moŹje nevesti pet pod okno, najveĉkrat pa te dve:

Dekle glej na lejdih stan,
saj ni druzga kot trpljenje,
Źalovanje noĉ in dan!

Dekle moje, ne za mano,
za menoj je dolga pot.
Jaw bo dolga al pa kratka,
za teboj hodila bom.

Ko so odpeli, so jih povabili v hišo in jih pogostili. Poroĉali so se le v ponedeljek in

sredo ter vse mesece v letu, le v maju ne. Zjutraj, preden so šli v cerkev, so prišli otroci v hišo in začeli peti:

Dajte nam bujon (štrukelj), če ne, wam podremo kanton.

Dajte nam no šnito kruha, če ne wam popeljemo wašo nobičo ti w Bilo za uho.

Dajte adno štraubo, če ne, podremo waši nobič baudo.

Povabili so jih v hišo in jim dali po eno jabolko ali kakšno sladkarijo. Zjutraj okoli osme ure je prišel ženin pred nevestino hišo in prosil za nevesto. Iz hiše so mu najprej pripeljali staro žensko. Nato so pripeljali nevestino mater, šele tretja je prišla nevesta. Nato so se šli v cerkev se poročat. Po poroki so prišli k ženinovi hiši in se tam pokrepčali, šele nato so šli na nevestin dom. Tam so rajali do polnoči, nato so se razšli domov. Če so na poti v cerkev srečali kakšno ženo, so verjeli, da prinaša samo nesrečo v zakon, zato se je ženska, ki bi se morala srečati z ohcetarji, skrila. En teden pred poroko pa so vozili balo. Najeli so si kočijaža, ki jo je vozil. Nevesta je morala prinesiti v hišo grablje, motiko, srp, košaro in hlebec kruha, da prinese s tem svetega duha v hišo.

Leta 1977/78 zapisala Mira Žuber, Potoki.

Povedala Stres Tilka (72 let), Borjana.

Fantovska družba od svetega Štefana do svetih treh kraljev

Na svitga Štifana dan plačejo ti mladi pubi wod 16 lit t starn puban fantowščino. Tejst dan jn preberejo še pravila, kir jin povido, ki murjo ku fanti dilat. Wod tejstga dne majo vse pravice: lohno hodjo u was, pojejo ti po was, škrcawajo. Če pa kejšn, k nejče plačat, hod wse glih ti po was ponoč, ga stariš pubi zapodjo spat, če ga wśahajo. Tu pravica piše md drugn tud tu, de murjo vse te mlade čeče škrajat. Alore spledejo dn krancn ən ga wržajo čeči dow čez glawo. Ker ga prestop, je ta prava čeča – lahno hod plesat. Tejsto, k nejče prestopit, jo namažejo z wognjen (ogljem), de je wśa črna. Škrcajwajo lahno wn do nobga lita. Potn prpnejo kranc gor w zid te ne / sosenf ali sosenj?/. Wo sveth treh krajəh (kraljh) hodjə potn wsi pobirat, ti pr čečah, koledo. S sabo wozjo godca; tu hiś potn /...?/, če lohno zapleše dno z domačo hčerjo. Wona jn da pa koledo, w sowdah al pa w blage.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.

Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Pust

Te zanj četrtek pad Pustan je dabel četrtek. Judi kuhajo bajone; so ta z sirkave moke, wobejani, tu sride majo fige. Pubi pa se našimjo. Dnga nagatjo z lisčan ən ga wlačjo wokow ta na sanih. Če se tejesto lito wo puste ni majdn woženu, pust tul gor na dn krawji rug. Tu nadeja je dabelnca. Doma crejo štrawbe, ti mladi grejo plesat ən plešejo tri dni. Kar je plesa konc, prpeje čecha domow puba an mu da štrawbe. Tu tork pobirajo jejca. Te k je lin, tu četrtek »te dabil« (debeli četrtek?) nos košo. Wotroc hodjo za njem ən rjujajo: »Gejž.« Za lon jn potn, ker prodajo jejca, kupje bubone ən wržaje na gejž. Te, k jh wlobi, tejestga so. Za sowde, k jh wšahajo za jejca, kupjo vino; še kajšno ica wocrejo /.../ zvečer potn plešejo. Na papawnico nabasajo tega slamnatga, ga ložjo gor na dne lisnce (lestev), ən ga nosjo ta po was; zrawn jočejo. Potn ga nesejo dow na must, da pržgajo an ga wržejo not u potok. Pust je krapu ən nazaj ga ne bo dno lito ən dn dan. Norči je konc.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Velika noč: žegnanje kruha in šicanje pirhov

Na balikonočn petk spečejo te wobejan kruh tan u pejč. Prej je mila wsaka hiša tako pejč. Na baliko soboto popowdne ga nabasajo tu švigjo (košaro) an ga nesejo žagnjawa. Če tak žegnen kruh skranš do družga lita, wostane lih tak – se nč ne posuši. Na baliko nuč so tud pirhe pisal. Mulni (mulci) tejesti, k jh niso mil, so jh šical s palank (drobižem). Wse palanke, s tejestmi k ni zadu, so ble wod tejestga, k je dau pirh šicat.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Sveti Miklavž

Dn dan prad sv. Mklawžn se wotroc naprabjo tu svetga Mklawža, dni so anglici, dni zcludji an hodjo wokou tih fejest mejhanh wotruk. Wsak mure molit, če ne, ga čejo pejat zcludji. Če pa je pridn an kada pomoli, kar ma, mu da svet Mklawž bubone al kejšno drugo sladkarijo.

Leta 1977/78 zapisala Adrijana Tonkli, Breginj.
Povedala stara mama Gabrijela Školč.

Kako so na Robediščah mlekarili pred prvo svetovno vojno

V vasi Robidišče je bilo več hiš združenih v kompanije z namenom, da ne bi vsak posameznik delal samo iz svojega mleka malo sira, skute in masla. V kompanijah je bilo po deset, šest ali osem hiš. Vsak dan so nesli mleko v eno hišo, ki je bila na vrsti. Pri hiši, kamor so nesli mleko, so pravili, da imajo rbôto. Vsaka hiša je izemela, koliko mleka je v njihovi kandli. To so storili z leskovo palico, na kateri je bila napisana številka hiše. Na višini, do katere je segalo mleko, so vrezali zarezo. Tako je naredila vsaka hiša in dala mleko hiši, ki je imela roboto. Hiša, ki je imela prejšnji dan roboto, je morala dati tej hiši toliko mleka, kolikor jim ga je dala ta hiša prejšnji dan. Nato so zarezo zbrisali. V svojo palico pa so naredili novo zarezo. Če pa je dala katera hiša več ali manj mleka, so morali to nadoknaditi. Hiša, ki je imela več svojega mleka, je imela večkrat roboto. Po prvi svetovni vojni so s takim mlekarjenjem prekinili, ker je vas dobila mlekarno.

Leta 1972/73 zapisal Iztok Koren, Robidišče.
Povedala Olga Koren (75 let), Kobarid.

Imena orodij

Nakuna > nakovalo; kenc rončēja > mala sekirica; marcelinka > večji sekač; sapon > kramp; čebila > večji žebelj; kajla > zagozda; krjula > samokolnica; štrungule > strnišče; lajbn > stranišče; plantole > sanke; reborber > pištola.

Leta 1977 zapisala Silvana Hrast, Borjana.
Povedal Vinko Hrast (46 let), Borjana.

Imena parcel

Brca, Ogrenca, Trabizar, Kala, Molida, Gor za Rup, gor za Potokan, Blekič, Lopotuca, Oliču rob, Prapenk, Klajnar, Paloh, Perugik, Stražnca, Grubica, Cirkunca, Ulaka, Čaša, Klinc.

Leta 1977 zapisala Silvana Hrast, Borjana.
Povedal Vinko Hrast (46 let), Borjana.

Imena hiš

Gac, Guj, Jozl, Haucnel, Pišturj, Štonderj, Mokarj, Kuzma, Petrin, Pgorin, Wrbeučn, Kresilc, Hurja, Drejč, Zejkč, Štriž, Štrolč, Jak, Ton, Jug.

Leta 1977 zapisala Silvana Hrast, Borjana.

Povedal Vinko Hrast (46 let), Borjana.

Dežni plašč

K sn bu mlad, če je šu daž, ni blu ku dans lambren, tejskrt smo mil take plašče, če so bli tujste sploh plašči. Naj pobin, kaku smo jih dilal. Ti pozim, kar je blu tu drewesah najmanj soka, smo olupil lipo an skorjo močno pošušli. Potn smo tule zrízal na majhne podugwate kose, Tule smo dal tu wodo an pustli. Skuz smo murli sebida hodit gledat, da je ta gorenj dil skorje zgnil an zdol je ostala taku rečeno še / hlodr?/, s tejtga smo potn naredli plašč.

Leta 1977/78 zapisala Božica Špolad, Stanovišče.

Povedal Anton Kramar (86 let), Borjana.

VIR

Dijaški arhiv Janeza Dolenca, Mapa Breginj. Hrani Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Ljubljana.

STARE ZDRAVILA

ADA TOMASETIG

KRUH ŽEGNAN

Renca Vigija Flipova tau Kovačeuć je znala preguorjuvat. Je usake sort boliezni zdraviela. Jest san videla, san miela dvanajst liet. San miela no pisico. Je nimar za nam hodila če po puoj. Je miela te mlade an smo bli šli grabit. Ka je nie oklu an modras. Je stala slavo, je bla at za krepāt an je miela an te mlade. Ji je bla ratala na glava doplih, takuo je bla otekla. Anta san šla čeh teli Vigji.

An Vigija j' jala: »Na smien, san obečala gaspuodu, de na bon vič!«

Tkaj san jo prosila, tkaj san jo prosila de: »Ben, - jala - ku jo maš takuo rada, te nardin. Sada biež če damu po an koščič kruha, tistega žegnanega od Velike noč.«

So ga nimar daržal, celo lieto, al za boliezan al za no slavo.

Kar san šla damu na vien, ka je nardila, kuo j' nardila an ka j' molila.

San parnesla koščič kruha an mi je jala, di ga dat pisic. San ji muorla odpriet s spico usta za ji diet notar kruh. Je ozdravela an živiela.

N. F. (Kovačeuća – Kosca)

ZA ABOT

So ble žene, ki so znale, an moja mama je znala.

Se je guorilo: »Če si v muoske, bieži v kuost; če si v kuosti, bieži v meso; če si v mesi bieži v kožu; če si v koži, bieži v dlaku; če si v dlaki, bieži uon.«

A. M. (Chaleroi – Mašera)

ZA PRETI

Nimar so guoril: »Buog nas var od preti!«

Ta pod kapan san se ustavlja anta me je začela boliet noga an tu dva dni niesan vič hodila.

Anta mi so presiekli preti. Na more usak narest: muore bit te parvi sin al hči od družine, an zna posebne molitve. So poklical nega moža od vasi, ki je znu.

An tel mož je šu go na križanu pot, opunoči, an je pobrou niešne trave an no čudno zemjo. Na vien kajšno zemjo, anta je parnesu damu.

Anta so diel tu an lonac zemjen travo an zemjo an so stuurli veuriet.

Anta so me posednil go na kandreju an so mi diel kucil go na glavo. Lonac je biu blizu mojih nogah.

An je molu.

Nie smeu bit obedan drug ta par mene, ne mama, ne tata, ne stric, samuo on, ki je presieku preti.

Obedan nie mu gledat an pošlušat.

Anta mož je jou: »Stori mu jih iti po nogah uon, bo manj tarpiela.«

An san čula, de mi je bluo buojš.

Trikat mi je naredu. Opunoči je muoru prit tist mož.

Tu torak, četartak an sabotu je paršu.

Anta, tu sabotu, kar je genju molit, so me diel če na pastejo an san zaspala.

San čula, de niek mi je šluo do uon an noge me nieso vič boliele.

An takuo tarduo san bla zaspala, de mama se je bala, de umrjen.

Dva dni an dvie noči san spala an tist človek je jou: »Pustita jo naj spiye, ji use prepasa.«

An potle san ustala gor, san se zadarla na noge.

Drugo nediejo san šla du Landar h maš. San miela danajst liet.

J. S. (Ofijan)

KAR OSONE MODRAS

Mojmu bratru je ratalu, de ga je osonu modras.

Moja mat je miela dvanajst otruok: deset maščunu an dvie čečate. Dva so umarli.

Smo miel no čariesnjo, ki je runala dva kuintala čariesnji.

Nas je uozila ku kloča: usi ta za njo.

Anta je šla gu čariesnjo an jih je dol metala. Jih je miela nest v Čedad, prodajat.

Anta je ratalo, de mojga bratra ga je osonu modras.

Tistega, ki je umaru du Afrik, ga je biu osonu modras, an nie ne jedu ne piu. Kar je sniedu, je use vetetu.

Je meu tri, štier lieta.

Anta an mož od vasi je jou mater: »Uzamite nu malo kruha an biežte goh našemu nonunu go na Pidulišče.«

Smo gledal go na oroloj.

Pried ku je paršla dol, muoj brat je že lietu an uprašu za jest.

Nono je zaguoriu go na kruh.

A. M. (Čela)

ČE OKOJE MODRAS

Če okoje modras se muore zakopat. Se nardi jamu an se zakopa not če do sije.

Tau naši vas je biu an mož, ki ga je bla oklala lipera.

Su jal: »Ga muore zakopat, celega not, samuo glavo uon«.

Dva dni je biu not. So ga odkopal an mu nie bluo vič nič.

Zemlja use je bla pobrala.

P. V. (Raune – Podbarnas)

MODRAS JE BIU OKLU GASPUODA

Modras al uoš je biu oklu gaspuoda. Je biu šu h miediuh an nobedno zdravilo ga nie mogluo ozdraviet.

Je zaviedu, de ta na Kale je bila na žena tistih, ki so znale.

An ona mu je takuo zaguorila: »Pruot usien strupenin na Božje ime!«

Z žlahan je ozdravieu.

Nimar so pravli tuole.

M. L. M. (Zapatok – Sarženta)

ZA KROTO

San bla ta parva od deset bratru. Takuo san nosila cule prat čeu Dolinu, od nie-šnega, te petega. Je biu suš tle. Anta san stegnila cule če po travi.

So guoril, de na gre pru zak so ble krote, de oščijo.

Na vien kuo je tuole ratalo, de muoj brat, kar mama ga je povijala, je biu vas od skul ratu. Anta su jal, de ga je krota oscala.

San jala: »Ga nie mogla oscat, zak je biu nimar tu hiš, nie paršla krota tu hišu an tu zibielo«.

Anta jala mama: »Si cule diela če na travo«.

»Ja, - san jala - tau Dolin je bila travica vesoka anta san parnesla suhe cule damu.«

Anta so šli po Terežico.

Je paršla, je miela palco s kroto an uodo. Je diela palco če pod nogo od otroka an je oblijala.

Kar Terežica je oblijala je guorila: »Krota, tvoj strup poberi ga an nesi ga!« an je plunjala.

Anta puobič za no malo dni je ozdravieu.

Tista palca je bla napuoštu za tiste.

Kar so ubil no kroto, su ju nastaknil go na nu palcu an so jo nesli čeu patok sušit.

Tisto palco so skranil za tist nuc.

So bli naumni, ka so diela!

A. F. (Ofijan)

PRIPOVEDI O MORI V NADIŠKEM NAREČJU

ILARIA CICCONE

»Pripovedi o mori v nadiškem narečju« je naslov diplomske naloge iz slovenistike, ki sem jo napisala pod mentorstvom red. prof. dr. Vere Smole v okviru predmeta slovenska narečja. Naloga je nastala v sodelovanju z mojimi babicami, saj njen prvotni namen je bilo posnemanje in zapis njunih pripovedi o nekdanjih običajih, vražah, verovanjih, ki so pomembno delo folklornega izročila zamejskih Slovencev v Nadiških dolinah. Delo je potekalo tako, da sem obe babici intervjuvala, nato pa zapisala njune zgodbe s fonološko transkripcijo in jih prevedla v slovenski knjižni jezik. Pripovedi, ki sem jih predstavila v svoji nalogi, so štiri: tri pripovedi moje babice Norine Scrignaro iz Ažle in ena moje babice Livie Cosmacini iz Saržente.

Norina Scrignaro, Ažla: Petelin ječmen

V tej pripovedi babica pove, kako ozdraviti ječmen s starim urokom.

Ilaria: Kdo te je učil uroka proti ječmenu?

Norina: Tela 'tale' stara, ki nas je oblivala uno od krotaca 'nam je oblivala ono od krastače', Lucija, *però* 'ampak' tiste besede od krotaca se nisem zmisliła 'zapomnila', ma 'ampak' tisto od ječmena sem si jo zmisliła 'sem se je spomnila' kar 'ko' sem imela, kar sem delala gori pri *Cirillu*. Sem ti pravila? In mi je prišlo v glavo, zak 'ker' sem ga videla, je prebiral *giornale* 'časopis' in je imel tel 'tale' ječmen rumen debel, mi je prišla v glavo, sem prala 'pomivala' posodo, sem se obrnila, sem dejala: »Gospod Cirillo, če hočete, vam preženem 'odženem' ječmen, tako ki 'tako kot' je delala ena stara du Ažle 'dol v Ažli', kar 'ko' smo bili mikani 'majhni, mladi'.« In

je dejal: »*Provaj* 'poskusi'.« In sem vzela nož, ki 'saj' sem prala posodo, in sem mu dejala: »Ne stojte se smejat 'ne smejajte se'!« Kajne. Je dejal: »Ne, ne, bom *serio* 'resen'.« In sem dejala, sem vzela roko 'postavila roko', kot da bi ti šla ženit 'žet', in s ta drugo, da je rezalo ječmen, in sem ga vrgla petelinu tja zad 'nazaj' – trikrat. »*Però*«, sem mu dejala, »hoče biti prvi od matere 'mora biti prvorojenec', prvi rojen od matere –«, kot ti, ki si prva, »*allora* 'in torej' sem dejala: »Na, petelin, ječmen. /../ Te nisem vsejala, ma 'toda, ampak' te bom žela!« In sem ga prerezala, ma *finta* 'ne zares', anta 'in tedaj' vrgla tja zad 'nazaj'.

/../

»Ma kam je šel?« je dejal drugi dan profesor Cirillo. Sem šla gor, sem delala vsak dan. »A kaj jaz vem, kam je šel!« je dejal, »ga ni *nanča* 'niti' tam na *cuscinu* 'blazini'« /../ Ja, da se je predrl mu (!) in sparil 'izginil'. /../ Prvi žlah 'krat', ki 'ko' sem bila naredila v mojem življenju, anta sem ga začela runati 'delati' vsem. Ha, tvojemu očetu, jo, tistemu, onemu gor iz Kobarida, ki je igral *di balon* 'nogomet', je imel takšno oko, ki je bil šel v špital 'bolnico', in sem ga prežela, vse mu je *pasalo* 'minilo, šlo stran'. Je prišel gor po štengah 'stopnicah', ki sem imela čuti 'ko sem lahko slišala', sem jala: »Kaj gre za en *carro armato* 'Kaj je to, ki se zdi tank'?« So bili 'sta bila' tvoj oče in on. Sem vzela nož ta velik, sem dejala: »*Dato*, ki 'dato che: ker' je debel, ga hoče biti močno 'rabi nekaj močnega', sem ga naredila trikrat trikrat. Trikrat trikrat. Ni imel več.

Tvoja mati, ki ni verovala 'verjela', glej, atu 'tam' je sedela, tam na *cassone* 'skrinji' od drv, in tvoj oče: »*Vai* 'pojdi', beži 'pojdi, pojdi' dol k moji mami, beži dol k moji mami!« Ma je hodila tja v *farmacio* 'lekarno', ga je imela *punto* 'pika, zrno' na not 'znotraj', je *gratalo* 'praskalo, srbelo' oč 'oko' je imela rdeč. Tvoja mati ni verovala, je bila *scettica* 'skeptična' en tik 'malo'. »*Allora*,« sem dejala: »Čak, čak 'čakaj, čakaj', Vilma,« sem dejala, »počak 'počakaj'!« Sem vzela nož, *mai* 'nikoli' več ga ni imela in ji je pasal 'minil, prešel', *perché* 'ker' za ječmen ni *medezine* 'zdravila', je ni, ne *spari mai* 'nikoli ne izgine'.

/../

»Moreš 'moraš' reči po tvojim, po tvoji šprahi 'v tvojem jeziku',« sem jala, »tako, ki 'kot' govorite tam dol, in *mai* ne vprašat nič za lon 'nikoli ne zahtevati plačila', nimar 'vedno' naresti 'narediti' brez plače 'plačila'.« Mi, kar smo bili mikani, teli ženi smo ji dali ali en, ali eno malo 'nekaj' moke, ali pa eno malo graha, ma ne soldov 'denarja' /../ Tako so matera 'mati' /../ »Na, Lucija, nesi domov.«

RICCARDO AN MARIO

BRUNA BALLOCH

Protagonist od taa, kə man rado poviedatə, so Riccardo an Mario Grimaz an ta štorja se je odila or Podklapanə.

Tlatə dua sinə se so držalə te za tea, čelih so blə dəfarent tej nuojc an dan: ubi ko družaa za indeje politike, kə so miel. Riccardo je bieu fašəst, močno fašəst. Mario je bieu komuništ še tu midole od njaa kosti: partigan, karibaldin, ativist ...

Tu uasə mo so uorilə Roso ne nəme za partit kə je držu, paj še za lase, kə je mu ruso-črnjele. Je dielu za marangona an ni bieu oženjen, te kə ni bieu oženjen Riccardo.

Mario je žəvu z nin bratran tu njaa fameje, Riccardo s tem staremə.

No nuojc, pozvečer, Mario Roso je šu tej še krat ledat Riccardəna, kə je bieu səmpatək an jeh je znu pravetə ... Je bieu simpər kontent an čə je blo təkı zatočena, je znu napotit štrieno. Barzelete je mu pronte na ust an dne tačə vina ni maj rəfudu majdnemu. Inšome z Riccardənan, Mario je liepo stau.

Mario je bieu dal 1905, Riccardo se je rodu dal 1911. Riccardo je mu 43 anjš an Mario 49: so blə možjə!

To nuojc, kə se so obriedlə tu hiše Riccardənave, tlatə dua, taz dne tje u to druu, so pəršlə na to od taa Družaa Sveta. Je? Ni? Mah! Usak je mu njaa indejo.

Mario ni vieru na nəc: – Tuo, kə pravejo ospuodjə, so use bale, tje na te kri sveta ni nəc, je trdu.

– Majdan nas ne čaka ... majdan ni pəršu nazaj pravet od taa sveta, kak je. Mene me ne bojo brusilə ospuodjə! Ja, čon ložtə roko na onj, kə tə čje ni čisto nəc, an rat! Riccardənavə te starə, a so uekal: – Ne uorə tako, usaa more statə tla an tje na tən druzen sveto!

Mario je doluožu: – Ložimo se dakordo mi duazjə: te kə muorje prej od nas dveh,

ma prit nazaj pravet temu družemu, koko je tje na tən sveto! Sə dakordo Riccardo?
– Son dakordo!

Sə so dalə roko za bo vejala vič njəh besieda, njəh obečalo.

– Vi stə norə! Kuo mata tu te laue piškave ... tə mærtve se ma nahat tək jəh je Buoh
luožu, jen so dielalə kuintər mat an oča Riccardənavə.

– Špot an sram uas ni bo! Tlataa se ne smie obečauat!

Mario an Riccardo paj so se smejalə tej dua škretičə, zak so ujezəle te stare.

Je šlo uon normalo časa, kak miesac more biet, kə Mario je zlo zabolū: je šu dou
špətau an dol je stau douo časa. Zat, kər je vidu, kə zanj ni blo kuo dielatə, se je
storu pejat damou za muorjet tu njaa pasteje.

Njaa bratar Miljo a je pərpeju damou.

Domah Mario je dərū nəme tri dni. To zadnjo nuojć, prej ko njaa bratar an dan njaa
nevodə so šlə spat, so šlə tu njaa čamere, za mu dat lahno nuojć an za vidatə, čə
Mario ma kako potriebo.

– Ja, – je jau, – dejta mə dou te križić, kə je obiešen nad muojə lauo.

Nevod mo je dəzbiesu križ an mo a je dau tu roke. On a je uzeu, a je stisnu təh sebe
an a je bušnu, zat a je uornu za a ni ložejo tək je bieu simpər obiešen.

Ta brama an ta bušəca, jupan kə so kambiale za simpər njaa dəštin. On, kə je bieu
kuintər cierkue an ospuodjə, dan las viere je mu šənje, čelih je simpər bleketu kuintər.

– Buoh ni bo, je uoru Mario, kər je liepo stau, – paj cierku an ospuodjə so də vić!

To nuojć Mario je stopnu tje na te sviet, kə mo je stuoru təkəj štomərjat.

Druu dan zjutra dan nevod je šu po španjulete njaa oča tje u oštarijo an je poviedu,
kə njaa barba je umru.

– Ne more stat, nismo čulə zuonuć ruošnje, so jalə tezejə, kə so blə etu.

Tako otrok je poviedu še koko je umru njaa barba. Je jau, kə ruošnja ni zuoniela
zatuo, kə on je pustu jano, də nejće maš ... žeana ... ospuodi za njin.

Zvəčer tu hiše, tej kə je bla nauada, so spielə rožarjo, čelih niso blə usə dakordo.

– Zakuo ne? Rožarija ne nardi slabaa majdnemo, so uorilə nekidnə.

Druu dan majna pokropenja ... majna ospuoda, ... nəč cierkue ... ni blo.

Ponouah, tə od Podklapa tje do Čampeja čez pet kilometrə, z dno veliko bandiero
črnjelo ta sprej, je šu korteo ...

Je blo na 7 setemberja dal 1954 an Mario je mu 49 anjš.

Njaa je bieu dan funeral zlo velək an tə məd judmi, sevie, je bieu še Riccardo žalə-
stan. An tele bot je mu še kuo štomərjat.

Te je bieu muoru bietə dan funeral »civile, laico«, paj ni blo tako! Pred to bandiero čərnjelo, čez usieh təh pet kilometrə, je bieu dan otrok, kə je mu nəh deset liet, kə je šu naprej z dnin mikanən križičan tu rokah. Judan se je uprlo srce vidatə tuola ...

– Ma ke je mu dno tako liepo indejo?

Ne dna ženica usmilouzna al dan čovek cierkunu ne!

Or Podklapan Mario je mu dna kompanja komuništa šfegatana tej on: je bieu žnidar od uasə. On je poklicu ta puobiča an mo je dau ni nese te križič pred bandiero. Ospuod od Podklapa ni kompanju Mariəna, paj je počaku tə na potə, pred njaa hišo, korteo, an kər kasa je pršla ta predinj, se je pokleknu dou na tla, je držu or roke an je trdo pieu, ma pouno družəh judi tej on so pielə liepo, tej maj prej, tu te pročesje!

Je šlo uon pouno dni an miesci, paj nəč se ni odilo: Riccardo a je čaku, sevie.

Alore je počeu škercat na tuo, kə sə so obečalə on an Mario.

– Mə je bieu muoru prit pravət, će je təki tje na tən sveto! je uoru.

– Muorən jatə še ja, tej družjə, kə ni nəč ... Če je blo təki je tu prit ... mə je dau besiedo.

Za pretrat tension je uoru še: – On je dua metərna pod zemjo an ne pride uon, će ja na puojden po moo ruspo an a ne uon veberen.

Je pəršu Božič, svet Štiefan an nouo lieto ...

– Se vidə, kə so fiešte še čje .. an on nima kada prit, je uoru.

– Dejmo mo še dno malo časa ... počakimo ... će pritə za surno, će pritə ... mə je dau besiedo, mə je dau!

Je blo zadnje dni ġenarja, prve dni mala miesca lieta 1955. Matə, oča an sestra Chiara so šlə zuoda spat an Riccardo je šu ou pastejo z ġornalan pod bračan, Viġon, njaa bratar je šu, morebiet, tje u oštarijo za pasat dno uro. Riccardo je brau ġornal, je bieu liepo zbujen.

Tjenəkada je ču dan kolp, tej kər se potisne dne urata z muočo. Je rauno počeu ondənət kuintər njaa bratra, kə je jupu, də se je uornu damou: – Ma kuo rousaš, ne vidəš, kə usə spijejo ... dieli počaso!

Majdan mo se ni odlasu. Je lih spe zbasu oče tə na ġornal, kər je zavihu vietar oku njaa. Je pomerku urata an te se so odprle an se je pərkazu Mario.

Je pəršu tə pred pastejo, tə kə je ležu Riccardo z ġornalan tu rokah an mo je jau:

– Riccardo, tej kə smo blə dakordo, son pəršu za te poviedatə, de tə kə son, ja stojin rat liepo, paj morən statə luojši, će ti spuoeš kak prefondəh zame. Pridə še ti! Pridə z mano še ti!

Përkaza se je zubla an za ta boa Riccardəna je počeu tərment. Človek se ne more ložte tu njaa stan. Riccardo je bieu ustrašen, zubjen, zmiešan ... Je šu dou hišo se zračuč: sə je naliu no tačo žganja an a je uoru dou ərlo, paj tuo je blo vse nəc, tej uoda. Mo ni pomalo.

Intant se je uornu njaa bratar Viġon, kə je spau tu te štese čamere ko Riccardo. Je vidu rauno, kə njaa bratar se trese tej šiba tu pasteje an a je počeu prašuat: – Riccardo, kuo tə je? Maš slabo ... ti maš fiero ... ćeš še pokriuala?

– Ne, nəc, niman nəc, niman majdne potriebe! Anzat ni tu vič oduarjat nazaj njaa bratro. Oj će nuojć, kə je bla za Riccardəna ta nuojć!

Dru dan Riccardo ni mu ustatə an še manj čekeratə z majdnin.

Viġon je poslu or Chiaro ledat Riccardəna.

Sestra je šla or an a je obriedla bliedaa, ustrašenaa, pahtoc s težkama: – Kuo tə je Riccardo? Se more viedatə, kuo tə se je odilo? je uprašala Chiara.

Riccardo je je poviedu s štanto, tej će je bieu uon z laue za use tuo, kə je blo z njin to nuojć.

Alore ustrašenə use njaa judjə, so šlə pravətə bratran Marienavən tuo, kə se je odilo tu njeh hiše. Rauno rauno tezejə so pəršle ledat Riccardəna an sə so storlə poviedatə, tuo kə nie tu vič rado pravətə.

Tə hišnə Riccardənavə an Marienavə, kər so vidalə Riccardəna tej bəl bieu uon z laue niso molə družaa, ko vieruatə.

Na taka novica se je rauno spasla tje po uasə an uon z uasə. Judjə sə so pravələ te temu za Rosəna, kə se je uornu nazaj taz ta družaa sveta an se je pokazu an čekeru z Riccardənan. Novica je bla debela zaries, tako uoku an uoku Fuojde se ni pravəlo za družaa. Ospuod te fuojškə, pre Leone, je jau, kə Riccardo je zaries dan človek zlo močan, kər je preživu tlatemu, kə mo se je odilo. Je jau judan, kə usaa more stat tla na tən sveto, kə se muore miet viero, rəšpiet za te rečə cierkune.

Zat no mor po bot, čelih ta novica je bla debela, judjə se so zablə za kar se je təkėj šepetalo an kər rečə ne potipajo rauno ta človeika, kə čekera tje u ajar, te je kapan se posmihat, se zabitə tej bə ne blo nəc, nejat ... tuo, kə se je odilo.

Potən ko 56 anjš, kak die, će a se uprašə, kə ne vie za nəc, kə ni maj ču prauć za tlate fat ... paj znančə tlatəh dveh protagoništah ne diejo tako.

Onə se naordajo ... vierjejo ... so ver teštemonəhə.

Je vič ko deset judjə z obem dvem kraji tu njəh žlahte, kə trdijo tə na fate, kə son poviedala.

– Ja vierien tla tən teštemonəhan, kə so pront šənje nas poviedatə vse tuo, kə je tle napišeno, die pre Bepi, kə me je poviedu tlato štorijo.

Vangələh, kuintər təh, kə malo al nəc ne vierjejo tə na dno žəvlenje po smərtə, nan liepo pravə za ta boata Epulona an za ta boza Lazarja.

Za kuo ne prebrat svetaa Luka (cap. 16). Etu so liepo napišenə nebesa an paku!

Riccardo je umru avošta lieta 1980, včera, se more jatə! An počiuu tu fuojškən səməntierəho. Prej ko umuoriet je uprašu te hišne, də tə na njaa rəbišče mo ni ložejo tri križe: dan Krištušu tə na sred, an po krajah te drue dua, dan za Mariəna an dan zanj, kə so blə rəzbuojnəkə tu njeh žəvlenjo.

Tlate spomin se more vidatə šənje nas tu fuojškən səməntierəho. Tako je tu Riccardo, tako mo so nardilə tu səməntierəhe njaa judjə.

Za tea, kə vierje je pru se skušatə še za dušico nomor, ne nəme za tlato žəvlenje!

S KARBONAM SAM ZAČEU AN S KARBONAM SAM FINIU

EDOARDO MANZINI

Rodiu sam se v Briščah, v podbunieškem kamune lieta 1934. Kar sam imeu 6 liet, sam začeu hoditi v šuolo. Hodu sam do terce, potlè je paršla uojška an z njo zmote z Niemci, partizani, Kozaki. Takuo de smo zgubil no lieto an mi je točalo hodit v šuolo uon do 1946 za nardit mojo kvinto.

Po šuoli sam začeu pomagat doma tu gruntu, nosit piesak dol z Nediže, dielat tu host. Parvi sudiči, ki sam jih zaslužu, so bli tisti ki, so mi jih dal za venest karbon uon s kuote.

Kar sam nomalo porasu, okuole 16, 17 liet, sam šu če v Vercelli. Dielu sam par zidarjah. No lieto an pu sam tuole dielu. Pa tam je bla nimar magla. Od jesen do pomladi. An še na varh je bluo puno rižaj, an komarju na milione. Zatuo sam se varnu na muoj duom, v Brišča.

Imeu sam osamnajst liet an sam gledu vse "domande", ki so hodile za iti po sviete. Par kolokatorje sam se vpisu za iti proč zauoj, ki tle nie bluo diela. Mladi smo bli, smo imiel potrebo imiet kajšan sud tu gajuf manjk tu nediejo. Za ga imiet sam se previdu na kako vižo, pa nie bluo nič šigurnega.

Sam pasu vizite za Kanado, za Francijo ... še za Sudafriko. Prestora je bluo za petstuo ljudi, "domandi" pa osamnajst taužint. Samuo s podbunieškega kamuna nas je bluo enaandvajst.

Z našega kamuna smo pasal parve vizite na trije. Na trečjo vizito so mi zmierli što-met. Je biu buj dug ku šarok. Me nieso parjel.

Zvičer smo se varnil dol s Trevisa, kjer je bla komisjon, no malo žalostni, no malo nasmejani. Sam biu šu že spat, kar me je paršu klicat an parjateu.

»Puj«, je jau, »greml dol na dispensarjo za pasat drugo vizito«.

»Za kam iti?«

»V Belgijo,« mi je odguoriu.

»Ah ne, v Belgijo nečem!«

Sam biu že ču, de gor je prah, je perikul, je gas, se preca zgubi zdravje, je težkuo dielo, se muora karbon kopat leže, se diela tu uodi ...

Tarkaj me je silu, de kar mi je jau: »Puj, sma bla nimar kupe, boma kupe an gor,« sam se odloču, de grem.

Še an dan niesma bla kupe. On je šu, ist sam muoru pa čakati dovoljenje od dištreta, zauoj ki niesam še biu par sudatih.

Ben nu, 19. junja lieta 1955 sam se pobrau v Belgijo.

So nas pejal tu nieko kantino, ki jo nie bluo konca. Italijanu je bluo malo, so bli Poljaki, niemški paražonierji, ki so ostal v Belgiji ...

Pod tla sam parvič šu na sedamandvajst junija. Mina je bla v Limburge an strašnuo velika. Nas je bluo kakih deset taužint. Za iti notar so ble štije na vič planu, vsaki krat nas je dol pejalo po 280. Tu taji smo dielal ist, an Matajurac an še sedamdeset drugih minatorju. Vsak od nas je muoru vekopat pet metru taje na dan. Taja je bla vesoka kakih sedamdeset centimetru an karbon tard ku želiezo.

Ankrat, kar sam biu na pu taje, orodje, ki smo ga nugal za armat, je šlo počeriez na trak, ki je uon šuku karbon. Preca nie bluo vič prestora za me. Sam se odmaknu, kar sam mu, pa trak mi je vsedno rizu ramo. Matajurac je potisku pruot mene an motopik, de se nardim no malo prestora. Pa niesam mu do njega. Ljudje so začel uekat an so ustavli trak.

Kar so me rešil, kapo je jau, de orodje, ki je bluo počeriez je bluo moje an tuole mi je koštalo 25 franku multe. Vse sam muoru lepuo postrojiti, nič niesam zaslužu. An še multo plačati!

Drug dan sam vzeu tram, sam šu du Hasselt an potle pa du Liege.

Atu, v Herstal, sam dielu an liep cajt. Sam nimar karbon kopu. Za reč resnico dielat tu karbone je buj lahko ku tu kamane, pa je puno škomut. Muoreš ležati an kopat. So me parjemal karči po celim žuote, niesam mu stat na kolienah. Puno tarpljenja an malo sudu.

An parjatelj mi je poviedu, de bi biu an prestor tu škuadri, ki prederja galerije tu kamane.

Še kuo rad sam šu! An še blizu je bluo, sam mu hoditi na dielo par nogah.

Od tekrat sam nimar dielu tu "avanzamente." Dielo je bluo na tri turne, zjutra, popudan an ponoč. Tuole je bluo moje dielo za devetnajst liet, v Tilleur, v S. Nicolas an na zadnjo pa par Colarje v Seraingu.

Lieta 1976 so zaparli an Colar. Ist sam že imeu 21 liet mine. Tisti, ki so imiel 20 liet mine so mogli iti v prepenzjon. Pa so muorli nimar bit parpravljani za iti dielat, če jih je kaka mina imiela potriebo. Štier lieta sam biu "na dispožicjon," potle pa so mi dal penzjon an zatuo, ki ist niesam maj kambju diela, so mi parštiel še pet liet, takuo de imam penzion za trideset liet diela v min. Samuo ki trideset liet jih je zapisanih na bukvah, pa nieso za sude.

Mlad sam biu, sin je biu šele mlad, kaj naj bi dielu cieu dan doma?

Tekrat an tisti, ki smo bli že v penzjonu, smo lahko dielal do 90 ur na miesac an takuo sam dielu par puno krajih, še v Niemčjo sam hodu an cajt. S cajtan, no malo sam se uštufu an no malo pa je začenjalo zmanjkovat dielo, an mi se je zdielo narodno, de mi penzjonani bomo kradli dielo te mladim. Takuo sam se odloču, de zazidan hišo an bom dielu sam za se.

Tekrat muoj sin Roberto mi je jau, de ne, de se muormo varnit damu, v naše doline. »Ben pa takuo naj bo«. Tistih liet so an pomagal emigrantam, de se varnejo. Hišo smo zazidal tle v Petjage.

Nie šlo pa vse po pot. Roberto je imeu lepuo dielo v Belgiji, tle pa nie mu nič ušafat. Je imeu 23 liet an se je muoru nazaj pobrat po sviete. Ist sam pustu mojga očeta an on je pustu mene. Takuo je življenje, šele sada je nimar po sviete zauoj njega diela. Tle sma ist an žena sama, neviesta an navuodi so v Belgiji.

Pa, za reč resnico, če sam šele zadost dobar, se muoram zahvalit moji ženi. Sparvič sam živeu v kantini pa je bluo previč ljudi. Dan je paršu, drug je šu. Nie bluo počitka.

Marijo sam že poznu an sma se poročila. Tekrat sam začeu lepuo živiet, vse na mestu, hrana dobra an domača, hiša mierna, kar niesam dielu sam se lahko odpočiu. Hvala Bogu, de jo imam an de že tarkaj liet prenašamo kupe naše življenje.

Sada, ki me ne čuje, se ji muoram zaries zahvalit, brez nje donas me nie bluo tle. Kar dielaš tu min se muoreš zlo gledat, če niemas žene, ki te varje, na greš deleč. Vsak dan mi je napravla zavajon, kafe an take velike hliebce kruha s peršutam, de ne moreš viervat. Tri litre kafe z ičmenam sam vsak dan nesu za sabo. Smo imiel an vodo, pa tu taki ici, ki je bla tam dol, se je subto ugriela an nie bla za nič, kafe pa je biu glih pru.

Včasih je bla taka ica, de sam šteu vsako kapjo vode an tenčas sam imeu v mislih vse naše domače študence.

Dost krat se vprašam, kuo sam mu vse tiste prenest, an kuo so mogli prenest tisti, ki so imiel diela še slaviš ku ist.

Kajšan krat sam muoru dol snet klabuk za iti tu tiste presnete jame: ist an klabuk kupe niesmo mogli notar.

Kar greš tu mino ti dajo "lampo" za gas, velika je vič al manj trideset centimetru. Tja kamar gre "lampa" muora iti tudi človek. Vse je zmierjeno za trideset centimetru. An ica je zmierjena na 35 gradu. Ist sam biu tudi "kanonjer", sam strieju mine. Kar temperatura je vič ku 35 gradu, na smieš strejat.

Zaki sam ratu kanonjer?

Zatuo, ki tu škuadri smo bli na štier an dielal na kontrat.

Ja ... pa kanonjeri so zamujal puno cajta, še adno uro priet ku so paršli strejat, an mi smo čakal an zgubjal cajt an sude.

Dvakrat so me pošjal na korš za kanonjerja, pa niesam teu breveta, zak niesam teu bit lenuh, ku oni. Tretič pa sam muoru dat "esame" an sparjet brevet.

Dielo nie bluo pru lahko. Z vsako "volato" sam muoru nest 175 kartuč dinamita, vsaka je imiela po an eto, pride reč sedamnajst kilu an pu, potle "ešpložor," ki je imeu dva kila, tri litre kafeta, panine, japke ... Vsega kupe je bluo petandvajst kilu blaga, ki sam ga muoru nosit za dva, tri kilometre.

Za strejat muoreš bit zlo previdan. Če tu galeriji je gas, ne smieš ustrelit.

Ankrat mi je ratalo pru takuo. Niesam teu ustrelit. So paršli kapolni, so mi kuazal nabasat mine an tenčas so parnesli ventilatorje za vepihat gas. Oh ja, nie bluo nič. Gas je le ležu tu galeriji. Kapo je tardiu, de se more ustrelit.

Inženier mi je samuo jau: »Edoardo, imaš štierdeset ljudi na kušenciji«.

Niesam ustreliu.

PELI SO V GORENJEM BARNASU

EDVARD ERZETIČ

Bilo je v času fašizma, verjetno v letih 1933 do 1935, ko je mešani pevski zbor iz fare svetega Mohorja, Gradno v Brdih, pel mašo v Gorenjem Barnasu v Benečiji. V tistem času je imela gradenska fara dva novopečena organista, ki sta končala šolanje pri skladatelju Emilu Komelu v Gorici. To sta bila, moj oče Hilarij Erzetič in Pepi Vendramin. Imela sta zelo močan mešani pevski zbor, ki je povsem zapolnil kor. Vadila sta intenzivno na orglah in s korepeticijo na harmoniju v farovžu. Peli so predvsem za potrebe v domači cerkvi in v podružnicah. Ko pa je padla beseda, oziroma obluba, da bi šli peti tudi v Barnas, so sestavili program in začeli intenzivno vaditi prav za ta dogodek. Program je bil sestavljen iz mašnih pesmi in kot dodatek tudi v obliki koncerta z ljudskimi slovenskimi pesmimi. Pevke in pevci so program dobro obvladali, saj se je čas odhoda hitro bližal. Toda, v zboru je nenadoma nekaj »počilo« in to na sami generalni vaji. Kot zakleto je šlo vse narobe. Na delu je bil sam hudobec, ki jim je mešal štrene? Ni šlo in ni šlo nikamor! Oče je iz obupa sklical odbor zbora in jih postavil pred dejstvo: »Tako ne moremo peti v sramoto in sem za to, da obisk Barnasa odpovemo!« Naslednji dan se je odbor zopet sestel. Sklenjeno je bilo, da vseeno gredo, čeprav bi precej tvegali, osramotiti se pa tudi niso hoteli. Naj kar tu zapišem to, kar mi je oče zaupal. »Zbor ni nikoli prej in nikoli pozneje bolje zapel kot je zapel v Gorenjem Barnasu«. Mogoče pa jim je Sveti Mihael iz Stare gore pregnal tistega hudobca, ki jim je nagajal na generalki?

Ko so pevke in pevci prišli v Barnas, jih je pred cerkvijo že čakala množica iz Barnasa in drugih vasi. Vzdušje je bilo res svečano in prisrčno. Preden so šli v cerkev so, ne da bi pomislili na morebitne težave, zapeli Ipavčevo »Slovenec sem«, čeprav so fašisti stikali po vseh vaseh. In res. Mašo so odpeli, sebi v presenečenje, ljudem pa v veselje. Po maši pride mežnar k mojemu očetu in ga opozori, da mora iti skozi druga

vrata, ker ga zunaj že čakajo. Kljub temu ni bilo iz tega nič. Še sreča? Po kosilu so pevci še peli - ali je to bil tudi koncert, ne vem, ker nimam podatkov. Ljudje so ostali in želeli, da bi pevci še in še jim peli.

Prihajala je počasi tudi noč in čas za odhod proti domu. V Gorenjem Barnasu se je ta dan pelo, pilo in jedlo. Veselja ni hotelo biti konec. Končno so zapregli konje in se, ne prav trezni, odpravili proti dolini. Toda, v Puoju so se konji, edini ki so bili trezni, ustavili. Domačini so zaprli cesto in jih prisilili, da so šli, menda je bila tam tudi gostilna, peti in seveda, piti. Ura je bila kar okoli polnoči, ko so pevcem odprli cesto in se poslovili. Niso imeli sreče. V Podbarnasu so ravno tako zaprli cesto. Ponovilo se je dejanje iz Puoja. Morali so zapeti kar sredi ceste in da ne bi bili preveč žejni, tudi - piti!? Gradenski pevci so se sklicevali na pozno uro in na konje, ki bi morali biti že doma. Zapustili so tudi Podbarnas in v jutranjih urah prifijakali v domačo faro Gradno.

Ko mi je oče po tolikih letih pripovedoval to zgodbo, je še dodal, da je bila največja sreča ta, da so bili vsaj konji trezni, ker so dobro vedeli kje je njihova »štala«. Večkrat pa je rade volje povedal, da mešani pevski zbor iz gradenske fare nikoli prej in nikoli pozneje ni bolje zapel kot je takrat v Gorenjem Barnasu!

PRAVICE ZA WOTROKÈ

SILVANA PALETTI

WOBLAK ANU ZEČIČ

Dan mali zečič do po Lipja, dan din pujutri, se pasal, rožice nabiral, travico si vibiral. Sunci gredo, celi svet vasalelo, to bilo jítako lopo, ka nina muha tuw jami ni stala, vse je frunkulelo, na živo vesalo pelo.

Dan bili woblak po jajarju se zibal nu na tribusi gledal wštinik, da kako zečič rajtina, se paši, tuw svin se vasali nu jítako radi ji: – He hee, le, ti kako lopo, – an mu rekal woblak, – koliko dobriga maš zečič. Hee, le, moriš se vasalet od maja dardo jasanè. Hee ta zdole moriš si vibrat! Ma ja izde ta mi vliko široko ma za jest celi leto nikar mi ni bo!

Zečič wzdignul glawo, ziz no rožico tuw boči mu rišpundal: – Hoo, čuj da ko an mi di nes! Ko se tuliko mimbraš vidi, ka trawnik na sveto an velik anu širok, za jest če ti če je za vse le, bašta tet! – nu no drugo ruso rožico si wbral, – invenci za se mamit, zibat, se tuliko mimbrat, rizlezi do zdolè, ka za jest, je pa za tabè!

Woblak se kumuj wobratil tuw ti wulni, ki jítako stlačjen, stisnen je bil, an mu rekal: – Haah ti diš ti, ma haaah kebej man glawo anu noge, roke anu pudprohe, aliboj štigle aliboj lejtre za rizlest do zdole, ba radi rajtinal nu se veselel ziz tabò!

Nu na sulzica dažja do po lanita mu šlà.

Te dažnjet ta nu se je zaplesal, po vasi nu na wiči, zmučil vse.

Zečič riždražjen po striho pod no peč mažal itit, ka nusič, wuhe, rep cuajni an mel wsè. Se stresal, wušušil, woblako zawpwel: – Ma to mej pušibil ziz tabo, da majo bit rampine pusot, ne maha, ne ste ni daneš, da sa ni mori potwat swo pot!

Woblak jítako wtožjen je mu rekal: – Zečič moj, zakoj si si jo zameril, si tel, koj nu malo rumunet, no bisidico račet, tuw ni lipi igri, nu malo za nurca te met! – ma

vidin, da ta lipa igra od žiwjoste za goro je šlà?! Si zabil staro nawado, da sila fola, to na sitna bul, ki te wlača, prilača, te wijada, te nuri, nebe muti, zemjo sarbi. To mi te dišplaža le, na bisida, le, je gnula wojske!

Vitar štuf čut rodorjat ka tuw ni jami ni mogal spat, je zarehnul, zapihno! – Wsak na swo mesto! – je zarjuvel, – wsak swo delo! Ko tuliko rodorjanja, bižodjanja po vasi. Ka to ni valà no fejfo tobaka, to ka se virača ke to woblačno, to se ni porača! To wora se potowat nu se gāt w delo!

To se wčidinalu, muknulo po vasi, to rivalo lit sunci pusvitilo za gorò, jitako, ta lipa igra žiwjoste, mogla spe potwat swo pot.

TA JAWRAWA CITIRA

Dan din maja na zarijena Mačika lažala ta na šaližo, sunci jo jitako lopo grelo, ka na šče libuje se lopo wobračala nu se natiguwala, da to jo grej na wsaki krej. Malo blizo tuw tarinjo dan Grigič wzel swo citiro, namazal ziz smolo loh, prowal kantine nu si počel citirat: – KRI, KRI, KRI.

Mačika ko na čula, na nategnula wuhe za puslušat nu widit, da ko todi wokul ščarbatà, ki jtako hudo, spanji ji primutilo.

Vidi nu ne vidi na se pobrala, na di: – Ja man itit fis widit da ko to se tratà, da du jitako ropotà, da kiri človek citira.

Počaso, počaso jo dala doz tarenj. Na šla nu kretila te vlike bije, se kodolala ta nu se, ziz nin vilikin repon kosmatin. Na dušla do pred no jamico tu ki Grigič mel swo malo hišico.

Tuca je mu zawpwila: – A, ti si ti te muzikant, ki jitako zwoniš, ropotaš. Pokaži se, pridi wun na tve duri, ka man wojo te widit!

Grigič napojal citiro nu loh do na tawlico nu mukno! Tuca spe mu zawpwila: – Hej citiravac, pokaži se, ja man dan vliki teatro, tu ki zwonijo karji judi, ja si dan vliki wčinik od muzike, pokaži mi, da kako citiraš, da ko znaš delat na kantina. Če ti si jitako kopac, grewa, boš citiral tuw ni vliki orkestri!

Grigič ko an čul an si posjortal svoj černi tobar, wzel citiro nu loh, nu vilizal wun na duri nu počel citirat: – KRI, KRI, KRI.

Tuca, ko ga wgledala na mu rakla: – Ti si fis kopac, ti lopo citiraš! – Na si polizala mostače ka to je ji bilo jitako milno ta na stumide.

Na ga počala gledat nu na si rakla: – Kaki dan čudni černi braw, du bej vi, da če an

je dobar za ga snest? An parja nu malo terd, to bo ka an je star, ma ... sa mori provat! Pridi nu malo bo na wun, citiravac da te čuj! – na mu rakla.

Grigić lopo si paršal dardo wun na tarenj: – KRI, KRI, KRI., lopo citiral vas kontent. Tuca vidi nu ni vidi, na ga gafnula, ga zgrizla, ga požarla za tin.

Dan pastir zutra din itakrej prišal past sve owčiče nu an vidil taw travi, da kej mu lopo sviti. An se wstavil, pobral nu tuliko gledal, da koj to je, na taka lipa rič. To bila na mala jawrawa citira nu lopo loh wezan ziz nin čarnjelen trakon. Bog Grigić, ko Tuca je ga popadla, citira mu spadla nu na tarinjo sama bila ostala.

– Orpo! – an si rekal pastirčič, – kaki na lipa rič, na mala citira, du bej vi će na zwoni?!

An wzel počaso loh nu proval: – KRI, KRI, KRI.

Na lipa muzika počala zwonit. Kar owčiče so se pasle, pastirčič citiral.

Dan din, dan Grof na čač itakej je bil, nu kar an gledal, da k kira žvarina ma se pokazat, an čul, da to tako lopo citirā.

An rekal sam sibe, an di: – Kaki na lipa muzika, du bej je izde sodi, ki jıtako lopo zwoni?!

An wpregal konja nu skuza gozd jo dal nu bo an šal dolo ziz konjon, nu bo to mu bilo lopo čut to muziko. Ko an dušal dow no berdo, je bil dan trop owc, ki se pasal nu dan pastirčič war ne pače si citiral.

Grof wstavil konja, rizlizal nu ga wezali taw dan grm anu šal ta pastirčiču nu mu rekal: – A si ti sinić, ka jıtako lopo citiraš? – nu ko an mu vidil to lipo malo jawrawo citiro tuw pwesti, an ga baral, an di: – Ti ba tel prit na krajavi grad citirat?

Sinić ga gledal, mu rišpundal: – O vi moj lipi gospodin, kako ja man prit na krajavi grad, ja si bog, ja smardin od owc, od gnoja, ni morin pustit me owčiče!

Grof an ga lopo popoledal anu mu rekal: – Lipi pastirčič moj, ģo, ki grewa na krajavi grad! Sunčace bo pasal čiz din tve owčiče nu Luna bo ti je warwala tuw noći! Pujdi ka grewa!

To montalo wun na konja, nu Grof ga lopo wpregal nu to šlo taw krajavi gradi.

Ko to dušlo, ka Kraj wgledal pastirčiča nu ko an vidil da tuw pwesti an ma no malo jawrawo citiro, an mu rekal: – Kaki no lipo vasajē tuw pwesti maš, nu, te prosin, zacitiraj mi.

Pastirčič proval kantine, namazal loh nu počel citirati. Je bila se rizbudila na taka lipa muzika ka pa krajesa, ta na okno paršla puslušat nu vse te dame, nu famejavi so se wstavili, nu paršli vidit nu puslušat.

Kraj an si pomislil: – Če na taka mala citira jıtako lopo glasi, abi, će ja ba jih naredil

stuw nu malo bo ne vlike, kaki na lipa muzika ba tela bit, za zvasalet wso mo kra-
jonsko!

Nu jiti klical wse tišlarje ka an mel nu jin kuazal, da kako ni ba meli naredit.

Vidi nu ni vidi, tišlarij so se gáli w delo nu stuw citirow so bile narit.

Nu stuw sinič wbličini černi, ziz no lipo bilo srakičičo, za te din, na gurici, so citirali
nu pastirčič je bil te pervi, ta prid, wso krajonsko zemjo nu judi to bilo zvasalelo nu
za rudi so bili kontent.

Tami te tišlarje, ki kraj je mel, je bil dan Rozajan ka an priprusil Kraja, če an more
si naredit, no citirow pa zase, da ko an pojdi na damu tuw Rezijo an če si jo nistit za
zacitirat nu zapet, da to dolino lopo zvasalet pod joró Čaninawo.

Pravice so rivane.

POJOČI JEZIK

ANDREINA TRUSGNACH – CEKOVA

POJOČI JEZIK

Kar san bla majhana, tu hiš an tu vasi me je nimar spremjala slovienska besieda, sa samuo po radje smo poslušal guorit po taljansko.

V šuo! so nas učil samuo po taljansko an niesmo smiel še med nan guorit po našin. Tuole se nama je zdielo navadno an takuo vse, kar je bluo taljansko je bluo lepua an pravično. Obedan nie še uagu študierat, de bi bluo moc pisat tud v našin maternin jiziku.

Tala parložnost se nan je parvič parkazala, kar san bla v srednji šuo!i, za natečaj *Moja vas*. Vsak, takuo, ki je mu, je napisu kiek po sloviensko.

Obedan od nas nie poznu strešic an slovnice, pa vsi, tenčas, smo doma guoril po našin an smo imiel dost reči za poviedat: vas naš sviet, ki po taljansko je malomanj zgubiu to pravo vriednost.

Takuo, od kar san imiela petnajst-šestnajst liet, ku san »odparla oči«, na naju Benečane an na sviet, san začela pisat.

Pisat po našin.

Polietne *Mlada brieza* an *Barčica moja* so nama ble zlo hnucu, zak Živa Gruden nas je navadla parve reči slovenskega jezika, ki, - prevelik čudež! -, se je glih pru lepua »oblieku« tud v naš domači jizik.

An tuole, duo je pried mislu, viedu an znu?

Od sparvič, kar san začela viduvat moje misli zapisane na brošuricah, na časopisah an na knjigah, san bla, ja, vesela, pa le grede san se čula špotljiva, malomanj naga, zak vsi so mogli poznat an videt, kar san imiela tu sebe.

An tuole nie na rieč brez pomiena: se muoraš parvast an posebno parpričat, de boš mu prenest, de ti gre zaries pru se pustit spoznat takuo glaboko.

Parvič, ki san prebrala judjen moje pesmi, je bluo na otvoritvi rastave Lorette Dorbolò v Špetru, san imiela šestnajst liet.

San misenla, de bo parvi an zadnji krat, čelih so me bli pru lepua sparjel.

Puno liet niesan tiela, de bojo klical moje misli »poezije« an me je bluo špot, kar so mi pravli, de san »pesnica« dokjer an dan kajšan mi je odriezano poviedu za jo genjat se branit, de zame nucajo tiste dvie besiede »poezija« an »pesnica«, sa, konc koncu, so ble samuo dvie besiede za se na naglo zastopit.

Lieta so šle napri, parložnost za pisat se je parkazovala, inkrat za no rieč, inkrat za te drugo.

Kajšinkrat za vojo, kajšinkrat za potrebo.

Pa an če dugo niesan nič napisala, me nie pru nič motilo.

Kar poezij je ratalo nieko dost, san zbasala vse listke tu no plastično zeleno športo z namienom, de pried al potle, kar bon imiela no malo cajta, jih bon lepua prepisala an kupe zložla.

Samuo kajšna je bla prepisana na stroju, venč part so ble napisane na ruoke, z mojo gardo an naglo pisavo, na vsake sort koščicju papirja.

Kajšna hitro končana, kajšna samuo varžena dol brez bit nazaj parjeta v ruoke, duo vie dost cajta.

Kar so izdal *Besiede tele zemje* smo imiel lepe parložnosti iti prestavjat naše poezije tud uon z naših dolin.

Atu san parvič videla, de poezija niema velike publike, pa le grede, tud de naše beneške besiede morejo zaries bit ušec.

Tekrat san se parjateljso povezala z Marino Cernetig, ki, čast Bogu, nas nie vic pustila par mieru, an dan za dnin nudla an potiskala še kiek napisat, zauoj tuolega al zauoj te družega.

Smo ratal na majhana skupina judi, ki piše po našin an ki veselo se nabasa tu avto za se pejat, kjer nas kličejo, venč part brez viedet, ka nas zaries čaka (sa tuole, konc koncu, mi je začelo bit ušec, zak takuo je še buj živahno!).

Priložnosti za prebierat naše reči se zgodijo vickrat, an še posebe odkar smo se vključili v čezmejno pisateljsko skupino društva PoBeRe.

Povsierode, kamar smo šli, smo pustil kiek našega an riesnega v spominu poslušalcu.

Lietos, 23. marča v Špetru smo predstavli mojo knjigo poezij *Sanje morejo plut vesoko*, an potle smo jo »pejal« po puno kraju: v Trst, v Gorico, v Breginj, na Radio Koper an na Kombrieško, kjer je biu tud Predsednik Danilo Türk.

Povsierode se je ponovilo, kar san bla že preživela z zbirko *Besiede tele zemje*, samuo ki tele krat, ki smo bli »na štier oči«, ist, sestra Lucia an poslušalci, san čula še buj mocnuo an lepua njih naudušenje, čudež an riesan interes za naše besiede. Nepričakovano, zaries nepričakovano.

»Pojoči jezik,« tuole so nama povsierode pravli.

Pojochi jezik!

Kaka liepa rieč je čut od tega, ki te posluša, de kar guoriš v tojin maternin jiziku je ku de b' pieu!

Kera lieuša pargliha bi mogla bit?

Vsi so tardil, de jih poslušat z naših ust, naše poezije pridobjo šele buj veliko vriednost, ku k' jo majo, če so samuo napisane.

Vsi so nama poviedal, de se čuje riesna ljubezan, ki imamo do naše zemje an do vsega, kar je povezano z našin jezikan.

Ku k' san že jala, poezija niema dost ljubiteljeu donašnji dan, pa tisti ki so, poslušajo an se zanimajo zaries.

Par kajšnin kraju je bluo težkuo se varnit damu, takuo prisarčno so nas sparjel an začudeno poslušal z odpartin sarcan an radoviedno prašal, an prašal le napri.

Tud ist, tud mi, vsakič smo se vracjal zaries radi za vse čustva an misli, ki so nas glaboko obogatiele, takuo, brez obedne težave, samuo v sproščenin pogovoru z judem, ki se čakajo kiek od tebe, pa na vedo, ka bojo imiel za lon.

Nepričakovano pa tudi ti od njih dobiš veliko.

Kar narbuj mi je ostalo tu sarcu, je de nie trieba pisat reči težke, zavite an nerazumljive, za poviedat kiek, de more taknit al obiet.

Judje potrebujejo, samuo de povieš kiek.

An - tuole je za me zanimivo - more bit napisano tud lahko an preprosto.

An posebno, vse, zaries vse, kar je pomembnega v življenju more bit napisano an poviedano s telin našin sladkin an pojočim jezikom, ki nas od nimar spremja an ki za nimar nam bo ob strani: upičen tu sarcu do smarti.

Na koncu bi tiela rec še tuole rieč, posebno našim te mladim.

Vsi, dokjer živmo, sapamo an mislemo.

Nimar, brez konca. Tuole je zlo pomembno, tuole je zlo pomembno za človeka.

Tu naši pamet imamo prestor za skranit vse, kar mislemo.

Škoda, pa, de previckrat misli an spomini se zgubjajo.

Ne samuo, kar smo stari an na znamo vic jih ušafat, pa tud zak imamo nimar previc reči po glave an dan za dnin jih puščamo odzad, dokjer jih na ušafamo vic.

Napisat, usako an tkaj, kajšno stvar, četud majhano majhano, ti da možnost ustavt trenutek, pardaržat žive misli an spomine an tud zastopit, če cies, kuo se razvija toje življenje.

VSE IMA SOJE IME TLE PAR NAS

Vse ima no ime tle par nas. Zauoj tega vse je vriedno. Zak samuo če na rieč ti na stoji par sarc, če jo niemaš vic potriebo an jo na nucas, na bo imiela vic imena za te. An takuo se zgubi. Za nimar.

Pa ... vsak brieg, vsak varh, vsaka dolina, vsako križišče, vsaka host, vsaka paša, vsaka sanožet, vsaka njiva, vsak vart, vsaka staza, vsak muost, vsak studenac, vsak potok, vsako rieko, vsak verin an vsak počivau ima šele soje ime, tle par nas.

Vsaka vas, vsaka družina, vsak drieru, vsaka trava, vsako cvetje, vsaka rastlina, vsaka žvina an vsaka živau - od uši do baka -, imajo šele no ime, tle par nas.

Vsaka sort kamanu, vsak človek, vsaka sorta judi, diel an dielucu, ima šele soje ime, tle par nas.

Vsaka ura, vsak cajt, vsaka piesam, vsako orožje, vsako orodje, vsaka boliezan, vsako jedilo, vsaka oblieka, vsak skedinj, vsak kozouc, vsak senik, vsaka hiša an vse, kar je tu nji, an vse tiste, s kuon je nareta, vsak konac našega žuota, kar se vide an kar se samuo čuje tu sebe, imajo šele soje ime, tle par nas.

Vsak Benečan, inkrat njega dni, je ku soje gajufe, pru lepuo poznu našo zemjo. Je znu za vse garmuje an kamane vepikane na križ, k' so bli za konfine med svoje an družih družin premoženji an zauoj k' jih je vsak dan nucu, še vse štengice po stazah je viedu lepuo, kje so, takuo de še par ume je znu, kan opriet nogo.

Dokjer bomo varval na pozabit vse tele imena, bomo šele živi.

Dokjer na pozabemo naše koranine, naš jezik, naše navade an dokjer bomo poznal našo zgodovino, bomo znal hodit po stazah življenja. Dokjer tu sarc bomo ponosni bit Slovienj an bomo hranil bogatijo učila naših te starih, nam bo ostu šigurno kajšan blisk luči, ki nam bo nimar pomau videt, kan opriet na varnin nogo.

Samuo takuo bomo znal navast tud naše te mlade, kar se bojo znajdli v magli vsakih sort težav, kan se oglednit za na zgubit njih an naše koranine.

KOSTANJEVA KORANINA

JOŽICA STRGAR

V jesen pade kostanj, se potači do po robieh an kakega ldarja nese na puntarsko stran al pa puntarskega na beneško stran.

Zrase veliko mocnuo drevuo, ki ga cajt ne more urit. Je lepuo bit kostanjeva kore-nina, ki se je razstegnila na puntarsko stran. An so jal tisti moji livčanj, ki vsi kupe so zaries »evil kevil« (livško življenje) an je jala naša dreška koranina Beti Strgar, de muoraš miet koranine za piet ta v Benečiji, ta na tem zaries posebnem festivalu beneške piesmi 30. lieto.

Bit Benečan pa je na tela dva večera na posebna sanja, bit v paleštri pa velika vese-luost. Za tisto puno košo te mladih, ki so piel pa je bla tuole na dota, ki jo ponesejo za sabo v svet an v življenje. An tolo doto jim daje društvo Rečan, ki ga ne ustave nobedna slaba ura.

– Ja, – Checco si misle tam gor tode, – si misleta, ka san naredu, ma je bluo hnuč! An tiste cajte so ljudje adni težkuo zastopil puobe, ki so nosil duge lase – čelen-tanke, godli rock ... Ma ka nie že Kristus nosu duge lase?

An čeče, kuo smo nosile? Buog nan pomaj. Tekrat je bla naša moda zaries an žlag za naše te stare, maljete gor nad popcam, kiklje kratke go do rit an kapote z no zjalasto flodro, an so muorli bit dugi do tli an so bli ku na velika medla za pomietat.

An noge ... ma duo je gledu, al so ble suhe, debele al obalaste? Muoda je bla muoda. Dons so ku na sapa napram nam, vse punk frizure, kietna, manine an irokeze ... Se na smiemo jezit, če te mladi arzstukajo go po njuh kitarah, gor po tisteh narobe obarnjenih kantlah s kožo (batteria).

Oni so tle an sada. An je njuh pravica, de skuoz muziko pokažejo jubezan, jezo, an de skuoz muziko vemetajo uon s sebe vse, kar jih tišči.

Mi te stari, ki se buj malo zastopemo tu glasbo, smo godarnjal, ma sa tuole je nor-

malno, de je previĉ naglas, de nan gre skuoz uha ... Ma smo vsi dobro ĉul, de naši beneški kuosi vsi kup so piel po našin an samuo tuo vaja.

Za me so vsi dobil tel senjam. Zak ĉe v saboto so bli niekan prestrašeni ku tiĉaci, ki velete uoz gnjezda an nieso sigurni al bo ratalo sfarliet al ne, so se tu nedjejo zbudil ku na velika jata, ki se parpravlja za iti tje, kjer je buj gorkuo.

Checce se je lahno gu nebesah smejau, kar je gledu tisti moderni light show, ki je sam ritu gor an dol an okuol sebe an dielu farbe, ki so ble ku na piuramaura.

Mi se pari, de se je zmislu na njega pofarbane žarence an na njega light show, ki je stroju an zame, tan kjer je, je buj lepua spala njega dušica telo nuoc, kar je poslušu telo gniedzace Razreda zase, ki so no božo upanje za Beneĉijo an za Senjam.

Takuo so bli bardki, de nan je bluo gorkuo vsiem par sarcu an smo bli radi za nje.

– Gorje, – san jala adnemu od nje, – ce genjata piet!

– Ne, ne, – so jal vsi hnadu.

An drugo volto, ki bo Senjam bon rada, zak bojo ti mladiĉki moje Beneĉije piel an za me.

San študierala, de tel Senjam je zaries kiek posebnega an de bi lohno se paršli uĉit an tle s Slovenije an ĉe glih ĉeta, an doz Sanrema, bi jih ta na Liesah navadli, kuo se diela, zak v Beneĉiji, kar je Senjam kuhajo pulento, an rata pulenta obieljena. Tle par nas an du Sanremu pa začnejo kuhat pulento an vekuhamo kuhno brez obiele. Ja, je obiela go na tel Senjam bila an slovenska besieda garmiške županje, takuo diemo tle par nas, gospe Fabello, ki je ries naredla lepua, ku nje priimak. Kuo malo je trieba, samuo na besieda spoštovanja, de pokažeš an tojo kulturo.

An zaries ĉast Bogu pru vsiem an vsakemu posebe, ki strojeta tel Senjam.

Targita strune od kitare mladiĉi, piejta an arjujta po našim, de bo rada an Marija na Stari gor, ki slovenskega pietja bolj malo ĉuje.

Piejta an piejta an dobar dan 31. Senjam beneške piesmi!

OTROŠKE OČI SO OČI SRCA

CLAUDIA SALAMANT

Čakam mojo hči ta pred šuolo. Manjka kajšan minut do štierih. Štarši so že ta pred vrat, gledajo uro an se uprašajo, kuo j' tiste, da jih ni še uone!

- Bomo pozni, ima muziko, potle!

- Ja, midruz pa muormo iti hitro k zobodravniku!

- Midruz imamo "ginnastica artistica!"

Zvoni!!! Šuola je finila an otroc se parkažejo na vrata, se smiejejo, se pogouarjajo med sabo, se objemajo, se daržjo za roko, drugi pa se kregajo, se potiskajo ...

So otroc, njih obraz an oči so obraz an oči, ki resnico pravijo.

Po osam ur na klopi, v šuol, teli otroc bi radi igral kupe, no malo se norčinal.

Na morjo, ni cajta, muorjo iti, hitiet, – imajo dielo! Na smiejo zgubit ure glasbe, telovadbe, darsanja, če čejo imiet dobre uspehe, an potle, ... so ure plačane! Ni cajta za se igrat.

Malo pomislim: dnevi naših otruo so zaries pun, ku njih glava! Je že vse programirano od kar odprejo oči an ustanejo s pastieje zjutra, do kar gredo spat zvečer.

Šviet je zaries čudan. V nekaterih daržavah živjo otroc, ki ne hodijo v šuolo, otroc, ki dielajo v tovarnah, otroc, ki umierajo za lakot, otroc, ki ne poznajo sojga imena, otroc, ki živjo v ujski, otroc, ki kradejo za živiet ...

Naši otroc imajo lepe hiše, družine, ki jih ljubijo, igre usake sorte, morejo hodit v šuolo, morejo se vsega navast: gost, plesat, piet, dielat telovadbo, gledališče, se učit plavat, smučat ...

Jim mankajo pa druge stvari. Niemajo cajta za bit kupe z družim an za se brez skarbi igrat med sabo po ciestah al po vas. Niemajo cajta za se umazat z zemljo, s pleskam, s travo.

Niemajo cajta za roke nucat, za riezat papir an papirni grad zgradit, za žagat lies an hišo na drevju napravt. Niemajo cajta za vonjat duh od trave, od lesa, od kamančka, od maha an zemlje. Niemajo cajta poslušat tuljenja od vetra, piesmi, ki ptičaci pojejo, uodo, ki teče, kapljice daža, ki na šipe udarjajo.

Od jutra do nuoč imajo nimar kajšnega ta za harbtam, ki jim uro kaže an jim prave, ka muorajo narest, dost cajta imajo fraj, ka je glih al kar ni glih.

Al vedo naši otroc, kaj je tišina in kuo je lepua jo pošlušat?

Naši otroc ne smiejo zgrešit, muorajo bit nimar pridni, muorajo se lepua obnašat an vič mučjo, buojš je! Ne smiejo se oboliet, zak ni nobednega doma, ki jih more varvat! Imajo telefonine, computer, iPOD, iPAD, Wii, Ds, ... Morejo gledat risanke 24 ur na dan, ka čejo vič ku takuo! Malo od sebe guorjo, ne obednemu povedo, ki imajo tu sarcu, pa vedo puno reči, ki magar so zlo deleč od njihovega življenja.

Kajšankrat gledam majhan an mili obraz moje čičice an se uprašam, če je vesela ku ist, kar san imiela nje lieta.

San bla sama čičica v cieli vas, san imiela puno cajta za se srečat s parjateljem, ki so živiel atu blizu, za se igrat po travnike, tu host an do po Idarij. San imiela tudi možnost pošlušat te stare, ki so mi pravce pravli an veliko stvari so me navadli.

San bla sama, pa se nisem čula sama.

Muoj tata mi prave, de kadar je biu on majhan, so hodil v šuolo parnogah, popudan so muorli dielat doma, v gruntu an v dotrino hodit.

Vseglih so imiel cajt za se veselit, za bit kupe, za se igrat an za jo kako "skuhat".

Muoj tata je taz Salamante, na majhana vas blizu rieke Idarje.

Kar je biu on majhan na Idarji je bluo puno malnu, kjer so mliel sierak.

Tekrat otroc so pomagal te velikim. Popudan, po šuol, se je zgodilo, da so muorli nest sierak mliet v malin gor na Melino.

Gor na Melin (vasica je 200 metru od Salamante) je bju an mlinar zlo simpatik. Je imeu rad otroke an če oni so mu dielal dušpiete. Vič ku kajšankrat, so se skril an so jabke metal ča v vrata. On je hodu uon gledat oku an oku malna za jih ušafat, an tenčas moka je šla pouserode an on jo je muoru gor s tli pobierat.

Če otroc so bli pridni, mlinar je napravu poguojko (fešto). Je prašu usakega, da naj parnese ki ta od duoma: adan cukar, te drug jajca ...

Kar je finiu mliet je mlinar napravu an dobar fancel (sladka čvrča z moko). Takuo, skor usakikrat, ki so nesli sierak v malin, so otroc imiel poguojko ...

Pru za tuo so takuo radi hodil. Mlinar je biu zlo pridan za plavat an punokrat so ga otroc uprašal, da naj jim pokaže, dost cajta ostane pod uodo brez dihat. On je šu z

glavo pod uodo an oni so ga gledal an kladli v uadjo. Ankrat mlinar se je slietu an se je vargu v uodo, ni videu otroke, ki so bli skriti ta za mejo. Je mernuo plavu v uod an zvižgu. Otroc so mu ukradli vse oblieke an so se spet skrili.

Kar je paršu uoz uode, mlinar se je tresu ku pero an ni mogu ušafat oblieke. Je začeu letat po travnike an potle je šu hitro damu. Je biu nag an vasnjani, ki so ga vidli so zad za njim uekal, so misli, de je znoreu! Otroc so se smejal ku žabe!

Tel an drugi spomini so ostal za nimar tu pamet. Sada tisti otroc so odrasli, razstreseni po sviete. So noni, an kar se srečajo se radi spomnejo na njih otroštvo in na kar so kupe preživieli prve lieta življenja.

Tekrat otroc niso živieeli sami zase, so živieeli an se veselili v družbi. Dandonas vsi vidimo, da ljudie, otroc an odrasli, živjo nimar buj zaparti v svoji hiš, usak sam zase. Ankrat človek je biu del skupine, njega sanje so ble sanje vsieh, ljudje an otroc so se gledat pomagat v šuol, doma, tu diele. Dandonas usak diela zase an za soje uspehe. Zlo malo se misli na druge, na skupnost. Tako življenje parpeje do samote.

Človek nimar buj se čuje sam, odrasli an otroc živijo v samoti!

Skupnost je važna, te pomaga zrast kupe z družim, pomaga človeku an otroku se med sabo spoznat, spoznat druge, druge misli, ideje, pameta.

Kajšni otroc niemajo nobedne želje, nobedne sanje! Vse, kar prašajo jim je hitro dano al kupjeno: šuolne, oblieke, igre ...

Moji starši me pravijo, da oni so imieli an par novih šuolnu na lieto, če so jih imieli. Ankrat mama je bla takuo vesela, da nje tata jo je peju v Čedad šuolne kupavat, an še buj je bla vesela, zak je vidla pru an liep par. Še jih zmisle šele: so ble nizke, zaparte ta spried an so imele an pasčič.

Škoda, de so jo no malo tiščale! Ona jih je tiela imet, jih je pomierla an je zlagala: je jala, de stoji pru dobro tu njih. Parvi dan, ki jih je imiela na nogah cieu dan, šuolne so ji žuje nardile. Ona ni nič poviedla obednemu, zak se je bala, de jo bojo kregal. Nje mama je zamerkala, de je imiela nogavice umazane od krve, samuo tekrat je mami resnico poviedla. Nove šuolne, ki je tarkaj želiela kupit ni mogla nosit, zak so ble premajhane an so jo tiščale. Nove šuolne so ostale želja.

Želje an sanje bi jih muorli vsi otroc imiet (an tudi te velic).

Midruz odrasli bi muorli buj pogosto pogledat naše otroke v oči an mislit, kuo je liep an čist svet, ki ga te mali vidijo, za tuole bi muorli pustit, naj otroc globoko živjo njih otroštvo, naj se igrajo, naj se umažejo, naj zgrešjo, naj sanjajo, naj rasejo veseli. Jaz moje otroške dneve daržin v sarcu an mislim nanje, ku de b' ble velika bogatija. Moje telo je zraslo, srce an oči so nimar tiste.

DE B' MOGLI

De b' mogli imiet
radovedne čiste, oči,
ki zagledajo lepoto sveta
odprte, zdrave uha,
ki znajo pošlušat
pametne usta,
ki resnico pravjo
radodarne roke,
ki stisnejo druge,
duge, nagle noge,
ki pravo pot zberejo,
muoč za nimar gor se zadriet,
kuražo za živiet tel cajt, ki nas nose s sabo
dušico, ki suze an smart ne pozna.
De b' mogli bit, kar smo.

STAPALA

Majhane bote gomnaste
pustjo njih stapala
v luži.
Vse se ustave
ta pred pačalam
z obarnjenim svetam
nebuo je na zemlji
an majhan pajak
plava na varh uode ta med magli
an želi prit na zemljo
pa se ustav,
kar zagleda
mojo veliko nogo.
An cilj je nimar buj daleč.

V SPOMIN

SEVERINO NEGRO

TE ROZAJANSKI KULTŮRSKI ČIRKOLO "ROZAJANSKI DUM"

W srido 4 dni avrila 2011 jě nes pŭstil Severino Negro Őjskin. An jě bil tu-w Čirkolo Rozajanski Dum od lěta 1984, ko čirkolo jě počěl dëlet. Od lěta 2005 an jě bil pa 'vicepresidente'.

An jě bil se nošinel ta-na Solbici lěta 1933 ano ko an jě bil šcě mlod ziz ocon ano ziz krösno an jě pŭstil Rezijo za se wstavit blŭzo Pordanuna, tu ki an jě se pöračil ano an jě živil ziz žano anu dvěmi hčarě. Za morět si pomoet već an jě počěl prodajet škarjě, nožiće ano drŭe imprěšte. Itako an jě se nalažel po ostin ziz brŭsarji, ki so mēli pa butěo.

Pa ci an jě živil tu-w Kordenons (blŭzu Pordanuna) ko an mōel an radě piršel damuw orě na Solbico tu ki an jě mēl hišo. An jě bil karjě wezen na sve kōrane, na swō romoninjě ano kultŭro. Zawōjo isaa an jě bil tu-w već ki kiri asočacjuni.

An jě bil se nawučil romonyt po slavinski ano isō – an ġal već čas – to mu pomoalo karjě pa romonyt po nes. Zo-njaa to nŭ bil den problema, da itō ki romonŭmo to jě den slavinski djalět ano pa da somo pert od te slavinske minoronče, ki jě tu-w noši reguni. Ziz nošimi blŭžnjimi an jě rŭdi radě se nalažel, an jě je štimel ano karjě njy so a znoli.

An jě skyrběl pa za te mlode, da ni morějtě mēt dëlo tu-w Reziji, zawōjo isaa an jě bil ta-mi itēmi, ki so bili ġali orě to pyrwo fabriko tu-w Reziji, MIR.

Tu-w čirkolo "Rozajanski Dum" wsakě lěto an radě organizawel no ġito, ano an jě zdëlel poznet nošën judin karjě ni lipi mēstuw tu-w Sloveniji, tu-wně w Awštriji ano izdë w Frijŭlě.

Tu-w te zadnje lita an jě pa skyrběl za čerimonjo, ki jě wsakě lětu tu-w sitmičërisë tu-w Osojoni, ki na spomenja te ki so wmorli tu-w weri od liberacjuni.

An nŭ mončël pa te dni, ko so se oġali kunfinavi ziz Slovenijo.

An jě rŭdi bil smajoć, an jŭskel raćyt rŭdi no prawo ano poštěno basido. An jě ledel na ta prid ano an jě rŭdi jŭskel dĕlet za den bujŝi svit.

Da kako jŭdi so mĕli a radĕ ano a ŝtimoli to jě se vĭdlo pa te din na funaral, ki an jě bil ta-na Solbici w pondijek 9 dnuw avrĭla populdnĕ.

Ziz njŭn Reziĭa jě zŭbila naa dŭbraa ano poštĕnaa ĉlovĕka.

ANGELO CRACINA, SVOJE ŽIVLJENJE JE POSVETIL BENEČIJI

MARINO QUALIZZA

Septembra 2012 je minilo 20 let od smrti monsinjorja Angela Cracine, čigar ime je bilo še posebej povezano z usodo in s problemi Benečije, predvsem v težavnih letih po drugi svetovni vojni. Po očetu je bil slovenskih korenin, iz Breginja in Brezja, po materini liniji pa furlanskih. Odraščal je v Campegliu in imel v jezikovnem smislu furlansko vzgojo. Ko je okoli leta 1937 prišel v Gorenji Barnas - prej je bil dušni pastir v Paularu in Guminu - se je znašel sredi slovanskega, točneje slovenskega sveta. Leta 1939 je postal župnik podutanske fare in ta položaj ohranil do leta 1966, ko je odšel v Bujo.

Naša dolžnost do njega in do nas samih, ki nadaljujemo z delom, ki ga je on opravljal skupaj z ostalimi slovenskimi duhovniki tistega časa, je, da se spomnimo njegovega lika in da spet predstavimo njegovo dejavnost v Benečiji v tistem tridesetletju; ta dejavnost ni bila enostavna zaradi sovražnega zadržanja fašistične oblasti. Ta je z dekretom prepovedala slovenski jezik, tako knjižnega kot narečje. V Cracinovem delu lahko razlikujemo dve obdobji: v prvem je osvestil svojo pripadnost skupnosti, v drugem pa se je posvetil pisanju o slovenski prisotnosti v Nediških dolinah – Benečiji.

Njegov prihod v Gorenji Barnas je bil nekakšna prebuditev dotlej otopele polovice krajevne duše, to je slovenske. To prebujenje je bilo zelo živahno. Prisluhnilo so mu z vneto, ki je prepojena z njegovo odločnostjo in vztrajnostjo obrodila izredne sadove: spodbudila je ozaveščenost krajevnega prebivalstva in številne njegove farane. Prebivalstva področja se je pred tem polastil velik strah pred javnim izpričevanjem lastne pripadnosti, zato pa si je don Cracina prizadeval, da bi ljudje javno izpričevali svojo identiteto, ki so se je ponovno zavedeli, ter pogum in ponos, da so jo ponovno odkrili.

To mu je uspelo na dva zelo različna načina: ponovno je uvedel v sicer latinsko liturgijo slovenske molitve po že utečenih pravilih, kot na primer molitve Leona XIII. ob koncu maše, nato še rožni venec v slovenščini in petje, ki je od vedno spremljalo liturgične obrede in utrjevalo versko zavest naših ljudi. Te pobude niso ostale neopažene in so povzročile tudi živahne reakcije, ki so odmevale tudi v tisku. Don Cracina pa se ni obotavljal in tožil lokalni tisk – in ne le enkrat – v obrambo ne toliko samega sebe, temveč zgodovinskih in kulturnih dejstev Benečije in njenih najimenitnejših ljudi. Postal je znan in v določeni meri so se ga zaradi njegovega poguma in vztrajnosti tudi bali. Zanj je bil vse to le drugačen način posredovanja božje besede o dostojanstvu in svobodi.

V drugi fazi se je lotil opisovanja beneških običajev, predvsem verskih. Priložnost so mu dajale obletnice, nove maše in duhovniški jubileji, ki jih je proslavljaj tako, da je poudarjal pomembna dejstva naše zgodovine, ki jo je znal povezovati z domačim okoljem slavljenca. Če me spomin ne vara, se je tega prvič lotil leta 1958 na novi maši Paola Cauciga iz Hlaste, zadnjič pa leta 1966 za novo mašo drugega Cauciga, Lorenza. Iz Buje je še naprej spremljal dogajanje v Benečiji npr. z brošuro ob novi maši ksaverjanskega misijonarja Carla Primosiga. Višek tega delovanja je bila brošura, v kateri je razkril, da register starogorske bratovščine Sv. Marije s konca 15. stoletja vsebuje molitve Oče naš, Zdrava Marija in Vera v takratni slovenščini. To je bilo zelo pomembno odkritje, najprej po zaslugi msgr. Guglielma Biasuttija, ki je besedila odkril, nato pa še Cracine, ki je omogočil berljivost besedila in njegovo prvo transkripcijo. To in veliko drugega je napisano v njegovi diplomski disertaciji, ki jo je založba Del Bianco objavila leta 1978 in je prava zakladnica, ki jo gre še naprej raziskovati.

ŠKOF ALFREDO BATTISTI

MARINO QUALIZZA

Novi videnski škof Alfredo Battisti se je poglobil v kompleksno zgodovino in razmere Benečije že na dan prevzema škofije 25. februarja 1973. Kompleksnost je izvirala iz stoletne prisilne kulturne asimilacije Slovencev v novi unitaristični italijanski državi že od leta 1866. Škof je takoj pokazal dovzetnost in zanimanje za ovrednotenje različnih kultur Furlanije, tudi slovenske. Vendar mu zaščita slovenske skupnosti na območju njegove škofije ni prinesla nobenih koristi, ustvarjala mu je le težave, ker je prevladovala enosmerna nacionalistična mentaliteta, ki je prihajala na dan še posebej agresivno med bivšimi pripadniki slovenske skupnosti, ki so skušali dokazovati, da so, kar niso, in pri tem vztrajali prav do grotesknega. Največji problem Benečije je bil prav ta in škof Battisti ga je osebno doživel in zato imel marsikatero preglavico. Prvi tak povod je bila njegova udeležba leta 1974 na proslavi ob 20-letnici smrti msgr. Ivana Trinka. O podtalnih manevrih in igricah, ki naj bi škofa odvrnili od udeležbe, bi lahko napisali pravo kriminalko.

To se je ponovilo deset let kasneje, vendar v bolj omiljeni obliki tudi zaradi tega, ker so škofu Battistiju domači italijanski in tuji mediji priznali izredno pozitivno vlogo ob potresu.

Še dva ukrepa sta bila zelo pomembna: mesec dni pred potresom 6. maja 1976 je škof izdal dekret o liturgični rabi slovenskega jezika s teksti, ki so jih bili odobrili slovenski škofje.

Drugi nastop je bil na Dnevu emigranta, kjer je pozval Beneške Slovence, naj ohranijo kot dragoceno dobrino svoj jezik in vse, kar se je v zvezi z njim ohranilo v verski tradiciji. Najbolj pomenljiv trenutek pa je bilo »dvoglasno« kulturno srečanje Slovencev in Furlanov v Čedadu marca 1991, ki sta mu sledili še dve. Dve leti pred tem je papež Janez Pavel II. objavil poslanico za Dan miru 1. januarja z naslovom Če želiš

mir, spoštuj manjšine. To je bila vodilna misel srečanja v Čedadu, ob koncu katerega je škof v čedajski stolnici imel nepozabno homilijo.

Naj tu navedem nekaj poglobitvinih misli:

»V skladu z Drugim vatikanskim koncilom, papeževo poslanico iz leta 1989 in spodbudami tega srečanja poudarjam v imenu Videnske cerkve: osnovno pravico slovenske manjšine do obstanka; menim, da prestavlja posebno bogastvo za Furlanijo, ki je že stoletja stičišče treh kultur: slovanske, nemške in italijanske; mislim, da je dragocen povezovalni most s slovanskim svetom v tem zgodovinskem trenutku, ko so se sesuli ideologije, zidovi in plotovi in se oblikuje nova Evropa, "skupni dom narodov". Vem za trpljenje Slovencev v Furlaniji v daljni in bližnji preteklosti in priznavam, da ni bila Videnska cerkev vedno zvesta Bogu Eksodusa, ko bi morala ščititi dostojanstvo in temeljne pravice slovenske manjšine. Obvezujem se, da bom v bodoče to delal v novem duhu«.

Želimo si, da ne bi obveza msgr. Battistija ostala le v zgodovinskem spominu in da bi se zanjo zavzeli tudi njegovi nasledniki.

ADRIANO NOACCO

Adriano Noacco je bil ljubeč sin Karnajske doline. Rojen v Tipani leta 1933, je bil profesor v Pordenonu in Vidnu, kjer je tudi živel. Bil je aktiven v civilni družbi in med drugim ustanovitelj Furlanskega gobarskega društva – Centro micologico friulano ter športnega društva Polisportiva v Tipani. Rad se je posvečal literarnemu ustvarjanju v italijanščini, furlanščini in tipanskem dialektu, za kar je prejel tudi številne nagrade.

Svoji zemlji je Adriano Noacco posvetil dosti verzov, dosti je pisal tudi o njenih tradicijah in navadah.

Nekaj let je prispeval tudi za Trinkov koledar, v katerem je v domačem slovenskem dialektu objavil nekaj pesmi, predvsem pa drobce iz zgodovine in ljudske kulture, ki imajo še dodatno vrednost ob ugotovitvi, da so pisci v tipanskem narečju zelo redki. Sodeloval je na Sejmu beneške piesmi na Lesah in tudi na natečaju Naš domači izik v Špetru.

Umrli je v Vidnu 12. septembra 2012, pokopan pa je v rojstni Tipani.

V spomin nanj objavljamo prispevek o domačih navadah, ki ga je napisal za Trinkov koledar 1996.

NAUADE

ADRIANO NOACCO

Nauada ženarja

Koledo

Te parve dan lieta, otrocé male an velike zjutra predan so odile okuo po te hiš
prašat koledo. Sake suoj žakjac, same ole z družeme so šle touč urata od uase.
Pridoč nuotre ne so nardile te nauadjén augure: Bon principio dell'anno, dejta me
koledo! Ospodarje o ospodinje buj bohate od dobra sarca so žež prepravale: jabuka,
liešneke, orahe (kokone), bagige, fihe, mandarine, narance, mandurlat, karamele an
čjokolato. Te boj avaraste ne so jo prenesle doste krat s kakeme krampierje, fagiule,
panole sierkoue an še no mar uohja kak otrok e se obrietou tou žakej. Še kako doste
krat mezerja ne ba tako hloba, ke tou kake hiše to nie smou date neč, zake timpe
ne so be hude za ries.

Nauada februarja

Na pust

Žej ženarja, zato klea miesca, pust e bi dostè čujen pousode. Te se vidalo ta med
maškarije, mlade an stare može se napraujoč tou use vedenje an oblačenje žež na
pou tiedna za ne rejči tou sabote an nedeje. Vriskoč, sederoč, čjantoč so pohajale
ta med te hiše, tou oštarije an druge kraja. Sake mou kako naprauo, strument, rieč
tou roke o ta na rame. Za ropotate an bučite se be urne: kriue zuone, peskolote,
bandone, ke te čuo že od delečan. Parve pust bi klieščar, ke s teme kliešč lesene,
povezene z železno nitjo e večkrat prestrašou te male otroke. Potem, obliečena de
baba (ženà), se parkazala pustica, ke z no metlo ne čistela prahe, orade, pote. Nie
mančou še te pust, ke z žejen e odou pobierat use tuo, ke so moriele date judje:
jajca, ser, salamp, vino. Usa roba o živilo za dno pojednino ukop, z useme pust.

Nauada marca

Praznenje hnojne jame an kupe hnoja

Dno dielo, ke se kazou na pou z lietne čas, za hnojite njiue, urate, uarte. Za spraznite hnojne jame te se dopralo več krat dne klabučate želiezne od uere, zvezene z nen nasadan dou, za moriete ite tou dno. Točjoč hnojnico te jo velilo tou bandone, obiešene za povierak, itako te morou nosite dua bandona sake bot. Za veneste hnuoj ne so koventale dne koše premirjene, ke ložene ta na čandrejon te je napounou z vilame, poten zadenjene ta na ramana. Dua diela doste težke za može močne an zdraue.

Nauada aprila

Ubielenje od hiše

Se preblizuč velika nuoč, se hledalo ubielite kaka kraja hišne: kužina, koradorje, tenel, solarje, podstrešnice (čjaste), kliete. Itako te očistou proč use buoške, magle, čjalin, spraujene no mar pousode. Te bo rat dne roke čjoučine, udieljena an razstajena tou dan dobar kambač o bandon. Kak te hišne e napravou dielo o le dan druhe, ke mou meštier za pobielite. Poten žene so očistele, luštrale, razpraskale: imprešté, urata, okne an sake reče hišne, ke boj te mielo bezunjo.

Nauada maja

Rogacjone

Ne so be pročesjone narete zuna ta med te trojè, potice, ke so nosile na kampanjo, hor med hore, holme an doline, časej doste deleč. Zjutra zuoda naprej s križan, ta zad pročešjon judi: možje, žene, otrocè ne so začele nje hodenje, pojoč, čjantoč, prosuč Boha, use suete, ke morieta protežete sianje an zbranje, darzoč deleč: toučo, suš, poplave an druhe slabine. Ta parva rogacjon se storila te dan sveta Marka (25. aprila), te druhe tri: pandejak, torak, srieda prej koj Senca. Se e bi slab temp, rogacjon ne se daržala tou cierkue.

Nauada junja

Veneste blaho

Tou nedejo o druhe vesel (praznik), poten koj ta parua majša an pried koj ta velika, več ospodarje blaha ne so venesle od hlieua nje kraue, telé, jenice za je vehodite ta med potice, prahe od borka. Te bližnje an znance, kar so videli rieč, ne so kritikale o pohualile bode dnea, ta družega, ta trenčjeha ospodarja. Merkuč, kritikoč,

sprejemuč observacione kak ospodar e obrietou uret dielo, tej ostriče an naraunite nohte, strojite an česate no mar pousode, zat zviedate se ta o ta druha kraua je o ne urna za brejite.

Nauada žetnjaka

Oplievenje tou njiuo an uart

Zake lieuše rasté to posejeno ta med njiue an uarte, žetnjak e bi miesac dobar za opliete use trauate, žej liepo porastjene, ke potem doste škode ne so dale. Dno dielo žensko (babeško), napraven an naret večkrat. Pouno te trauat, kličene pleul, spraujene tu koše ne so be uaržene hnit ta na kupe. Druhe pleul boj čest an se zdou pohlepen, e bi opran, režentan tou kak patok, poten osušen, uran za ite tou jasla blaho.

Nauada avošta

Siečvena

Avošta, siečvena ne se pousode daržala doste zuna, tou te delečne sonožete raznane ta med doline an vesoke hore. Use fameje ne so se pomale, se prenosoč od ne sonožete tou te druhe. Te se začelo predan z možmi sejč, poten koj obed, žene an otrocè ne so potrosele trauo, ke na se osuše. Jedena južena, dno oko timpo, magari no mar se opočite, poten use oku sena, spraujat an hrabet za nardite kopo o lonece. Se te bo zhuoda, druho te napravou: sejč še kako druho sonožet, prepravete starže, padruje an njišče, skleplate koso, točite uodo, nardite kako brieme sena, frodja o trau e za naste demuoj.

Nauada septemberja

Pošljanje dou po uode derua

Z velike deže, nauadjene prite septemberja, s patokame pouno uode, več moži so se spravele za se pomate pošijat derua tou debele taje o trankone dou po uode. Sake nje lingir tou roke e daj pod dole, hledat napičete več toké. No dielo težko, neuaren, ma e ošparou se trudite harbat, an te feležel, ke pouno krat se obrietou na delečne kraj.

Nauada oktuberja

Kužite panole

Poten koj večerja z noči douge, tou kako kužino orko, časej hor kak čjast, so se spravele te hišne an te bližne za kužite panole sierkou e ubrane pred krato an ložene tou

kupe. Dno dielo lahno, veselo, hore daržan z liepame pravljice, pouno smejanje an čjantanje. Ospodarje za ne bete manko usien so ponudele burje pečene, kako druho pomo, magari uzeta od kužulišča, še beškote o pahačo an vino za pite.

Nauada novemberja

Kuhanje župo blaho

Use vancume od reči usjane tej: kampierječe, broskue, riepe, kužulišče, poten ubrane ne so se kuhale ta med te furnele ta na prahe o blizu hiše, zamiešane z uodo, časej še sieratuo an semulo. Ne so, pokuhane liepo, dale dno dobro župo za blaho, še za use beštje domače: kokoše, race, uočje, dindje an prasce, ke te klea miesca pried kuj ubite to ma je opitate.

Še otroce poskriuše ne so oledale ta med kotle, oblice an kampierječe, ke itako kuhane ne so be za ustavete lakot, doste čuta.

Nauada decemberja

Ubijanje prasca

Kar te se ubilo prasca, ne ba fiešta tou hiše, ma še pouno diela. Ta začelo zjutra tou tome: žene naprauhat use impreštè, rute, brisaunece, uarve, konopje, nete; možje neč de manko ohriete uodo tou kotle velike, napravete ščjale an keke, nabrusite več nuože, kontrolate z ženmi drobouje, droge, sou, pevar. O kake ure e paršou še purčitar za omerkate use diela, poten e začeu razdielete sako meso za nardite več reči: salamp, ljanja, fegadel, mužet, peršut. Koste, rebra ne so be ložene par krajo, itako špeh, nasprotno druhe reče tej kri kuhana, drogana an s cukerjan pomiešana ne dala no dobro jedenje. Tokiče mesa zmies, pocriete tou lonac ne so dale sajın, kar so be poten liepo stiskane, tuo ke te veliezlo an reštalo, ne so be friče, dna velika gola, ke puono otuok so čakale zuna pred hišo.

Janez Dolenc (1926-2012), slovenski literarni zgodovinar, profesor slovenščine na učiteljišču v Tolminu in avtor številnih strokovnih publikacij, je bil tudi vnet raziskovalec ljudskega izročila.

Za njegovo dragoceno zbirateljsko delo na tem področju je prejel Štrekljevo ter Murkovo nagrado. Spodbujal je in usmerjal tudi njegove dijake k zapisovanju in raziskovanju ljudskega izročila v Posočju.

Nanj se v Trinkovem koledarju spominjamo, ker je za krajše obdobje poučeval na tečajih slovenskega jezika v Benečiji, predvsem pa zato, ker je prispeval tudi za naš koledar. V letih 1996, 1999, 2001, 2002 in 2004 je v Trinkovem koledarju objavil nekatere rezijanske pravljice, ki jih je Ana Zuzzi pri 88 letih starosti zapisala v knjižnem jeziku, saj rezijanščine ni več znala. Bila je hči Marije in Stefana Clemente z Osojan (Rezija), ki sta si našla streho pri Kosmičevih v Žabcah pri Tolminu. Šlo je za pravljice o zlati ribici, o hudobnem mlinarju, o revnem tlačanu in bogatem grofu, o divji babi ter dve živalski pravljici.

V zadnjem obdobju je prof. Dolenc raziskoval tolminski punt iz leta 1713 in precej prispeval k osvetlitvi dogodkov iz tistega obdobja.

ARNALDO BARACETTI

Sredi julija smo se v Vidnu poslovili od Arnalda Baracettija (1922-2012). Bil je lider furlanske komunistične stranke in obenem zavzet pripadnik furlanskega avtonomističnega gibanja. Vneto in temperamentno je deloval v inštitucijah od občinske, pokrajinske in deželne do vsedržavne ravni. Kot poslanec KPI v rimskem parlamentu (1976-1987) se je neumorno prizadeval za obnovo od potresa prizadetih krajev in družbeno-ekonomsko rast Furlanije ter za promocijo kulture, jezika in identitete. Pri tem delu je znal delovati povezovalno in je nemalo prispeval k skupnemu nastopu vseh furlanskih parlamentarcev, kar je obrodilo dobre sadove.

Vztrajno in drzno se je vse življenje prizadeval za pravice jezikovnih manjšin. Bil je protagonist v boju za zaščito in ovrednotenje furlanskega jezika in kulture, hkrati pa je bil pozoren tudi do problematike slovenske manjšine v Furlaniji. Bil je naš iskren prijatelj.

Njegovo ime je povezano z zakonom za popotresno obnovo Furlanije, ki je bil sprejet leta 1977 in že v prvem členu poudarjal načelo »zaščite jezikovnega in kulturnega bogastva« Furlanije. Na podlagi tega zakona je bila leto kasneje ustavnovljena tudi univerza v Vidnu z namenom, da »prispeva k družbenemu napredku in preporodu Furlanije«.

Sad njegovih prizadevanj je bil tudi zakon za razvoj gospodarskih dejavnosti in sodelovanja na obmejnem območju FJK iz leta 1991, ki je med drugim zagotovil prva vsedržavna finančna sredstva za slovensko manjšino v Italiji »v pričakovanju zaščitnega zakona«.

Tudi po končani politični karieri ni miroval. Nasprotno, bil je še naprej v prvi vrsti v prizadevanjih za doseg manjšinskih pravic. Bila je njegova zasluga, če so Furlani strnili vrste in sestavili močno delegacijo, v kateri so bili najvišji predstavniki Cer-

kve, Univerze, Občine in Pokrajine Viden ter Trgovinske zbornice, ki si je v rimskem parlamentu izborila sprejetje zaščitnega zakona za zgodovinske jezikovne manjšine v Italiji (482/99). Podobno pobudo je kasneje sprožil v prid slovenske manjšine, saj je sestavil dokument, ki so ga v podporo našemu zaščitnemu zakonu podpisali videnski rektor, videnski župan in škofijski vikar za kulturo.

Po sprejetju obeh zakon pa se je prizadeval za njuno izvajanje tako v korist Furlanov, kot Slovencev in Nemcev (v prvi vrsti na področju šolstva, medijev in TV) ter za nadgradnjo zaščite z deželnimi zakoni. Skrbel je tudi za uveljavljanje Furlanije in njeno avtonomijo, pri čemer je ob Furlanih vedno imel v mislih tudi Slovence.

Z vso zagnanostjo, spretnostjo in znanjem se je vse življenje prizadeval za močno Furlanijo z jasno profilirano jezikovno in kulturno identiteto, a ne zasanjano v preteklosti, pač pa odprto in usmerjeno v bodočnost.

IZ NAŠEGA DELA

KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO

6.1.2012

Čedad, gledališče Ristori
Dan emigranta

26.1.2012

Špeter, Slovenski kulturni center
predstavitel Trinkovega koledarja 2012
nastop učencev Glasbene Matice Špeter

11.2.2012

Čedad, gledališče Ristori
Dan slovenske kulture
organizacija: SKGZ, SSO, Inštitut za slovensko kulturo, Zveza slovenskih kulturnih društev, Slovenska prosveta Trst, Zveza slovenske katoliške prosvete, Glasbena matica, SCGV Emil Komel, Kulturni dom Gorica, Kulturni Center Lojze Bratuž, Slovensko stalno gledališče, KD Ivan Trinko
pokroviteljstvo: občina Čedad

24.2.2012 – 26.2.2012

Kobarid 2012: Benečija v skupnem slovenskem kulturnem prostoru
organizacija: Kulturno društvo Stol Breginj, Občina Kobarid, Fundacija Poti miru v Posočju, JSKD Ol Tolmin, Inštitut za slovensko kulturo, KD Ivan Trinko

25.2.2012

Kobarid, Dom Andreja Manfrede
predstavitel knjižnih novosti, koledarjev in zgoščenk, predstavitev Trinkovega koledarja 2012
nastop otroškega pevskega zbora Mali lujerji in podružnične šole Smast

23.3.2012

Špeter, Slovenski kulturni center
Besede in glasba ob svetovnem dnevu poezije
predstavitel pesniške zbirke Andreine Trusgnach
Sanje morejo plut vesoko

sodelovali: Irena Popov Novak, Michele Obit
nastop skupine Dortih
organizacija: KD Ivan Trinko

31.3.2012

Breginj, osnovna šola
Večer z Zamejci v Breginju - Skupni kulturni prostor ob Nadiži
predstavitel Trinkovega koledarja 2012 in pesniške zbirke Sanje morejo plut vesoko
nastop učencev PŠ Breginj, MPZ Naše vasi iz Tipane in Ženske vokalne skupine Breginj
sodelovali: Andreina Trusgnach, Lucia Trusgnach
organizacija: Kulturno društvo Stol Breginj, KD Ivan Trinko, Podružnična šola Breginj

1.6.2012

Koper, Radio Koper
predstavitel pesniške zbirke
Sanje morejo plut vesoko - oddaja v živo
sodelovali: Andreina Trusgnach, Lucia Trusgnach

4.4.2012

Trst, Tržaška knjigarna
Na kavi s knjigo
predstavitel pesniške zbirke
Sanje morejo plut vesoko
sodelovali: Andreina Trusgnach, Lucia Trusgnach, Martina Kafol
organizacija: Tržaška knjigarna, ZTT

24.5.2012

Gorica, Katoliška knjigarna
Na kavi s knjigo v Katoliški knjigarni
predstavitel pesniške zbirke
Sanje morejo plut vesoko
sodelovali: Andreina Trusgnach, Lucia Trusgnach
organizacija: Katoliška knjigarna, Založba Mladika, Založništvo Tržaškega tiska, Goriška Mohorjeva družba

16.6.2012

Kambreško (SLO)

X. Kulturni dnevi pod Globočakom
predstavitel Trinkovega koledarja 2012
in pesniške zbirke Sanje morejo plut vesoko
sodelovali: Andreina Trusgnach, Lucia Trusgnach
organizacija: TRD Globočak – Kambreško,
Občina Kanal ob Soči

22.6.2012

Čedad, dvorana SOMSI

predstavitel knjige Egon Pelikana: L'attività
clandestina del clero sloveno durante il fascismo
predavatelj: Egon Pelikan, Alessandra Kersevan,
Jože Pirjevec
organizacija: Kappa-Vu, Društvo Iskra,
KD Ivan Trinko, ANPI Čedad

24.6.2012

XVIII. mednarodni pohod prijateljstva Čeniebola-
Robidišče-Podbela – V. Memorial Ado Cont
organizacija: Pro loco Lipa, Združenje Alpincev in
skupine Chei dal Magonik iz Čeniebole,
Kamp Nadiža iz Podbele, Fundacija »Poti miru
v Posočju«
sodelovanje: KD Ivan Trinko, SKGZ Čedad
pokroviteljstvo: Občina Fojda, Občina Kobarid,
Uprava Enota Tolmin

30.6.2012

Topolove – Postaja Topolove
predstavitel projekta Koderjana,
predstavitel pesniške zbirke
Zverinice prijateljice – Amiche bestioline
Matjaža Pikala
koncert skupine Autodafé in krstna predstavitev
zgoščenke Zverinice prijateljice
sodelovanje: Društvo Topoluove, Postaja Topolove,
KD Ivan Trinko, Zadruga Novi Matajur

1.6.2012

Špeter, Slovenski kulturni center
Razvežimo jezik!
Delavnica na temo frazemov
organizacija: Institut za slovensko kulturo,
KD PoBeRe, KD Ivan Trinko

28.7.2012

Čedad, Palača Costantini
Kapljice zgodovine in kulture:
Alla ricerca dell'identità.
Konferenca Hrast in vinska trta:
eksistencialni portret A. Cracine,
poklon Marinu Vertovcu, človeku kulture
in dialoga ob 10-letnici smrti
predavatelj: mons. Marino Qualizza,
mons. Guido Genero, Franco Fornasaro,
Michele Obit

likovna razstava: Guido Tavagnacco, Lucilla
Micheli
glasbeni program: StEli duo, duo Vigna-Fornasaro
organizacija: Družina Giovanni Costantini,
KD Ivan Trinko, E.R.A.P.L.E. F.V.G.,
Univerza za tretjo obdobje, Slovenci po svetu,
Študijski center "La Parabola"
pokroviteljstvo: Občina Čedad

6., 13., 27.9.2012

Film Video Monitor 2012 - Benečijnama
organizacija: KD Ivan Trinko, Kinoateljce, Študijski
center Nediža, Institut za slovensko kulturo
sodelovanje: Občina Čedad, Ambito Distrettuale
del Cividalese, Casa di Riposo G. Sirch iz Špetra

6.9.2012 ob 17.30

Špeter, občinska dvorana
krstna predstavitev dokumentarca
Cronaca perduta (I. del)
s prisotnostjo starejših protagonistov filma
organizacija: Ambito Distrettuale del Cividalese

6.9.2012 ob 21.00

Špeter, občinska dvorana
ponovitev predstavitve dokumentarca
Cronaca perduta (I. del)

13.9.2012

Sovodnja, večnamenska dvorana osnovne šole
krstna predstavitev dokumentarca
Cronaca perduta (II. del)

27.9.2012

Špeter, Slovenski kulturni center
predstavitel dokumentarca
Avventura tretjih razredov nižje srednje šole
Dante Alighieri v Špetru - šolsko leto 1970-71
in Prostor v tej galaksiji Alvara Petriciga
glasbena spremljava v živo:
Glasbena matica iz Špetra

15.9.2012

Čedad, Palača Costantini
Kapljice zgodovine in kulture: Vestire, tessere
e ricamare nel Friuli Patriarcale del Trecento
predavanje Marie Beatrice Bertone
glasbeni utrip: Duo Boiti-Piccinini
organizacija: Družina Costantini,
Gruppo Storico Forojuliense, Clamor et Gaudium
sodelovanje: KD Ivan Trinko

29.9.2012

Trst, Kavarna San Marco
predstavitel projekta Koderjana in razstava knjig
iz zbirke Koderjana ob knjižnem sejmu v okviru
Mednarodnega festivala Revija v reviji
organizacija: Založba Apokalipsa

12.10.2012

Gorica, Društvo Prologo
predstavitelj knjige Zverinice prijateljice
Matjaža Pikala
organizacija: Društvo Prologo

3.11.2012

Čedad, gledališče Ristori
koncert Musiche / Muzike – Suns 2012
nastop skupine Orka in Kvarteta Terska Benečija
poetično-zvočna predstava Dom Ljubi dom
Antonelle Bukovaz
organizacija: Inštitut za slovensko kulturo,
Coop di Informazione Friulana/Radio Onde
Furlane, KD Ivan Trinko, Postaja Topolove
pokroviteljstvo: Občina Čedad

9.11.2012–2.12.2012

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
razstava Odprta obzorja – Umetnost 20. stoletja
med Italijo in Slovenijo
organizacija: KD Ivan Trinko
sodelovanje: Beneška galerija, Inštitut za slovensko
kulturo, Zveza slovenskih kulturnih društev,
Delniška družba KB 1909, Slovenska kulturno-
gospodarska zveza, Občina Čedad
pokroviteljstvo: Občina Čedad

9.11.2012

otvoritev razstave Odprta obzorja
nastop učencev Glasbene Matice Špeter

18.11.2012

voden obisk razstave Odprta obzorja

13.11.2012

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
ob razstavi Odprta obzorja
branje prve knjige Repubblica di Platone
sodelovali: Furio Honsell, Luca Ferri,
Mario Brandolin
v okviru projekta čedajskega združenja SOMSI
Nuove Tracce – Incontri 2012
organizacija: Društvo S.O.M.S.I. Čedad
sodelovanje: KD Ivan Trinko

20.11.2012

Viden, knjigarna La Pecora nera
predstavitelj pesniške zbirke in zgoščenke
Zverinice prijateljice – Amiche bestioline
sodeloval avtor Matjaž Pikalo
organizacija: knjigarna La Pecora nera

20.11.2012

Čedad, društvo Navel
predstavitelj pesniške zbirke in zgoščenke
Zverinice prijateljice – Amiche bestioline
sodeloval avtor Matjaž Pikalo
organizacija: društvo Navel Čedad

21.11.2012

Ljubljana, Cankarjev dom – Knjižni sejem
predstavitelj zgoščenke in pesniške zbirke
Zverinice prijateljice – Amiche bestioline
sodelovali: avtor Matjaž Pikalo in skupina Autodafé

28.11.2012

Čedad, Cerkev S. Maria dei Battuti
predstavitelj knjige Marka Sosiča Tito amor mijo
v okviru projekta Koderjana VII
in razstave Odprta obzorja
organizacija: KD Ivan Trinko, Društvo Topolove

8. 12. 2012

Ljubljana, Mladinski center pri koritu
Miklavževanje z Zverinicami prijateljicami
koncert otroških pesmi in predstavitelj pesniške
zbirke Zverinice prijateljice – Amiche bestioline
nastop skupine Autodafé
organizacija: Menza pri koritu

Gledališka sezona SSG v Benečiji

2011/2012

organizacija: Slovensko stalno gledališče,
Inštitut za slovensko kulturo, KD Ivan Trinko,
KD Rečan, Fundacija Poti Miru v Posočju

- 18.1.2012, Liesa, telovadnica:

Šoferji za vse čase

- 7.3.2012, Špeter, Slovenski kulturni center:

Deseti raček (za otroke)

- 4.4.2012, Kobarid, Kulturni dom:

Kobarid '38, Kronika atentata

- 10.5.2012, Čedad, gledališče Ristori:

Saj razumete

2012/2013

organizacija: SSG, Inštitut za slovensko kulturo,
KD Ivan Trinko, KD Rečan

- 25.11.2012, Špeter, Slovenski kulturni center:
110 okusnih let

- 5.12.2012, Špeter, Slovenski kulturni center:
Gledališče iz kovčka (za otroke)

- 13.12.2012, Špeter, Slovenski kulturni center:
Kakor napravi stari, je zmerom prav (za otroke)

Natečaj

Sulle tracce di Ivan Trinko / Po sledih Ivana Trinka
ob 150-letnici rojstva Ivana Trinka
namenjen učencem osnovnih in nižjih srednjih šol
iz videnske pokrajine, ki se nahajajo na ozemlju,
v katerem se izvaja zaščitni zakon za slovensko
manjšino 38/01
organizacija: KD Ivan Trinko, Občina Sovodnja

Projekti

sodelovanje pri Standardnem projektu LEX -
Analiza, izvajanje in razvoj zaščite narodnih
skupnosti v Sloveniji in Italiji (2011-2014)

sodelovanje pri projektu Krožka Galeb za promocijo
mladinske književnosti in ustvarjalnosti
S podobami preko besede

Korespondenca Ivan Trinko – Adolf Černý
(Arhiv Akademije znanosti češke republike,
Trinkova zapuščina v Goriški knjižnici France Bevk)

Publikacije

Matjaž Pikalo: Zverinice prijateljice – Amiche
bestioline (+ zgoščenka Autodafé)
(Zbirka Koderjana, VI)
izdali: KD Ivan Trinko, Društvo Topoluove,
Zadruga Novi Matajur

Odperta obzorja - Umetnost 20. stoletja med Italijo
in Slovenijo
(katalog razstave)

Trinkov koledar za leto 2013

Andreina Trusgnach: Sanje morjeo plut vesoko

Društvena spletna stran www.kries.it

Spletni katalog knjižnice **KD Ivan Trinko**
je dostopen na naslovu:
<http://www.winknj.si/OPAC/10005>

**SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE
LETO 2011**

KSENIJA MAJOVSKI

(NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST)

SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE LETO 2011

KSENIJA MAJOVSKI

(NARODNA IN ŠTUDIJSKA KNJIŽNICA, TRST)

Slovenska bibliografija videnske pokrajine upošteva serijske in monografske publikacije, ki govorijo o Slovencih s tega območja, dela slovenskih avtorjev in založnikov iz videnske pokrajine ter dela v slovenščini ali v slovenskem narečju, ki so nastala na obravnavanem ozemlju. Kriterij izbora gradiva za bibliografijo je dokaj širok, saj smo k monografijam prišteli tudi stenske koledarje z besedilom, kartografsko gradivo, glasbene tiske ter gradivo razmnoženo kot tipkopis oz. računalniški izpis (npr. besedila uprizoritev Beneškega gledališča).

Popis je urejen po strokah univerzalne decimalne klasifikacije z dodatkom naslovnega in imenskega kazala. V bibliografijo smo vključili tudi starejše tiske (do 5 let nazaj), ki so izostali iz prejšnjih bibliografij zaradi težav pri pridobivanju gradiva. Odločili smo se, da objavimo njihov popis, saj bi sicer te enote izpadle. Označene so z zvezdico (*).

Bibliografija je izdelana z računalniškim programom COBISS, ki povezuje v omrežje več kot 400 slovenskih knjižnic. Narodna in študijska knjižnica je vključena v to omrežje. Baza podatkov COBISS je dosegljiva v celoti ali pa tudi kot katalog posamezne vključene knjižnice prek spleta internet, in sicer tudi na naslovu spletne strani Narodne in študijske knjižnice <http://www.knjiznica.it>

1.

BRONT, Lia

[Uno due tre]

1 2 3 : ena dva tri = un doi tre = eins zwei drei / Lia Bront ; [disens, ilustracije, Zeichnungen, disegni Sandra Manzini ; traduzioni par furlan, prevod v furlanščino, Friaulische Übersetzung, traduzioni in friulano Societât Filologjiche Furlane ; traduzioni par sloven e par todesc, prevedla v slovenščino in v nemščino, deutsche und slowenische Übersetzungen, traduzioni in sloveno e tedesco Daria Costantini]. - Udin : Societât Filologjiche Furlane = Società Filologica Friulana, cop. 2011 ([s. l.] : Juliagraf). - 1 zgibanka (6 str.) v mapi : ilustr. ; 18 cm

Besedilo v it., slov., furl. in nem.

COBISS.SI-ID 4679916

2. *

PRO loco --- un ponte tra passato e futuro = Pro loco --- itô ka jê bilu, itô ka jê, itô ka bo / [coordinamento Anna Micelli e Luigia Negro ; fotografie di Archivio fotografico dell'Associazione Pro loco "Pro Val Resia" ... et al.]. - [S. l.] : Pro loco "Pro Val Resia", 2009 (Gemona del Friuli : Grafica&stampa). - 207 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v it., nasl. tudi v rezijanščini. - Bibliografija: str. 205

COBISS.SI-ID 5402604

05 SERIJSKE PUBLIKACIJE

3.

ALL'OMBRA del Canin = Ta pod Canynowo sinco : bollettino parrocchiale di Resia . - Udine : Parrocchia di Resia, [196]-

84 (2011), pasqua, estate, autunno

Četrtnetnik. - Popis po Anno 66, No. 1 (1993). - Vzpor. nasl. se spreminja. - Večkrat spremenjeni štetje letnikov

COBISS.SI-ID 3369522

4.

BENEŠKI dnevnik. - 2005- . - Čedad = Cividale del Friuli : Cooperativa Most, 2005-

2011

Letnik. - Nadaljevanje stenskega koledarja Beneški koledar

COBISS.SI-ID 54486785

5.

DAL "San Martino" : bollettino parrocchiale . - [Ljesa : župnija, 1962?-]

50 (2011), n. 1-3

Trikrat letno. - Popis po štev. 1, letn. 12 (1973)

COBISS.SI-ID 2758124

6.

DOM : kulturno verski list . - Cividale : Dom, 1966-

46 (2011), št. 1-22

Štirinajstdnevnik. - Dostopno tudi na: <http://www.dom.it>

ISSN 1124-6472

COBISS.SI-ID 30191873

7.

EMIGRANT : bollettino dell'Associazione emigranti sloveni Friuli-Venezia Giulia = glasilo Društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije . - Orbe : [Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine], 1969-

28 (2011), n. 1-2, 3/4-5/6

Občasno, nato dvomesečnik. - Od leta 1969 do 1974 izhajal v kraju Orbe (Švica), od l. 1981 izhaja v Čedadu (Italija). - Emigrant ni izhajal med leti 1975-1980. - Od l. 1982 se podnasl. spreminja. - Format se spreminja. - Pril. k št. 5/6: Koledar 2012

ISSN 2039-876X

COBISS.SI-ID 29808641

8.

GALEB : mladinska revija. - Letn. 1, št. 1 (1954/1955)- . - Čedad : Zadruga Novi Matajur, 1954-

57 (2010/2012), št. 5-10

58 (2011/2012), št. 1-4

Mesečnik (10 št. letno). - Do letn. 39 (1992/1993), št. 2 založnik: Trst : Založništvo tržaškega tiska

ISSN 1124-6480

COBISS.SI-ID 29761793

9.

GALEBOV šolski dnevnik : [priloga mladinske revije "Galeb"]. - 1983/1984- . - Trst : Založništvo tržaškega tiska, 1983

2010/2011

2011/2012

Letnik. - Izdajatelj: leto 1997/1998 - Sergio Schiberna editore; leto 1993/1994 - Gruppo Stampa Editoriale; od leta 1994/1995 dalje (razen leta 1997/98) - Zadruga Novi Matajur

COBISS.SI-ID 28987904

10.

MLADINAMIT : šolsko glasilo = giornolino scolastico. - 2010/2011, št. 1- . - Špeter : Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom, [2010]-

2010/2011, št. 1

2011/2012, št. 2

Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 4378348

11.

NĀŠ glas = La nostra voce : semestrale del Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum". - Anno 5 [i. e. 1], no. 1 (dic. 2005)- . - Prato di Resia : Circolo culturale Resiano "Rozajanski dum", 2005-

7 (2011), n. 1-3

Občasno . - Pril. k št. 3: Ti rozajanski brūsarji = Gli arrotini della Val Resia
COBISS.SI-ID 231738112

12.

NOVI Matajur : tednik Slovencev videmske pokrajine. - Leto 1, št. 1 (1974)- . - Čedad : ZTT, 1974-

2011, št. 1-50

Tednik. - Besedilo v slov., it. in beneškoslovenskem narečju. - Dostopno tudi na: <http://www.novimatajur.it>. - Je nadaljevanje: Matajur
ISSN 1124-6626
COBISS.SI-ID 29265409

13.

SLOVIT. - Anno 1, no. 1 (1999) . - . - Cividale del Friuli : Most, 1999-

13 (2011), n. 1-10+11/12 = 159-168+169/170

Mesečnik
ISSN 1826-6371
COBISS.SI-ID 100705024

14.

TRINKOV koledar za Beneške Slovence za leto - 1953- . - [S.l.] : samozal., [1952]-

2011

Letnik. - Nasl. se spreminja: za leta 1968-1985: Trinkov koledar za navadno (ali prestopno) leto ...; za leta 1993-1998: Trinkov koledar za leto ...; za leto 1999 in dalje: Trinkov koledar ... - Založniki se spreminjajo: za leta 1954-1960: Rev[erendo] Val[entin] Reven in delavci Beneške Slovenije v Belgiji; za leta 1968-1981: samozal.; za leta 1982-1985: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad; za leta 1992-1999: Zadruga Lipa, Špeter; za leto 2000 in dalje: Kulturno društvo Ivan Trinko, Čedad. - Format se spreminja: za leta 1953-1985: 15 cm; za leto 1992 in dalje: 21 cm. - Koledar za leta 1986-1991 ni izšel. - Pril.: Utekli so bogovi hiše
ISSN 1124-6790
COBISS.SI-ID 28988160

15.

La VITA cattolica : settimanale del Friuli . - Udine : La Vita cattolica

89 (2011), n. 1-50

Popis po št. 5, letn. 78 (2000). - Vsako prvo ali drugo št. v mesecu stran v slov. ali beneškoslovenskem narečju z nasl.: Po slovensko
ISSN 1120-9399
COBISS.SI-ID 30742272

16.

VITAINSIEME = Življenjekoje : bollettino delle parrocchie di s. Leonardo AB. (S. Leonardo) e di s. Paolo (Stregna). - Anno 1, n. 1 (dic. 2001). - San Leonardo : [Parrocchia], 2001-

11 (2011), n. 1-3

Trikrat letno. - Pretežno v it. - Letn. 2, št. 2 ima slov. naslov Življekoje, od letn. 2, št. 3 dalje slov. nasl. Življekoje. - Je nadaljevanje: Bollettino parrocchiale di San Leonardo. - Pril k št. 1: Le nostre chiesette. San Antonio Abate
COBISS.SI-ID 2226156

2 VERSTVO. BOGOSLOVJE

17.

DOMAČE molitve. - 2. povečana izd. publikacije "Naše domače beneške molitve". - Čedad = Cividale del Friuli : Združenje Don E. Blanchini = Associazione Don E. Blanchini : Most, 2011 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 121 str. ; 17 cm

Besedilo pretežno v beneškoslovenskem narečju, spremna beseda tudi v it. - Prej izšlo z nasl.: Naše domače beneške molitve ; Čedad : Zadruga Dom, 1989
COBISS.SI-ID 4763884

31 SOCIOLOGIJA. DEMOGRAFIJA. STATISTIKA

18. *

DEL Medico, Dante

Ex emigranti Val Torre, Lusevera - Bardo : ieri, oggi --- domani = učera, nas --- zejtra / Dante Del Medico, Renzo Mattelig ; [foto Archivio Unione emigranti sloveni del FVG ... [et al.] ; traduzioni Igor Cerno]. - [S. l.] : Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia Slovenci po svetu, cop. 2010 (Povoletto : Grafiche Civaschi). - 109 str. : ilustr. ; 24 cm

Ov. nasl. - Spremni besedi prevedeni v tersko narečje, pesem pa v slov.
COBISS.SI-ID 4502508

19.

KALC, Aleksej

Washed away on continents : a historical survey of emigration from Benečija region (Venetian Slovenia) = Odplavljanje na celine : Nadiške doline in destinacije izseljevanja v družinskih fotografskih arhivih / [avtoriji !] Aleksej Kalc, Michela Predan, Alvaro Petricig ; translated by Igor Mayer ; razstavo in katalog uredil Študijski center Nediža]. - [Čedad] : Slovenci po svetu - Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, 2011 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 107 str. : ilustr. ; 22 cm

Vzpor. besedilo v slov. in angl.
COBISS.SI-ID 5257964

20.

PO poteh sveta = Sulle strade del mondo / [traduzioni Renzo Mattelig ... [et al.] ; foto Archivio Unione emigranti sloveni del FVG]. - [S. l.] : Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia Slovenci po svetu, cop. 2011 (Povoletto : Grafiche Civaschi). - 240 str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo v beneškoslovenskem narečju in prevodi izmenično v it., span., angl.
COBISS.SI-ID 5497324

37 VZGOJA. ŠOLSTVO. IZOBRAŽEVANJE. POUK. PROSTI ČAS

21. *

ČRKOVNA nevihta. - [Špeter : Dvojezična osnovna šola, 2010]. - [32] str. : ilustr. ; 30 cm

Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 5127404

22.

DRŽAVNA večstopenjska šola s slovensko-italijanskim učnim jezikom (Špeter)

Dvojezična šola : kjer zvezki oživijo = Scuola bilingue : dove i quaderni camminano. - Špeter : Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom = San Pietro al Natisone : Istituto comprensivo statale con insegnamento bilingue sloveno-italiano, [2011]. - 1 zgbanka (12 str.) : ilustr. ; 20 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov.

COBISS.SI-ID 4681452

39 ETNOLOGIJA. ETNOGRAFIJA. FOLKLORA

23.*

BISIDE ta-na traku : biside anu imprēsti od naših tih starih = Le parole su nastro : testimonianze orali e materiali della vita di un tempo in Val Resia = Besede na traku : besede in predmeti naših starih / a cura di Luigia Negro e Sandro Quaglia. - [Resia] : Associazione culturale "Museo della Gente della Val Resia" : Unione dei circoli culturali sloveni in Italia = Zveza slovenskih kulturnih društev, 2009 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 144 str. : ilustr. ; 22 x 24 cm

Besedilo v rezijanščini, it. in slov. - Tu-w pačnet : presentazione / Luigia Negro Šimiljonawa: str.

4-5. - Parole e oggetti del passato immaginando il futuro / Roberto Dapit: str. 6-7. - Introduzione / Sandro Quaglia: str. 8-9

COBISS.SI-ID 13751089

24.

DEKLE je po vodo šlo : [zapiski o vodi in zgodbe, ki so zrasle ob njej = appunti sull'acqua e storie nate vicino ad essa] / [pripirali učenci dvojezične osnovne šole in nižje srednje šole, la pubblicazione è stata realizzata ... dagli alunni delle scuole primaria e secondaria di primo grado bilingui ; učitelja koordinatorja, docenti coordinatori Antonella Cromaz, Damijan Vižintin]. - V Špetru : Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom = San Pietro al Natisone : Istituto comprensivo statale con insegnamento bilingue sloveno-italiano, 2011 (Pasian di Prato : Lithostampa). - [126] str. : ilustr. ; 24 cm

Besedilo vzpor. v it. in slov. - Dodatek k nasl. v kolofonu

COBISS.SI-ID 4581868

25.

NEGRO, Luigia

Dila tu-w Reziji : biside ta-na traku za otroke = Principali mestieri ed attività passati e presenti in Val Resia : parole su nastro per bambini / a cura di Luigia Negro Šimiljonawa e Sandro Quaglia Guket. - [S. I.] : Associazione culturale "Museo della gente della Val Resia" ; Cedad = Cividale del Friuli : Most, 2011 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 71 str. : ilustr. ; 29 cm

Besedilo v it. , slovski deli tudi v rezijanščini. - Dodatek k nasl. nad nasl.

COBISS.SI-ID 5250028

26. *

TAKO so peli : katalog 2 = Così cantavano : catalogo 2 / [uredništvo, redazione Manuel Figheli ; slike, fotografie Osvaldo Errath]. - Kanalska dolina = Val Canale : Slovensko kulturno središče Planika = Centro culturale sloveno Stella alpina : Glasbena matica, Šola Tomaž Holmar = Glasbena matica - Scuola di musica nella Val Canale Tomaž Holmar ; [Trst] : SLORI, 2010 ([s. l.] : Tipografia Tarvisiana). - 38 str. : ilustr., note ; 23 cm

Besedilo pretežno v slov., spremna beseda in pesmi tudi z vzpor. prevodom v it. - Publikacija je dopolnilo k zgoščenki z istim nasl., ki je izšla istega leta
COBISS.SI-ID 4288748

6 UPORABNE ZNANOSTI

27. *

DEL Medico, Dino

Ricette antiche del Friuli Venezia Giulia : con particolare riferimento alle Valli del Natisone, del Torre e della Val Resia / Dino Del Medico, Valeria Domenis. - [S. l.] : Slovenci po svetu - Unione emigranti sloveni del Friuli Venezia Giulia, [med 2007 in 2009] ([Premariacco] : Juliagraf). - 71 str. : ilustr. ; 24 cm

Vzpor. besedilo v angl. in it.
COBISS.SI-ID 4368620

71/72 PROSTORSKO UREJANJE. ARHITEKTURA

28. *

LUNAZZI, Melania

Cerkve v Prapontnem / [besedilo Melania Lunazzi ; prevod iz italijanščine Tamara Visintin ; avtorji fotografij Riccardo Viola, Giacomo Zanini]. - Videm : Društvo za narodno zgodovino Furlanije = Deputazione di storia patria per il Friuli ; [s. l.] : Fondazione CRUP, 2006 ([s. l.] : Arti grafiche friulane). - 49 str. : ilustr. ; 17 cm. - (Zgodovinski spomeniki Furlanije ; 7)

Ov. nasl. - Avtor naveden v kolofonu. - Potiskane notranje str. ov. - Bibliografija: str. 48
COBISS.SI-ID 3997164

29.

Le NOSTRE chiesette. San Antonio abate. - [S. Leonardo : parrocchia di san Leonardo abate], 2011. - 8 str. : ilustr. ; 30 cm. - (Vitainsieme = Živietkupe ; 2011, 1)

Čelni nasl. - Z oznako: supplemento al numero di aprile 2011 Vitainsieme - bollettino parrocchiale di San Leonardo e Stregna
COBISS.SI-ID 4460268

30. *

TREVISIOL, Denise

Opatija v Rožacu (Rosazzo) / [besedilo Denise Trevisiol ; fotografije Riccardo Viola ... et al.]. - Videm : Deputazione di storia patria per il Friuli, 2008 (Imoco spa (Ud) : Arti grafiche friulane). - 53 str. : ilustr. ; 17 cm. - (Zgodovinski spomeniki Furlanije ; 14)

Ov. nasl. - Avtor naveden v kolofonu. - Bibliografija: str. 51-53
COBISS.SI-ID 15337266

31.

BORIS Pahor, Lojze Spacal : paesaggi nel Novecento = krajine dvajsetega stoletja : 5. 11. 2011 - 27. 11. 2011, Čedad, Cividale del Friuli, Chiesa di S. Maria dei Battuti, B.go di Ponte / [[prireditelji razstave] Kulturno društvo, Circolo culturale "Ivan Trinko" ... [et al.]; sodelujejo, in collaborazione con Beneška galerija ... et al.]. - Čedad = Cividale : Kulturno društvo Ivan Trinko, [2011] (Premariacco : Juliagraf). - [12] str. : ilustr. ; 21 cm

Ov. nasl. - Besedilo v slov. in it.

COBISS.SI-ID 4584172

32.

LEZIONI di fotografia = Učne ure fotografije. 1. / [progetto, projekt Alvaro Petricig]. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špietar : Študijski center [Nediža], 2011 (Udine : PrimeOffset). - [50] str. : ilustr. ; 18 cm. - (Fotonicchie ; 4)

200 izv. - Besedilo v it. in slov.

COBISS.SI-ID 4578028

33.

LEZIONI di fotografia = Učne ure fotografije. 2. / [progetto, projekt Alvaro Petricig : testo, tekst Roberto Del Grande ; traduzione, prevod Jadranka Križman]. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špietar : Študijski center [Nediža], 2011 (Udine : PrimeOffset). - [48] str. : ilustr. ; 18 cm. - (Fotonicchie ; 5)

200 izv. - Besedilo v it. in slov.

COBISS.SI-ID 4578284

34.

POSTAJA (18 ; 2011 ; Topolove)

Postaja Topolove = Stazione di Topolò : XVIII : [2-17 luglio 2011] / [a cura di Associazione Topolò-Postaja Topolove ; traduzioni Cosimo Miorelli - inglese, Vesna Jagodic - sloveno ; disegni Maksims Shentelevs ... [et al.] ; fotografie Luca Caratozzolo ... et al.]. - Topolò = Topoluove : Associazione, [2011] (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 115 str. : ilustr. ; 21 cm

Besedilo večjezično, večinoma pa v slov., it. in angl.

COBISS.SI-ID 4480492

35.

TRINCO, Valentino

Tin Piernu : fotografo di Tercimonte = fotograf s Tarčmuna / [izdajatelj] Centro studi, Študijski center Nediža ; [a cura di, uredili Roberto Del Grande, Alvaro Petricig, Michela Predan ; testi, besedila Roberto Del Grande ... [et al.] ; racconti, kratke zgodbe Pierina "Perina" Crucil ... [et al.] ; traduzioni, prevod Jadranka Križman]. - Trst : ZTT = Trieste : EST, 2011 (Udine = Viden : PrimeOffset). - 277 str. : ilustr. ; 25 cm

Vzpor. besedilo v slov. in it. - Del naklade izšel pri založniku Študijski center Nediža v Špetru (kot je navedeno v CIP-u nekaterih izvodov, čeprav sta v obeh primerih kolofona enaka)

COBISS.SI-ID 4277996

36.

VISCHI, Pietro

Niente di personale = Nič osebnega / Pietro Vischi. - San Pietro al Natisone : Centro studi Nediža = Špietar : Študijski center [Nediža], 2011 (Udine : PrimeOffset). - [48] str. : ilustr. ; 21 cm. - (Fotonicchie ; 3)

200 izv. - Besedilo v it. in slov.

COBISS.SI-ID 4578540

78 GLASBA

37.

QUAGLIA, Catia

"Citirajo citire, bunkulajo būnkule" : catalogo della mostra = katalogo kazanja / [testi Catia Quaglia e Pamela Pielich]. - Resia : Gruppo folkloristico "Val Resia", Comitato per la conservazione del folklore resiano Ti rozajanski plesawci, 2011 (Paluzza : C. Cortolezzis). - 32 str. : ilustr. ; 20 cm

Ov. nasl. - Besedilo v rezijanščini in it., didaskalijske k slikam samo v it.

COBISS.SI-ID 5497580

81 JEZIKOSLOVJE

38.

BRECELI, Marijan, 1931-

Lingue d'Europa : dizionario pratico italiano-friulano-sloveno-tedesco-inglese / a cura di Marijan Brecelj, Gianni Nazzi ; con la collaborazione di Anna Buliani Gozzi e Sergio Fantini per il tedesco, Enrico Del Giudice e Silvana Fachin Schiavi per l'inglese. - 2a ristampa. - San Pietro al Natisone : Comunità montana del Torre, Natisone e Collio, cop. 2011 (Udine : Designgraf). - 627 str. ; 17 cm

COBISS.SI-ID 721736

39.

CENCIG, Guerrino

I toponimi di Montefosca = Čeneurške ledinske imena / Cencig Guerrino. - [S. l. : samozal. G. Cencig, 2011]. - 104 str. : ilustr. ; 30 cm

Ov. nasl.

COBISS.SI-ID 5497836

40.

OMAN, Alessandro

Naša špraha : ziljsko narečje iz Ukev = dizionario zegliano di Ugovizza / Alessandro Oman ; [traduzioni in sloveno di Tanja Tomaselli, traduzioni in tedesco di Maria Laura Pinagli, traduzioni in friulano di Gilberto Antoniutti]. - Ukve : [s. n.], 2011 (Tarvisio : Tipografia Tarvisiana). - 205 str. : ilustr. ; 31 cm

Uvodna besedila v it., slov., nem. in furl. - Bibliografija: str. 205

COBISS.SI-ID 15044146

82(100) KNJIŽEVNOST RAZNIH NARODOV

41.

BUCOVAZ, Antonella

Al limite / Antonella Bucovaz ; prefazione di Alina Marazzi ; postfazione di Franco Arminio ; con una nota di Moreno Miorelli ; [le foto sono fermo-immagini tratte dai video di Paolo Comuzzi]. - Firenze : Le lettere, 2011 (Sesto F.no : ABC). - 115 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Fuoriformato ; 30)

Besedilo v it., nekaj verzov in besed tudi v slov. - Una donna cammina / di Alina Marazzi: str. 5-7. - La colatura di alici / di Franco Arminio: str. 107-108. - Di là e di qua / Moreno Miorelli: str. 109-112

COBISS.SI-ID 4581356

42. *

OBIT, Michele

Marginalia = Marginalije / Michele Obit ; s sodelovanjem avtorja prevedla Pavlina in Iztok Osojnik ; [spremna beseda Iztok Osojnik]. - Ljubljana : KUD France Prešeren Trnovo, 2010 (Žirovnica : Medium). - 66 str. ; 20 cm. - (Zbirka Mi pojem v puščavi ; knj. 30)

Vzpor. it. besedilo in slov. prevod. - 300 izv. - Na rob Marginalij / Iztok Osojnik: str. 59-65. - O avtorju: str. 66

COBISS.SI-ID 253894144

43.

PUPINI, Miriam

Mariute e la Cheche : storiute piçule piçule par imparâ il valôr dai beçs = Mariute e la gazza : storia piccola piccola per imparare il valore del denaro = Marjuta in Keke : zelo zelo kratka poučna zgodbica o vrednosti denarja / [tescj e disens, testi e disegni, besedilo in slike] Miriam Pupini ; [traduzion par sloven, traduzione in sloveno, prevod v slovenščino Nika Simoniti Jenko]. - Cividale : Banca ; Udin : Societât filologjiche furlane = Società filologica friulana, 2011 (Premariacco : Juliagraf). - [40] str. : ilustr. ; 21 cm

Vzpor. besedilo v furl., it. in slov.

COBISS.SI-ID 4741612

821.163.6 SLOVENSKA KNJIŽEVNOST

44.

BANCHIG, Giorgio

Lena iz Topoluovega : poklon ponižanim in razžaljenim Benečije / Giorgio Banchig. - Topolove : Postaja = Topolò : Stazione, [2011]. - 23, 23 str. : ilustr. ; 21 cm

Gledališko delo povzeto iz publikacije O žalostnem dogodku v Topolovem = Triste caso accaduto a Topolò / Giovanni Maria Del Basso. - Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Vsebuje tudi it. besedilo, tiskano v obratni smeri: Maddalena di Topolò / Giorgio Banchig

COBISS.SI-ID 4568812

45.

CHINESE, Rino

Resia : der Gesang der Erde / Gedichte von Rino Chinese, Silvana Paletti, Renato Quaglia ; aus dem Resianischen übertragen, [Anmerkungen und Nachwort] von Reinhard Kacianka. - Celovec : Ljubljana ; Dunaj : Mohorjeva = Klagenfurt ; Laibach ; Wien : Hermagoras, cop. 2011. - 229 str. ; 20 cm. - (Edition Mosaik : kleine Literaturen Europas ; Bd 3)

Besedilo pesmi vzpor. v rezijanščini in prevod v nem., spremno besedilo v nem. - Die Außensicht der Innensicht / Reinhard Kacianka: str. 202-219. - Bibliografija: str. 221-224

COBISS.SI-ID 4685804

46.

KRAMBERGER, Taja

Refugij Tapù / Taja Kramberger ; ilustracije, illustrazioni Taja Kramberger, Serena Obič Gonzalez. - [Topolò] : Društvo Topolò - Topoluove ; [Čedad] : Kulturno društvo Ivan Trinko, cop. 2011 (Cormons : Poligrafiche San Marco). - 63, 61 str. : ilustr. ; 21 cm. - (Collana Koderjana ; 5)

V kolo fonu: Stazione di Topolò - Postaja Topolove, XVIII edizione. - O avtorici: str. 62. - Vsebuje tudi prevod, tiskan v obratni smeri: Rifugio Tapù / [traduzione Michele Obič]

COBISS.SI-ID 257435648

47.

LEGIŠA, Martina

Tipitapi v rusi kapi / Martina Legiša ; ilustriral Štefan Turk. - [S. l.] : Revija Galeb ; Čedad : Zadruga Novi Matajur, 2011 (Trst : Graphar printing). - [34] str. : ilustr. ; 27 cm

COBISS.SI-ID 4528108

48. *

LJUBEZEN : [poezije za ljubezen, o ljubezni, z ljubeznijo : Špietar, 14. februarja 2009]. - [Špietar] : Inštitut za slovensko kulturo, 2009. - [33] str. : ilustr. ; 21 cm

Podnasl. na ov. - Vsebuje pesmi avtorjev iz Beneške Slovenije in Ferija Lainščka z recitala mladih pripadnikov Beneškega gledališča, ki obiskujejo gledališko šolo Studio Art

COBISS.SI-ID 4369132

49.

SREČANJE med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2011 ; Liesa)

V nebu luna plava : literarni večer, Liesa (Garmak) = serata di poesia, Liessa (Grimacco) : 10.09.2011 : pravce / [Srečanje med pesniki, pisatelji in drugi (!) ustvarjalci = Incontro tra scrittori, poeti ed altro] ; Lussia di Uanis ... [et al.] ; [uredila Margherita Trusgnach-Tarbianova]. - Liesa : Kulturno društvo Rečan = Liessa : Circolo culturale [Rečan], 2011. - [16] str. : ilustr. ; 21 cm

Ime korporacije na ov. - Besedilo slov., v beneškoslovenskem narečju, rezijanščini in furl.

COBISS.SI-ID 4582636

50.

TRUSGNACH, Andreina

Sanje morejo plut vesoko / Andreina Trusgnach ; [prevodi v italijanščino, traduzione in italiano Andreina Trusgnach ; slike, fotografije Graziano Podrecca, Andreina Trusgnach]. - Čedad : Kulturno društvo Ivan Trinko = Cividale del Friuli : Circolo di cultura Ivan Trinko, 2011 (Premariacco : Juligraf). - 65 str. : ilustr. ; 21 cm

Pesmi v beneškoslovenskem narečju in prevod v it. - Z avtoričino fotografijo in kratko biografijo. - Bibliografija: str. [69]
COBISS.SI-ID 4691692

908 DOMOZNANSTVO

51.

CALENDARIO [Slikovno gradivo] = Koledar : 2012 / fotografije, slike Maurizio Buttazzoni, Željko Cimprič. - Tipana : Comune = Tipajski komun ; Kobarid : občina = Caporetto : comune ; [Čedad] : Most ; [Prosnid] : Prosnid živi = Prosenicco vive ; Pro loco amici di Prosenicco = Prijatelji Prosnida ; [s. l.] : Krajevna skupnost Breginjski kot = Comunità locale di Bergogna ; Breginj : Gasilci = Bergogna : Pompieri, [2011] (s. l.) : Selekt. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 48 x 33 cm

Vzpor. besedilo v it. in slov. - S krajinskimi fotografijami Terske doline in okolice Kobarida ter fotografijami divjih živali
COBISS.SI-ID 4706028

52. *

DVA tisoč enajst

2011 [Slikovno gradivo]. - Sant'Andrea di Cravero = Sv. Štandri : Circolo ricreativo e culturale, [2010] (Salt di Povoletto (UD) : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : č-b ; 44 x 20 cm

Besedilo v beneškem narečju. - Koledar s starimi fotografijami vaščanov ter domačimi pregovori in reki
COBISS.SI-ID 4363756

53. *

KOLENDAR 2011 [Slikovno gradivo] : naši noni so nam pravli --- / realizzazione Margherita Trusgnach Tarbijanova, Aldo Clodig Tedolenjih. - [S. l.] : Circolo culturale Rečan = Kulturno društvo Rečan, [2010]. - 1 koledar (8 listov) : barve ; 40 x 23 cm

Besedilo v beneškoslovenskem narečju. - Koledar z družinskimi fotografijami in ljudskimi pesmicami
COBISS.SI-ID 4363500

54. *

LIETO 2011 [Slikovno gradivo] : mož tej drien tou soncu po vasi brusi smieh, podrtije ugasajo srce. - Bardo : Center za kulturne raziskave = Lusevera : Centro di ricerche culturali ; Čedad : Združenje don E. Blanchini = Cividale del Friuli : Associazione [don E. Blanchini], [2010] (Salt di Povoletto : Grafiche Civaschi). - 1 koledar (8 listov) : barve ; 34 x 24 cm

Tersko narečje. - Koledar s fotografijami prebivalcev Terske doline in pregovori
COBISS.SI-ID 4363244

55.

NAS duom / [hanno collaborato Crisetig Augusto ... [et al.] ; fotografie Beuzer Claudio ; vignette Melus Sergio]. - Stregna : Amministrazione comunale, 2011 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 14 str. : illustr. ; 28 cm

Čelni nasl. - Z oznako: Numero unico. - Besedilo v it. in beneškoslovenskem narečju. - NŠK Trst ima samo fotokopije
COBISS.SI-ID 4701420

56. *

Le VALLI del Natisone in cattedra : visite di istruzione per le scuole primarie e secondarie di primo e secondo grado / [a cura di Maria Passoni, Roberto Pensa, Giorgia Zufferli ; foto Archivio Pro loco Nediške doline ... et al.]. - San Pietro al Natisone : Pro loco Nediške doline - Valli del Natisone ; [s. l.] : Most, [med 2010 in 2012]. - [12] str. : illustr. ; 19 cm

Leto izida negotovo
COBISS.SI-ID 4990444

57.

ZAVARH, slovenske orgle "Kacin" : Župnija Sv. Florijana v Zavarhu = L'organo "Kacin" di Villanova delle Grotte : Parrocchia di S. Floriano, Villanova delle Grotte. - Čedad : Združenje [Evgen Blankin] = Cividale del Friuli : Associazione Don Eugenio Blanchini, 2011 (Pasian di Prato : Lithostampa). - 65 str. : illustr. ; 30 cm

Vzporedno it. besedilo in slov. prevod
COBISS.SI-ID 514659980

58.

ŽINITKE [Slikovno gradivo] = Matrimoni : naš kolindrin 2012. - Ravanca : Te rozajanski kultürski Čirkolo "Rozajanski dum" = Prato di Resia : Circolo Culturale Resiano "Rozajanski Dum", [2011]. - 1 koledar (14 listov) : barve ; 21 x 30 cm

Vzpor. besedilo v rezijanščini in it. - S fotografijami in podatki o poročnih pari
COBISS.SI-ID 4702956

91 ZEMLEJEPIS

59.

VERTOVEC, Marco

Quarnero : Cherso, Lussino, Krk e Rab / di Marco Vertovec. - 1a ed. - Udine : Odos, 2011 (TV [i. e. Treviso] : Breda Stampa). - 366 str. : illustr., zvd. ; 17 cm. - (Adriaest)

Zvd. na notranji str. ov.
COBISS.SI-ID 4491500

60.

VERTOVEC, Marco

Zagabria / di Marco Vertovec. - 1a ed. - Udine : Odos libreria editrice, 2011 (TV [i. e. Treviso] : Breda stampa). - 223 str. : illustr. ; 17 cm. - (Versoest)

Zvd. na notr. str. ov.
COBISS.SI-ID 5501420

NASLOVNO KAZALO

Al limite	41
All'ombra del Canin	3
Beneški dnevnik	4
Besede na traku	23
Biside ta-na traku	23
Boris Pahor, Lojze Spacal	31
Calendario	51
Cerkve v Prapotnem	28
"Citirajo citire, bunkulajo būnkule"	37
Così cantavano	26
Čeneurske ledinske imena	39
Črkovna nevihta	21
Dal "San Martino"	5
Dekle je po vodo šlo	24
Dila tu-w Reziji	25
Dom	6
Domače molitve	17
2011	52
Dvojezična šola	22
Emigrant	7
Ex emigranti Val Torre, Lusevera - Bardo	18
Galeb	8
Galebov šolski dnevnik	9
Koledar	51
Kolendar 2011	53
Lena iz Topoluovega	44
Lezioni di fotografia. 1.	32
Lezioni di fotografia. 2.	33
Lieto 2011	54
Lingue d'Europa	38
Ljubezen	48
Maddalena di Topolò	44
Marginalia	42
Marginalije	42
Mariute e la Cheche	43
Mariute e la gazza	43
Marjuta in Keke	43
Matrimoni	58
Mladinamit	10
Naš duom	55
Naš glas	11
Naša špraha	40
Nič osebnega	36
Niente di personale	36
La nostra voce	11
Le nostre chiesette. San Antonio abate	29
Novi Matajur	12
Odplavljanje na celine	19
Opatija v Rožacu (Rosazzo)	30
L'organo «Kacin» di Villanova delle Grotte	57
Le parole su nastro	23
Po poteh sveta	20
Postaja Topolove	34
Principali mestieri ed attività passati e presenti in Val Resia	25

Pro loco --- itô ka jê bilu, itô ka jê, itô ka bo 2
 Pro loco --- un ponte tra passato e futuro 2
 Quarnero 59
 Refugij Tapù 46
 Resia 45
 Ricette antiche del Friuli Venezia Giulia 27
 Rifugio Tapù 46
 Sanje morejo plut vesoko 50
 Scuola bilingue 22
 Slovit 13
 Stazione di Topolò 34
 Sulle strade del mondo 20
 Ta pod Canynowo sinco 3
 Tako so peli 26
 Tin Piernu 35
 Tipitapi v rusi kapi 47
 I toponimi di Montefosca 39
 Trinkov koledar za Beneške Slovence za leto ... 14
 Učne ure fotografije 32 , 33
 1 2 3 1
 V nebu luna plava 49
 Le Valli del Natisone in cattedra 56
 La Vita cattolica 15
 Vitainsieme 16
 Washed away on continents 19
 Zagabria 60
 Zavarh, slovenske orgle »Kacin« 57
 Žinitke 58
 Življenjekupe 16

IMENSKO KAZALO

- Antoniutti, Gilberto (prevajalec) 40
Arminio, Franco (avtor dodatnega besedila) 41
Associazione culturale (Topolò - Topoluove) 34
Banchig, Giorgio 44
Beuzer, Claudio (fotograf) 55
Blasetig, Andrea (filmski montažer) 24
Brecelj, Marijan (1931-) 38
Bront, Lia 1
Bucovaz, Antonella 41
Buliani, Gozzi, Anna (avtor) 38
Buttazzoni, Maurizio (fotograf) 51
Caratozzolo, Luca (fotograf) 34
Cencig, Guerrino 39
Centro studi Nediža (San Pietro al Natisone) 19
Chinese, Rino 45
Cimprič, Željko (fotograf) 51
Circolo culturale Resiano »Rozajanski dum« 11
Circolo ricreativo e culturale (Sv. Štandri) 52
Clodig, Aldo (urednik) 53
Comuzzi, Paolo (režiser, filmski montažer) 41
Coren, Giovanni (avtor) 49
Costantini, Daria (prevajalec) 1
Criestig, Augusto (avtor) 55
Cromaz, Antonella (mentor) 24
Crucil, Pierina (avtor) 35
Černo, Igor (prevajalec) 18
Dapit, Roberto (avtor dodatnega besedila) 23
Del Basso, Giovanni Maria (bibliografski predhodnik) 44
Del Grande, Roberto (avtor dodatnega besedila, urednik, avtor)) 33 , 35, 36
Del Guidice, Enrico (avtor) 38
Del Medico, Dante 18
Del Medico, Dino 27
Della Marina, Antonio (skladatelj) 41
Di Uanis, Lussia (avtor) 49
Domenis, Valeria (avtor) 27
Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim dvojezičnim poukom (Špeter) 10
Državna večstopenjska šola s slovensko-italijanskim učnim jezikom (Špeter) 22
Errath, Osvaldo (fotograf) 26
Fantini, Sergio (avtor) 38
Fighehi, Manuel (urednik) 26
Jagodic, Vesna (prevajalec) 34
Jussa, Hijacint (avtor) 49
Kacianka, Reinhard (avtor dodatnega besedila, prevajalec) 45
Kalc, Aleksej 19
Kramberger, Taja 46
Križman, Jadranka (prevajalec) 33 , 35 , 36
Kulturno društvo Ivan Trinko (Čedad) 14
Legiša, Martina 47

Lunazzi, Melania 28
 Manzini, Sandra (ilustrator) 1
 Marazzi, Alina (1964-, avtor dodatnega besedila) 41
 Mattelig, Renzo (avtor, prevajalec) 18, 20
 Maver, Igor (1960-, prevajalec) 19
 Melus, Sergio (ilustrator) 55
 Micelli, Anna (urednik) 2
 Miorelli, Cosimo (prevajalec) 34
 Miorelli, Moreno (avtor dodatnega besedila) 41
 Nazzi, Gianni (avtor) 38
 Negro, Luigia 2, 23, 25
 Obit Gonzalez, Serena (ilustrator) 46
 Obit, Michele 42
 Obit, Michele (prevajalec) 46
 Oman, Alessandro 40
 Osojnik, Iztok (1951-, prevajalec, avtor dodatnega besedila) 42
 Osojnik, Pavlina (prevajalec) 42
 Paletti, Silvana (avtor) 45, 49
 Passoni, Maria (urednik) 56
 Pensa, Roberto (urednik) 56
 Petricig, Alvaro (avtor, urednik) 19, 32, 33, 35, 36
 Pielich, Pamela (avtor) 37
 Pinagli, Maria Laura (prevajalec) 40
 Podrecca, Graziano (fotograf) 50
 Postaja (18 ; 2011 ; Topolove) 34
 Predan, Michela (urednik, avtor) 19, 35
 Pupini, Miriam 43
 Quaglia, Catia 37
 Quaglia, Renato (avtor) 45
 Quaglia, Sandro (avtor urednik, avtor dodatnega besedila) 23, 25
 Schiavi Fachin, Silvana (avtor) 38
 Shentelevs, Maksims (ilustrator) 34
 Simoniti, Nika (prevajalec) 43
 Srečanje med pesniki, pisatelji in drugimi ustvarjalci (2011 ; Liesa) 49
 Tomaselli, Tanja (prevajalec) 40
 Tomasetig, Ada (avtor) 49
 Trevisiol, Denise 30
 Trinco, Valentino 35
 Trusgnach, Andreina 50
 Trusgnach, Margherita (urednik) 49, 53
 Turk, Stefano (ilustrator) 47
 Uršič, Mila (avtor) 49
 Vertovec, Marco 59, 60
 Viola, Riccardo (fotograf) 28, 30
 Vischi, Pietro 36
 Visintin, Tamara (prevajalec) 28
 Vižintin, Damijan (mentor) 24
 Zanini, Giacomo (fotograf) 28
 Zufferli, Giorgia (urednik) 56
 Zveza Slovenskih izseljencev iz Furlanije-Juljske Krajine 7

5 • **KOLEDAR 2013**

18 • **LUCIA TRUSGNACH-CEKOVA**

Leto 2013

ZGODOVINA, JEZIK, IZROČILO

23 • **IOLE NAMOR**

Naša manjšina potrebuje manj besed in več dejanj

29 • **RUDI PAVŠIČ**

Niste "počasna", marveč "rock" skupnost

31 • **GIORGIO BANCHIG**

Pred 60. leti rojstvo Trinkovega koledarja

37 • **IVAN BRATINA**

50 let Avtonomne dežele Furlanije Julijske krajine

41 • **JURIJ PALJK**

50 let od Drugega vatikanskega koncila

47 • **ZDRAVKO LIKAR**

Dogodek pred petdesetimi leti

51 • **LUIGIA NEGRO**

30-letnica kulturnega društva "Rozajanski Dum"

72 • **IOLE NAMOR**

Skok nazaj v manjšinsko dogajanje

85 • **Listina o pravicah Slovencev v Videmski pokrajini**

89 • **ZAIRA VIDALI**

Dvojezično poslovanje občinskih uprav na Videmskem

94 • **MORENO MIORELLI**

Osmisliti neko obletnico

97 • **MICHELE OBIT**

Slovenska literatura v Pordenonu

99 • **Projekt LEX o analizi zaščite slovenske in italijanske narodne skupnosti**

101 • **MOJCA RAVNIK**

Kulturna dediščina v zbirkah med Alpami in Krasom

104 • **STAŠA MESEC**

Revitalizacija gorske vasi Robidišče ob slovensko-italijanski meji

- 113 • MOJCA RUTAR
Sodelovanje z društvom Pro loco Nediške doline – Valli del Natisone
- 116 • DAMJANA FORTUNAT ČERNOLOGAR
300-letnica velikega Tolminskega punta
- 121 • BRANKO MARUŠIČ
Beneška Slovenija v goriškem listu Novi čas leta 1913
- 126 • MITJA JUREN
Brestovec kota 208
- 129 • JOŠKO OŠNJAK
Beneška Slovenija v Narodno osvobodilni borbi
- 139 • LELJA REHAR SANCIN
Terezija Duš (Dush)
- 145 • JANEZ TURK
Ivo Juvančič (1899-1985) in njegovi sodobniki
- 155 • SILVESTER GABERŠČEK
Cerkev Sv. Urha, lepota med najstarejšimi cerkvami ob Soči
- 157 • DANILA ZULJAN KUMAR
Slovenski lingvistični atlas, izpričevalec bogastva slovenskega jezika
- 161 • IRENA POPOV NOVAK
Presežna vrednost sanj ob pesniški zbirki Andreine Trusgnach
- 167 • JANOŠ JEŽOVNIK
Na kaj paziti pri prevajanju rezijanske poezije?
- 173 • RENATO QUAGLIA
Ta-na pragu
- 177 • MARTA MAZORA
Nagrobnik priča
- 180 • BARBARA IVANČIČ KUTIN
Folklorno izročilo Breginjskega kota iz dijaškega arhiva Janeza Dolenca
- 196 • ADA TOMASETIG
Stare zdravila
- 200 • ILARIA CICCONE
Prípovedi o mori v nadiškem narečju
- 202 • BRUNA BALLOCH
Riccardo an Mario

- 207 • EDOARDO MANZINI
S karbonam sam začeu an s karbonam sam finiu
- 211 • EDVARD ERZETIČ
Peli so v Gorenjem Barnasu
- 213 • SILVANA PALETTI
Pravice za wotrokè
- 217 • ANDREINA TRUSGNACH - CEKOVA
Pojoči jezik
- 221 • JOŽICA STRGAR
Kostanjeva koranina
- 223 • CLAUDIA SALAMANT
Otroške oči so oči srca

V SPOMIN

- 229 • TE ROZAJANSKI KULTÛRSKI ČIRKOLO "ROZAJANSKI DUM"
Severino Negro
- 231 • MARINO QUALIZZA
Angelo Cracina, svoje življenje je posvetil Benečiji
- 233 • Skof Battisti
- 235 • Adriano Noacco
- 236 • ADRIANO NOACCO
Nauade
- 240 • Janez Dolenc
- 241 • Arnaldo Baracetti
- 243 • KULTURNO DRUŠTVO IVAN TRINKO
Iz našega dela
- 247 • **SLOVENSKA BIBLIOGRAFIJA VIDENSKE POKRAJINE - LETO 2011**

FINITO DI STAMPARE NEL MESE DI DICEMBRE 2012
 PRESSO LA JULIAGRAF DI PREMARIACCO

3 omara I.Trinko

knjižnica

TRINKOV KOLEDAR 2013

Inv. št.

8634

000000086349

KD Ivan Trinko

3 omara I.Trinko
knjižnica

TRINKOV KOLEDAR 2013

Inv. št.
3634

KD Ivan Trinko

Vi ste šelé začeli
tam kjer sem jaz pustil.

- IVAN TRINKO -